O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI VAZIRLIGI

ANDIJON VILOYATI PEDAGOGIK MAHORAT MARKAZI

"KELISHILDI"
Akademik faoliyat bo'yicha direktor
o'rinbosari _____ O'.Qurbonov
"18" 05 2026-yil

"TASDIQLAYMAN"
Andijon viloyati PMM direktori
_____ T.Tug'unov
"___" _____ 2026-yil

IJTIMOIY-IQTISODIY FANLAR METODIKASI KAFEDRASI

UMUMTA'LIM MAKTABLARI TARIX FANI O`QITUVCHILARI UCHUN

"FANNI O`QITISHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR"

BO`LIMI O`QUV MODULLARI YUZASIDAN

MA'RUZALAR MATNI

(mutaxassis va ikkinchi Malaka toifa)

Tuzuvchi: Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar metodikasi kafedrasi katta o'qituvchisi D.Qosimov

Andijon – 2026

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
MAKTABGACHA VA MAKTAB TA’LIMI VAZIRLIGI

ANDIJON VILOYATI PEDAGOGIK MAHORAT MARKAZI

IJTIMOIY-IQTISODIY FANLAR METODIKASI KAFEDRASI

UMUMTA’LIM MAKTABLARI TARIX FANI O`QITUVCHILARI UCHUN

“FANNI O`QITISHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR”

BO`LIMI O`QUV MODULLARI YUZASIDAN

MA’RUZALAR MATNI

Tuzuvchi: R.Davronova Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar metodikasi kafedrasining katta o’qituvchisi

Taqrizchilar:

Hoshimov S. Andijon davlat universiteti O`zbekiston tarixi kafedrasi mudiri, t.f.d.
Sh.Abduraimov Ijtimoiy- iqtisodiy fanlar kafedrasining mudiri

Ushbu ishchi o‘quv dastur “Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar” metodikasi kafedrasining 2026-yil 18 - martdagi 3- sonli yig‘ilish qarori bilan ma’qullangan hamda Pedagogika markazning Ilmiy-metodik Kengashining 2026-yil mart- dagi 3-sonli qarori bilan tasdiqlangan.

KIRISH

Ushbu o‘quv dasturi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 26-maydagi “Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi hamda uning tizimidagi tashkilotlar faoliyatini samarali tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF–79-son Farmoni va 2024-yil 21-iyundagi “Maktabgacha va maktab ta’limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi 231-son qarori hamda Maktabgacha va maktab ta’limi vazirining 2024-yil 7-avgustdagi “Umumiy o‘rta ta’lim muassasalari o‘qituvchilari uchun “Kasbiy rivojlanish kuni” va “Kasbiy rivojlanish soati” tadbirlarini bosqichma-bosqich joriy etish to‘g‘risida”gi 246-son buyrug‘i, shuningdek, maktab ta’limi tashkilotlari pedagog va mutaxassis kadrlarini uzluksiz malakasini oshirishning ilg‘or va shaffof tashkiliy-huquqiy mexanizmlarini tatbiq etish, maktab ta’limi tizimida kadrlar siyosatini shakllantirishning zamonaviy tamoyillarini joriy etish bo‘yicha belgilangan ustuvor vazifalar mazmunidan kelib chiqqan holda tuzilgan bo‘lib, zamonaviy talablar asosida umumiy o‘rta ta’lim maktablari pedagog xodimlarining kasbiy bilim, ko‘nikma, malakalarini rivojlantirish, ularning kasbiy kompetentligini muntazam oshirishni nazarda tutadi.

Dastur mazmuni O‘zbekiston Respublikasining ta’lim sohasidagi davlat siyosati amalga oshirish, umumiy o‘rta ta’limni rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari hamda maktab ta’limi sifatini yaxshilashda fan o‘qituvchilarining pedagogik etika va muloqot madaniyati, ta’limdagi islohotlar va sohaga doir me’yoriy-huquqiy hujjatlar mazmuni, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim tamoyillari, ta’lim-tarbiya jarayoniga o‘qitishning ilg‘or, innovatsion texnologiyalarini samarali joriy etishga ilmiy yondashuvi, sinfni boshqarish, ota-onalar va o‘quvchilar bilan muloqot va hamkorlik qilish, inklyuziv ta’limni tashkil etish, o‘quvchilar faoliyatini baholash usullari, Xalqaro baholash dasturlari talablari asosida ta’lim sifatini oshirish mexanizmlari bo‘yicha tegishli yangi bilim, ko‘nikma, malaka va kompetensiyalarni shakllantirishga yo‘naltirilgan.

O‘quv modullarining mazkur dastur doirasida taqdim etilayotgan mazmuni umumiy o‘rta ta’lim muassasalari pedagog kadrlarining kasbiy rivojlanishini, o‘z kasbiy faoliyatiga doir zamonaviy bilim va innovatsiyalar, ilg‘or xorijiy tajribalardan samarali foydalanish hamda texnologiyalarni o‘quv jarayoniga keng tatbiq etish darajasini oshirish, shuningdek, umumiy o‘rta ta’lim maktablari pedagog xodimlarini tayyorlash va malakasini oshirish mazmuni, sifati va ularning tayyorgarligiga qo‘yiladigan umumiy malaka talablari asosida ularning uzluksiz kasbiy rivojlanishini nazarda tutadi.

Umumiy o‘rta ta’lim muassasalari fan o‘qituvchilarini malaka oshirish kurslarida o‘qitish va ularga malaka sertifikatini berish kursining o‘quv dasturi, ular egallashi zarur bo‘lgan kompetensiyalar va umumiy o‘rta ta’lim maktab o‘qituvchilari kasb standarti bo‘yicha quyidagi blok va modullar mazmunini o‘z ichiga qamrab oladi:

I. Ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirish

1.1. Ta’limdagi islohotlar va sohaga doir me'yoriy-huquqiy hujjatlar

1.2. O‘quvchilarning ijtimoiy-hissiy rivojlanishi

1.3. Ta’lim nazariyalari va ularning amaliyotdagi tatbiqi

1.4. Ta’limda inklyuziya va ehtiyojlarga asoslangan diferensial yondashuv

II. Umumkasbiy ko‘nikmalarni rivojlantirish

2.1. Pedagogning kasbiy rivojlanishi va o‘zaro hamkorlik

2.2. Zamonaviy ta’lim paradigmalari

2.3. O‘quv jarayonini samarali tashkil etish

2.4. Ta’limda raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt

2.5. Formativ va summative baholash tamoyillari

III. Fanni o‘qitishga zamonaviy yondashuvlar

3.1**.** Tarix fanining DTS va yangi avlod darsliklarining tahlili

3.2. Tarix fanini o`qitishning metodologik asoslari

3.3. Tarix fanini o‘qitishda xorijiy tajribalardan foydalanish

3.4. Tarix darslarida o‘quvchilarning o‘quv faoliyati natijalarini baholash

3.5. Tarix darslarida raqamli texnologiyalardan foydalanish

3.6. O‘qituvchilarning o'quv-metodik ishlarini tashkil etish

3.7. Tanlov moduli:

3.7.1. Tarix fanini boshqa fanlar bilan integratsiya qilgan holda o‘qitish va fanlararo aloqadorlik

3.7.2. Tarixni o‘qitishda rolli o‘yinlar va dramatizatsiyalarni qo‘llashning amaliy ahamiyati

IV. Yakuniy attestatsiya

Kursning maqsadi va vazifalari

Kursning maqsadi – o‘quv fani bo‘yicha ta’lim-tarbiya jarayoni samaradorligini oshirish uchun zarur bo‘ladigan kasbiy bilim, ko‘nikma va malakalarni zamonaviy yondashuvlar, malaka talablari asosida muntazam yangilash, ularning kasbiy faoliyatga doir mahorati va kompetentligini rivojlantirishdan iborat.

Kursning vazifalariga quyidagilar kiradi:

o‘qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirish va metodik tayyorgarligini takomillashtirish;

ularning kasbiy rivojlanish tizimi uzluksizligini ta’minlash va o‘qitishning innovatsion g‘oyalari bilan tanishtirish;

zamonaviy yondashuvlar asosida ularning kasb mahorati va malaka saviyasining doimiy o‘sishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratish;

ta’limdagi ilg‘or xorijiy tajriba asosida yangi bilim, ko‘nikma, malaka va kompetensiyalarni shakllantirish;

jamiyatda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar mazmuni va ta’lim-tarbiya jarayonlarini tashkil etishning huquqiy-me’yoriy asoslarini o‘rgatish;

kasbiy faoliyatida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va sun’iy intelerktni qo‘llash malakalarini rivojlantirish;

ta’lim muassasalari pedagog xodimlarini malaka talablariga mos holda kasbiy bilim, ko‘nikma va malakalarini zamonaviy yondashuvlar hamda innovatsiyalar asosida uzluksiz rivojlantirish.

Kurs yakunida tinglovchilarning bilim, ko‘nikma, malaka va kompetensiyalariga qo‘yiladigan talablar:

tinglovchilarning bilim, ko‘nikma, malaka va kompetensiyalariga qo‘yiladigan talablar Umumiy o‘rta ta’lim maktab o‘qituvchisining kasb standarti asosida, tegishli yo‘nalish bo‘yicha umumiy o‘rta ta’lim maktab pedagog kadrlarining malakasini oshirish mazmuni, sifati va ularning tayyorgarligi hamda kompetentligiga qo‘yiladigan malaka talablari bilan belgilanadi.

Kurs hajmi

Umumiy o‘rta ta’lim muassasalari pedagog va mutaxassislari xodimlari malaka oshirish o‘quv kursining hajmi **4 ta blok, 16 ta modul** va yakuniy sinovdan iborat bo‘lib, jami **100 soatni** tashkil etadi.

3.1 “TARIX FANINING DTS VA YANGI AVLOD DARSLIKLARINING TAHLILI” MODULI

3.I.1-MAVZU. TARIX FANI MAQSADI VA JAHON TAJRIBASI

(2 soat nazariy)

Reja:

1. Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida tarix fanini maqsad va vazifalari jahon miqyosida
2. Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida tarix fanini o‘qitishning vazifalari
3. Ta’limga oid huquqiy hujjatlar

Tayanch so‘zlar: DTS,*Konsepsiya, kompitensiya, maqsad va vazifa, Konstitutsiya, Virtual tarixiy tajribalar*.

Davlat ta’lim standartlari — davlat tomonidan ta’limning mazmuni va sifatiga nisbatan belgilanadigan talablar majmui;

Davlat ta’lim talablari — ta’limning tuzilmasiga, mazmuniga va uni amalga oshirish shart-sharoitlariga, shuningdek, ta’lim oluvchilarning jismoniy, shaxsiy, intellektual, ilmiy hamda kasbiy sifatlariga qo‘yiladigan majburiy talablar;

Maktabgacha ta’lim va tarbiyaning davlat standarti — ta’lim-tarbiya jarayonining hajmiga, mazmuniga va sifatiga, maktabgacha ta’lim tashkilotini qurish va jihozlashga, shuningdek, maktabgacha yoshdagi bolalarning sog‘lom ovqatlanishini va xavfsizligini tashkil etishga doir majburiy talablar majmui;

O‘qitish natijalari — o‘quv jarayonining ma’lum bosqichi yakuni bo‘yicha ta’lim oluvchi baholanadigan kompetensiyalar.

Ta’lim standartlari ta’lim tashkilotlarida ta’lim jarayonini tashkil etish va baholash uchun asos hisoblanadi

Mamlakatimizda mustaqillik yillarida amalga oshirilgan keng ko‘lamli islohotlar milliy davlatchilik va suverenitetni mustahkamlash, xavfsizlik va huquq-tartibotni, davlatimiz chegaralari daxlsizligini, jamiyatda qonun ustuvorligini, inson huquq va erkinliklarini, millatlararo totuvlik va diniy bag‘rikenglik muhitini ta’minlash uchun muhim poydevor bo‘ldi, xalqimizning munosib hayot kechirishi, fuqarolarimizning bunyodkorlik salohiyatini ro‘yobga chiqarish uchun zarur shart-sharoitlar yaratdi. O‘quvchilarda ijtimoiy ong va tarixiy tafakkurni shakllantirish,

dunyo xalqlari hamda ko‘p millatli xalqimizning tarixi va bugungi kuniga, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat hissini tarbiyalash zarur.
Tarixiy bir davrda – xalqimiz o‘z oldiga ezgu va ulug‘ maqsadlar qo‘yib, tinch – osoyishta hayot kechirayotgan, avvalambor o‘z kuch va imkoniyatlariga tayanib, demokratik davlat va fuqarolik jamiyati qurish yo‘lida ulkan natijalarni qo‘lga kiritayotgan bir zamonda yashamoqdamiz.
Ajdodlari, nasl-nasabi, o‘zi tug‘ilib voyaga yetgan Vatani tarixini bilishga intilish har bir sog‘lom fikrli insonga xos fazilatdir. Shuning uchun ham o‘zlikni anglash avvalo tarixni bilishdan boshlanadi. Tarixiy xotirasi bor inson – irodali inson, haqiqiy tarixni bilmasdan turib esa, kelajakni yaratib bo‘lmaydi.

Tarix fani o‘quvchilarda tarixiy ong va tarixiy tafakkurni shakllantirib, bugungi mamlakatimiz tarixi jahon sivilizatsiyasining ajralmas qismi ekanligini anglashiga xizmat qiladi. Ularni ajdodlarimizning ma’naviy merosi va jasoratlaridan ibrat olishga, ularga munosib voris bo‘lishga o‘rgatish orqali o‘quvchilarni tarixiy voqealarni idrok etishga yo‘naltirish, ularning o‘zligini anglash, shaxs sifatida kamol topishiga yordam beradigan tushunchalar, milliy, umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalaydi.

Tarix fanini o‘qitishning jahon miqyosida asosiy maqsadi:
tarixiy ong va tarixiy tafakkurni shakllantirish, dunyo xalqlari hamda ko‘p millatli xalqimizning tarixi va bugungi kuniga, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat hissini tarbiyalash;
davlatchiligimiz tarixi jahon sivilizatsiyasining ajralmas qismi ekanligini anglatish;
tayanch va tarix faniga oid umumiy va kuchaytirilgan kompetensiyalarni shakllantirish;
mantiqiy fikrlay olish qobiliyati, aqliy rivojlanishi, o‘z-o‘zini anglash salohiyatini tarkib toptirish, ularda milliy umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirish hamda zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma, malakalarni egallashi, ulardan kundalik faoliyatlarida foydalanishga o‘rgatish;
tarixga oid ko‘nikmalarni shakllantirish bilan ularning amaliy faoliyatlarini bog‘lagan holda tarixga oid bilimlarini shu bilan birgalikda salohiyatini rivojlantirishdan iborat.
Tarix fanini o‘qitishning vazifalari: ajdodlarimizning ma’naviy merosi va jasoratlaridan ibrat olishga, ularga munosib voris bo‘lishga o‘rgatish; o‘tmishimiz va jahon xalqlari tarixi, madaniyatiga bo‘lgan qiziqishni oshirish;tarixiy hodisalarni tahlil qilish;fan sohasida erishilayotgan yutuqlar, ularning amaliyotdagi tatbiqi orqali o‘quvchilarning ilmiy dunyoqarashlarini rivojlantirish; o‘quvchilarni tarixiy voqealarni idrok etishga yo‘naltirish orqali ularning o‘zligini anglash, shaxs sifatida kamol topishiga yordam beradigan tushunchalar, milliy, umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalashdan iborat.

Dasturning yana bir jihati shundan iboratki, bunda o‘quvchilarning bilim, ko‘nikmalarini amaliyotda qo‘llashga e’tibor qaratilgan. O‘qituvchi tarix darsini tashkil etishda o‘qitish usulining turli (ma’ruza, og‘zaki bayon qilish, amaliy topshiriq, ko‘rgazmalilik va hokazo) shakllaridan foydalanishi mumkin. Shuningdek, darsni tashkil qilishda dars berishning turli noan’anaviy usullaridan (bahs-munozara, bayon, boshqotirmalar) hamda o‘quvchi shaxsiga yo‘naltirilgan

ularni faollashtiruvchi va jadallashtirishga asoslangan interfaol metodlar, o‘quv jarayonini samarali tashkil etish va boshqarishga asoslangan ta’lim texnologiyalaridan foydalanish tavsiya etiladi.
Shu bilan bir qatorda tezlik bilan rivojlanayotgan axborot kommunikatsion texnologiyalar sohasidan o‘qituvchi tomonidan dars jarayonida ijodiy foydalanishi dars samaradorligini oshishiga va o‘quvchilarning nafaqat fanga nisbatan balki axborot texnologiyalariga ham qiziqishi ortib boradi.
Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 5-11-sinflarida O‘zbekiston va Jahon tarixining qadimgi zamonlaridan hozirgi kungacha bo‘lgan davri o‘rganishni taqozo etadi. Tarixiy hodisalar va voqealarni o‘rganishga qo‘yilgan talablar (V-XI sinflar) o‘quvchilarning yoshi, bilim saviyasi, ruhiy xususiyatlari, jismoniy rivojlanishi darajalariga mos bo‘lishi lozim.

Ta’lim sohasini boshqarish, yuqorida ta’kidlaganimizdek O’zbekiston Respublikasining ta’lim tizimi 2020 yilning 23 sentabrida qabul qilingan “Ta’lim to’g’risida”gi qonun bilan amalga oshiriladi. Ushbu qonun ijrosi, eng avvalo quyi bo’g’in, ya’ni ta’lim tashkilotlari boshqaruvida o’z aksini topadi.

Ta’lim tashkilotlarida jamoatchilik boshqaruvi organlari tashkil etilishi mumkin. Ta’lim tashkilotlarini boshqarishda va kadrlar tayyorlashda kadrlar talabgorlari ishtirok etadi. O‘zbekiston Respublikasining ta’lim tashkilotlari va ularning filiallari, shuningdek xorijiy davlatlar ta’lim tashkilotlarining filiallari yuridik shaxs maqomi bilan tashkil etiladi. Oilaviy nodavlat maktabgacha ta’lim tashkiloti shaklidagi ta’lim xizmatlari yakka tartibdagi tadbirkorlar sifatida ro‘yxatga olingan jismoniy shaxslar tomonidan amalga oshiriladi. Nodavlat ta’lim tashkilotlari litsenziya olingan kundan e’tiboran ta’lim faoliyati bilan shug‘ullanishga haqli. Ta’lim tashkilotlari o‘z faoliyatini ustav va (yoki) boshqa ta’sis hujjatlari asosida yuritadi. Ta’lim tashkilotlari o‘quv-tarbiya va o‘quvilmiy-ishlab chiqarish majmualariga birlashishga haqli. Ta’lim tashkilotlarida siyosiy partiyalarning tashkiliy tuzilmalarini tashkil etishga yo‘l qo‘yilmaydi. Davlat oliy ta’lim, o‘rta maxsus, professional ta’lim muassasalari va ularning filiallari, shuningdek davlat ishtirokidagi oliy, o‘rta maxsus, professional ta’lim tashkilotlari va ularning filiallari O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining yoki O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari bilan tashkil etiladi. Iqtisodiyotning va ijtimoiy sohaning oliy ma’lumotli malakali kadrlarga bo‘lgan ehtiyojlarini, shuningdek aholining oliy ta’lim olishga bo‘lgan ehtiyojini qanoatlantirish maqsadida mamlakat hududida xorijiy oliy ta’lim tashkilotlarining filiallari (markazlari, ta’lim kampuslari) va boshqa bo‘linmalari tashkil etilishi mumkin. Xorijiy oliy ta’lim tashkilotlarining bo‘linmalari O‘zbekiston Respublikasida yuridik shaxs maqomi bilan tashkil etiladi.

Davlat umumiy o‘rta va maktabdan tashqari ta’lim muassasalari:
-respublika bo‘ysunuvida vazirliklar, davlat qo‘mitalari va idoralari tomonidan Qoraqalpog‘iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklari bilan kelishgan holda;

-Qoraqalpog‘iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahri bo‘ysunuvida tegishincha Qoraqalpog‘iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va

Toshkent shahar hokimliklari tomonidan O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi bilan kelishilgan holda;
-tumanlar va shaharlar bo‘ysunuvida tumanlar va shaharlar hokimliklari tomonidan O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi bilan kelishilgan holda tashkil etiladi.

Nodavlat ta’lim muassasalarini tashkil etish ularning ta’sischilari tomonidan amalga oshiriladi. Ta’lim tashkilotlarini qayta tashkil etish va tugatish qonun hujjatlarida belgilangan tartibda amalga oshiriladi. Ta’lim tashkilotlarini tashkil etish, qayta tashkil etish va tugatish to‘g‘risidagi ma’lumotlar davlat statistika organlariga, Ta’lim inspeksiyasiga hamda O‘zbekiston Respublikasi Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligining hududiy organlariga taqdim etiladi. Ta’lim tashkilotlarida o‘qitish tilidan foydalanish tartibi “Davlat tili haqida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuni bilan tartibga solinadi. Nodavlat ta’lim tashkilotlari mustaqil ishlab chiqilgan va litsenziyada ko‘rsatilgan o‘quv dasturlari asosida ta’lim faoliyatini amalga oshirishlari mumkin. O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi umumiy o‘rta ta’limning davlat ta’lim standartlari ishlab chiqilishini ta’minlaydi. Tegishli davlat ta’lim muassasalari va tashkilotlaridagi o‘quv rejalari va o‘quv dasturlarining mazmuni, ularni ishlab chiqish hamda joriy etish tartibi O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi ijod va ixtisoslashtirilgan maktablarni rivojlantirish agentligi hamda Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi tomonidan belgilanadi. Umumta’lim fanlarining o‘quv dasturlari shaxsni har tomonlama kamol toptirishga, ta’lim oluvchilarda bilim, malaka, ko‘nikmalarni, saviyani shakllantirishga va ularning qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan bo‘lishi kerak. Ta’lim jarayoniga o‘quv rejalari va o‘quv dasturlarini joriy etish ta’lim tashkilotlari tomonidan amalga oshiriladi.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi:
-ta’lim sohasidagi yagona davlat siyosatini amalga oshiradi;
-ta’lim sohasidagi davlat dasturlarini tasdiqlaydi va ularning amalga oshirilishini ta’minlaydi;
-ta’lim sohasidagi vakolatli davlat boshqaruvi organlariga rahbarlik qiladi;
-ta’lim tashkilotlarini attestatsiyadan va davlat akkreditatsiyasidan, pedagog kadrlarni va ilmiy xodimlarni attestatsiyadan o‘tkazish, nodavlat ta’lim tashkilotlariga ta’lim xizmatlari ko‘rsatish faoliyatini amalga oshirish huquqini beradigan litsenziyalar (bundan buyon matnda litsenziya deb yuritiladi) berish, ta’lim to‘g‘risidagi hujjatlarga apostil qo‘yish tartibini belgilaydi;
-pedagogik kadrlarni ta’lim tashkilotlariga ishga qabul qilish va ular faoliyatini baholash tartibini belgilaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI:

Huquqiy-me’yoriy hujjatlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida” PF-60-son Farmoni, -T.: 2022.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” PF-5712-son Farmoni, - T.: 2019.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi “2022-2026-yillarda maktab ta’limini rivojlantirish bo‘yicha milliy dasturni tasdiqlash to‘g‘risida” PF-134-son Farmoni, - T.: 2022.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 26-maydagi “Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi hamda uning tizimidagi tashkilotlar faoliyatini samarali tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-79 son Farmoni, - T.: 2023.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 21-iyundagi “Maktabgacha va maktab ta’limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-231-son qarori, - T.: 2024.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti asarlari

6. Mirziyoyev Sh.M., Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak. Mamlakatimizni 2016-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017-yilga mo‘ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo‘nalishlariga bag‘ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma’ruza, 2017-yil 14-yanvar // Sh.M. Mirziyoyev. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017. – 104 b.

Ilmiy-metodologik adabiyotlar

1. Alimova D.A., Ilhomov Z.A. Tarix fani metodologiyasi. - T. 2018.
2. Begimkulov U. Sh. Pedagogik ta’limni axborotlashtirish: nazariya va amaliyot. Monografiya. – Toshkent: FAN, 2011. – 232 b.
3. Eshqobilov S. O‘quv-tarbiyaviy ishlarni boshqarishda axborot tizimlaridan foydalanish. Metodik qo‘llanma. – Toshkent: A. Avloniy nomidagi milliy-tadqiqot instituti, 2022. – 74 b.
4. Gaffarov Y.X. “Tarix o‘qitish metodikasi” -T ., “Olmaliq kitob business” nashriyoti. 2023.
5. Ibragimov A.A. Malaka oshirish ta’limida muammoga asoslangan o’qitish texnologiyasini qo’llash. Uslubiy qo’llanma. – Samarqand.,2022.
6. Ishmuhamedov R. O‘quv jarayonida interfaol uslublar va pedagogik texnologiyalarni qo‘llash uslubiyati. – Toshkent: RBIMM, 2008. – 68 b.
Ishmuhamedov R. J, Yuldashev M. A. Ta’lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Nihol, 2013. – 96 b.

3.1.2 MAVZU TARIX FANI BO‘YICHA MAKTAB BITIRUVCHILARGA QO‘YILGAN TALABLAR

2 soat amaliy mashg`ulot)

Reja:

1. Tarixiy voqelikni tushunish va uni mantiqiy izchillikda tushuntira olish kompetensiyasi

2. Tarixiy manbalar bilan ishlash kompetensiyasi

3. Tarixiy adabiyotlar bilan ishlash kompetensiyasi

Tayanch so‘zlar: ***Konsepsiya, kompitensiya, maqsad va vazifa, Konstitutsiya, Virtual tarixiy tajribalar.***

O‘zbekiston Respublikasida ta’limning uzluksizligi, uzviyligi, o‘quvchi shaxsi va qiziqishlari ustuvorligidan kelib chiqib, ularning yosh xususiyatlariga mos ravishda quyidagi tayanch kompetensiyalar shakllantiriladi.

Kommunikativ kompetensiya - ijtimoiy vaziyatlarda ona tilida hamda birorta xorijiy tilda o‘zaro muloqotga kirisha olish, muloqotda muomala madaniyatiga amal qilish, ijtimoiy moslashuvchanlik, hamkorlikda jamoada samarali ishlay olish layoqatlarini shakllantirishni nazarda tutadi.

Axborotlar bilan ishlash kompetensiyasi - mediamanbalardan zarur ma’lumotlarni izlab topa olish, saralash, qayta ishlash, saqlashni, ulardan samarali foydalana olish, ularning xavfsizligini ta’minlash, media madaniyatga ega bo‘lish layoqatlarini shakllantirishni nazarda tutadi.

O‘zini o‘zi rivojlantirish kompetensiyasi - doimiy ravishda o‘z-o‘zini jismoniy, ma’naviy, ruhiy, intellektual va kreativ rivojlantirish, kamolotga intilish, hayot davomida mustaqil o‘qibo‘rganish, kognitivlik ko‘nikmalarini va hayotiy tajribani mustaqil ravishda muntazam oshirib borish, o‘z xatti-harakatini muqobil baholash va mustaqil qaror qabul qila olish ko‘nikmalarini egallashni nazarda tutadi.

Ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi - jamiyatda bo‘layotgan voqea, hodisa va jarayonlarga daxldorlikni his etish va ularda faol ishtirok etish, o‘zining fuqarolik burch va huquqlarini bilish, unga rioya qilish, mehnat va fuqarolik munosabatlarida muomala va huquqiy madaniyatga ega bo‘lish layoqatlarini shakllantirishni nazarda tutadi.

Milliy va umummadaniy kompetensiya - vatanga sadoqatli, insonlarga mehr-oqibatli hamda umuminsoniy va milliy qadriyatlarga e’tiqodli bo‘lish, badiiy va san’at asarlarini tushunish, orasta kiyinish, madaniy qoidalarga va sog‘lom turmush tarziga amal qilish layoqatlarini shakllantirishni nazarda tutadi. Tarixiy bir davrda – xalqimiz o‘z oldiga ezgu va ulug‘ maqsadlar qo‘yib, tinch – osoyishta hayot kechirayotgan, avvalambor o‘z kuch va imkoniyatlariga tayanib, demokratik davlat va fuqarolik jamiyati qurish yo‘lida ulkan natijalarni qo‘lga kiritayotgan bir zamonda yashamoqdamiz.

Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida tarix fanini o‘rganish bosqichlari

Bitiruvchilar	Standart darajasi	Daraja nomlanishi
Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 5-sinf bitiruvchilari	A1	Tarix fanini o‘rganishning boshlang‘ich darajasi

Tarix fani chuqur o‘rganiladigan ixtisoslashtirilgan umumta’lim muassasalarining 5-sinf bitiruvchilari	**A1+**	Tarix fanini o‘rganishning kuchaytirilgan boshlang‘ich darajasi
Umumiy o‘rta ta’lim maktablarning 9-sinf bitiruvchilari	**A2**	Tarix fanini o‘rganishning tayanch darajasi (eng qadimgi davrdan XX asr boshlarigacha)
Tarix fani chuqur o‘rganiladigan ixtisoslashtirilgan umumta’lim muassasalarining 9-sinf bitiruvchilari	**A2+**	Tarix fanini o‘rganishning kuchaytirilgan tayanch darajasi.
Umumiy o‘rta ta’lim maktablarning 11-sinf bitiruvchilari	**B1**	Tarix fanini o‘rganishning tayanch darajasi davom ettiriladi (XX asr boshlaridan hozirgi kungacha bo‘lgan davr). Tarix fanini o‘rganishning umumiy darajasi.
Tarix fani chuqur o‘rganiladigan ixtisoslashtirilgan umumta’lim muassasalarining 11-sinf bitiruvchilari	**B1+**	Tarix fanini o‘rganishning kuchaytirilgan umumiy darajasi.

Tarix fani o‘quvchilarda tarixiy ong va tarixiy tafakkurni shakllantirib, bugungi mamlakatimiz tarixi jahon sivilizatsiyasining ajralmas qismi ekanligini anglashiga xizmat qiladi. Ularni ajdodlarimizning ma’naviy merosi va jasoratlaridan ibrat olishga, ularga munosib voris bo‘lishga o‘rgatish orqali o‘quvchilarni tarixiy voqealarni idrok etishga yo‘naltirish, ularning o‘zligini anglash, shaxs sifatida kamol topishiga yordam beradigan tushunchalar, milliy, umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalaydi.

Ajdodlari, nasl-nasabi, o‘zi tug‘ilib voyaga yetgan Vatani tarixini bilishga intilish har bir sog‘lom fikrli insonga xos fazilatdir. Shuning uchun ham o‘zlikni anglash avvalo tarixni bilishdan boshlanadi. Tarixiy xotirasi bor inson – irodali inson, haqiqiy tarixni bilmasdan turib esa, kelajakni yaratib bo‘lmaydi.

Tarix fani bo‘yicha umumiy o‘rta ta’lim muassasalari bitiruvchilariga qo‘yiladigan malaka talablari

Tarixiy voqelikni tushunish va uni mantiqiy izchillikda tushuntira olish kompetensiyasi

A1

– tarixda yil hisobini biladi;
– tarixga oid muhim fakt, voqea va jarayonlar haqida ma’lumot bera oladi;
– o‘z fikr va qarashlarini bayon etishda tarixiy bilimlaridan foydalana oladi.

A1+

– tarixiy jarayonlarni ko‘rgazmali tushuntira oladi.

A2

– tarixda davr va yil hisobini biladi;
– tarixiy-geografik makon haqida ma’lumot bera oladi;
– O‘zbekiston va jahon tarixining eng qadimgi davridan XX asr boshlariga qadar insoniyat tarixida muayyan iz qoldirgan muhim voqea va jarayonlar haqida ma’lumot bera oladi;
– o‘zbek xalqining shakllanish bosqichlarini tushuntirib bera oladi;
– o‘rganilgan tarixiy davrlarga munosabat bildirib, xulosa chiqara oladi;
– davlatlarning tashkil topishi, hududi, aholisi va boshqaruv tartiblarini tushuntira oladi;
– o‘zbek xalqining madaniyati, ma’naviyati, dunyoviy va diniy qadriyatlarining ravnaq topishi, ularning jahon sivilizatsiyasiga ta’siri haqida ma’lumot bera oladi;
– mamlakatimizdagi tarixiy-me’moriy obidalar hamda ilm-fan, davlatchilik rivojiga hissa qo‘shgan tarixiy shaxslar haqida ma’lumot bera oladi.

B1
– tarixiy-geografik makon haqida ma’lumot bera oladi;
– O‘zbekiston va jahon tarixining XX asr boshlaridan bugungi kunga qadar bo‘lgan insoniyat – tarixida muayyan iz qoldirgan muhim voqea va jarayonlar haqida ma’lumot bera oladi;
– Mustaqillik yillarida mamlakatimizda amalga oshirilgan ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy, madaniy jarayonlar haqida ma’lumot bera oladi;
– O‘zbekiston davlatining tinchlikni asrash siyosati, tashqi siyosiy faoliyati haqida ma’lumot bera oladi;
– o‘rganilgan tarixiy davrlarga munosabat bildirib, xulosa chiqara oladi;
– davlatlarning tashkil topishi, hududi, aholisi va boshqaruv tartiblarini tushuntira oladi;
– mustaqillik yillarida o‘zbek xalqining madaniyati, ma’naviyati, dunyoviy va diniy qadriyatlarining hamda ilm-fan, davlatchilik rivojiga hissa qo‘shgan mutafakkirlar nomlarining tiklanishi haqida ma’lumot bera oladi;
– jismoniy tarbiya va sport sohasining rivojlanishi haqida ma’lumotlarni tushuntira oladi; tarixiy voqealar natijasi yuzasidan munosabat bildiradi, umumlashtiradi, bayon qiladi va xulosa chiqaradi.
B1+
– O‘zbekiston va jahon tarixining eng qadimgi davridan bugungi kunga qadar insoniyat tarixida muayyan iz qoldirgan muhim voqea va jarayonlar haqida ma’lumot bera oladi;
– tarixning davrlarini taqqoslay oladi, tahlil qiladi, baholaydi va xulosa qiladi, yozma ma’lumot bera oldi;
– voqea va jarayonlarni tarixiy davr nuqtai nazaridan tahlil qiladi, baho beradi, xulosa chiqaradi, munosabat bildiradi;
– davlatlarning tashkil topishi, davlat shakli, davlatdagi ijtimoiy-iqtisodiy-siyosiy jarayonlar,
– ichki va tashqi munosabatlar, harbiy salohiyat, insoniyat sivilizatsiyasida tutgan o‘rni haqida yozma ma’lumot bera oladi;
– tarix fanidan olgan bilimlarini boshqa fanlar bilan bog‘lay oladi.

Tarixiy manba va adabiyotlar bilan ishlash kompetensiyasi
A1
– tarixiy illyustratsiyalar asosida hikoyalar tuza oladi;
– fikrini tarixiy xaritalar va qo‘shimcha materiallar (videofilm, slaydlar) yordamida tushuntira oladi.
A2
– eng qadimgi davrdan XX asr boshlarigacha kechgan tarixiy voqelikni bayon qilishda muhim bo‘lgan tarixiy toponomik atamalar mazmunini tushuntira oladi;
– qo‘shimcha adabiyot va manbalardan foydalana oladi;
– tarixiy-badiiy asarlar, OAVlarida berilayotgan ma’lumotlarga tarixiy bilimlari asosida munosabat bildira oladi.
B1
– XX asr boshlaridan bugungi kungacha kechgan tarixiy voqelikni bayon qilishda muhim bo‘lgan tarixiy toponomik atamalar mazmunini tushuntira oladi;
– tarixiy jarayon va voqealar haqida ma’lumot berishda qo‘shimcha adabiyot va manbalardan foydalana oladi;
– tarixiy-badiiy asarlar, ommaviy axborot vositalarida berilayotgan ma’lumotlardan foydalanishda va ularga munosabat bildirishda axborot madaniyatiga rioya qiladi.
B1+
– tarixiy manbalarni mustaqil o‘rganadi, mavzuga oid qo‘shimcha ma’lumotlar to‘play oladi,
– xulosalar chiqaradi, baholaydi, mustaqil fikr bildiradi;
– mavzu yuzasidan tarixiy adabiyotlarni mustaqil tanlay oladi, mustaqil ishlar va taqdimotlar tayyorlay oladi;
– o‘z oilasining shajarasini tuza oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI:

Huquqiy-me’yoriy hujjatlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida” PF-60-son Farmoni, - T.: 2022.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” PF-5712-son Farmoni, - T.: 2019.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi “2022-2026-yillarda maktab ta’limini rivojlantirish bo‘yicha milliy dasturni tasdiqlash to‘g‘risida” PF-134-son Farmoni, - T.: 2022.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 26-maydagi “Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi hamda uning tizimidagi tashkilotlar faoliyatini samarali tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-79 son Farmoni, - T.: 2023.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 21-iyundagi “Maktabgacha va maktab ta’limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-231-son qarori, - T.: 2024.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti asarlari

6. Mirziyoyev Sh.M., Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak. Mamlakatimizni 2016-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017-yilga mo‘ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo‘nalishlariga bag‘ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma’ruza, 2017-yil 14-yanvar // Sh.M. Mirziyoyev. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017. – 104 b.

Ilmiy-metodologik adabiyotlar

1. Alimova D.A., Ilhomov Z.A. Tarix fani metodologiyasi. - T. 2018.
2. Begimkulov U. Sh. Pedagogik ta’limni axborotlashtirish: nazariya va amaliyot. Monografiya. – Toshkent: FAN, 2011. – 232 b.
3. Eshqobilov S. O‘quv-tarbiyaviy ishlarni boshqarishda axborot tizimlaridan foydalanish. Metodik qo‘llanma. – Toshkent: A. Avloniy nomidagi milliy-tadqiqot instituti, 2022. – 74 b.
4. Gaffarov Y.X. “Tarix o‘qitish metodikasi” -T ., “Olmaliq kitob business” nashriyoti. 2023.
5. Ibragimov A.A. Malaka oshirish ta’limida muammoga asoslangan o’qitish texnologiyasini qo’llash. Uslubiy qo’llanma. – Samarqand.,2022.
6. Ishmuhamedov R. O‘quv jarayonida interfaol uslublar va pedagogik texnologiyalarni qo‘llash uslubiyati. – Toshkent: RBIMM, 2008. – 68 b.
7. Ishmuhamedov R. J, Yuldashev M. A. Ta’lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Nihol, 2013. – 96 b.
8. Jumanazarov S. Ta’limda raqamli texnologiyalar. Uslubiy qo‘llanma. – Toshkent: 2023. – 46 b.
9. Mavlonova R. A. Umumiy pedagogika. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018. – 528 b.
10. Raxmatullayeva A.R., Ismatullayev F.O., Berdiyev S.R., Narziyev N.N. Tarix fanini o‘qitishda zamonaviy yondashuvlar va innovatsiyalar.// O‘quv-uslubiy majmua. T., 2017. 83 b.
11. Sagdiyev A., Fuzailova G., Hasanova M. Tarix o‘qitish metodikasi. - T.: TDPU, 2008.
12. Sagdullayev A. Ta’lim: tarix masalasi va maktab darsliklari holati. “Ma’rifat”, 2020, 5- avgust.
13. Sagdullayev A.S. O‘zbekiston tarixi. Darslik, 1-kitob. - T. 2019.
14. Suyarov N. Ta’limda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish. – Toshkent. Sharq.-2020. 56-b.
15. Shlyayxer A. Jahon miqyosidagi ta’lim. XXI asr maktab tizimini qanday barpo etmoq kerak? / so‘z boshi Sh.Shermatov, H.Umarova; Umumiy tahrir D.Norboeva; tarjimonlar: R.Axmatova, D.Norboeva. – Toshkent: “Zamin Nashr” nashriyoti, 2022 – 344 bet.
16. Suvanova K.R. Malaka oshirish ta’limida loyihaga asoslangan o‘qitish texnologiyasini qo‘llash. Uslubiy qo‘llanma. – Samarqand: “Bilig-ilmiy faoliyat” nashriyorti, 2024. 60 b.

17. Tilabayev S. va boshqalar. Ozbekiston tarixi (XIX asr ikkinchi yarmidan – XX asr oxirigacha). Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 10-sinf o‘quvchilari uchun darslik. Yangi nashr. -Toshkent: Respublika ta’lim markazi, 2022. - 192 b.
18. Tursunov F. Tarix ta’limida integratsiya yondashuvlari. Toshkent. Xalq ta’limi- 2017. 115-b.
19. Xakimova D.M. Tarix fanini o‘qitishda yangi metodlardan foydalanish. O‘quv metodik qo‘llanma. Toshkent shahar PYMO‘MM // 2024 y. // LESSON PRESS 22 b.
20. Xayitmetov M., G‘ulomov R. “Tarix fanini o‘qitish metodikasi” – Toshkent 2015. -105 b

Qo‘shimcha manbalar

1. lex.uz – O‘zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi.
2. uzedu.uz – Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligining rasmiy sayti.
3. kitob.uz – Respublika bolalar kutubxonasi sayti.
4. onlinedu.uz – uzluksiz kasbiy ta’lim platformasi.
5. ziyonet.uz – axborot ta’lim portali.
6. yaklass.ru – maktab o‘quvchilari uchun raqamli ta’limiy resurs, Rossiya.
7. Openai.com – Amerika sun'iy intellekt sohasida tadqiqotlar olib boruvchi ilmiy-tadqiqot tashkiloti

3.1.3-MAVZU TARIX FANIDAN YANGI AVLOD DARSLIKLARI BILAN ISHLASHDA INTERAKTIV VA KOGNITIV YONDASHUV

(2 soat amaliy mashg`ulot)

Reja:

1. O‘quvchilarni faollashtiruvchi yondashuv
2. Interaktiv va kognitiv yondashuv
3. Zamonaviy pedagogik metodlarni qo‘llash
4. Yangi o‘qish metodlari va ko‘nikmalarni rivojlantirish

Tayanch so‘zlar: *Fallashtiruvchi yondashuv, integratsiya, interaktiv yondashuv, kognitiv yondashuv, metod, texnologiya, malaka.*

Ilmiy - pedagogik tadqiqotlarda nazariy metodlar yetakchi o‘rin tutadi. Har bir tadqiqotda oldin o‘rganish ob’ektini tanlash, nazariy tahlil asosida ob’ekt qaysi faktlarda bog‘liqligini aniqlash va tekshirish uchun ulardan yetakchilarini tanlash kerak. Tadqiqotning maqsad va vazifalarini yaqqol aniqlash gipotezasini tuzish shunga mos ravishda tadqiqot o‘tkazish metodikasini ishlab chiqish, tadqiqotning borishida olingan faktlarni tushuntirish va tahlil qilish usullarini tanlash va xulosalarni ifodalash lozim. Bu ishlarning hammasini bajarish uchun tadqiq qilinayotgan masalaning ilgari va hozirgi vaqtdagi nazariyasi va amaliyotini yorituvchi adabiy manbalarni o‘rganish va tahlil qilish kerak. Nazariy metodlar boshqa metodlar bilan bir qatorda matematika metodikasiga oid har bir tadqiqodga qo‘llaniladi. Har qanday ilmiy muammolarni hal qilishda eng oldin qilinayotgan masalaga oid hamma adabiyotni o‘rganish va nazariy tadqiqot o‘tkazish kerak. Busiz maqsadga yo‘naltirilgan bo‘lmaydi, sinash bazan xatolar yo‘li bilan olib boriladi, shu bilan birga har doim ham qo‘yilgan masalaning to‘la jalb qilinishiga olib kelinavermaydi.

Ta’limning interfaol metodi asosiy maqsadi yagona bo’lib, o’quvchilarni mustaqil bilim olishga qiziqtirish, o’z ustida ko’proq ishlash, qo’shimcha

adabiyotlarni o’qish, zamon bilan hamnafas ta’lim-tarbiyaga, mustaqil fikr yurita oladigan komil insonni voyaga yetkazishga xizmat qiladi.
Interfaol — “o’zaro harakat qilmoq” yoki kim bilandir suhbat, muloqot tartibida bo’lishni bildiradi. O’qitish jarayonida interfaol usullarni qo’llash jarayonida o’quvchilarning o’zaro muloqotga kirishishini tashkil etish va boshqarishni taqoza etadi, bunda o’quvchilar hamkorlikda izlanib umumiy, shu bilan bir qatorda har bir o’quvchi uchun ahamiyatga molik bo’lgan muammoni hal etishga kirishib ular o’rtasida bir-birini tushunish, hamkorlikda ishlash va hamjihatlik vujudga keladi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning “Innovatsiya, bu-kelajak degani. Biz buyuk kelajagimizni barpo etishni bugundan boshlaydigan bo’lsak, uni aynan innovatsion g’oyalar, innovatsion yondashuv asosida boshlashimiz kerak” — deb aytganlari umumta`lim fani o’qituvchisini ma`lum zaruriy bilimlar bilan qurollangan bo’lishi bilan birga shu bilimlarni o’quvchi ongiga singdirishda yangi texnologiyalar, innovatsiyalar olib kirmog’i lozimligini ta`kidlaydi. Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda o’qituvchi va o’quvchi faoliyatiga yangilik, o’zgarishlar kiritish bo’lib, uni amalga oshirishda asosan interfaol uslublardan foydalaniladi. Zamonaviy talim oldida turgan eng muhim vazifa oquvchi shaxsining ilm olishga bo’lgan ehtiyojini qondirishga qaratilgan. Biz kimni tarbiyalashimiz kerak?-degan savol zamonaviy pedagogik, didaktik, fanlarni o’qish metodikalarining bosh masalasiga aylandi. Talim tizimi oldiga maqsad qilib yani, komil insonni tarbiyalab voyaga yetkazish qo’yildi. Bu ezgu maqsadni bajarish eski ananaga kirib qolgan ta’lim tarbiyaviy usullar vositasida emas, balki zamonaviy yangi dars hamda usullari vositasida amalga oshirilishi shart.

Kognitiv yondashuv asosida bo‘lajak o‘qituvchilarda inklyuziv kompetensiyasini rivojlantirish Respublikamizda amalga oshirilayotgan ta’lim islohotlarining maqsadlariga mos bo‘lib, kognitiv pedagogikani rivojlantirishda muhim qadam hisoblanadi. Kognitiv pedagogikaning yetakchi metodlaridan biri retrospektiv tahlil metodidir. Mazkur metod kognitiv yondashuv asosida bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlash sohasidagi ko‘plab yo‘nalishlar va g‘oyalarni har tomonlama o‘rganib, chuqur tahlil qilish imkonini beradi. Mazkur g‘oyalar, ta’limotlar, konsepsiyalar bo‘lajak o‘qituvchilarda inklyuziv kompetensiyasini rivojlantirishning istiqbolli yo‘nalishlarini belgilab berishga xizmat qiladi.

Bo‘lajak o‘qituvchilarda inklyuziv kompetensiyasini rivojlantirish insonning bilish jarayoni bilan bevosita bog‘liqdir. Insonning bilish jarayoni psixik jarayonlarning tizimli tarzda namoyon bo‘lishini ifodalaydi. Bular bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy bilimlarni idrok etishi, xotirasida saqlab qolishi, eslab qolishi, qayta ishlashi, interpretatsiyalashida o‘z ifodasini topadi. Ta’limda mazkur jarayonlarni faollashtiruvchi, mahsuldor usullar va metodlarni o‘tgan asrning oxirlaridayoq mutaxassisilar tomonidan tizimli tarzda o‘rganila boshlangan. Kognitiv pedagogikada bo‘lajak o‘qituvchini faollashtirish, o‘quv jarayoniga nisbatan faol munosabatni shakllantirish, yetakchi masalalardan biriga aylangan. Bunda bo‘lajak o‘qituvchining bilish faoliyatini jadallashtirish orqali inklyuziv kompetensiyasini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilgan.

Kognitiv yondashuv asosida bo‘lajak o‘qituvchilarning inklyuziv kompetensiyasini rivojlantirishda quyidagi metodlarga ustuvorlik berish nazarda tutilmoqda:

1. Reproduktiv;
2. Izlanuvchanlikka undovchi evristik;
3. Kreativ metodlar.

Ko‘rinib turibdiki, kognitiv pedagogika tadqiqotlarning yangi sohasini kashf etish imkonini berdi. Kognitiv pedagogikada shaxsning ijodiy imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qiladigan kognitiv texnologiyalardan foydalanish zaruriyatini kuchaytirmoqda.

Bugungi kunda kognitiv pedagogikaga oid nazariy yondashuvlarga tayangan holda oliy pedagogik ta’lim mazmuni va o‘qitish metodlarini takomillashtirishga oid ilimy yogdashuvlar vujudga kelmoqda. Bo‘lajak o‘qituvchilarning inklyuziv kompetensiyasini rivojlantirish imkonini beradigan o‘qitish shakllari va metodlarini takomillashtirish, shaxsni kasbiy, metodik jihatdan shakllantirishga oid falsafiy, sotsiologik, psixologik, pedagogik bilimlarni uyg‘unlashtirish zaruriyati kuchaymoqda.

Interaktiv yondashuvning boshqa bir muhim aspekati interaktiv dasturlardan foydalanishdir. Bu dasturlar orqali talabalar matematika, ingliz tili, tarix, geografiya va boshqa fanlarda mashg'ulotlarga tushadilar. Dasturlar kompyuterlar, smartfonlyar yoki planshetlarda ishlay oladilar va talabalarga amaliyotlar yoki savollar berib, javoblarini tekshirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu shuhratli metod ta‘limni yanada qiziqarli qiladi.

Bundan tashqari, interaktiv yondashuvning boshqa bir muhim ta'siri talabalarning iste'mol qilgan vaqtini nazorat qilishi va ularga to'liq tuzum berishi imkonini beradi. Interaktiv dasturlar talabalarga o'zlarining natijalarini tekshirish imkoniyatini beradi va ularning o'zlarining qayerda yaxshi ishlashlari kerakligini bilgilarini ta'minlaydi. Jamiyatimizda interaktiv yondashuvning rivojlanishi juda katta ahamiyatga ega. Bu metod ta‘limni yanada samarali qiladi va talabalar uchun motivatsiya ko'taradi. Interaktiv yondashuvning boshlang'ich ta‘limda o'rni juda muhimdir, chunki bu usul talabalarning o'zlarini samarali o'rganish va fikrlash jarayonida ishtirok etishlari, hamkorlik qilishlari va natijalarni nazorat qilishlari imkonini beradi.

Interaktiv yondashuv asosida umumiy o‘rta ta'limda aloqadorlikni takomillashtirish metodikasi, o'quvchi va o'qituvchi orasidagi aktiv kommunikatsiyani rag'batlantirishga qaratilgan bir qo'llanma yoki usuldir. Bu metodika, traditsional ta'lim usullaridan farqli ravishda o'quvchiga faoliyatlar va interaktiv vositalar orqali tushuntirish, o'rganish va tushunish imkoniyatini beradi. Bu metodikaning asosiy maqsadi, o'quvchining qiziqishi va motivatsiyasini oshirib, u bilan faol hamkorlikda ishlashni rag'batlantirish va o'quv jarayonini ko'maklashdir.

Zamonaviy darsga qo’yilgan talab asosan jamiyatimizning ehtiyojlaridan kelib chiqadi. Jamiyatning rivoji hayotning barcha jabhalariga shu jumladan talim mazmuniga dars tuzilishiga, qolaversa, insonning kundalik faoliyatiga albatta, o’z tasirini o’tkazishi tabiiydir. O’zbekistondagi pedagog olimlar, ham o’z tadqiqotlari

davomida zamonaviy dars muammolariga etiborini qaratib “Zamonaviy dars –eng avvalo, o’quvchi shaxsining talim olish ehtiyojlarini mustaqil tarzda qondirishga o’rgatuvchi usullar majmui” yani interfaol metodlar deb ko’rsatishadi.

Hozirgi kunda eng ommaviy interfaol ta’lim metodlari quyidagilar sanaladi:

1. Interfaol metodlar: “Keys-stadi” (yoki “O’quv keyslari”), “Blistso’rov”, “Modellashtirish”, “Ijodiy ish”, “Muammoli ta’lim” va b.
2. Interfaol ta’lim strategiyalari.“Aqliy hujum”, “Tarmoqlar”, “3×4”, “Breynrayting”, “Bahs-munozara”, “Bumerang”, “Galereya”, “Zig-zag”, “Zinama-zina”, “Muzyorar”, “Rotastiya”, “Yumaloqlangan qor” va k. Interfaol ta’lim metodlari tarkibidan interfaol ta’lim strategiyalarini ajratishda guruh ishini tashkil qilishga yondashuv ma’lum ma’noda strategik yondashuvga qiyoslanishiga asoslaniladi. Aslida bu strategiyalar ham ko’proq jihatdan interfaol ta’lim metodlariga tegishli bo’lib, ularning orasida boshqa farqlar yo’q.
3. Interfaol grafik organayzerlar: “Baliq skeleti”, “BBB”, “Konsteptual jadval”, “Venn diagrammasi”, “T-jadval”, “Insert”, “Klaster”, “Nima uchun?”, “Qanday?” va b. Interfaol grafik organayzerlarni ajratishda bunday mashg’ulotlarda asosiy fikrlar turli grafik shakllarda yozma ko’rinishda ifodalanishiga asoslaniladi. Aslida bu grafik organayzerlar bilan ishlash ham ko’proq jihatdan interfaol ta’lim metodlariga tegishli bo’lib, ularning orasida boshqa farqlar yo’q.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI:

Huquqiy-me’yoriy hujjatlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida” PF-60-son Farmoni, - T.: 2022.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” PF-5712-son Farmoni, - T.: 2019.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi “2022-2026-yillarda maktab ta’limini rivojlantirish bo‘yicha milliy dasturni tasdiqlash to‘g‘risida” PF-134-son Farmoni, - T.: 2022.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 26-maydagi “Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi hamda uning tizimidagi tashkilotlar faoliyatini samarali tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-79 son Farmoni, - T.: 2023.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti asarlari

6. Mirziyoyev Sh.M., Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak. Mamlakatimizni 2016-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017-yilga mo‘ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo‘nalishlariga bag‘ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma’ruza, 2017-yil 14-yanvar // Sh.M. Mirziyoyev. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017. – 104 b.

Ilmiy-metodologik adabiyotlar

Alimova D.A., Ilhomov Z.A. Tarix fani metodologiyasi. - T. 2018.

1. Begimkulov U. Sh. Pedagogik ta’limni axborotlashtirish: nazariya va amaliyot. Monografiya. – Toshkent: FAN, 2011. – 232 b.

2. Eshqobilov S. O‘quv-tarbiyaviy ishlarni boshqarishda axborot tizimlaridan foydalanish. Metodik qo‘llanma. – Toshkent: A. Avloniy nomidagi milliy-tadqiqot instituti, 2022. – 74 b.
3. Gaffarov Y.X. “Tarix o‘qitish metodikasi” -T ., “Olmaliq kitob business” nashriyoti. 2023.
4. Ibragimov A.A. Malaka oshirish ta’limida muammoga asoslangan o’qitish texnologiyasini qo’llash. Uslubiy qo’llanma. – Samarqand.,2022.
5. Ishmuhamedov R. O‘quv jarayonida interfaol uslublar va pedagogik texnologiyalarni qo‘llash uslubiyati. – Toshkent: RBIMM, 2008. – 68 b.
6. Ishmuhamedov R. J, Yuldashev M. A. Ta’lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Nihol, 2013. – 96 b.
7. Jumanazarov S. Ta’limda raqamli texnologiyalar. Uslubiy qo‘llanma. – Toshkent: 2023. – 46 b.
8. Mavlonova R. A. Umumiy pedagogika. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018. – 528 b.
9. Raxmatullayeva A.R., Ismatullayev F.O., Berdiyev S.R., Narziyev N.N. Tarix fanini o‘qitishda zamonaviy yondashuvlar va innovatsiyalar.// O‘quv-uslubiy majmua. T., 2017. 83 b.

Qo‘shimcha manbalar

1. lex.uz – O‘zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi.
2. uzedu.uz – Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligining rasmiy sayti.
3. kitob.uz – Respublika bolalar kutubxonasi sayti.
4. onlinedu.uz – uzluksiz kasbiy ta’lim platformasi.
ziyonet.uz – axborot ta’lim portali.

3.2 “TARIX FANINI O‘QITISH MODELLARI” MODULI

3.2.1-MAVZU: TARIX DARSLARIDA LOYIHAGA ASOSLANGAN TA’LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH.

Reja:

1. **Loyihaga asoslangan ta’lim nima?**
2. **Tarix fanida mashg‘ulotlarni loyiha va tadqiqotchilikka asoslangan holda olib borish;**
3. **XXI asrda loyihaga asoslangan ta’limning ahamiyati?**
4. **Xulosa.**

Loyihaga asoslangan ta’lim (LAT) - o‘quvchilarning muammoni hal qilish uchun amaliy yechimlarni topish, loyihalash va ishlab chiqishini o‘z ichiga oladi. LATning tarbiyaviy ahamiyati shundan iboratki, u o‘quvchilarni odatda kichik jamoalarda birgalikda ishlashga, qiyin yoki murakkab muammolarni hal qilish uchun ijodiy qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgandir.

Odatda, LATda o‘quvchilar quyidagi bosqichlar asnosida ishlaydilar:

- **Muammoni aniqlash;**
- **Muammoning yechimini topish yoki ishlab chiqish (ya’ni, yechimga qanday erishish mumkin?);**
- **Yechimning prototipini loyihalash va ishlab chiqish;**
- **Ekspertlar, o‘qituvchilar va (yoki) tengdoshlarning fikr-mulohazalari asosida yechimni takomillashtirish.**

Tadqiqotchilikka asoslangan ta’lim – o‘quv jarayonida asosan o‘quvchi roliga urg‘u beradigan ta’limiy yondashuv. O‘qituvchi o‘quvchilarga bilishi kerak bo‘lgan narsalarni o‘zi aytib berishi o‘rniga, o‘quvchilarni o‘zlari mustaqil o‘rganishlariga, savollar berishga va fikr almashishga undaydi.

Tadqiqotchilikka asoslangan ta’lim o‘rganishga turli yondashuvlardan, jumladan, muhokamalar qilish, kichik guruhlarda ishlash va aynan ma’lum bir yo‘nalish bo‘yicha o‘rganishdan foydalanadi. O‘quvchilar faktlar va ma’lumotlarni yodlash o‘rniga, amalda o‘rganadilar. Bu ularga tadqiqot, tajriba va munozaralar orqali bilimlarni shakllantirish imkonini beradi.

Loyihaga asoslangan ta’lim o'quvchilarga chuqur bilim, shuningdek, tanqidiy fikrlash, hamkorlik, ijodkorlik va muloqot kabi ko'nikmalarni rivojlantirishga imkon beradi. LAT, shuningdek, talabalar va o'qituvchilar o'rtasida yuqumli ijodiy energiyani ochib berishi bilan mashhur bo'lib, bu talabalarning faolligini oshirishga va hamma uchun o'quv natijalarini yaxshilashga olib keldi. Loyihaga asoslangan ta’lim maktablarda va boshqa ta'lim muassasalarida har xil usul va har xil darajada tobora ko'proq qo'llanilmoqda.

Loyihaga asoslangan ta’lim - bu o'quvchilarning murakkab savol, muammo yoki qiyinchiliklarni o'rganish orqali o'rganadigan o'quv usulidir. Bu faol o'rganishni rag'batlantiradi, talabalarni jalb qiladi va yuqori darajadagi fikrlashga imkon beradi[1]. Talabalarga o'z loyihalarini yakunlash orqali real hayot muammolarini o'rganish va javob topish vazifasi yuklatilgan bo’ladi. Shuningdek, talabalar ishlayotgan loyihani, xususan, loyiha qanday yakunlanishini va yakuniy mahsulotni nazorat qilishlari mumkin. Talabalar loyihaga asoslangan o'quv topshirig'ini bajarganlarida, maqsadlar boshidan belgilanadi va bunday o’qitish ancha tartibli bo'ladi. Loyihaga asoslangan ta’lim odatda ko'p tarmoqli bo'lib, u turli fanlar bo'yicha ko'nikma va bilimlardan foydalanadi. Loyihaga asoslangan ta’lim to’liq bo’lishi uchun umumiy bosqichlarni bajaradi. Loyihaga asoslangan ta’lim hozirgi zamon sinfida munosib o'rin egallaydi va XXI asr ta’lim tizimini qo’llay oladi.

Loyihaga asoslangan ta’limdan ko’zlangan natija uzoq muddatli bo’lishi va maktab, o'qituvchi va muassasaga qarab farq qilishi mumkin. Biroq, loyihaga asoslangan o'quv maqsadlari yuqorida tavsiflangan xususiyatlardan va uning afzalliklaridan farq qilmaydi. Loyihaga asoslangan ta'limda o'qituvchi O'quvchilarga yo'naltiruvchi savollar berish va ularni mustaqil fikrlashga rag'batlantirishrolni bajaradi

A) O'quvchilarga yo'naltiruvchi savollar berish va ularni mustaqil fikrlashga rag'batlantirish Shunday bo'lsa-da, quyida loyihalarga asoslangan ta'limning umumiy maqsadlari keltirilgan:

● Turli sohalardagi bilim va ko'nikmalarni yanada murakkab tadqiqotlar va ko'p tarmoqli loyihalar orqali birlashtirish

● Mustaqil o'rganish tartibsiz bo’lgan muammolarni mustaqil tadqiq qilish orqali rag'batlantiriladi

● Talabalarni ijtimoiy muhitga tayyorlashga yordam beradigan jamoaviy ish

● O'z-o'zini baholash va o'z-o'zini tanqid qilish, bu o'quvchilarni o'z g'oyalari va bilimlarini bilishga undaydi.

NATIJA VA MUHOKAMA

Sinfda loyihaga asoslangan ta’limni amalga oshirishning keng tarqalgan afzalliklaridan ba'zilari:

● Mazmunni chuqurroq o'rganish va kollej va kasbga tayyorgarlik bilan bog'liq muhim ko'nikmalarni rivojlantirish imkoniyatlarini taqdim etadi

● O’quvchilarning ishtiroki va yutuqlarini oshiradi va talabalarga kelajakdagi kasblarida muvaffaqiyat qozonish uchun zarur bo'lgan XXI asr ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Bularga tanqidiy fikrlash, muloqot, hamkorlik va ijodkorlik kiradi

● O’quvchilarga tanlash imkoniyatini yaratadi, bu esa o'quvchilarga o’zlarini o'z o'quv sayohatlarining me'mori kabi his qilishlariga imkon beradi

● O'quvchilarni mashg'ulotlarga jalb qilish qobiliyati tufayli ularning ta'limga bo'lgan munosabatini yaxshilaydi

● Reja va loyihani qayta ko'rib chiqish va takrorlash uchun ko'p imkoniyatlar beradi

● O'quvchilarni kreativ fikrlashga va mustaqil qarorlar qabul qilishga o'rgatish

● O’quvchilarni har bir fan sohasi haqida alohida o'ylamasdan, mazmunli sohalarda mazmunli aloqalar o'rnatishga undaydi (ko'p tarmoqli pedagogik yondashuv)

● O’quvchilarni haqiqiy tajribaga jalb qiladi, ularga tegishli va haqiqiy tajribalar orqali tushunchalarni chuqurroq tushunishga imkon beradi. Bu o’quvchilarni haqiqiy dunyodagi qiyinchiliklarni qabul qilishga va hal qilishga tayyorlaydi, professionallar har kuni nima qilayotganini aks ettiradi

Loyihalar usuli bilim va malakalarni amaliy qo‘llash, tahlil va baholashni nazarda tutuvchi majmuali o‘qitish usulini amalga oshiradi. Ta’lim oluvchilar yuqori darajada, boshqa o‘qitish usullaridan foydalanishga qaraganda, rejalashtirishda, nazoratda, tahlil qilish va vazifani bajarish natijalarini baholashda ishtirok etadilar. Loyihalash asosida o‘qitish ta’lim-tarbiyaning ma’lum bir vazifalarini hal qiladi: loyiha asosida o‘qitiladigan har bir ishtirokchida shaxsiy ishonchni o‘sishiga yordam berish, uni o‘z-o‘zini royobga chiqarishi va refleksiyasiga yordam berish: Ko‘rsatilganlar “yutuq vaziyati”ni darsda (yoki darsdan tashqari) so`zda emas amalda his qilish orqali, o`quvchi o`zini kerakligi, omadli ekanligini va turli muammoli vaziyatlarni bartaraf qila olish qobilyatiga ega ekanligini bilishiga olib keladi.

Loyiha ilmiy metodik jihatdan anglangan, umumlashtirilgan, turkumlangan va uni samarali qo`llash doiralari belgilangan bo`lishi kerak. Pedagogikada innovatsiyalarning kuchli rivojlanishi loyihalash metodini keng qo`llash imkoniyatini beradi va o`quv loyihalarini turkumlash, ularni metodik bajarish, ta`lim tizimiga o`quv loyihalarining kiritilishi bilan yangi kurslarni shakllanishi bilan zarur bo`ladi.

Bo‘lajak tarix o‘qituvchisida “6-sinf tarix darslarida loyiha metodidan foydalanish” mavzusini o‘qitishda darsni loyiha metodi asosida o‘qitishning o‘quv va ko‘nikmasini shakllantirish, dars o‘tishda foydalaniladigan vositalarni bilish va aniqlashtirish. Darsni loyiha metodi asosida o‘tish ko‘nikmasini shakllantirish.

6-sinf o‘quvchisida qadimgi sivilizatsiya o’choqlarini paydo bo’lishi, ibtidoiy odamning rivojlanish bosqichlari, amalga oshirilgan kashfiyotlar, qadimgi davlatlarni shakllanishi, rivojlanishi va tanazzuli sabablarini, qadimgi xalqlarning turmush tarzi, madaniyati, diniy e’tiqodi haqida tasavvur hosil qilish, xususan, O‘rta Osiyo xalqlari, Qadimgi Eron, Qadimgi Mesopatamiya, Qadimgi Misr, Qadimgi Xitoy, Yunoniston, Rim davlatlarining ijtimoiy-siyiosiy, iqtisodiy taraqqiyoti haqida tushuncha hosil qilish asosida o‘quvchilar dunyoqarashini o‘stirish.

Tarbiyaviy maqsad*:* Tarixiy, madaniy-estetik tarbiya berish asosida o‘quvchilar dunyoqarashini kengaytirish, madaniy, ma’naviy merosni asrash ruhida tabiyalash.

Rivojlantiruvchi maqsad*:* Bo‘lajak tarix o‘qituvchisida 6-sinf tarix darslarini o’qitishda loyiha metodidan foydalanish ko‘nikmasini rivojlantirish;

- Bo’lajak o’qituvchida ushbu mavzu yuzasidan foydalanadigan manba, adabiyot va boshqa vositalar haqida yangi tasavvur hosil qilish;
- Darsni tashkil etish metodikasi bo’yicha zaruriy bilimlarni kengaytirish;
- Talabalarning tarixiy manbalar bilan ishlash malakasini o’stirish
- Tarix fani sohalarini solishtirish malakasiga ega bo’lish

Talabalarga loyiha ishini bajarish uchun tavsiya etiladigan loyiha taqdimoti shakllari:

- loyiha ishi bo’yicha yozma hisobot
- loyiha yuzasidan ma’ruzaning ko’rgazmali prezintatsiyasi
- rasmlar, bukletlar ko’rgazmasi
- intervyu namoyishi
- sahna ko’rinishi
- kinofilm namoyishi
- referat himoyasi
- maket tayyorlash
- slayd tayyorlash
- publistik maqola yozish
- ilmiy maqola yozish
- hikoya yozish
- jadval, sxema tayyorlash

XULOSA

LATga ba'zi o'qituvchilarning ko'nikishi qiyin bo'lishi mumkin, chunki bu ularni ko'proq murabbiylik qilishga va kamroq ko'rsatma berishga undaydi; fanlarni alohida o'qitish o'rniga fanlararo o'rganishni qabul qilish va o'quv jarayonida noaniqlik va kashfiyotlar bilan qulayroq bo'lishni talab qiladi. Bu o'qituvchilarning ko'pchiligi tajribali va malakali bo'lgan an'anaviy ta'limdan keskin farq qiladi. O'zgarish vaqt talab etadi va kamdan -kam hollarda qo'rquv va qiyinchiliklarsiz o'tadi. Quvonarli tarafi shundaki, bu qiyinchiliklarni albatta yengib o'tish mumkin. O'qituvchilar o'quvchilar, ota -onalar yoki maktab jamoasining boshqa a'zolaridan muammolar yoki g'oyalar uchun ilhom olishlari mumkin. Ma'ruzalar va kitoblar o'rniga, ular muammoni hal qilish uchun zarur bo'lgan qadamlarni o'ylab ko'rishlari va bu qadamlarni loyiha-o'quv faoliyati sifatida ishlatishlari mumkin. Katta loyihani rejalashtirish o'rniga, ular o'quv

jarayonini boshqariladigan qilib, tez -tez nazorat punktlari bo'lgan, loyihani kichikroq qismlarga ajratishlari mumkin. Shu bilan birga, ko'plab talabalar o'rgangan odatiy bo'lmagan imtihon o'rniga, ma'lum bir loyiha bilan bog'liq taqdimot qanday bo'lishi haqida mutaxassislar bilan muloqot qilish orqali haqiqiy baholarni ishlab chiqish mumkin.

Tavsiyaviy loyiha ishlanmasi

Sinf: 8

Mavzuning nomi: “Amir Temur davlatining boshqaruvi”

Ishtirokchilar: 8-sinf o‘quvchilari

O‘qitishning maqsadi: Amir Temurning davlat boshqaruvi haqidagi bilimlarni chuqurlashtirish, mavzu yuzasidan bilim, ko‘nikma va malakaga ega bo‘lish.

Rejalashtirilayotgan o‘quv natijalari: o‘quvchilar chuqur va zamonaviy bilim, keng dunyoqarash, mustaqil fikrga ega bo‘lgan kadrlar bo‘lib yetishishi.

Loyihalashtirish faoliyati bo‘yicha quyidagi amaliy ko‘nikmalarga ega bo‘ladi:

- Muammoni shakllantirish va vazifalarni aniqlash;
- Vazifalarni amalga oshirishdagi usullarni tanlash va ulardan foydalanish;
- O‘z faoliyatini rejalashtirish; ma’lumotlar manbalarini aniqlash, tizimga keltirish va tahlil etish;
- Natijalarni talab darajasida rasmiylashtirish va kerakli ko‘rinishda taqdim etish.

O‘quvchilar loyihani muvaffaqiyatli bajarishi uchun bilishlari lozim bo‘lgan tayanch bilim va ko‘nikmalar quyidagilardan iborat:

Tayanch bilimlar: Amir Temur davlatining boshqaruvi va uning rivojlanishi, shakllari, xususiyati.

Ko‘nikmalar: Amir Temur davlatining boshqaruvi, uning rivoji, xususan, mazkur davlatdagi ilmiy bilimlar rivoji, me’morchilik, xattotlik san’ati haqidagi ma’lumotlarni aniqlash, tahlil qilish, manbalar bilan ishlash, ma’lumotlar yig‘ish, qayta ishlash va taqdim etish, davrga oid badiiy filmni internetdan olib, namoyishga tayyorlash, rasmlar bilan tasvirlash, suhbat tayyorlash, izohli lug‘at, buklet, maket tayyorlash orqali yetakchilik va tadbirkorlik ko‘nikmalariga ega bo‘ladi.

Turlanish belgilari bo‘yicha loyihaga tavsif:

Turi – ijodiy loyiha;

Predmet va mazmun jihatdan ko‘lami: bir fan bo‘yicha foydalaniluvchi monoloyiha;

O‘quvchilar o‘quv loyiha faoliyatlarini muvofiqlashtirish xarakteri: bevosita;

Ishtirokchilar soni: 8 tagacha ishtirokchisi bo‘lgan 2-3 ta ishchi guruh;

Loyihani bajarish tartibi: mustaqil, sinf darslaridan tashqari, kichik guruhlarga bo‘lingan holda reja tuzadilar, har bir ishtirokchi uchun aniq vazifa belgilanadi, loyihani yakunlashga 1 oy berilishi ham mumkin, baholash muddat so‘ngida pedagog va o‘quvchilar ishtirokida amalga oshiriladi.

Loyihaning baholanishi:

- loyihaning qismlarini bajargan har bir a’zo uchun – 25 ballgacha;
- ishning har bir qismi aks etgan hisobot uchun – 25 ballgacha;
- loyiha taqdimoti uchun – 25 ballgacha;

- loyihani himoya qilish jarayonidagi holat uchun – 25 ballgacha.

Loyiha asosida o‘qitish bosqichlari:

- **Tayyorlov bosqichi:** loyiha bilan tanishish, auditoriyada o‘quvchilar faoliyatini tashkil etish;
- **Loyihani bajarish bosqichi:** darsdan tashqari faoliyat uchun sharoit yaratish;
- **Yakuniy bosqich:** loyiha taqdimoti va natijasini baholash.

Loyiha asosida o‘qitish jarayonida quyidagilar qo‘llaniladi:

- Matn va axborot manbalari bilan ishlash;
- Amir Temur hayotini tasvirlovchi rasmlar chizish;
- Suhbat tayyorlash;
- Izohli jug‘at tayyorlash;
- Buklet, maket tayyorlash;
- Hisobot tayyorlash;
- Taqdimot.

O‘qitish shakllari: ommaviy, alohida, **guruhiy.**

Loyiha ishi uchun kerak bo‘ladigan vosita va jihozlar: loyiha mavzusi, uslubiy ko‘rsatmalar, kompyuter, elektron doska yoki proyektor, videokamera, fotoapparat, taxta, flomaster, skotch, rangli va oddiy qog‘ozlar, rangli bo‘yoq va qalamlar va hokazo.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI (REFERENCES)

1. John R. Savery (2006). Overview of Problem-based Learning: Definitions and Distinctions. Interdisciplinary Journal of Problem-Based Learning, 1(1).

2. True Education site (2020). What is project-based learning?: https://www.trueeducationpartnerships.com/schools/a-guide-to-using-project-basedlearning-in-the-classroom/

3. PBL works site (2022). What is PBL?: https://www.pblworks.org/what-is-pbl

3.2. 2-MAVZU. GAGNENING 9 BOSQICHLI TA’LIM MODELI ASOSIDA TARIX DARSLARINI TASHKIL QILISH.

(2 soat nazariy)

REJA:

1. **Gagnening 9 bosqichli ta’lim modeli nima va qanday bosqichlardan iborat?**
2. **Gagnening 9 bosqichli ta'lim modeli asosida Qadimgi Rim Respublikasi mavzusini o‘quvchilarga qanday o‘rgatish mumkin?**
3. **Gagnening 9 bosqichli ta'lim modeli asosida mavzular bo‘yicha loyiha ishlari namunalari**

Ushbu darsda quyidagi savollar orqali ma’ruza amalga oshiriladi, agar tinglovchilar faol bo’lsalar ushbu savollarga ular o’zlari javob berishlari mumkin.

1) Gagnening 9 bosqichli ta’lim modeli nima va qanday bosqichlardan iborat?

2) Gagnening 9 bosqichli ta'lim modeli asosida Qadimgi Rim Respublikasi mavzusini o‘quvchilarga qanday o‘rgatish mumkin?

3) Egallangan bilim va konikmalarni rivojlantirish, e’tiborni jalb qilish (Attention) uchun Qadimgi Yunoniston mavzusida nima qilish kerak?

4) Qadimgi Eron va Ahamoniylar davlati mavzusini o`qitishda o‘quv maqsadlarini tushuntirish (Informing learners of the objectives) qanday bo`ladi?

5) 7-sinf O'zbekiston tarixi darsidagi Somoniylar mavzusida oldingi bilimlarni eslatish (Stimulating recall of prior learning) qanday amalga oshiriladi?

6) 7-sinf O'zbekiston tarixi darsidagi G‘aznaviylar mavzusida mazmunni tushuntirish (Presenting the content) qanday amalga oshiriladi?

7) Xorazmshohlar davlati va uning yuksalishi mavzusini o‘rganish bo‘yicha yo‘riqnoma berish (Providing learning guidance) qanday amalga oshiriladi?

8) IX-XII asrlardagi O‘rta Osiyodagi ta'lim mavzusini qanday amaliy mashqlar orqali mustahkamlash (Eliciting performance) mumkin?

9) O‘quvchilarda IX-XI asrlarda yashab otkan buyuk muhaddislar haqida fikr-mulohazalarni berish(Providing feedback)ga qanday o'rgatish yaxshi samara beradi?

10) O‘quvchilarning Qoraxoniylar mavzusidagi bilimini mustahkamlash (Assessing performance) uchun qanday faoliyatni amalga oshirgan ma'qul?

11) O‘quvchilarning Qoraxoniylar mavzusidagi bilimini mustahkamlash (Assessing performance) uchun qanday noodatiy metodlarni amalga oshirgan ma'qul?

12) Tarix darslarida Bilimni qo‘llashni rag‘batlantirish (Enhancing retention and transfer) qanday amalga oshiriladi?

Ushbu savollar bo‘yicha o‘qituvchi avvaldan javoblar yozilgan tarqatmalar ham tayyorlab qo‘yishi mumkin. Tinglovchilar belgilangan vaqt davomida o‘zlariga ajratilgan savollar bo‘yicha ma’lumotlarni o‘rganib chiqadilar hamda o‘zlarini fikrlarini bildiradilar.

Tinglovchilar agar javob berishga qiynalishsa dars o‘tayotgan pedagog quyidagi savollarning javoblari yozilgan tarqatmani guruhlarga tarqatadi va ularni tahlil qildiradi:

1) Gagnening 9 bosqichli ta’lim modeli nima va qanday bosqichlardan iborat?

Robert Gagne o'zining to'qqiz bosqichli o‘qitish yondashuvi bilan mashhur. U 1916 yilda tug’ilgan. Gagne 1960-yillarda yangi bixevioristik oqim vakillaridan biri hisoblansa-da, keyingi yillarda u axborotni qayta ishlash nazariyotchilarining asoschilardan biriga aylandi va bixevioristik yondashuv tamoyillarini axborotni qayta ishlash jarayoniga yondashuv tamoyillari bilan birlashtirdi. Gagne o'rganishni ham mahsulot, ham jarayon sifatida muhokama qildi. Gagnega ko'ra, o'rganish bilvosita kuzatiladigan hatti-harakatlardan tushuniladi va o'rganish miyada sodir bo'ladi.

Ushbu savolga sun’iy intellekt orqali javob olinganida quyidagi javobni topish mumkin:

Gagne modeli — bu amerikalik pedagog va psixolog Robert M. Gagne tomonidan ishlab chiqilgan o‘qitish jarayonini samarali tashkil etishga qaratilgan modeldir. Ushbu model o‘qitishni yaxshilash uchun o‘quvchilarning bilim olish bosqichlarini aniqlab, o‘qituvchilarga har bir bosqich uchun tegishli metod va usullarni tavsiya etadi.

Gagne ta'lim jarayonini 9 bosqichga ajratgan bo‘lib, ularni "O‘qitishning to‘qqiz bosqichi" (Nine Events of Instruction) deb ataydi. Ushbu bosqichlar o‘quvchilarning bilim olish va o‘rganish jarayonini yaxshilashga xizmat qiladi.

1. Diqqatni jalb qilish (Gain attention)

- O‘quvchilarning e’tiborini mavzuga jalb qilish.
- Masalan: Qiziqarli savol, videolavha yoki tarixiy voqeani dramatik tarzda tasvirlash orqali.

2. O‘quv maqsadini tushuntirish (Inform learners of the objectives)

- O‘quvchilarga nima o‘rganishlari va bu ularga qanday foyda keltirishi haqida ma’lumot berish.
- Masalan: "Bugungi darsda Biz Birinchi jahon urushining sabablarini o‘rganamiz va ularning zamonaviy siyosatga ta’sirini baholaymiz."

3. Oldingi bilimlarni faollashtirish (Stimulate recall of prior knowledge)

- Mavzu bilan bog‘liq bo‘lgan avvalgi bilimlarni eslatish.
- Masalan: O‘quvchilardan o‘tgan darsda o‘rganilgan mavzuni qisqacha bayon qilishni so‘rash.

4. Yangi ma’lumotni taqdim etish (Present the content)

- Mavzuni tushuntirish va asosiy ma’lumotlarni yetkazish.
- Masalan: Birinchi jahon urushining sabablarini grafikalar, xaritalar va slaydlar yordamida tushuntirish.

5. O‘rgangan bilimlarni yo‘naltirish (Provide learning guidance)

- O‘quvchilarga yangi bilimlarni qanday qo‘llashni ko‘rsatish.
- Masalan: Urushning sabablarini oqibatlari bilan bog‘lash uchun misollarni ko‘rsatish.

6. Amaliy mashqlar (Elicit performance)

- O‘quvchilarni o‘z bilimlarini amalda sinashga undash.
- Masalan: Guruhiy ishlash orqali Birinchi jahon urushi sabablarini muhokama qilish.

7. Fikr-mulohaza berish (Provide feedback)

- O‘quvchilarning javoblari va amaliy mashqlar bo‘yicha fikr-mulohaza berish.
- Masalan: To‘g‘ri yoki noto‘g‘ri javoblar bo‘yicha izoh berish.

8. Natijalarni baholash (Assess performance)

- O‘quvchilarning mavzuni qay darajada o‘zlashtirganligini aniqlash.
- Masalan: Testlar yoki savol-javoblar orqali o‘quvchilarning bilimini tekshirish.

9. Bilimni mustahkamlash va uzviylikni ta’minlash (Enhance retention and transfer)

- O‘rganilgan bilimlarni mustahkamlash va boshqa sharoitlarda qo‘llashga undash.
- Masalan: Uyga vazifa sifatida urush saboqlari asosida zamonaviy dunyodagi diplomatiyani tahlil qilishni so‘rash.

Gagne modelining afzalliklari

1. **Bosqichma-bosqich yo‘riqnoma:**

- Ta’lim jarayonini qat’iy bosqichlarga ajratish orqali o‘quvchilar uchun qulay o‘rganish muhiti yaratadi.

2. **Turli metodlarga moslashuvchanlik:**
   - Model o‘qituvchiga dars jarayonida turli metodlarni (vizual, eshitish, amaliyot) qo‘llash imkonini beradi.
3. **Tushunarli tuzilma:**
   - Har bir bosqich aniq maqsadga ega bo‘lib, darsning samaradorligini oshiradi.
4. **Moslashuvchanlik:**
   - Mazkur model nafaqat an’anaviy ta’limda, balki onlayn ta’limda ham samarali ishlatiladi.

Misol: Gagne modeliga asoslangan tarix darsi

Mavzu: Birinchi jahon urushining sabab va oqibatlari.

1. **Diqqatni jalb qilish:** Urush haqida dramatik videolavha.
2. **Maqsadni tushuntirish:** "Urushning tarixiy saboqlarini tushunamiz va zamonaviy voqealar bilan bog‘laymiz."
3. **Oldingi bilimlarni faollashtirish:** O‘quvchilardan urush haqida bilganlarini so‘rash.
4. **Yangi ma’lumotni taqdim etish:** Urush sabablarini slayd orqali tushuntirish.
5. **Yo‘naltirish:** Urush sabablarini jadval yordamida tahlil qilishni ko‘rsatish.
6. **Amaliy mashqlar:** Guruhlarga savol: "Urushni oldini olish uchun qanday chora-tadbirlar kerak edi?"
7. **Fikr-mulohaza berish:** Guruh javoblarini muhokama qilish va baholash.
8. **Natijalarni baholash:** Savollar va testlar orqali o‘quvchilar bilimini tekshirish.
9. **Mustahkamlash:** Uyga vazifa: "Urushning saboqlari asosida dunyodagi tinchlikni saqlash yo‘llari haqida esse yozish."

Xulosa: Gagne modeli o‘qitish jarayonini tizimli va samarali tashkil etish imkonini beradi. Ushbu model yordamida o‘quvchilarning diqqatini jalb qilish, bilimlarini mustahkamlash va ular o‘rtasida mavzu bo‘yicha chuqur fikr yuritish qobiliyatini shakllantirish mumkin.

Shuningdek, ushbu savolga mavzuning dasturida berilgan qisqacha talablar asosida javob beradigan bo‘lsak quyidagi ma’lumotni ko‘rish mumkin:

Gagnening (spiral yoki bosqichli) 9 bosqichli ta’lim modeli asosida tarix darslarini tashkil qilish o‘quv jarayonini samarali rejalashtirish va o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasini oshirishga yordam beradi. Quyida ushbu model asosida tarix darsini tashkil qilishga oid bosqichlar keltirilgan:

1. Egallangan bilim va ko‘nikmalarni rivojlantirish. E’tiborni jalb qilish (Attention).
2. O‘quv maqsadlarini tushuntirish (Informing learners of the objectives).
3. Oldingi bilimlarni eslatish (Stimulating recall of prior learning).

4. Mazmunni tushuntirish (Presenting the content).
5. O‘rganish bo‘yicha yo‘riqnoma berish (Providing learning guidance).
6. Amaliy mashqlar orqali mustahkamlash (Eliciting performance).
7. Fikr-mulohazalarni berish (Providing feedback).
8. Bilimni mustahkamlash (Assessing performance).
9. Bilimni qo‘llashni rag‘batlantirish (Enhancing retention and transfer).

Ushbu modelning afzalligi shundaki, har bir bosqichda o‘quvchilarning individual va guruhiy faoliyati birlashadi, ular o‘z bilimlarini nafaqat o‘rganadi, balki amaliyotda qo‘llashga ham o‘rganadilar.

2) Gagnening 9 bosqichli ta'lim modeli asosida Qadimgi Rim Respublikasi mavzusini o‘quvchilarga qanday o‘rgatish mumkin?

Qadimgi Rim Respublikasi mavzusini Gagnening 9 bosqichli ta’lim modeli asosida o‘rgatish rejasini quyidagicha tuzish mumkin:

1. E’tiborni jalb qilish (Gaining attention)

Interfaol boshlanish:

- O‘quvchilarga "Rim Respublikasi davridagi siz bo‘lsangiz, Senatda qanday qaror qabul qilgan bo‘lardingiz?" kabi savol bering.
- Tarixiy xaritalar yoki Rim Respublikasi davrini aks ettiruvchi qisqa video ko‘rsatib, o‘quvchilarning diqqatini mavzuga jalb qiling.

2. O‘quvchilarni maqsadlar bilan tanishtirish (Informing learners of the objectives)

Mavzu yakunida o‘quvchilar quyidagilarni bilib olishi kerakligini aytib o‘ting:

- Rim Respublikasining tashkil topishi va rivojlanish sabablari.
- Respublikadagi boshqaruv tizimi va undagi qatlamlarning o‘rni.
- Respublikaning ichki va tashqi siyosati.

3. Avvalgi bilimlarni eslatish (Stimulating recall of prior learning)

Savollar orqali o‘quvchilarning Qadimgi Yunoniston yoki Rim shahrining tashkil topishi haqidagi bilimlarini esga soling:

- "Qadimgi Yunoniston boshqaruv tizimidan qanday farq bo‘lgan?"
- "Rimning dastlabki qirollik davrida qanday voqealar yuz bergan?"

4. Mazmunni tushuntirish (Presenting the content)

Rim Respublikasi haqida ma’lumot:

- Respublikaga o‘tish jarayonini xaritada ko‘rsating.
- Patritsiylar va plebeylar o‘rtasidagi kurashni tasvirlash uchun tarixiy voqealarni hikoya qiling.

• Vizual materiallardan foydalaning:

- Rim Senati, konsullar va xalq tribunlari haqidagi diagramma.
- Mashhur shaxslar, masalan, Yuliy Tsezar haqida qisqacha hikoyalar.

5. O‘quvchilarni yo‘naltirish (Providing learning guidance)

Tarixiy hujjatlarni tahlil qilish topshirig‘i:

- Rim Respublikasi davrida yaratilgan hujjatlar yoki qonunlardan qisqacha parchalarni tahlil qilishni taklif qiling.

Qiyoslash: Rim Respublikasi boshqaruvini bugungi demokratik tizimlar bilan solishtirish uchun savollar bering.

6. Ishlashga undash (Eliciting performance)

- Guruhlarga bo‘linib, quyidagi topshiriqlarni bajartiring:
  - Bir guruh Rim Respublikasining boshqaruv tuzilmasini sxema shaklida ko‘rsatadi.
  - Ikkinchi guruh Respublika davrining ichki siyosatidagi asosiy muammolarni tahlil qiladi.
  - Uchinchi guruh Respublika davridagi asosiy voqealarni "tarixiy yangiliklar" sifatida taqdim qiladi.

7. Fikr-mulohaza berish (Providing feedback)

- Har bir guruh taqdimotidan so‘ng, boshqa guruhlar fikr bildiradi va o‘qituvchi ularning kamchiliklarini ko‘rsatadi.
- Yaxshi misollarni alohida ta’kidlang va aniqlik kiritishni talab qilgan jihatlar haqida tushuntirish bering.

8. Bilimlarni baholash (Assessing performance)

- **Test va amaliy topshiriqlar:**
  - Test orqali Rim Respublikasi haqidagi bilimlarni baholang.
  - O‘quvchilardan Rim Respublikasi davridagi muhim voqealar bo‘yicha qisqacha insho yozishni so‘rang.

Viktorina o‘tkazing:

- Tarixiy shaxslar va ularning qarorlari haqidagi savollar.

9. Bilimlarni qo‘llashni rag‘batlantirish (Enhancing retention and transfer)

Vaqt kapsulasi:

- O‘quvchilardan Rim Respublikasidan qanday saboqlarni bugungi davlat boshqaruvida qo‘llash mumkinligini muhokama qilishni so‘rang.

Ijodiy loyiha:

- "Agar Rim Respublikasi hozirgi zamonda bo‘lganida, uning boshqaruv tizimi qanday ko‘rinishda bo‘lardi?" mavzusida loyiha yarating.

Bugungi davlat boshqaruvi va tarixiy demokratik tizimlar bilan qiyosiy tahlil.

Ushbu yondashuv o‘quvchilarning mavzuga chuqur qiziqishini uyg‘otib, bilimlarini samarali tarzda o‘zlashtirishlariga yordam beradi.

3) Egallangan bilim va konikmalarni rivojlantirish, e’tiborni jalb qilish (Attention) uchun Qadimgi Yunoniston mavzusida nima qilish kerak?

Qadimgi Yunoniston mavzusida egallangan bilim va ko‘nikmalarni rivojlantirish hamda e’tiborni jalb qilish uchun quyidagi interfaol va ijodiy usullardan foydalanish mumkin:

E’tiborni jalb qilish (Attention):

1. **Tasvir va videolarni namoyish qilish:**
   - Qadimgi Yunonistonning mashhur diqqatga sazovor joylari (Akropolis, Parfenon ibodatxonasi) haqida qisqa videolar yoki suratlar ko‘rsatish.

Tasvirlarni ko‘rsatgach, ularga savollar berish:

- Bu joyning ahamiyati nimada?
- Nega Yunoniston madaniyati bugungi kungacha dolzarb?

2. **Qiziqarli voqeani aytib berish:**

- Gomerning "Iliada" yoki "Odisseya" asaridan qiziqarli hikoyani qisqacha so‘zlab berish. Masalan, Troya urushi yoki Odissey sarguzashtlari haqida.
- Hikoyani so‘zlab bo‘lgach, o‘quvchilarga savol: "Siz shu davrda yashagan bo‘lsangiz, nima qilgan bo‘lardingiz?"

3. **Tarixiy artefaktlarni taqdim etish:**
   - Qadimgi Yunoniston tangalari, vazalari, yoki haykallarning suratlarini ko‘rsatish.
   - Ularga oid kichik jumboqlar yoki topishmoqlar tashkil qilish (masalan, "Bu tasvir nimani anglatadi?").
4. **Rolli o‘yinlar tashkil qilish:**
   - O‘quvchilarga rollar taqsimlab, qadimgi yunon forumi yoki sud yig‘ilishi sahnasini o‘ynatish.
   - Har bir o‘quvchi o‘z roliga mos fikrlar bildirsin (masalan, faylasuf, savdogar, dehqon).
5. **Savol-javob o‘yini:**
   - Mavzu bo‘yicha interfaol savollar berish, masalan:
     - "Kim Zevs edi?"
     - "Qadimgi yunonlar sportni qanday nishonlashgan?"

To‘g‘ri javob berganlarga kichik sovg‘a yoki rag‘bat.

Bilim va ko‘nikmalarni rivojlantirish:

1. **Qadimgi yunonlarning ta’sirini tahlil qilish:**
   - Qadimgi Yunonistonning hozirgi demokratiya, san’at va fan sohasidagi ta’sirini o‘rganish uchun kichik guruhlarga topshiriq berish.
   - Guruhlar taqdimot tayyorlab, boshqa o‘quvchilarga o‘z xulosalarini taqdim qilsin.
2. **Xarita bilan ishlash:**
   - Yunonistonning geografik joylashuvini tahlil qilish.
   - Mavzu bo‘yicha savol: "Geografik joylashuv Qadimgi Yunonistonning rivojlanishiga qanday ta’sir qilgan?"
3. **Insho yozish yoki mini loyiha tayyorlash:**
   - Mavzu: "Afina va Sparta: O‘xshashlik va farqlar".
   - O‘quvchilar yozma ish orqali o‘z tahliliy ko‘nikmalarini rivojlantiradilar.
4. **San’at va adabiyot:**
   - Qadimgi yunonlar yaratgan san’at asarlarini (haykallar, me’morchilik) tahlil qilish.
   - Gomer yoki Sofokl asarlaridan qisqa parchalarga muhokama tashkil qilish.
5. **Olimpiada o‘yinlari haqida loyiha:**
   - O‘quvchilar Qadimgi Yunonistondagi Olimpiada o‘yinlari tarixi haqida prezentatsiya tayyorlasin.
   - Zamonaviy Olimpiadaga ta’siri haqida tahlil.

Refleksiya va qayta aloqa:

- O‘quvchilarga savol bering:
  - "Bugungi jamiyatda qadimgi yunonlarning qanday g‘oyalari saqlanib qolgan?"
  - "Qaysi yunon faylasufining g‘oyalari sizni ilhomlantirdi?"

• Yakunda mavzuga oid test yoki kichik viktorina tashkil qiling.

Bu usullar o‘quvchilarning mavzuga bo‘lgan qiziqishini oshirish bilan birga, ularning tahliliy va ijodiy ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

4) Qadimgi Eron va Ahamoniylar davlati mavzusini o‘qitishda o‘quv maqsadlarini tushuntirish (Informing learners of the objectives) qanday bo‘ladi?

Qadimgi Eron va Ahamoniylar davlati mavzusini o‘qitishda **o‘quv maqsadlarini tushuntirish** bosqichi muhim ahamiyatga ega. Ushbu bosqichda o‘quvchilarga mavzu bo‘yicha kutilayotgan natijalarni aniqlik bilan yetkazish zarur. Quyida ushbu jarayonni samarali tashkil qilish uchun ba’zi usullar keltirilgan:

1. Kontekstual boshlanish:

• Darsni qisqacha kirish bilan boshlang:

"Bugungi darsimizda siz Qadimgi Eronning buyuk imperiyasi bo‘lgan Ahamoniylar davlati haqida bilib olasiz. Bu davlat nafaqat siyosiy qudrati, balki madaniyati va boshqaruv tizimi bilan ham tarixga katta ta’sir ko‘rsatgan."

• O‘quvchilarni mavzuning zamonaviy ahamiyatiga jalb qilish uchun savol bering:

"Sizningcha, nega bu davrni o‘rganish bugungi jamiyat uchun qiziqarli yoki foydali bo‘lishi mumkin?"

2. O‘quv maqsadlarini aniqlik bilan tushuntirish:

Maqsadlarni sodda va tushunarli tarzda taqdim eting:

Bilim:

"Bugungi dars yakunida siz Ahamoniylar davlatining tashkil topishi, Doro va Kserks kabi shohlarning faoliyati va bu davlatning boshqaruv tizimi haqida bilib olasiz."

Ko‘nikma:

"Siz xaritada Ahamoniylar davlati hududini aniqlashni, uning kengayish sabablarini tahlil qilishni va boshqaruv tizimining zamonaviy davlatlarga ta’sirini muhokama qilishni o‘rganasiz."

Qadriyat:

"Ushbu dars davomida siz qadimgi davrlarning madaniyat va siyosiy boshqaruv tizimiga hurmat bilan yondashishni o‘rganasiz."

3. Maqsadlarni vizual tarzda ko‘rsatish:

Maqsadlarni doskaga yoki slaydda qisqa matn shaklida yozing, masalan:

Bugungi darsning maqsadlari:

1. Ahamoniylar davlatining tashkil topishi va rivojlanishini o‘rganish.
2. Qadimgi Eronning madaniy va siyosiy ahamiyatini tahlil qilish.
3. Xarita orqali hududiy o‘zgarishlarni ko‘rsatish.
4. Ahamoniylarning boshqaruv tizimini zamonaviy davlatlar bilan qiyoslash.

4. Maqsadlarni interfaol tarzda aniqlash:

• O‘quvchilarning qiziqishlarini jalb qilish uchun ularga savollar bering:

"Siz qadimgi dunyoning eng buyuk imperiyalaridan biri haqida nimalarni bilishni xohlar edingiz?"

• Maqsadlarni ularning javoblari bilan bog‘lang:

"Sizning savollaringizga javob berish uchun biz Ahamoniylar davlatining siyosati, madaniyati va harbiy strategiyasini o‘rganamiz."

5. Refleksiya uchun imkoniyat yaratish:

• O‘quvchilarga shunday savol bering:

"Bugungi maqsadlarimiz sizga tushunarli bo‘ldimi? Yana qanday savollarga javob topishni xohlaysiz?"

• Ularning javoblariga ko‘ra dars rejasini moslashtiring.

Namuna nutq: "Darsimizning yakunida siz Ahamoniylar davlati qanday tashkil topganini, uning boshqaruv tizimining boshqa davlatlarga qanday ta’sir qilganini bilib olasiz. Bundan tashqari, siz xaritada bu davlatning hududiy kengayishini aniqlash va bu davlatning madaniyati haqida o‘z fikringizni bildirish imkoniyatiga ega bo‘lasiz".

Ushbu yondashuv o‘quvchilarning e’tiborini mavzuga jalb qiladi va ularga darsdan nimani kutish kerakligini aniq tushuntiradi.

5) 7-sinf O'zbekiston tarixi darsidagi Somoniylar mavzusida oldingi bilimlarni eslatish (Stimulating recall of prior learning) qanday amalga oshiriladi?

7-sinf "O‘zbekiston tarixi" darsida **Somoniylar mavzusini o‘rganishda oldingi bilimlarni eslatish** (stimulating recall of prior learning) o‘quvchilarni yangi mavzuga tayyorlash va ularning o‘tgan bilimlarini yangi mavzu bilan bog‘lashda muhim ahamiyat kasb etadi. Quyida bu jarayonni samarali tashkil etish bo‘yicha tavsiyalar keltirilgan:

1. **Kontekstual savollar berish:**

O‘quvchilarning ilgari o‘rganilgan bilimlarini eslatish uchun qisqa savollarni muhokama qiling:

• "Somoniylardan oldingi davrda O‘rta Osiyoda qanday davlatlar mavjud edi?"

• "Abbosiya xalifaligi va uning O‘rta Osiyo hududiga ta’siri qanday bo‘lgan edi?"

• "Islom madaniyatining bu davrdagi rivojlanishiga qaysi omillar ta’sir qilgan?"

Bu savollar orqali o‘quvchilarni mavzuga tayyorlash va Somoniylar davri bilan bog‘liq umumiy tarixiy sharoitni eslatish mumkin.

2. **Vaziyatlarni bog‘lash:**

Oldingi mavzularni Somoniylar davri bilan bog‘lash uchun quyidagilarni muhokama qilish mumkin:

• **Politsiyaviy va madaniy holat:** Abbosiylar xalifaligi davridagi O‘rta Osiyoning siyosiy va madaniy holati haqida eslatib, bu hududning mustaqillikka intilish sabablari haqida so‘rang.

"Nima uchun mahalliy hukmdorlar xalifalikka nisbatan mustaqillikka erishishga harakat qilishgan?"

• **Islom madaniyati:** Ilgari o‘rganilgan mavzulardan Qur’onning tarqalishi, musulmon madaniyati va ilm-fanning rivoji haqida so‘z yuriting.

3. **Xaritalar bilan ishlash:**

Ilgari o‘rganilgan geografik hududlarni eslatish uchun xaritalardan foydalaning:

- "Somoniylar davlati qaysi hududlarda tashkil topgan? Bu hududlarning qadimgi davlatlar, masalan, Kushoniylar yoki Sug‘dlar bilan qanday bog‘liqligi bor?"
- O‘quvchilar xaritada Abbosiylar xalifaligi, O‘rta Osiyo hududi va Somoniylar davlati joylashgan hududlarni belgilashlari mumkin.

4. **Tanish tarixiy shaxslarni eslatish:**

Oldingi darslarda o‘rganilgan taniqli shaxslarni eslating:

- "Sizningcha, Abu Muslim (Abbosiylar davridagi harbiy sarkarda) faoliyati Somoniylar davlatining tashkil topishiga qanday ta’sir qilgan?"
- Ilgari o‘rganilgan shaxslar va ularning o‘sha davrdagi roli haqida o‘quvchilarni muhokamaga jalb qiling.

5. **Asosiy tushunchalarni eslatish:**

O‘quvchilarni yangi mavzuga tayyorlash uchun ilgari o‘rganilgan tushunchalarni eslatish:

- "Mustaqil davlat" va "markazlashgan boshqaruv" tushunchalarini muhokama qilish.
- Islom madaniyatining siyosiy va iqtisodiy ahamiyatini eslatib, Somoniylar davlatining bu jarayondagi o‘rnini kashf etishga undang.

6. **Qiziqarli faoliyat yoki o‘yinni tashkil qilish:**

Savol-javob o‘yini: Ilgari o‘tilgan mavzular asosida savollar tayyorlang va o‘quvchilarning javoblarini muhokama qiling. Masalan:

- "Qadimgi O‘rta Osiyoda qaysi davlatlar o‘z tangalarini zarb etgan?"
- "Abbosiylar xalifaligi davrida qanday madaniy yutuqlar amalga oshirilgan?"

Tushunchalar klasteri: Somoniylar davlatini eslatish uchun "Somoniylar" atrofida asosiy tushunchalar (madaniyat, siyosat, iqtisod, islom, va hokazo) bilan klaster tuzish.

Namuna nutq: "Avvalgi darslarda biz Abbosiylar xalifaligini va uning O‘rta Osiyo hududiga ta’sirini o‘rgangan edik. Endi esa, bugungi darsimizda siz Somoniylar davlatining tashkil topishi, uning siyosiy va madaniy rivojlanishida qanday o‘ziga xos jihatlar bo‘lganini bilib olasiz. Xo‘sh, kim eslay oladi, O‘rta Osiyodagi mahalliy hukmdorlarning mustaqillikka intilishlariga qaysi omillar sabab bo‘lgan edi?"

Bu usullar yordamida o‘quvchilar yangi mavzu uchun zarur bo‘lgan bilimlarni eslab, darsni tushunishlari osonlashadi.

6) 7-sinf O'zbekiston tarixi darsidagi G‘aznaviylar mavzusida mazmunni tushuntirish (Presenting the content) qanday amalga oshiriladi?

7-sinf "O‘zbekiston tarixi" darsida **G‘aznaviylar mavzusini tushuntirish** bosqichi mazmunni tushunarli va qiziqarli shaklda taqdim etish orqali amalga oshiriladi. Bu bosqichda mavzuning asosiy jihatlarini o‘quvchilarga yetkazish, ularning e’tiborini jalb qilish va mavzuni chuqur tushunishlariga yordam berish zarur. Quyida mazmunni tushuntirish bosqichining asosiy yondashuvlari keltirilgan:

1. **Mavzu haqida umumiy kirish (Kontekst yaratish):**

- Mavzuni qisqacha kirish bilan boshlang:

"Bugungi darsimizda G‘aznaviylar davlati haqida gaplashamiz. Bu davlat Hindiston va Markaziy Osiyo o‘rtasida joylashgan va o‘z davrida siyosiy, harbiy va madaniy jihatdan qudratli davlatlardan biri bo‘lgan."

- G‘aznaviylar davlatining tarixdagi o‘rnini tushuntirish uchun savol bering:

"Sizningcha, Hindiston tomon amalga oshirilgan G‘aznaviylar yurishlari mintaqa madaniyatiga qanday ta’sir qilgan bo‘lishi mumkin?"

2. **Asosiy faktlarni tushuntirish:**

Mazmunni oddiy va mantiqiy ketma-ketlikda tushuntiring.

A. Davlatning tashkil topishi:

- G‘aznaviylar davlatining tashkil topishi haqida gapiring:

"G‘aznaviylar davlati 10-asr oxirida tashkil topdi. Sabuktigin bu davlatning asoschisi bo‘lib, uning o‘g‘li Mahmud G‘aznaviy davrida davlat o‘z qudratining eng yuqori cho‘qqisiga chiqdi."

B. Mahmud G‘aznaviy va uning faoliyati:

- Mahmud G‘aznaviy haqida to‘xtaling:

"Mahmud G‘aznaviy O‘rta Osiyo va Hindiston hududlariga ko‘plab harbiy yurishlar uyushtirgan. U Hindistonning shimoliy hududlarini bosib olib, bu hududlarda islomni yoyishda katta rol o‘ynagan."

- Unga "Sulton" unvonining berilishi sabablarini tushuntiring.

C. Madaniyat va ilm-fan:

- G‘aznaviylar davrida ilm-fanning rivojlanishi haqida gapiring:

"Mahmud G‘aznaviy saroyida Abu Rayhon Beruniy va Al-Forobiy kabi buyuk olimlar faoliyat yuritgan. Bu davr ilm-fan va madaniyat taraqqiy etgan davrlardan biri edi."

D. Davlatning inqirozi:

- Davlatning tanazzuli haqida qisqacha aytib o‘ting:

"G‘aznaviylar davlatining kuchsizlanishiga ichki mojarolar va tashqi dushmanlarning bosqinlari sabab bo‘lgan. Keyinchalik G‘aznaviylar davlati Saljuqiylar tomonidan bosib olindi."

3. **Vizual vositalardan foydalanish:**

Mazmunni tushuntirishda vizual materiallardan foydalaning:

- **Xaritalar:**
  - G‘aznaviylar davlati hududini va Hindistonga qilingan yurishlar yo‘nalishini xaritada ko‘rsating.
- **Suratlar:**
  - Mahmud G‘aznaviyning haykali, G‘azna shahridagi tarixiy obidalar yoki G‘aznaviylar davriga oid san’at namunalarini ko‘rsating.
- **Taqdimot:**
  - Slayd yoki diagrammalar orqali davlatning siyosiy va madaniy jihatlarini tushuntiring.

4. **Muqoyasa va tahlil:**

- O‘quvchilarni faol ishtirok etishga jalb qilish uchun savollar bering:

- "G‘aznaviylar va Somoniylar davlatlari o‘rtasida qanday o‘xshashliklar va farqlar bor edi?"
- "Nima uchun Mahmud G‘aznaviy Hindistonni zabt etishga ko‘p e’tibor qaratgan?"

• G‘aznaviylar davlati va uning qo‘shnilari o‘rtasidagi munosabatlarni tahlil qiling.

5. **Interfaol metodlarni qo‘llash:**

• **Rolli o‘yin:**

- Mahmud G‘aznaviyning Hindistonga yurishlarini tasvirlash uchun o‘quvchilar o‘rtasida rollarni taqsimlang. Har bir guruh o‘z pozitsiyasini himoya qilsin.

• **Kichik guruhlarda tahlil:**

- O‘quvchilarga davlatning kuchayishi va tanazzulini tahlil qilish uchun tarixiy hujjat yoki matn bering.

6. **Mavzuni zamonaviylik bilan bog‘lash:**

• G‘aznaviylar davlati haqida eslatib, bugungi kunda Hindiston va Afg‘oniston o‘rtasidagi madaniy aloqalarga uning ta’sirini tushuntirish.

• Savol bering:

"Sizningcha, G‘aznaviylar davlati mintaqaning bugungi madaniy ko‘rinishida qanday rol o‘ynagan?"

Namuna nutq: "G‘aznaviylar davlati Markaziy Osiyoda tarixan muhim o‘rin egallagan. Ularning Hindistonga yurishlari mintaqaning siyosiy xaritasini o‘zgartirdi. Mahmud G‘aznaviyning ilm-fanga e’tibori esa uning davrini madaniyat va ilmlarning yuksalishi bilan mashhur qildi."

Ushbu yondashuv o‘quvchilarning mavzuni chuqurroq tushunishiga yordam beradi va ularni yangi bilimlarni mustaqil tahlil qilishga undaydi.

7) Xorazmshohlar davlati va uning yuksalishi mavzusini o‘rganish bo‘yicha yo‘riqnoma berish (Providing learning guidance) qanday amalga oshiriladi?

Xorazmshohlar davlati va uning yuksalishi mavzusini o‘rganishda o‘quvchilarga yo‘riqnoma berish (providing learning guidance) jarayoni, ularning o‘zlashtirish jarayonini qo‘llab-quvvatlash va mavzuni tushunish uchun aniq yo‘nalish ko‘rsatishga qaratilgan. Quyida mazkur mavzuda yo‘riqnomani samarali tashkil qilish bo‘yicha usullar keltirilgan:

1. **Darsning asosiy yo‘nalishlarini belgilash**

Mavzu bo‘yicha o‘quvchilarga aniq yo‘nalishlar bering:

• "Xorazmshohlar davlatining tashkil topishi va uning siyosiy yuksalishiga e’tibor bering."

• "Muhammad Xorazmshoh davrida davlatning hududiy kengayishi va ichki siyosiy barqarorligi qanday amalga oshirilganiga diqqat qarating."

• "Chingizxon boshchiligidagi mo‘g‘ullar bosqini oldidan Xorazmshohlar davlatining kuchsizlanish omillari haqida o‘ylang."

2. **Rejalashtirilgan o‘rganish jarayoni**

O‘quvchilarni yo‘naltirish uchun bosqichma-bosqich reja tuzing:

A. Xorazmshohlar davlatining tashkil topishi:

- Sabukteginlar sulolasidan keyin Xorazmni qanday omillar mustaqil davlatga aylantirganini tushuntiring.
- Savol: "Xorazmshohlar davlatining asoschilari kimlar edi va ular qanday siyosiy sharoitlarda davlatni barpo etishdi?"

B. Yuksalish bosqichlari:

- Aloviddin Muhammad Xorazmshoh davridagi harbiy muvaffaqiyatlar va davlatning kengayishini xaritada ko‘rsating.
- Savol: "Xorazmshohlar davlatining hududiy kengayishi qanday sabablar bilan amalga oshirilgan?"

C. Ijtimoiy va madaniy rivojlanish:

- Savol: "Xorazmshohlar davrida madaniyat va ilm-fan qanday rivojlangan? Qaysi mashhur olimlar shu davrda faoliyat yuritgan?"
- Al-Xorazmiy va boshqa tarixiy shaxslar faoliyatiga alohida e’tibor qarating.

D. Inqiroz bosqichi:

- Muhammad Xorazmshoh va Chingizxon o‘rtasidagi to‘qnashuv haqida savollar bering:

"Nima uchun Xorazmshohlar davlati Chingizxonning bosqiniga bardosh bera olmadi?"

3. O‘quvchilarga yo‘riq berish uchun foydalaniladigan usullar

A. Savollar va javoblar

O‘quvchilarga quyidagi savollarni berish orqali ularni mavzuga yo‘naltiring:

- "Xorazmshohlar davlatining yuksalish davri qanday omillar bilan bog‘liq edi?"
- "Mo‘g‘ullar bosqini davrida Xorazmshohlarning qarorlari qanday oqibatlarga olib keldi?"

B. Vizual yordamlar

- **Xaritalar:** Xorazmshohlar davlatining hududiy kengayishini va mo‘g‘ullar bosqini yo‘nalishlarini xaritada ko‘rsating.
- **Diagramma:** Davlatning kuchayishi va tanazzuli sabablari haqida grafik yoki diagramma tayyorlang.

C. Tahliliy faoliyat

O‘quvchilarga quyidagi faoliyatlarni taklif eting:

- **Vaziyatni tahlil qilish:** Muhammad Xorazmshohning Chingizxonga qarshi qilgan qarorlarini muhokama qiling.

"Sizningcha, Muhammad Xorazmshohning qarorlarida qanday xatolar bo‘lgan va ular qanday oqibatlarga olib kelgan?"

- **Qiyoslash:** Xorazmshohlar davlati va Somoniylar yoki G‘aznaviylar davlatlarini siyosiy va harbiy jihatdan solishtirish.

D. Guruhda ishlash

- O‘quvchilarni kichik guruhlarga bo‘ling va ulardan har biriga muayyan masalani tahlil qilishni so‘rang:
  - 1-guruh: Xorazmshohlar davlatining tashkil topishi.
  - 2-guruh: Muhammad Xorazmshohning harbiy yurishlari va davlat hududi.
  - 3-guruh: Chingizxon va Xorazmshohlar o‘rtasidagi mojarolar.

4. O‘quvchilarning mustaqil o‘rganishini qo‘llab-quvvatlash

- Tavsiya etiladigan adabiyotlar ro‘yxatini taqdim eting:

"Xorazmshohlar davlati haqida batafsilroq ma’lumot olish uchun O‘zbekiston tarixi kitobining 45-50 betlarini o‘qing."

- Mustaqil ish uchun topshiriq:

"Muhammad Xorazmshohning mo‘g‘ullarga qarshi olib borgan harbiy siyosatini o‘rganib, xulosa yozing."

5. O‘quvchilarga aniq yo‘riq berish uchun misol nutq

"Dars davomida siz Xorazmshohlar davlatining tashkil topishi, Muhammad Xorazmshohning harbiy yurishlari va mo‘g‘ullar bosqinining oqibatlari haqida bilib olasiz. Xarita va diagrammalar yordamida davlatning hududiy kengayishini ko‘rib chiqamiz. Savollarga javob berish va tarixiy vaziyatni tahlil qilish orqali mavzuni chuqurroq tushunishingizga yordam beramiz."

Bu yondashuv yordamida o‘quvchilar dars jarayonida yo‘nalish olishlari, mavzuni tushunishlari va uni mustaqil tahlil qilishga qodir bo‘lishlari mumkin.

8) IX-XII asrlardagi O‘rta Osiyodagi ta'lim mavzusini qanday amaliy mashqlar orqali mustahkamlash (Eliciting performance) mumkin?

IX-XII asrlardagi O‘rta Osiyodagi ta’lim mavzusini o‘rganishda o‘quvchilarning bilimini mustahkamlash uchun interfaol va amaliy mashqlar tashkil etish juda muhim. Quyida ushbu mavzuni mustahkamlash uchun turli usul va faoliyatlar keltirilgan:

1. Xronologik tadbirlarni aniqlash

Mashq: O‘quvchilarga xronologik tadbirlar yozilgan kartochkalarni bering. Ular bu tadbirlarni to‘g‘ri ketma-ketlikda joylashtirishlari kerak.

Masalan:

1. Al-Xorazmiy tomonidan "Al-jabr" kitobining yozilishi.
2. Al-Farg‘oniy tomonidan astronomiya haqidagi asarlar yaratishi.
3. Ibn Sino va uning "Tib qonunlari" asarining paydo bo‘lishi.

Natija: O‘quvchilar tarixiy jarayonlarni ketma-ketlikda tushunib oladilar.

2. Rol o‘ynash faoliyati

Mashq: O‘quvchilarga IX-XII asrlarda yashagan mashhur olimlar va ularning faoliyati haqida ma’lumot bering. Har bir o‘quvchiga bir tarixiy shaxsning roli taqsimlanadi.

- Ular shu shaxs sifatida dars davomida o‘z ilmiy yutuqlarini taqdim qilishadi.

Masalan: Al-Beruniy, Al-Xorazmiy, Ibn Sino, Al-Farg‘oniy.

- **Natija:** O‘quvchilar olimlarning ijodini mustaqil tahlil qilishga o‘rganadilar va tarixiy shaxslarning yutuqlarini yodda saqlaydilar.

3. Savol-javob viktorinasi

Mashq: Viktorinada savollarni bosqichma-bosqich taklif eting.

Masalan:

- "Qaysi olim algebra fanining asoschisi hisoblanadi?"
- "O‘rta Osiyodagi madrasalarda ta’limning asosiy yo‘nalishlari qaysilar edi?"
- "Al-Farg‘oniyning asarlari qaysi fan sohasiga bag‘ishlangan?"

- Javoblarni to‘g‘ri bergan o‘quvchilar ball yig‘adilar.

4. Matnni tahlil qilish

Mashq: O‘quvchilarga IX-XII asr ta’limi haqida qisqa matn bering.

Masalan, madrasalarda o‘qitilgan fanlar, ilmiy ishlar va kitoblar haqida qisqa ma’lumot.

Matn asosida quyidagilarni bajaring:

- Muhim tushunchalarni ajratib yozish.
- Matn bo‘yicha savollarga javob berish.

5. "Madrasani loyihalash" vazifasi

Mashq: O‘quvchilar kichik guruhlarga bo‘linadi va IX-XII asrlardagi madrasani loyihalash vazifasini bajaradilar.

Har bir guruh quyidagilarni aniqlab yozadi:

- Madrasa nomi.
- U yerdagi asosiy fanlar.
- O‘qitiladigan mashhur asarlar.
- O‘qituvchi va talabalar o‘rtasidagi aloqalar.

- Guruh o‘z loyihasini sinfda taqdim etadi.

6. Xarita bilan ishlash

Mashq: IX-XII asrlardagi O‘rta Osiyoning ilmiy markazlari (Buxoro, Samarqand, Xorazm, Marv) ko‘rsatilgan xarita bilan ishlang.

Savollar bering:

- "Qaysi shahar Al-Beruniy faoliyati bilan bog‘liq?"
- "Ibn Sino o‘z asarlarini qaysi hududda yaratgan?"

Natija: O‘quvchilar tarixiy shaharlarning ilmiy rolini yaxshiroq tushunadilar.

7. "O‘rta asrlar akademiyasi" topshirig‘i

Mashq: O‘quvchilardan "O‘rta asrlar akademiyasi"ni tasavvur qilishni so‘rang.

Ular ilmiy muassasa yaratib, quyidagilarni aniqlashlari kerak:

- O‘quv dasturi (fanlar).
- Olimlar va ularning ilmiy yo‘nalishlari.
- Yaratilgan kitob va ilmiy ishlar.

8. Tarixiy hujjatlarni muhokama qilish

Mashq: O‘quvchilarga IX-XII asrlardagi ilmiy ta’lim haqida yozilgan qisqa tarixiy manbadan parchalar bering.

Masalan, madrasalarda o‘qitiladigan fanlar yoki talabalar hayoti haqidagi qisqa matn.

Muhokama uchun savollar bering:

- "O‘rta asr madrasalari bugungi universitetlarga qanday o‘xshash?"
- "Qaysi fanlar o‘sha davrda eng dolzarb bo‘lgan?"

9. Qiyosiy tahlil vazifasi

Mashq: IX-XII asrlar ta’lim tizimini boshqa davrlar (masalan, zamonaviy ta’lim tizimi) bilan taqqoslash topshirig‘ini bering.

- O‘xshashliklar va farqlarni aniqlash.
- Xulosa yozish:

"O‘sha davrdagi ta’lim bugungi zamonaviy ta’lim tizimiga qanday ta’sir ko‘rsatgan?"

10. Tushunchalar klasteri

Mashq: O‘quvchilardan "IX-XII asr ta’limi" mavzusi bo‘yicha asosiy tushunchalarni klaster shaklida joylashtirishni so‘rang:

Masalan: **Ilmiy markazlar**, **Asosiy fanlar**, **Mashhur olimlar**, **Ta’lim usullari**.

Bu mashqlar orqali o‘quvchilar mavzuni chuqurroq anglab, uni tahlil qilish ko‘nikmasini rivojlantiradilar va o‘rganilgan bilimlarni mustahkamlaydilar.

9) O‘quvchilarda IX-XI asrlarda yashab otkan buyuk muhaddislar haqida fikr-mulohazalarni berish(Providing feedback)ga qanday o'rgatish yaxshi samara beradi?

O‘quvchilarda **IX-XI asrlarda yashab o‘tgan buyuk muhaddislar** haqida fikr-mulohazalarni shakllantirish va ularga sifatli mulohaza bildirish ko‘nikmasini o‘rgatish uchun quyidagi usullar samarali bo‘lishi mumkin:

1. Muhaddislar faoliyatini chuqur o‘rganishga tayyorlash

O‘quvchilarga ushbu davr muhaddislarining hayoti va ilmiy faoliyati haqida aniq va muhim ma’lumotlar bering.

Mashhur muhaddislar haqida qisqa taqdimotlar:

- Imom Buxoriy va uning "Al-Jome’ as-Sahih" asari.
- Imom Termiziy va uning "Shamoil an-Nabaviy" asari.
- Imom Nasafiy va boshqalar.

Muhaddislarning ijtimoiy va diniy hayotga ta’siri haqida savol bering:

"Nima uchun bu muhaddislarning asarlari islom dunyosida juda muhim hisoblanadi?"

2. Savol-javob asosida fikrlashni rag‘batlantirish

Muhaddislarning asarlari va ularning mazmuni haqida savollar tayyorlang:

- "Imom Buxoriyning asosiy maqsadi nima edi?"
- "Imom Termiziy hadislarni qaysi mezonlar asosida to‘plagan?"

O‘quvchilarni o‘z fikrlarini asoslab berishga undang.

"Sizningcha, Imom Buxoriy qanday qiyinchiliklarni yengib o‘z asarini yozgan bo‘lishi mumkin?"

3. Guruhda ishlash va baholashni tashkil etish

- **Mashq:** O‘quvchilarni guruhlarga ajratib, har bir guruhga bir muhaddis haqida ma’lumot yig‘ish va taqdim qilish topshirig‘ini bering.
- Har bir guruh taqdimotdan so‘ng boshqalar bergan fikr va mulohazalarni baholaydi:
  - Fikrlar aniqmi?
  - Ma’lumotlar tarixiy haqiqatga asoslanganmi?
- Guruhlar o‘zaro fikr bildiradi, bu o‘quvchilarning tahliliy va tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi.

4. Muhaddislar haqida yozilgan qisqa matnlarni tahlil qilish

Muhaddislar haqida tarixiy matnlarni o‘quvchilarga taqdim eting.

- Masalan, Imom Buxoriyning safarlari yoki hadislarni saralashdagi mezonlari haqida qisqa hikoya.

O‘quvchilar ushbu matn asosida quyidagilarni muhokama qilishadi:

- Muhaddisning asosiy yutug‘i nima edi?

- Siz uning o‘rnida bo‘lsangiz, qanday qiyinchiliklarni his qilgan bo‘lardingiz?

5. "Imom Buxoriyga xat yozish" vazifasi

- O‘quvchilarga tasavvur qilish vazifasini bering:

"Agar siz Imom Buxoriyga murojaat qilishingiz mumkin bo‘lsa, unga qanday savol berar edingiz yoki uning ishlariga qanday fikr bildirar edingiz?"

- Har bir o‘quvchi yozgan xatini sinfda o‘qib eshittiradi va boshqalar u haqda mulohaza bildiradi.

6. Muhokama uchun savollar va bahs tashkil etish

Muhaddislar faoliyati bo‘yicha bahs mavzulari taklif eting:

- "Imom Buxoriy yozgan hadislar to‘plami islom madaniyatining eng katta boyligi hisoblanadimi?"
- "Hadislarni to‘plash va saralashda qanday qoidalarga rioya qilingan?"

Har bir guruh o‘z fikrlarini asoslaydi va boshqalar tomonidan bildirilgan fikrlarga izoh beradi.

7. Tahliliy fikr bildirish ko‘nikmasini shakllantirish

Mulohaza berish andozalari:

- Muhaddislarning yutuqlarini ta’riflang.
- Ularga oid qiyinchiliklarni baholang.
- Ularning ishlarining bugungi ahamiyati haqida fikr bering.

O‘quvchilarga misol ko‘rsating:

"Imom Termiziyning 'Shamoil an-Nabaviy' asari Muhammad (s.a.v.) hayotining insoniy qirralarini ochib beradi, bu esa musulmonlar uchun ulkan ahamiyatga ega."

8. Reyting tizimini joriy etish

- Har bir o‘quvchi boshqalar bildirgan fikrlarga baho beradi:
  - Fikr qanchalik aniq va asoslangan?
  - Mulohaza berishda qanday yaxshi va kuchsiz tomonlar bor edi?

9. "O‘quvchi o‘qituvchi rolida" faoliyati

- O‘quvchilardan biriga muhaddislar faoliyati bo‘yicha darsni o‘tkazishni taklif eting.
- Boshqa o‘quvchilar ushbu "o‘qituvchi" bergan ma’lumotlarga mulohaza bildiradilar va o‘z fikrlarini asoslaydilar.

10. Interfaol viktorina

- Muhaddislar faoliyati haqida viktorina o‘tkazing va savollarga javob bergan o‘quvchilarning javoblariga sinfdoshlar fikr bildirishi uchun imkon bering.

"Bu javob qanchalik aniq? Siz nima qo‘shimcha qilardingiz?"

Ushbu yondashuvlar orqali o‘quvchilar muhaddislar hayoti va faoliyati haqida nafaqat bilim oladilar, balki o‘z mulohazalarini asoslashni va mazmunli fikr bildirishni ham o‘rganadilar.

10) O‘quvchilarning Qoraxoniylar mavzusidagi bilimini mustahkamlash (Assessing performance) uchun qanday faoliyatni amalga oshirgan ma'qul?

Qoraxoniylar mavzusidagi bilimlarni mustahkamlash va baholash uchun quyidagi faoliyatlar o‘quvchilarning bilimini sinovdan o‘tkazish va yanada mustahkamlash uchun samarali hisoblanadi:

1. Savol-javob viktorinasi

Qoraxoniylar davlati bilan bog‘liq asosiy savollar tayyorlang:

- "Qoraxoniylar davlati qachon va qayerda tashkil topgan?"
- "Qoraxoniylar davrida islom dinining ahamiyati qanday bo‘lgan?"
- "Qaysi shaharlar Qoraxoniylar davlatining iqtisodiy va madaniy markazlari hisoblangan?"

Har bir to‘g‘ri javob uchun o‘quvchilarga ball bering. Eng ko‘p ball to‘plagan o‘quvchini rag‘batlantirish motivatsiyani oshiradi.

2. Xronologik tartibni aniqlash

Qoraxoniylar tarixidagi asosiy voqealar haqida kartochkalar tayyorlang.
Masalan:

- Qoraxoniylar davlatining tashkil topishi.
- Islom dinini davlat dini sifatida qabul qilish.
- Ijtimoiy va iqtisodiy islohotlar o‘tkazilishi.

O‘quvchilar ushbu kartochkalarni xronologik ketma-ketlikda joylashtiradi.

3. Xaritalar bilan ishlash

O‘quvchilarga Qoraxoniylar davlatining hududini aks ettiruvchi xarita bering va quyidagi savollarni bering:

- "Qoraxoniylar davlati qaysi hududlarni o‘z ichiga olgan?"
- "Hududning qaysi qismi iqtisodiy jihatdan muhim bo‘lgan?"

O‘quvchilar xarita yordamida savollarga javob beradi va geografik ko‘nikmalarini mustahkamlaydi.

4. Asosiy tushunchalarni aniqlash

- O‘quvchilarga Qoraxoniylar davlati bilan bog‘liq tushunchalar ro‘yxatini taqdim eting, masalan:
  - Devoni lug‘otit turk.
  - Ijtimoiy tabaqalar.
  - Xorazm va Buxoro kabi shaharlar.

O‘quvchilardan ushbu tushunchalarni tushuntirishlarini yoki ularga taalluqli qisqa izohlar yozishlarini so‘rang.

5. Muhokama va bahs

Guruhlar tashkil etib, ularga savollar bering:

- "Qoraxoniylar davrida qaysi islohotlar xalqning hayotini o‘zgartirgan?"
- "Qoraxoniylar davlatining yuksalishi va tanazzulining asosiy sabablari nimada?"

Har bir guruh o‘z javoblarini himoya qiladi va boshqa guruhlarning fikrlarini tahlil qiladi.

6. Rol o‘ynash faoliyati

- O‘quvchilarga tarixiy shaxslarning rollarini bering (hukmdorlar, vazirlar, olimlar).
- Ular ushbu rollarni o‘ynab, o‘z vaqtida qanday qarorlar qabul qilganliklarini ko‘rsatadilar.

Masalan: "Qoraxoniylar hukmdori sifatida qaysi sohani rivojlantirishni tanlagan bo‘lardingiz?"

7. Matn asosida test

Qoraxoniylar davlati haqida qisqa matn tayyorlang va unga asoslangan test savollari tuzing:

- To‘g‘ri yoki noto‘g‘ri bayonotlarni aniqlash.
- Bo‘sh joylarni to‘ldirish.
- Matn asosida qisqa javobli savollar.

8. Qiyosiy tahlil

O‘quvchilarga Qoraxoniylar davlatini boshqa bir davr bilan (masalan, Somoniylar yoki Saljuqiylar) qiyoslash topshirig‘ini bering.

- Siyosiy, iqtisodiy, va madaniy jihatlarni solishtirish.

Xulosa chiqarishda o‘quvchilardan har ikki davlatning o‘ziga xos xususiyatlarini tahlil qilishni so‘rang.

9. Tushunchalar klasteri yaratish

O‘quvchilarga "Qoraxoniylar davlati" mavzusida klaster yaratishni taklif qiling.

- Bosh mavzu: Qoraxoniylar davlati.
- Sho‘ba mavzular: Siyosat, iqtisod, din, madaniyat, ta’lim.

10. Mini loyiha topshirig‘i

O‘quvchilarga guruhlarda ishlashni taklif qiling:

- "Qoraxoniylar davlati haqida taqdimot tayyorlang".
- Har bir guruh davlatning siyosati, madaniyati yoki iqtisodiga bag‘ishlangan qismini yoritadi.

Guruh taqdimotidan so‘ng, boshqa guruhlar ularning ishlari haqida mulohaza bildiradi.

Ushbu faoliyatlar nafaqat bilimlarni sinab ko‘rish, balki ularni yanada mustahkamlash va o‘quvchilarda mavzuga nisbatan qiziqishni oshirishga yordam beradi.

11) O‘quvchilarning Qoraxoniylar mavzusidagi bilimini mustahkamlash (Assessing performance) uchun qanday noodatiy metodlarni amalga oshirgan ma'qul?

Qoraxoniylar mavzusidagi bilimlarni mustahkamlash uchun noodatiy metodlar o‘quvchilarning mavzuga qiziqishini oshirish va yangi yondashuv orqali bilimlarni mustahkamlashda juda samarali bo‘lishi mumkin. Quyida bir nechta noodatiy metodlar keltirilgan:

1. "Qoraxoniylar detektivi" o‘yini

O‘quvchilarga tarixiy qiyinchilik yoki muammoni bering, masalan:

"Nima uchun Qoraxoniylar davlati tanazzulga yuz tutdi?"

- Ularga tarixiy dalillar (kartochkalar yoki faktlar shaklida) taqdim eting.
- Detektiv sifatida ushbu muammoning sabablarini aniqlashlari va xulosalarini sinfga taqdim qilishlari kerak.

2. Interfaol muzey

- Sinfni "Qoraxoniylar davriga oid muzey"ga aylantiring.
- O‘quvchilar guruhlarga bo‘linadi va har biri muzey uchun eksponatlar (rasmlar, qo‘lyozmalar, xaritalar yoki afsonaviy voqealar) tayyorlaydi.

- Har bir guruh o‘z "eksponatlarini" sharhlab, ularning tarixiy ahamiyatini tushuntiradi.

3. TikTok tarixiy sahnasi (davomi)

O‘quvchilardan Qoraxoniylar davridan qiziqarli voqealarni zamonaviy tilda qisqa sahnalar sifatida tasvirlashni so‘rang.

Ular o‘z sahnalarini TikTok kabi qisqa, ijodiy formatda taqdim qilishlari mumkin.

- Masalan: **Qoraxoniylar hukmdorining islomni qabul qilish qarori**ni zamonaviy dramatik uslubda ko‘rsatish.
- **Bozor savdosi va karvon yo‘llaridagi iqtisodiy faollikni** humoristik tarzda jonlantirish.
- Bir o‘quvchi jurnalist bo‘lib, **Qoraxoniylar davrida "yangiliklar"ni tarqatadi**.

4. Qoraxoniylar sarguzashti – rol o‘ynash o‘yini

O‘quvchilar Qoraxoniylar davridagi turli ijtimoiy qatlam vakillarining rollarini o‘ynaydilar: Savdogarlar, olimlar, oddiy xalq, yoki hukmdorlar.

Ularga vazifa bering:

"Siz savdogar sifatida bozorda boshqa mamlakat vakillari bilan qanday savdo qilardingiz?" "Olim sifatida hukmdorga yangi islohotlar taklif eting."

Har bir ishtirokchi o‘z rolining maqsadi va vazifalarini himoya qiladi.

5. "Tarixiy sud" o‘yini

Qoraxoniylar davrida amalga oshirilgan biror qarorni sud muhokamasiga qo‘ying.

Masalan: "Qoraxoniylar davlatida islom davlat dini sifatida qabul qilinishi".

- O‘quvchilar prokuror, advokat va guvohlar sifatida rollarga bo‘linib, qaror uchun va qarshi dalillar keltiradilar.
- Sinfda qolganlar esa hakam sifatida ovoz beradi.

6. Qoraxoniylar reklama agentligi

O‘quvchilarga topshiriq bering:

"Qoraxoniylar davlatining yuksak madaniyati va iqtisodiy yutuqlarini targ‘ib qiluvchi reklama kampaniyasini ishlab chiqing."

Ular afishalar, shiorlar yoki videoroliklar yaratishadi va o‘z g‘oyalarini sinfga taqdim qilishadi.

7. Tarixiy "Escape Room"

Sinfni "Escape Room" tarzida tashkil qiling, unda o‘quvchilar Qoraxoniylar davriga oid bilimlarni ishlatib, muammolarni hal qilish orqali "chiqish"ni topishlari kerak.

Masalan, savollar:

- "Qoraxoniylar davridagi asosiy shaharlardan biri qaysi?"
- "Davlatning yuksalishiga sabab bo‘lgan omil qaysi edi?"

Har bir to‘g‘ri javob yangi "kalit"ni ochib beradi.

8. Qoraxoniylar komikslari

O‘quvchilardan Qoraxoniylar davrida yuz bergan tarixiy voqealarni komiks shaklida tasvirlashni so‘rang.

- Masalan, islomning davlat dini sifatida qabul qilinishi, savdo yo‘llari rivoji yoki madaniyat va ta’lim yutuqlari.

Har bir o‘quvchi yoki guruh o‘z komikslarini taqdim qiladi va ularni sharhlaydi.

9. Tarixiy musiqiy shou

O‘quvchilarga topshiriq bering:

"Qoraxoniylar davridagi hayotni aks ettiruvchi qisqa musiqiy shou tayyorlang".

Ular tarixiy voqealarni musiqiy qo‘shiqlar, she’rlar yoki qisqa raqslar bilan tasvirlaydi.

10. "Vaqt kapsulasi" loyihasi

- O‘quvchilardan Qoraxoniylar davridan qoldiriladigan "vaqt kapsulasi" yaratishni so‘rang.
- Ular bu kapsulaga davrning eng muhim voqealari, shaxsiy esdaliklar, va ramziy narsalarni joylashtiradi.
- Har bir o‘quvchi tanlagan buyumlari yoki voqealari haqida tushuntirish beradi.

Ushbu noodatiy usullar orqali o‘quvchilar mavzuga ijodiy yondashadi, bilimlarini mustahkamlaydi va jarayonda faol ishtirok etadi.

12) Tarix darslarida Bilimni qo‘llashni rag‘batlantirish (Enhancing retention and transfer) qanday amalga oshiriladi?

Tarix darslarida bilimni qo‘llashni rag‘batlantirish (Enhancing Retention and Transfer) uchun quyidagi strategiyalar samarali bo‘lishi mumkin. Bu yondashuvlar o‘quvchilarning olgan bilimlarini uzoq muddatli xotirada saqlab qolishlari va boshqa mavzular, hayotiy vaziyatlar yoki fanlar bilan bog‘lashlariga yordam beradi:

1. Haqiqiy hayot bilan bog‘lash

O‘quvchilarga tarixiy voqealar va hozirgi zamon orasidagi bog‘liqlikni ko‘rsating.

Masalan:

- Qoraxoniylar davridagi islohotlarni bugungi davlat islohotlari bilan qiyoslash.
- Tarixiy savdo yo‘llarining hozirgi global iqtisodiyotdagi ahamiyati bilan aloqasini tushuntirish.

Savol: "Bu voqealar bugungi jamiyatga qanday ta’sir qilmoqda?"

2. Rol o‘ynash va tarixiy stsenariylar

O‘quvchilarga tarixiy voqealarni hayotiy vaziyatlar orqali jonlantirishga imkon bering:

- "Agar siz Qoraxoniy hukmdori bo‘lganingizda, qaysi qarorlarni qabul qilgan bo‘lardingiz?"
- "Xalqaro savdoda karvonboshi sifatida qanday muammolarni hal qilgan bo‘lardingiz?"

3. Tahlil va muhokama faoliyatlari

"Nega?" savollariga asoslangan muhokama:

- Masalan: "Nega Qoraxoniylar islomni davlat dini sifatida qabul qilishgan?"
- Tarixiy sabablarga tayanib, o‘quvchilar mustaqil xulosalar chiqarishi kerak.

O‘quvchilarga o‘z javoblarini hozirgi zamon bilan bog‘lash topshirig‘i beriladi.

4. Problema yechishga asoslangan yondashuv (PBL)

O‘quvchilarga tarixiy muammo bilan bog‘liq vaziyatni bering:

- "Qoraxoniylar davlatining iqtisodiy qudratini qanday saqlab qolgan bo‘lardingiz?"

Ular guruhda muammoni muhokama qiladi va o‘z strategiyalarini taklif qiladi.

5. Vizual vositalardan foydalanish

Tushunchalar xaritasi:

- O‘quvchilar tarixiy voqealarni tushunchalar xaritasida ko‘rsatishadi. Bu bog‘lanishlarni ko‘rishda yordam beradi.

Grafik yoki diagrammalar:

- Tarixiy voqealar orasidagi sabab-oqibat munosabatlarini tasvirlash.

6. Ko‘p fanli integratsiya

Tarixni boshqa fanlar bilan bog‘lash:

- **Matematika:** Savdo yo‘llaridagi iqtisodiy foydani hisoblash.
- **Geografiya:** Tarixiy davlatlarning joylashuvi va geografik omillarining siyosatga ta’sirini o‘rganish.
- **San’at:** Tarixiy davrlarning me’morchilik va bezaklarini chizish yoki modellashtirish.

7. Ijodiy topshiriqlar

O‘quvchilarga tarixiy voqealardan ilhomlangan ijodiy ishlar topshirish:

- She’r yozish.
- Qisqa hikoya yoki tarixiy sahna yaratish.
- Illyustratsiyalar, komikslar yoki taqdimotlar tayyorlash.

8. "Agar..." savollari

"Agar tarixiy voqealar boshqacha bo‘lganida nima bo‘lardi?" degan savolni o‘rtaga tashlang.

- Masalan: "Agar Qoraxoniylar davlatida boshqa din rasmiy dini sifatida tanlanganida, nima bo‘lardi?"

O‘quvchilar ijodiy tafakkur orqali tarixiy alternativalarni ko‘rib chiqadilar.

9. Loyiha asosida o‘rganish

O‘quvchilarga tarixiy mavzuda loyiha tayyorlashni topshiring:

- "Qoraxoniylar davridagi madaniyatni aks ettiruvchi plakat yaratish."
- "Qoraxoniylar davlati haqidagi videorolikni suratga olish."

Loyihalarni sinfda taqdim qilib, o‘zaro fikr almashish tashkil qiling.

10. Virtual yoki o‘yinli ta’lim muhitlari

Tarixiy VR sayohati:

- O‘quvchilarni virtual muhitda tarixiy joylar, masalan, Qoraxoniylar davridagi shaharlar va me’moriy obidalarga olib boring.

O‘yinlar: Tarixiy krossvord, viktorina, yoki interaktiv tarixiy o‘yinlar tashkil qiling.

11. Shaxsiy reja tuzish

O‘quvchilarga o‘z shaxsiy bilimini qanday qo‘llashlari mumkinligi haqida reja tuzishni so‘rang.

- "Qoraxoniylar davridan qanday saboqlarni hozirgi jamiyatda qo‘llash mumkin?"

Bu usul ularga mavzuni chuqurroq tushunishga va xulosa chiqarishga yordam beradi.

Bu metodlar o‘quvchilarning tarixiy bilimlarini chuqurlashtirib, ulardan ijodiy va amaliy foydalanish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI:

Huquqiy-me’yoriy hujjatlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida” PF-60-son Farmoni, - T.: 2022.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” PF-5712-son Farmoni, - T.: 2019.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi “2022-2026-yillarda maktab ta’limini rivojlantirish bo‘yicha milliy dasturni tasdiqlash to‘g‘risida” PF-134-son Farmoni, - T.: 2022.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 26-maydagi “Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi hamda uning tizimidagi tashkilotlar faoliyatini samarali tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-79 son Farmoni, - T.: 2023.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 21-iyundagi “Maktabgacha va maktab ta’limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-231-son qarori, - T.: 2024.

Ilmiy-metodologik adabiyotlar

1. Alimova D.A., Ilhomov Z.A. Tarix fani metodologiyasi. - T. 2018.
2. Eshqobilov S. O‘quv-tarbiyaviy ishlarni boshqarishda axborot tizimlaridan foydalanish. Metodik qo‘llanma. – Toshkent: A. Avloniy nomidagi milliy-tadqiqot instituti, 2022. – 74 b.
3. Gaffarov Y.X. “Tarix o‘qitish metodikasi” -T ., “Olmaliq kitob business” nashriyoti. 2023.
4. Ibragimov A.A. Malaka oshirish ta’limida muammoga asoslangan o’qitish texnologiyasini qo’llash. Uslubiy qo’llanma. – Samarqand.,2022.
5. Sagdiyev A., Fuzailova G., Hasanova M. Tarix o‘qitish metodikasi. - T.: TDPU, 2008.
6. Sagdullayev A. Ta’lim: tarix masalasi va maktab darsliklari holati. “Ma’rifat”, 2020, 5-avgust.
7. Suyarov N. Ta’limda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish. – Toshkent. Sharq.-2020. 56-b.
8. Shlyayxer A. Jahon miqyosidagi ta’lim. XXI asr maktab tizimini qanday barpo etmoq kerak? / so‘z boshi Sh.Shermatov, H.Umarova; Umumiy tahrir D.Norboeva; tarjimonlar: R.Axmatova, D.Norboeva. – Toshkent: “Zamin Nashr” nashriyoti, 2022 – 344 bet.
9. Suvanova K.R. Malaka oshirish ta’limida loyihaga asoslangan o‘qitish texnologiyasini qo‘llash. Uslubiy qo‘llanma. – Samarqand: “Bilig-ilmiy faoliyat” nashriyorti, 2024. 60 b.
10. Tursunov F. Tarix ta’limida integratsiya yondashuvlari. Toshkent. Xalq ta’limi- 2017. 115-b.
11. Xakimova D.M. Tarix fanini o‘qitishda yangi metodlardan foydalanish. O‘quv metodik qo‘llanma. Toshkent shahar PYMO‘MM // 2024 y. // LESSON PRESS 22 b.
12. Xayitmetov M., G‘ulomov R. “Tarix fanini o‘qitish metodikasi” – Toshkent 2015. -105 b
13. Sadiev A. Maktabda tarix o’qitish metodikasi.-T., 1988, 138-146 b.
14. Sadiev A. O’zbekiston xalqlari tarixini o’qitish.-T., 1993., 126-130 b

15. Tolipov O'.Q.Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tadbiqiy asoslari (o'quv qo'llanma). - T.: "Fan" nashriyoti, 2006 y.

Qo‘shimcha manbalar

1. lex.uz – O‘zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi.
2. uzedu.uz – Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligining rasmiy sayti.
3. kitob.uz – Respublika bolalar kutubxonasi sayti.
4. onlinedu.uz – uzluksiz kasbiy ta’lim platformasi.
5. ziyonet.uz – axborot ta’lim portali.
6. Openai.com – Amerika sun'iy intellekt sohasida tadqiqotlar olib boruvchi ilmiy-tadqiqot tashkiloti

3.2.3-MAVZU. TARIX DARSLARIDA 5E MODELINI QO‘LLASH.

(2 soat amaliy mashg‘ulot)

Ushbu darsda tinglovchilar 4 ta guruhga bo‘linadi va har bir guruhga quyidagi savollar beriladi.

1) 5E modeli nima va 6-sinf tarix darsida qanday qo'llash mumkin?

2) 6-sinf Mesopotamiya va Bobil podsholigi mavzularida 5E modelidan foydalanish qanday amaliy ahamiyatga ega?

3) 7-sinf O‘zbekiston tarixi fanidagi Saljuqiylar mavzusida 5E modelini interfaol metodlar bilan qanday qo‘llash mumkin?

4) Amir Temur va uning bunyodkorlik ishlari bo‘yicha darsni 5E modelida tashkil etish qanday samara beradi?

Ushbu savollar bo‘yicha o‘qituvchi avvaldan javoblar yozilgan tarqatmalar ham tayyorlab qo‘yishi mumkin. Tinglovchilar belgilangan vaqt davomida o‘zlariga ajratilgan savollar bo‘yicha ma’lumotlarni o‘rganib chiqadilar hamda o‘zlarini fikrlarini bildiradilar.

Tinglovchilar agar javob berishga qiynalishsa dars o‘tayotgan pedagog quyidagi javoblar yozilgan tarqatmani guruhlarga tarqatadi va ularni tahlil qildiradi:

1) 5 E modeli nima va 6-sinf tarix darsida qanday qo'llash mumkin?

5E modeli - bu o‘quv jarayonini samarali tashkil etish uchun yaratilgan ta'lim strategiyasidir. Ushbu model **konstruktsionizm** (o‘rganishni faol jarayon sifatida tushunish) tamoyillariga asoslangan bo‘lib, quyidagi 5 bosqichni o‘z ichiga oladi:

1. **Engage (Jalb qilish)**
   - O‘quvchilarni mavzuga qiziqtirish va ularning avvalgi bilimlarini aniqlash.
   - 6-sinf tarixida: O‘qituvchi darsni qadimiy yodgorliklarning rasmlari yoki qiziqarli savollardan boshlashi mumkin (masalan, "O‘zbekiston hududidagi ilk davlatlar qanday tashkil topgan deb o‘ylaysiz?").
2. **Explore (Tadqiq qilish, O‘rganish)**
   - O‘quvchilarni mustaqil izlanish va tajribalar o‘tkazishga rag‘batlantirish.
   - Tarixda: Guruhlarga bo‘lib, xaritalar bilan ishlash yoki qadimgi davrlardagi xalq turmush tarzini o‘rganish topshirig‘i berilishi mumkin.

3. **Explain (Tushuntirish)**

- O‘quvchilar o‘z kashfiyotlarini o‘rtoqlashadilar va o‘qituvchi bu bilimlarni to‘ldiradi.
- Tarixda: Har bir guruh o‘z topilmalari asosida taqdimot qiladi (masalan, qadimiy davlatlarning boshqaruv tizimi haqida).

4. **Elaborate (Qo‘llash, Chuqurlashtirish)**

- Olingan bilimlarni amaliyotda qo‘llash yoki yanada chuqurlashtirish.
- Tarixda: O‘quvchilar "agar siz qadimgi davr hukmdori bo‘lsangiz, qaysi islohotlarni amalga oshirgan bo‘lardingiz?" kabi topshiriqni muhokama qilishadi.

5. **Evaluate (Baholash)**

- O‘quvchilar o‘z bilimlarini baholaydi va o‘qituvchi ularning muvaffaqiyatlarini tahlil qiladi.
- Tarixda: Test, savol-javob yoki ijodiy yozuv ishlarini tashkil qilish orqali bilimlar tekshiriladi.

6-sinf tarix darsida qo‘llash bo‘yicha misol

Mavzu: O‘zbekiston hududidagi ilk davlatlar

- **Engage**: Savol - "Bizning hududimizda birinchi davlatlar qachon paydo bo‘lgan?" Rasmlar va qisqa video.
- **Explore**: Guruhlar xaritadan Sug‘d va Xorazm davlatlarini topadilar, ular haqida qo‘shimcha ma'lumot izlashadi.
- **Explain**: Guruhlar topgan ma’lumotlarini sinf bilan baham ko‘radi. O‘qituvchi muhim faktlarni ta'kidlaydi.
- **Elaborate**: O‘quvchilar qadimgi davlatlarning boshqaruv tizimi va iqtisodiy hayotini hozirgi zamon bilan solishtiradilar.
- **Evaluate**: Test yoki qisqa insho yozish (masalan, "Sug‘d davlati nega savdo-sotiqda muhim rol o‘ynagan?").

Bu model nafaqat mavzuga chuqur tushunishni, balki o‘quvchilarning mustaqil fikrlash va muloqot qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

2) 6-sinf Mesopotamiya va Bobil podsholigi mavzularida 5 E modelidan qanday foydalanish yo‘llarini tavsiya etasiz hamda uning amaliy ahamiyati haqida ma’lumot bering?

6-sinf tarix darsida Mesopotamiya va Bobil podsholigi mavzusida 5E modelidan foydalanish va uning amaliy ahamiyati quyidagicha:

5E modeli ta’lim jarayonida o‘quvchilarni faol ishtirokchi qilish va mavzuni chuqur tushunishga yordam beradigan samarali pedagogik yondashuv hisoblanadi. Ushbu model tarix fanida, ayniqsa qadimiy sivilizatsiyalarni o‘rganishda juda qo‘l keladi. Mazkur maqolada 6-sinf tarix darsida “Mesopotamiya va Bobil podsholigi” mavzusida 5E modelidan foydalanish yo‘llari va uning amaliy ahamiyati yoritiladi.

5E modeli bosqichlari va amalda qo‘llash yo‘llari

1. Engage

Mazkur bosqichda o‘quvchilar mavzuga qiziqtiriladi va ularning avvalgi bilimlari aniqlanadi.

- **Amalda qo‘llash**:

- Dars boshida Mesopotamiya xaritasi va Bobil minorasining tasvirini namoyish qilish.
- Savol: “Dunyodagi birinchi shaharlar qayerda paydo bo‘lgan?”
- Kichik video yoki qiziqarli faktlar orqali e‘tibor jalb qilish (masalan, Hammurapi qonunlari haqida qisqacha ma‘lumot).

• **Ahamiyati**: O‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshiradi va ularning avvalgi bilimlarini faollashtiradi.

2. Explore

Ushbu bosqichda o‘quvchilar mavzu bo‘yicha mustaqil tadqiqot olib boradilar va yangi bilimlarni o‘zlari kashf qiladilar.

• **Amalda qo‘llash**:

- Guruhlarga bo‘lib, Mesopotamiya daryolari (Tigr va Yevfrat), shahar-davlatlari (Uruk, Ur) va Bobil podsholigining asosiy xususiyatlarini xaritalar va matnlar yordamida izlash topshirig‘i beriladi.
- Hammurapi qonunlarining ayrim bandlarini o‘qib, ularning mazmunini tahlil qilish.

• **Ahamiyati**: O‘quvchilar mavzuni o‘zlari o‘rganib, faol fikrlashga jalb etiladi va kooperativ ish ko‘nikmalari shakllanadi.

3. Explain

Bu bosqichda o‘quvchilar o‘zlarining topgan ma‘lumotlarini baham ko‘radilar, o‘qituvchi esa bilimlarni tizimli ravishda to‘ldiradi.

• **Amalda qo‘llash**:

- Har bir guruh Mesopotamiyaning shahar-davlatlari yoki Bobil podsholigi haqida o‘z topilmalari asosida taqdimot qiladi.
- O‘qituvchi Hammurapi qonunlari, Zigguratlar va Bobil minorasining tarixiy ahamiyatini tushuntiradi.

• **Ahamiyati**: Bilimlar tizimlashtiriladi va o‘quvchilar mavzuni chuqurroq tushunadi.

4. Elaborate

Bu bosqichda o‘quvchilar yangi bilimlarini amalda qo‘llash yoki chuqurroq o‘rganadilar.

• **Amalda qo‘llash**:

- O‘quvchilardan “Siz Hammurapi davrida yashagan bo‘lsangiz, qonunlarning qaysi bandini o‘zgartirgan bo‘lardingiz?” kabi ijodiy savollarni muhokama qilish.
- Mesopotamiya madaniyati va uning bugungi jamiyatga ta‘siri haqida loyiha ishlash.

• **Ahamiyati**: Bilimlar amaliyotga tatbiq etiladi va o‘quvchilar ijodiy fikrlashga o‘rganadi.

5. Evaluate

O‘quvchilarning dars davomida olgan bilim va ko‘nikmalarini baholash bosqichi.

• **Amalda qo‘llash**:

- Qisqa test savollari yoki yozma ish: “Mesopotamiya va Bobil podsholigining insoniyat tarixiga qanday hissasi bor?”

- Rolli o‘yin: O‘quvchilar Hammurapi sudining sudyalari rolida qonunlarni tahlil qilishadi.

• **Ahamiyati**: O‘quvchilarning bilimlari baholanadi va kelajakdagi darslar uchun tahlil qilinadi.

Xulosa. 5E modeli orqali “Mesopotamiya va Bobil podsholigi” mavzusini o‘rganish o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, ular o‘z bilimlarini mustaqil ravishda shakllantirishni o‘rganadilar va mavzuni chuqurroq anglaydilar. Ushbu modelning amaliy ahamiyati shundaki, u nafaqat tarixiy bilimlarni, balki muloqot, tanqidiy fikrlash va ijodkorlik ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi. Shu sababli, 5E modeli tarix darslarini qiziqarli va samarali qilishda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi.

3) 7-sinf O‘zbekiston tarixi fanidagi Saljuqiylar mavzusida 5E modelini interfaol metodlar bilan qanday qo‘llash mumkin?

7-sinf O‘zbekiston tarixi fanida Saljuqiylar mavzusida 5E modelini interfaol metodlar bilan qo‘llashni quyidagicha amalga oshirish mumkin:

7-sinfda O‘zbekiston tarixini o‘rganishda Saljuqiylar davlati muhim mavzulardan biri hisoblanadi. Ushbu mavzu o‘quvchilarda tarixiy voqealarni tahlil qilish, davlatchilik tizimini tushunish va o‘z fikrlarini ifodalash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Darsni samarali tashkil etish uchun 5E modeli asosida interfaol metodlarni qo‘llash o‘ta muhimdir. Quyida ushbu modelning bosqichlari va ularni qanday interfaol usullar bilan boyitish mumkinligi ko‘rib chiqiladi.

5E modeli bosqichlari va interfaol metodlar

1. ***Engage***

Maqsad – o‘quvchilarning e‘tiborini mavzuga qaratish va ularning avvalgi bilimlarini faollashtirish.

• **Interfaol metodlar**:

- *"Savol-javob"*: Darsni quyidagi savol bilan boshlash mumkin: “Saljuqiylar kimlar bo‘lgan va ular qaysi hududlarni boshqargan?”.
- *"Kichik dramatizatsiya"*: O‘quvchilar Saljuqiylar davridagi biror voqeani sahnalashtiradilar. Masalan, ularning Markaziy Osiyo tarixidagi roli haqida qisqacha ko‘rinish.

• **Ahamiyati**:

- Darsga qiziqish uyg‘otadi va mavzuni o‘rganishga asos yaratadi.

2. ***Explore***

Maqsad – o‘quvchilarga mavzuni o‘zlari o‘rganish imkonini berish.

• **Interfaol metodlar**:

- *"Guruh bo‘lib ishlash"*: Guruhlar Saljuqiylar davlatining tashkil topishi, harbiy yurishlari yoki madaniy rivojlanishi haqida ma‘lumot izlashadi. Har bir guruh ma‘lumotlarni taqdimotga tayyorlaydi.
- *"Xarita bilan ishlash"*: Saljuqiylar davlati hududini xaritada ko‘rsatish, ularning harbiy yurishlarini belgilash.

• **Ahamiyati**:

- Mustaqil izlanish orqali o‘quvchilar mavzuni chuqurroq o‘rganadilar va guruhda ishlash ko‘nikmasini rivojlantiradilar.

*3. **Explain***

Maqsad – o‘quvchilarning o‘z topilmalari asosida fikrlarini bayon qilishlariga imkon yaratish va bilimlarni umumlashtirish.

- **Interfaol metodlar**:
  - *"Taqdimot va munozara"*: Har bir guruh o‘zining topgan ma‘lumotlarini taqdim qiladi, qolgan guruhlar esa savollar beradi va muhokama qiladi.
  - *"Blits-savollar"*: O‘qituvchi Saljuqiylarning davlatchilik tizimi, madaniyati va harbiy yurishlari bo‘yicha qisqa savollar beradi, o‘quvchilar tezkor javob qaytaradilar.
- **Ahamiyati**:
  - Bilimlarni mustahkamlaydi va o‘quvchilarning mavzuni anglash darajasini oshiradi.

*4. **Elaborate***

Maqsad – o‘quvchilarning mavzu bo‘yicha bilimlarini kengaytirish va chuqurlashtirish.

- **Interfaol metodlar**:
  - *"Venn diagrammasi"*: Saljuqiylar davlati va boshqa zamondosh davlatlarning o‘xshashlik va farqlarini aniqlash.
  - *"Rolli o‘yin"*: O‘quvchilar Saljuqiylar davri hukmdori yoki sarkardasi rolida bo‘lib, o‘z davridagi muammolarni qanday hal qilishlarini muhokama qilishadi.
- **Ahamiyati**:
  - O‘quvchilarning tanqidiy fikrlash va mantiqiy xulosa chiqarish ko‘nikmalari rivojlanadi.

*5. **Evaluate***

Maqsad – o‘quvchilarning mavzuni qay darajada o‘zlashtirganini aniqlash.

- **Interfaol metodlar**:
  - *"Test"*: Saljuqiylar haqida qisqa test yoki savol-javob.
  - *"Ijodiy yozuv"*: O‘quvchilarga quyidagi savol asosida insho yozish topshiriladi: “Saljuqiylarning O‘zbekiston tarixidagi o‘rni va ahamiyati”.
- **Ahamiyati**:
  - O‘quvchilar olingan bilimlarini qay darajada tushunganini tahlil qilishga yordam beradi.

Xulosa. 5E modeli asosida interfaol metodlardan foydalanish Saljuqiylar mavzusini qiziqarli va mazmunli o‘rganishga yordam beradi. Ushbu usullar nafaqat tarixiy bilimlarni, balki o‘quvchilarning muloqot, jamoada ishlash va ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi. Shu sababli, dars jarayonida ushbu yondashuvni qo‘llash samarali ta‘lim natijalarini ta‘minlaydi.

4) Amir Temur va uning bunyodkorlik ishlari bo‘yicha darsni 5 E modelida tashkil etish qanday samara beradi?

Amir Temur va uning bunyodkorlik ishlari bo‘yicha darsni 5E modelida tashkil etish va uning samaradorligi yuqori hisoblanadi.

Amir Temur – Markaziy Osiyo tarixidagi buyuk sarkarda va davlat arbobi sifatida nafaqat harbiy zafarlar, balki bunyodkorlik ishlari bilan ham tarixda

alohida o‘rin tutadi. Uning davrida yirik me‘moriy obidalar qurilgan, shaharlar obodonlashtirilgan va ilm-fan rivojlangan. Ushbu mavzuni 5E modeli asosida tashkil etish o‘quvchilarda mavzuga qiziqish uyg‘otish, bilimlarni samarali o‘zlashtirish va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi. Quyida darsning 5E modeli asosidagi tashkil etilishi va uning samaradorligi haqida batafsil to‘xtalib o‘tiladi.

5E modeli bosqichlari va ularning mazmuni

1. Engage (Jalb qilish)

Maqsad – o‘quvchilarning e‘tiborini mavzuga qaratish va ularning avvalgi bilimlarini faollashtirish.

- **Amalda qo‘llash**:
  - Amir Temurga oid mashhur obidalar (masalan, Gur Amir maqbarasi yoki Shohi Zinda) suratlarini ko‘rsatish.
  - Savol: “Amir Temur qanday qilib bunyodkorlik orqali o‘z davlati qudratini namoyon qilgan deb o‘ylaysiz?”
  - Kichik video (2-3 daqiqali) orqali Amir Temurning me‘moriy merosi haqida qisqacha ma‘lumot berish.
- **Samaradorligi**:
  - O‘quvchilar mavzu bilan tanishib, darsga qiziqadi va avvalgi bilimlarini eslaydi.

2. Explore (O‘rganish)

Maqsad – o‘quvchilarga mavzuni mustaqil ravishda o‘rganish imkonini berish.

- **Amalda qo‘llash**:
  - Guruhga bo‘linib, quyidagi mavzularda izlanish topshiriladi:
    - Amir Temur davridagi me‘moriy yodgorliklar.
    - Samarqandning obodonlashtirilishi.
    - Temuriylar davrida ilm-fan va madaniyat.
  - Xarita bilan ishlash: Amir Temur bunyodkorlik ishlari bilan mashhur bo‘lgan joylarni belgilash.
- **Samaradorligi**:
  - O‘quvchilar mustaqil izlanish va tadqiq qilish orqali mavzuni yanada chuqurroq o‘rganadi.

3. Explain (Tushuntirish)

Maqsad – o‘quvchilarning topgan ma‘lumotlarini tushuntirish va umumlashtirish.

- **Amalda qo‘llash**:
  - Har bir guruh o‘z topilmalari asosida taqdimot qiladi.
  - O‘qituvchi Amir Temur bunyodkorligi va uning ahamiyati haqida qo‘shimcha ma‘lumot beradi, masalan, Registon ansambli, Bibixonim masjidi va Ulug‘bek madrasasining qurilishi.
- **Samaradorligi**:
  - O‘quvchilarning bilimlari tizimlashtiriladi va tushunchalari kengayadi.

4. Elaborate (Chuqurlashtirish)

Maqsad – mavzu bo‘yicha chuqur fikr yuritish va bilimlarni amaliyotga tatbiq etish.

- **Amalda qo‘llash**:
  - *"Nima uchun?"* savoli: “Amir Temur bunyodkorlik ishlarini davlat qudratini oshirishda qanday vosita sifatida ishlatgan?”
  - *"Ijodiy loyiha"*: Har bir guruh Amir Temur davridagi yodgorliklardan birini tasvirlash yoki u haqda qisqacha maqola yozish.
- **Samaradorligi**:
  - O‘quvchilarda ijodkorlik va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalari shakllanadi.

5. Evaluate (Baholash)

Maqsad – o‘quvchilarning dars davomida olgan bilim va ko‘nikmalarini baholash.

- **Amalda qo‘llash**:
  - Test savollari yoki kichik yozma ish (masalan, “Amir Temur bunyodkorligi O‘zbekiston tarixida qanday o‘rin tutadi?”).
  - *"Rolli o‘yin"*: O‘quvchilar Amir Temur davridagi biror qurilish loyihasi bo‘yicha o‘z g‘oyalarini taqdim qiladi.
- **Samaradorligi**:
  - O‘quvchilarning bilimlari baholanadi va o‘zlashtirish darajasi aniqlanadi.

Xulosa. 5E modeli asosida tashkil etilgan dars Amir Temur va uning bunyodkorlik ishlari mavzusini chuqur va qiziqarli tarzda o‘rganishga imkon beradi. Jalblash orqali mavzuga qiziqish uyg‘otish, o‘rganish va tushuntirish orqali bilimlarni kengaytirish, chuqurlashtirish orqali ijodiy fikrlashni rivojlantirish va baholash bosqichida bilimlarni tekshirish orqali samarali natijalarga erishiladi. Ushbu yondashuv nafaqat tarixiy ma‘lumotlarni o‘zlashtirish, balki o‘quvchilarning muloqot, jamoaviy ish va tahliliy fikrlash ko‘nikmalarini ham rivojlantirishda katta ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI:

Huquqiy-me’yoriy hujjatlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida” PF-60-son Farmoni, - T.: 2022.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” PF-5712-son Farmoni, - T.: 2019.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi “2022-2026-yillarda maktab ta’limini rivojlantirish bo‘yicha milliy dasturni tasdiqlash to‘g‘risida” PF-134-son Farmoni, - T.: 2022.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 26-maydagi “Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi hamda uning tizimidagi tashkilotlar faoliyatini samarali tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-79 son Farmoni, - T.: 2023.

5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 21-iyundagi “Maktabgacha va maktab ta’limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-231-son qarori, - T.: 2024.

Ilmiy-metodologik adabiyotlar

1. Eshqobilov S. O‘quv-tarbiyaviy ishlarni boshqarishda axborot tizimlaridan foydalanish. Metodik qo‘llanma. – TosAlimova D.A., Ilhomov Z.A. Tarix fani metodologiyasi. - T. 2018.
2. hkent: A. Avloniy nomidagi milliy-tadqiqot instituti, 2022. – 74 b.
3. Gaffarov Y.X. “Tarix o‘qitish metodikasi” -T ., “Olmaliq kitob business” nashriyoti. 2023.
4. Ibragimov A.A. Malaka oshirish ta’limida muammoga asoslangan o’qitish texnologiyasini qo’llash. Uslubiy qo’llanma. – Samarqand.,2022.
5. Sagdiyev A., Fuzailova G., Hasanova M. Tarix o‘qitish metodikasi. - T.: TDPU, 2008.
6. Sagdullayev A. Ta’lim: tarix masalasi va maktab darsliklari holati. “Ma’rifat”, 2020, 5-avgust.
7. Suyarov N. Ta’limda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish. – Toshkent. Sharq.-2020. 56-b.
8. Shlyayxer A. Jahon miqyosidagi ta’lim. XXI asr maktab tizimini qanday barpo etmoq kerak? / so‘z boshi Sh.Shermatov, H.Umarova; Umumiy tahrir D.Norboeva; tarjimonlar: R.Axmatova, D.Norboeva. – Toshkent: “Zamin Nashr” nashriyoti, 2022 – 344 bet.
9. Suvanova K.R. Malaka oshirish ta’limida loyihaga asoslangan o‘qitish texnologiyasini qo‘llash. Uslubiy qo‘llanma. – Samarqand: “Bilig-ilmiy faoliyat” nashriyorti, 2024. 60 b.
10. Tursunov F. Tarix ta’limida integratsiya yondashuvlari. Toshkent. Xalq ta’limi- 2017. 115-b.
11. Xakimova D.M. Tarix fanini o‘qitishda yangi metodlardan foydalanish. O‘quv metodik qo‘llanma. Toshkent shahar PYMO‘MM // 2024 y. // LESSON PRESS 22 b.
12. Xayitmetov M., G‘ulomov R. “Tarix fanini o‘qitish metodikasi” – Toshkent 2015. -105 b
13. Sadiev A. Maktabda tarix o’qitish metodikasi.-T., 1988, 138-146 b.
14. Sadiev A. O’zbekiston xalqlari tarixini o’qitish.-T., 1993., 126-130 b
15. Tolipov O'.Q.Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tadbiqiy asoslari (o'quv qo'llanma). - T.: "Fan" nashriyoti, 2006 y.

Qo‘shimcha manbalar

7. lex.uz – O‘zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi.
8. uzedu.uz – Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligining rasmiy sayti.
9. kitob.uz – Respublika bolalar kutubxonasi sayti.
10. onlinedu.uz – uzluksiz kasbiy ta’lim platformasi.
11. ziyonet.uz – axborot ta’lim portali.
12. Openai.com – Amerika sun'iy intellekt sohasida tadqiqotlar olib boruvchi ilmiy-tadqiqot tashkiloti

3.2. 4-MAVZU. TARIX DARSLARINI IZLANISHGA ASOSLANGAN TA’LIM ASOSIDA TASHKIL ETISH.

(2 soat amaliy mashg‘ulot)

Reja :

1) Izlanishga asoslangan ta’lim (Inquiry-Based Learning) va uning mazmun-mohiyati

2) Tarix darslarida Izlanishga asoslangan ta’lim (Inquiry-Based Learning) usulidan foydalanish imkoniyatlari

3) Salib yurishlari va ularning oqibatlarini o‘rganishda Izlanishga asoslangan ta’lim (Inquiry-Based Learning) usulidan foydalanish yo‘llari

4) G‘aznaviylar davlati mavzusini izlanishga asoslangan ta’lim usulida o‘qitishda muammoli savollar va amaliy topshiriqlar tayyorlash

1) Izlanishga asoslangan ta’lim (Inquiry-Based Learning) va uning mazmun-mohiyati

Izlanishga asoslangan ta’lim (Inquiry-Based Learning yoki IBL) — bu o‘quvchilarning faol ishtiroki va o‘zining savollariga javob topishga yo‘naltirilgan pedagogik yondashuvdir. Shuningdek, ushbu yondashuv o‘quv jarayonida o‘quvchilarning mustaqil izlanish, savol berish, ma’lumotlarni tahlil qilish va yangi bilimlar yaratishga qaratilgan faoliyatni markaziy o‘ringa qo‘yadigan o‘qitish usuli ham hisoblanadi. Ushbu metodika o‘quvchilarga mustaqil fikrlash, muammolarni hal qilish va bilimlarni tadqiq qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi. Izlanishga asoslangan ta’limda o‘qituvchi asosan yo‘naltiruvchi va qo‘llab-quvvatlovchi rolni o‘ynaydi, o‘quvchilar esa o‘z savollari asosida bilim oladilar va muammolarni mustaqil ravishda yechadilar.

Izlanishga asoslangan ta’limning asosiy xususiyatlari

- **O‘quvchiga yo‘naltirilgan yondashuv:** O‘quvchilar o‘z qiziqishlariga asoslangan savollarni o‘rganishadi va ularni tahlil qilish orqali bilimni o‘zlashtirishadi.
- **Savolga yo‘naltirilgan**: O‘quv jarayoni o‘quvchilarning savollariga asoslanadi. Ular o‘z qiziqishlariga mos savollarni ishlab chiqishadi va ularga javob topish uchun tadqiqot olib borishadi.
- **Faol ishtirok**: O‘quvchilar faol ravishda o‘rganish jarayonida qatnashadi, ma'lumotlarni yig‘ish, tahlil qilish va o‘z xulosalarini chiqarishadi.
- **Mustaqil izlanish:** O‘quvchilar ma’lumotlarni to‘plash, tahlil qilish va natijalarni tushuntirish uchun turli manbalar bilan ishlaydilar.
- **Tadqiqot va Kashfiyot**: O‘quvchilar yangi bilimlarni mustaqil ravishda kashf etadilar, ilmiy usullarni qo‘llashadi va real muammolarni hal qilishadi.
- **Hamkorlik**: Guruhlarda yoki jamoalarda ishlash orqali o‘quvchilar bir-biridan o‘rganadilar, fikr almashadilar va umumiy maqsadlarga erishish uchun hamkorlik qiladilar.
- **Tanqidiy fikrlash va muammoni hal qilish:** O‘quvchilar topilgan ma’lumotlar va javoblar asosida qaror qabul qilish va o‘z bilimlarini mustahkamlash imkoniyatiga ega bo‘ladilar.
- **O‘qituvchi rolining o‘zgarishi**: O‘qituvchi ko‘proq yo‘naltiruvchi va qo‘llab-quvvatlovchi rolni o‘ynaydi, o‘quvchilarga resurslar taqdim etadi va ularning o‘rganish jarayonini boshqarishda yordam beradi.
- **Interaktiv o‘qitish usuli:** Guruh bo‘lib ishlash, muhokamalar va fikr almashish orqali o‘quvchilar bilim olish jarayonida faol ishtirok etadilar.

Izlanishga asoslangan ta’limning afzalliklari

- **Tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi**: O‘quvchilar muammolarni tahlil qilish, savollarni shakllantirish va javoblarni izlash orqali tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradilar.
- **Mustaqil o‘rganish**: O‘quvchilar o‘z o‘rganish jarayonini boshqarish va mustaqil ravishda bilim olishni o‘rganadilar.

- **Motivatsiyani oshiradi**: O‘quvchilarning qiziqishlariga asoslangan ta’lim ularni o‘rganishga ko‘proq rag‘batlantiradi.
- **Yuqori yodlash emas, fikrlashga e’tibor**: O‘quvchilar ma'lumotlarni yodlashdan ko‘ra, ularni tushunish va qo‘llashga e’tibor qaratadilar.
- **Hamkorlik va kommunikatsiya**: Guruhlarda ishlash orqali o‘quvchilar hamkorlik va muloqot ko‘nikmalarini rivojlantiradilar.

Izlanishga asoslangan ta’lim bosqichlari

1. **Savol qo‘yish:** O‘quvchilar o‘zlari qiziqqan mavzular yuzasidan savollar ishlab chiqadilar. **Misol:** "Orol dengizining qurishiga qanday omillar sabab bo‘lgan?"
2. **Ma’lumot yig‘ish:** O‘quvchilar savollarga javob topish uchun ma’lumotlarni izlaydilar, turli manbalar bilan ishlaydilar. **Misol:** Kitoblar, internet manbalari, hujjatli filmlar va ilmiy maqolalar orqali ma’lumot yig‘ish.
3. **Ma’lumotni tahlil qilish:** Topilgan ma’lumotlarni tahlil qilib, ular asosida xulosalar chiqariladi. **Misol:** Ekologik, ijtimoiy va iqtisodiy omillarni ajratish va ularni solishtirish.
4. **Xulosa chiqarish:** O‘quvchilar o‘z izlanishlari natijalarini umumlashtiradilar va bilimlarni birlashtiradilar. **Misol:** "Orol dengizi inqirozidan qanday saboq olishimiz kerak?" degan xulosaga kelish.
5. **Natijalarni taqdim qilish:** O‘quvchilar o‘z izlanishlari natijalarini taqdimot, loyiha yoki hisobot shaklida namoyish qiladilar.

Izlanishga asoslangan ta’limni amalda qo‘llash yo‘llari

1. **Muammo yechish loyihalari**:
   - O‘quvchilarga real hayotdagi muammolarni yechish uchun loyiha berish. Masalan, atrof-muhitni muhofaza qilish bo‘yicha tadqiqot o‘tkazish.
2. **Eksperimentlar va tajribalar**:
   - Fanlar darsida eksperimentlar o'tkazish orqali o‘quvchilarning kashfiyot qilish qobiliyatini rivojlantirish.
3. **Savol-asosida darslar**:
   - Har bir mavzu uchun asosiy savolni belgilash va o‘quvchilarni ushbu savolga javob topishga yo‘naltirish. Masalan, "Amir Temur davrida O‘zbekiston qanday iqtisodiy o‘zgarishlarga duch keldi?"
4. **Resurslardan mustaqil foydalanish**:
   - Kutubxonalar, internet resurslari va boshqa ta'lim materiallaridan foydalanishni o‘rgatish.
5. **Prezentatsiya va taqdimotlar**:
   - O‘quvchilar o‘z tadqiqot natijalarini taqdim etishlari uchun imkoniyat yaratish, bu ularning muloqot va taqdimot ko‘nikmalarini rivojlantiradi.
6. **Refleksiya**:
   - Har bir tadqiqot yoki loyiha yakunida o‘quvchilardan o‘z o‘rganish jarayonlarini tahlil qilish va kelajakda qanday yaxshilash mumkinligini muhokama qilish.

Izlanishga asoslangan ta’limdan foydalanish misollari

1. **Tabiiy fanlarda:** O‘quvchilar ilmiy tajribalar o‘tkazib, sabab-oqibat munosabatlarini aniqlaydilar. **Misol:** "Har xil tuproq turlari o‘simliklarning o‘sishiga qanday ta’sir qiladi?"

2. **Ijtimoiy fanlarda:** O‘quvchilar tarixiy voqealar yoki jamiyatdagi muammolarni o‘rganadilar. **Misol:** "Amir Temurning boshqaruv usuli qanday tarixiy saboqlar beradi?"

3. **Ekologiyada:** O‘quvchilar atrof-muhit muammolarini o‘rganadilar va yechim taklif qiladilar. **Misol:** "Plastik chiqindilarni kamaytirish uchun qanday amaliy choralar ko‘rish mumkin?"

4. **Texnologiyalarda:** O‘quvchilar muayyan texnologik masalalar bo‘yicha izlanish olib boradilar. **Misol:** "Sun’iy intellektning ta’limga ta’siri qanday bo‘lishi mumkin?"

Izlanishga asoslangan ta’limning tarix darslariga integratsiyasi

- **Tarixiy tadqiqot loyihalari**: O‘quvchilar o‘z qiziqishlariga mos tarixiy mavzularni tanlab, mustaqil tadqiqot olib boradilar. Masalan, "O‘zbekistonning mustaqillik davridagi ijtimoiy o‘zgarishlar."
- **Manbalarni tahlil qilish**: Tarixiy hujjatlar, suratlar va boshqa manbalarni tahlil qilish orqali o‘quvchilar tarixiy kontekstni chuqurroq tushunadilar.
- **Interfaol diskussiyalar**: Tarixiy voqealar va shaxslar haqida muhokamalar tashkil etish, bu o‘quvchilarning fikr almashish va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi.
- **Virtual ekskursiyalar**: Tarixiy joylarga virtual sayohatlar tashkil qilish orqali o‘quvchilarga tarixiy joylarni yaxshiroq tushunishga yordam berish.

Xulosa. Tarix darslarida bu metodni qo‘llash o‘quvchilarning tarixiy bilimlarini chuqurlashtirish, tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. O‘qituvchilar ushbu yondashuvni amalga oshirish orqali o‘quvchilarga tarixni yanada qiziqarli va mazmunli o‘rganish imkoniyatini yaratadilar.

2)Tarix darslarida Izlanishga asoslangan ta’lim (Inquiry-Based Learning) usulidan foydalanish imkoniyatlari

Tarix darslarida **izlanishga asoslangan ta’lim (Inquiry-Based Learning)** usulining asosiy bosqichlari o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash, tahlil qilish, muammoli vaziyatlarni hal qilish va tarixiy voqealarni chuqur anglash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Quyida ushbu bosqichlar haqida batafsil ma’lumot, shuningdek, qiziqarli savollar va topshiriqlar keltirilgan.

1. Savol berish va muammoni aniqlash

Bu bosqichda o‘qituvchi o‘quvchilarni muammoli vaziyatga jalb qiladi va mavzu yuzasidan asosiy savollarni shakllantiradi.

Savollar:

- Nima uchun Amir Temur imperiyasi qisqa muddat ichida katta hududlarni zabt etdi?
- Salib yurishlarining diniy, siyosiy va iqtisodiy sabablari qanday edi?
- Nima uchun G‘aznaviylar Hindiston sari kengayishni tanladi?
- O‘zbek xalqi tarixida ulug‘ davlat arboblarining ta’siri qanday?

Topshiriqlar:

- Tarixiy hodisa yoki shaxs bilan bog‘liq muammoni aniqlash uchun kichik guruhlarda savollar tuzing.
- Masalan, "Buyuk ipak yo‘lining rivojlanishiga qaysi omillar ta’sir qilgan?" savoliga javob izlash.

2. Izlanish va ma’lumotlarni yig‘ish

O‘quvchilar tarixiy ma’lumotlarni yig‘ish uchun turli manbalar bilan ishlashni boshlaydilar. Bu bosqichda internet resurslari, kitoblar, maqolalar va tarixiy hujjatlardan foydalanish muhimdir.

Resurslar:

- Tarixiy hujjatlar (masalan, "Zafarnoma", "Boburnoma").
- Rasmiy va norasmiy veb-saytlar, masalan, milliy arxivlar yoki tarixiy jamg‘armalar.
- Audiovizual materiallar (hujjatli filmlar, xaritalar).

Topshiriqlar:

- Amir Temurning harbiy yurishlari haqidagi xaritani yarating va ularning strategik ahamiyatini tushuntiring.
- G‘aznaviylar haqida yozilgan maqolalarni o‘qing va asosiy ma’lumotlarni konspekt qiling.

3. O‘quvchilarning tarixiy manbalarni o‘rganishi

O‘quvchilar tarixiy manbalarni mustaqil ravishda tahlil qiladi. Ularning maqsadi ma’lumotlarning ishonchliligini aniqlash va muammo bo‘yicha dalillar yig‘ishdir.

Savollar:

- Ushbu manbaning muallifi kim? Uning yozilish davri va sharoiti qanday?
- Ushbu manba qanchalik ishonchli va ob’ektiv?
- Manbada tasvirlangan voqea boshqa manbalarda qanday ko‘rsatilgan?

Topshiriqlar:

- Ibn Xaldunning asarlarini o‘qib, musulmon dunyosining iqtisodiy rivojlanishi haqida xulosa chiqaring.
- Salib yurishlari haqida ikki xil manbani solishtiring va ularning farqlarini aniqlang.

4. Tahlil qilish va natija chiqarish

Yig‘ilgan ma’lumotlar asosida o‘quvchilar tahlil qilish va xulosalar chiqarishga o‘tadilar.

Savollar:

- Tarixiy voqealarning sabab-oqibat aloqalari qanday?
- Ushbu voqea bugungi kundagi qaysi jarayonlarga ta’sir ko‘rsatgan?

Topshiriqlar:

- G‘aznaviylar davlati va Saljuqiylar davlatining boshqaruv tizimlarini tahlil qiling va o‘xshashliklar hamda farqlarni aniqlang.
- Xorazmshohlarning kuchayishi va inqirozi sabablarini aniqlab, vaqt jadvalini tuzing.

5. Muammoni hal qilish

O‘quvchilar tarixiy muammolarning yechimlarini taklif etadi yoki voqealardan saboq chiqaradi. Bu bosqichda ular o‘z fikrlarini asoslaydi.

Savollar:

- O‘tmishda ushbu muammo qanday hal qilingan?
- Agar siz tarixiy shaxs bo‘lsangiz, muammoni qanday hal qilgan bo‘lardingiz?

Topshiriqlar:

- "Agar Amir Temur boshqa strategiyani qo‘llaganida, uning yurishlari qanday tugagan bo‘lar edi?" degan mavzuda esse yozing.
- Mahmud G‘aznaviy davlatining ichki nizolarini bartaraf etish bo‘yicha o‘z takliflaringizni tayyorlang.

6. Fikr almashish va muhokama qilish

O‘quvchilar o‘z natijalari va xulosalarini taqdim qiladi, bir-biri bilan fikr almashadi.

Topshiriqlar:

- Kichik guruhlarda taqdimot qiling: har bir guruh o‘zining savol va xulosalarini baham ko‘rsin.
- Rolli o‘yinlar: masalan, tarixiy shaxslarning o‘zaro muloqotini sahnalashtirish.

7. Kichik guruhlarda natijalarni baholash

O‘quvchilar o‘zaro baholash va bir-birining ishlari yuzasidan fikr bildiradi.

Topshiriqlar:

- Har bir guruh boshqa guruhning taqdimotiga baho beradi va takliflar bildiradi.
- Baholash mezonlarini ishlab chiqing: dalillarning ishonchliligi, taqdimot usuli, mantiqiylik.

8. Refleksiya va natijalarni umumlashtirish

Dars yakunida o‘quvchilar o‘z faoliyatini tahlil qiladi va kelgusida yaxshilash kerak bo‘lgan jihatlarni aniqlaydi.

Savollar:

- Ushbu mavzuni o‘rganish davomida nimalarni o‘rgandingiz?
- Qaysi usullar samarali bo‘ldi va qaysi jihatlar yaxshilanishi kerak?

Topshiriqlar:

- O‘quvchilar mavzu bo‘yicha o‘z refleksiyalarini yozib, o‘qituvchi bilan bo‘lishadi.
- Yozma topshiriq: "Bu darsdan olingan saboqlarni kelgusida qanday qo‘llaysiz?"

Qiziqarli muammoli savollar

- Nima uchun Amir Temurning Samarqandni ilm-fan markaziga aylantirish strategiyasi muvaffaqiyatli bo‘ldi?
- Salib yurishlaridan keyin Yevropa madaniyati qanday rivojlandi?
- G‘aznaviylar va Hindiston madaniyatlari bir-biriga qanday ta’sir ko‘rsatdi?

Xulosa: Ushbu bosqichlardan foydalangan holda tarix darslarini tashkil qilish o‘quvchilarda tarixiy savodxonlik, tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish

ko‘nikmalarini shakllantiradi. Bu yondashuv ularga o‘tmishni chuqur anglash va kelajakda samarali qarorlar qabul qilish uchun zarur bo‘lgan ko‘nikmalarni beradi.

3) Salib yurishlari va ularning oqibatlarini o‘rganishda Izlanishga asoslangan ta’lim (Inquiry-Based Learning) usulidan foydalanish yo‘llari

Salib yurishlari va ularning oqibatlarini o‘rganishda izlanishga asoslangan ta’lim usuli samarali bo‘lib, o‘quvchilarni mustaqil izlanish, savol-javoblar, tahlil va xulosa chiqarish jarayoniga jalb etadi. Quyida ushbu mavzuni izlanishga asoslangan ta’lim usulida o‘rganish bo‘yicha bosqichma-bosqich yondashuv keltiriladi:

1. Tayyorlov bosqichi: Savollarni shakllantirish

Mavzu yuzasidan muammoli savollar shakllantiriladi. Ushbu savollar o‘quvchilarni chuqurroq o‘ylashga undaydi.

Misol savollar:

- Salib yurishlarining boshlanishiga qanday sabablar bor edi?
- Salib yurishlari O‘rta asr Yevropasi va Islom dunyosiga qanday ta’sir ko‘rsatdi?
- Ushbu yurishlar bugungi geopolitik vaziyatga qanday ta’sir ko‘rsatmoqda?
- Salib yurishlarida qatnashgan davlatlarning iqtisodiy va madaniy holati qanday o‘zgargan?

2. Ma’lumotlarni yig‘ish va izlanish

O‘quvchilar savollarga javob topish uchun manbalar bilan ishlaydi. Bu bosqichda o‘qituvchi yo‘naltiruvchi rolni bajaradi.

Usullar:

- **Tarixiy manbalarni o‘rganish:** Yozma manbalar, xaritalar, suratlar va diagrammalar bilan ishlash.
- **Interaktiv materiallar:** Hujjatli filmlar, virtual sayohatlar yoki onlayn resurslardan foydalanish.
- **Tahliliy manbalar:** Salib yurishlari haqida yozilgan ilmiy maqola va kitoblar bilan tanishish.

Misol: Salib yurishlari xaritasini o‘rganib, yurishlarning asosiy yo‘nalishlari va bosqichlarini aniqlash.

3. Tahlil qilish

O‘quvchilar yig‘ilgan ma’lumotlarni tahlil qilib, sabab-oqibat munosabatlarini aniqlaydi va savollariga javob izlaydi.

Savollar orqali tahlil:

- Nima uchun Salib yurishlari Yevropaning iqtisodiy va madaniy hayotiga ijobiy ta’sir ko‘rsatgan bo‘lsa-da, Islom dunyosiga salbiy ta’sir ko‘rsatgan?
- Qanday qilib Salib yurishlari madaniyatlararo muloqot va texnologiyalar almashinuvini ta’minladi?

Misol: Savdogarlar va qishloq xo‘jalik mahsulotlari almashinuvi tufayli Yevropa iqtisodiyotining rivojlanishini tahlil qilish.

4. Muhokama va natijalarni chiqarish

O‘quvchilar tahlillarini jamoa bilan baham ko‘radi va xulosalar chiqaradi. Bu jarayonda ular o‘z fikrlarini asoslashni o‘rganadi.

Guruhda ishlash: Har bir guruh alohida savolga javob topib, o‘z xulosalarini taqdim qiladi.

Misol: Bir guruh Salib yurishlarining iqtisodiy ta’sirini, boshqasi madaniy almashinuvni yoritadi.

Tanqidiy tahlil: Yurishlarning oqibatlari ijobiy va salbiy jihatlarini baholash.

Misol: Salib yurishlari natijasida Yevropada yangi texnologiyalar va savdo yo‘llarining rivojlanishi, ammo musulmonlar o‘rtasida urushlar va resurslar tanqisligining kuchayishi.

5. Taqdimot va xulosalar

O‘quvchilar o‘z izlanishlari natijalarini taqdimot shaklida ko‘rsatadi va o‘qituvchi bilan birgalikda mavzuni umumlashtiradi.

Taqdimot usullari:

- PowerPoint, poster yoki infografika yaratish.
- Rolli o‘yinlar: Salib yurishlari ishtirokchilarining fikrlarini ifodalovchi dramatik sahnalar.
- Tarixiy esse yozish yoki mavzu bo‘yicha blog post tayyorlash.

Misol: "Salib yurishlari dunyo tarixida qanday o‘ringa ega?" mavzusida umumiy taqdimot.

6. Tarixdan dars olish

Mavzuni tugatishda Salib yurishlaridan olingan saboqlarni muhokama qilish, ularning bugungi jamiyat uchun ahamiyatini tahlil qilish.

Savollar:

- Salib yurishlari tarixidan bugungi madaniyatlararo munosabatlar uchun qanday saboq olishimiz mumkin?
- O‘tmishdagi mojaro va hamkorlikning zamonaviy global muammolarga qanday ta’siri bor?

Izlanishga asoslangan ta’limning foydalari

- **Chuqur tushuncha hosil qiladi:** Salib yurishlari kabi murakkab mavzularni o‘zlashtirish yanada samarali bo‘ladi.
- **Tanqidiy va ijodiy fikrlashni rivojlantiradi:** O‘quvchilar o‘z savollarini shakllantirib, ularga javob topish orqali mustaqil o‘ylashni o‘rganadilar.
- **Interaktiv o‘qitishni ta’minlaydi:** Guruh bo‘lib ishlash, muhokama va taqdimotlar orqali mavzu yanada qiziqarli bo‘ladi.
- **Real dunyo bilan bog‘laydi:** O‘quvchilar Salib yurishlarining bugungi madaniyat va siyosatga ta’sirini ko‘rib, global tarixni anglaydilar.

Xulosa. Izlanishga asoslangan ta’lim usulida Salib yurishlarini o‘rganish o‘quvchilarga tarixiy voqealarni tahlil qilish, sabab-oqibat aloqalarini tushunish va o‘tmishdan dars olish imkonini beradi. Ushbu usul tarixni chuqur va amaliy o‘rganishga yordam beradi.

4) G‘aznaviylar davlati mavzusini izlanishga asoslangan ta’lim usulida o‘qitishda muammoli savollar va amaliy topshiriqlar tayyorlash

G‘aznaviylar davlati mavzusini izlanishga asoslangan ta’lim (Inquiry-Based Learning) orqali o‘qitish uchun muammoli savollar va amaliy

topshiriqlarni belgilash o‘quvchilarning tarixiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Quyida ushbu mavzuga mos savollar va topshiriqlar keltirilgan.

Savollar

O‘quvchilarning mustaqil izlanishi uchun quyidagi muammoli savollarni berish mumkin:

1. G‘aznaviylar davlati tashkil topishi va rivojlanishi

- G‘aznaviylar davlatining tashkil topishiga qanday tarixiy shart-sharoitlar sabab bo‘lgan?
- Nima uchun G‘aznaviylar Hindiston sari kengayishni tanlagan?
- Mahmud G‘aznaviyning harbiy yurishlari qanday sabablarga va oqibatlarga ega edi?

2. Davlat boshqaruvi va iqtisodiyoti

- G‘aznaviylar davlatida boshqaruv tizimi qanday tashkil etilgan edi?
- G‘aznaviylar iqtisodiy muvaffaqiyatga qanday erishgan? Savdo yo‘llari va resurslarning ahamiyati qanday edi?

3. Madaniyat va ilm-fan rivoji

- G‘aznaviylar davlati davrida ilm-fan va madaniyat qanday rivojlangan?
- Mahmud G‘aznaviy saroyidagi olim va shoirlarning hissasi qanday edi?

4. Rivojlanishni pasayishi

- G‘aznaviylar davlatining zaiflashishiga qanday omillar sabab bo‘ldi?
- Nima uchun davlat ichki nizolar va tashqi tahdidlar oldida zaif bo‘lib qoldi?

5. G‘aznaviylar davlatining merosi

- G‘aznaviylar davlati Hindiston va Markaziy Osiyo tarixida qanday o‘rin egallaydi?
- Bugungi kunda G‘aznaviylar davlatining tarixi biz uchun qanday saboqlar beradi?

Topshiriqlar

O‘quvchilarni mavzu bo‘yicha izlanishga undash uchun amaliy topshiriqlarni quyidagicha tashkil qilish mumkin:

1. Xarita ustida ishlash:

- **Topshiriq:** G‘aznaviylar davlatining eng keng hududini ko‘rsatuvchi xarita yarating va asosiy harbiy yurish yo‘llarini belgilang.
- **Maqsad:** O‘quvchilar geografik hududni vizual anglash va harbiy yurishlarning ahamiyatini tushunishadi.

2. Tarixiy manbalarni tahlil qilish:

- **Topshiriq:** Mahmud G‘aznaviyning Hindistonga yurishlari haqidagi tarixiy manbalarni o‘rganing va ularning ishonchliligini baholang.
- **Maqsad:** O‘quvchilar tarixiy manbalarni tanqidiy tahlil qilish ko‘nikmasini rivojlantiradilar.

3. Vaqt jadvalini tuzish:

- **Topshiriq:** G‘aznaviylar davlatining asosiy voqealari bo‘yicha vaqt jadvalini yarating.
- **Maqsad:** O‘quvchilar tarixiy voqealarni izchil tushunib olishadi.

4. Rolli o‘yin:

- **Topshiriq:** Guruhlarga bo‘linib, "Mahmud G‘aznaviy saroyi majlisi"ni tashkil eting. Har bir o‘quvchi vazir, sarkarda yoki olim rolini o‘ynab, o‘z pozitsiyasini himoya qilsin.
- **Maqsad:** O‘quvchilar madaniyat, siyosat va iqtisodiyot haqida chuqurroq fikr yuritadilar.

5. Solishtiruv tahlili:

- **Topshiriq:** G‘aznaviylar davlatini Somoniylar va Saljuqiylar davlatlari bilan qiyoslab, ularning boshqaruv tizimi va madaniyati o‘xshashliklari va farqlarini aniqlang.
- **Maqsad:** O‘quvchilar turli tarixiy davlatlarni solishtirish orqali umumiy xulosalar chiqaradilar.

6. Taqdimot yaratish:

- **Topshiriq:** G‘aznaviylar davlati ilm-fan va madaniyatiga bag‘ishlangan taqdimot tayyorlang.
- **Maqsad:** O‘quvchilar G‘aznaviylarning madaniy merosini o‘rganib, uni boshqalarga tushuntiradilar.

7. Hujjatli film tomosha qilish va muhokama:

- **Topshiriq:** G‘aznaviylar davlati haqida hujjatli film tomosha qiling va uning asosida savollarga javob bering.
- **Maqsad:** Vizual materiallar orqali mavzuni yanada chuqurroq anglash.

8. Esseni tahlil qilish:

- **Topshiriq:** "G‘aznaviylar davlati tarixidan qanday saboqlar olishimiz mumkin?" mavzusida esse yozing.
- **Maqsad:** O‘quvchilar tarixiy bilimlarini zamonaviy hayot bilan bog‘laydi.

Natija va umumiy xulosa.

Mazkur savollar va topshiriqlar orqali o‘quvchilar mustaqil fikrlash, tarixiy voqealarni tahlil qilish, sabab-oqibat aloqalarini aniqlash va xulosalar chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. G‘aznaviylar davlatining siyosiy, iqtisodiy va madaniy hayotini chuqurroq o‘rganib, o‘tmishdan saboq olish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI:

Huquqiy-me’yoriy hujjatlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida” PF-60-son Farmoni, - T.: 2022.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” PF-5712-son Farmoni, - T.: 2019.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi “2022-2026-yillarda maktab ta’limini rivojlantirish bo‘yicha milliy dasturni tasdiqlash to‘g‘risida” PF-134-son Farmoni, - T.: 2022.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 26-maydagi “Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi hamda uning tizimidagi tashkilotlar faoliyatini samarali tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-79 son Farmoni, - T.: 2023.

5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 21-iyundagi “Maktabgacha va maktab ta’limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-231-son qarori, - T.: 2024.

Ilmiy-metodologik adabiyotlar

1. Alimova D.A., Ilhomov Z.A. Tarix fani metodologiyasi. - T. 2018.
2. Eshqobilov S. O‘quv-tarbiyaviy ishlarni boshqarishda axborot tizimlaridan foydalanish. Metodik qo‘llanma. – Toshkent: A. Avloniy nomidagi milliy-tadqiqot instituti, 2022. – 74 b.
3. Gaffarov Y.X. “Tarix o‘qitish metodikasi” -T ., “Olmaliq kitob business” nashriyoti. 2023.
4. Ibragimov A.A. Malaka oshirish ta’limida muammoga asoslangan o’qitish texnologiyasini qo’llash. Uslubiy qo’llanma. – Samarqand.,2022.
5. Sagdiyev A., Fuzailova G., Hasanova M. Tarix o‘qitish metodikasi. - T.: TDPU, 2008.
6. Sagdullayev A. Ta’lim: tarix masalasi va maktab darsliklari holati. “Ma’rifat”, 2020, 5-avgust.
7. Suyarov N. Ta’limda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish. – Toshkent. Sharq.-2020. 56-b.
8. Shlyayxer A. Jahon miqyosidagi ta’lim. XXI asr maktab tizimini qanday barpo etmoq kerak? / so‘z boshi Sh.Shermatov, H.Umarova; Umumiy tahrir D.Norboeva; tarjimonlar: R.Axmatova, D.Norboeva. – Toshkent: “Zamin Nashr” nashriyoti, 2022 – 344 bet.
9. Suvanova K.R. Malaka oshirish ta’limida loyihaga asoslangan o‘qitish texnologiyasini qo‘llash. Uslubiy qo‘llanma. – Samarqand: “Bilig-ilmiy faoliyat” nashriyorti, 2024. 60 b.
10. Tursunov F. Tarix ta’limida integratsiya yondashuvlari. Toshkent. Xalq ta’limi- 2017. 115-b.
11. Xakimova D.M. Tarix fanini o‘qitishda yangi metodlardan foydalanish. O‘quv metodik qo‘llanma. Toshkent shahar PYMO‘MM // 2024 y. // LESSON PRESS 22 b.
12. Xayitmetov M., G‘ulomov R. “Tarix fanini o‘qitish metodikasi” – Toshkent 2015. -105 b
13. Sadiev A. Maktabda tarix o’qitish metodikasi.-T., 1988, 138-146 b.
14. Sadiev A. O’zbekiston xalqlari tarixini o’qitish.-T., 1993., 126-130 b
15. Tolipov O'.Q.Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tadbiqiy asoslari (o'quv qo'llanma). - T.: "Fan" nashriyoti, 2006 y.

Qo‘shimcha manbalar

13. lex.uz – O‘zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi.
14. uzedu.uz – Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligining rasmiy sayti.
15. kitob.uz – Respublika bolalar kutubxonasi sayti.
16. onlinedu.uz – uzluksiz kasbiy ta’lim platformasi.
17. ziyonet.uz – axborot ta’lim portali.
18. Openai.com – Amerika sun'iy intellekt sohasida tadqiqotlar olib boruvchi ilmiy-tadqiqot tashkiloti

3.2.5 MAVZU: BLUM TAKSONOMIYASI TEXNOLOGIYASI ASOSIDA TOPSHIRIQLAR TAYYORLASH

(2 soat amaliy mashg‘ulot)

Ushbu amaliy mashg‘ulot Aqliy hujum va savol-javob metodi asosida o‘tkaziladi. O‘qituvchi dars yakunida slaydli taqdimot yoki mavzuga oid film namoyish etishi mumkin.

Mavzuni o‘rganish uchun tayyorlanadigan taqdimot quyidagi rejalar asosida tayyorlanadi:

REJA:

1. **Blum Taksonomiyasi va uning bosqichlari**
2. **Tarix fanidagi murakkab mavzulardan Blum Taksonomiyasi texnologiyasi asosida topshiriqlar tayyorlash.**
3. **Blum Taksonomiyasi va uning bosqichlari**

Uzluksiz ta’limda ta’lim oluvchilarga belgilangan o‘quv dasturlari asosida bilim berish va o‘quv natijalarini baholashda Blum taksonomiyasi mezonlariga asoslaniladi. Amerikalik mashhur psixolog va pedagog Benjamin Blum tomonidan asos solingan savol va topshiriqlar tizimi – bilish faoliyati darajalariga asoslangan o‘quv maqsadlari taksonomiyasi zamonaviy ta’lim olamida yetarli darajada keng tarqalgan. O‘quv maqsadlari taksonomiyasi – o‘quvchilar o‘zlashtirishining ma’lum bir darajasidan darak beruvchi konkret harakatlari, mazmunan obyektlarni tabiiy o‘zaro bog‘liqlik asosida murakkablashib borishini ketma-ket joylashtirish orqali turkumlashtirilishi yoki tizimlashtirilishi. Taksonomiya – borliqning murakkab tuzilgan sohalarini tasniflash va sistemalashtirish nazariyasidir.

Interfaol usullarni qo‘llash natijasida o‘quvchilarning mustaqil fikrlash, tahlil qilish, xulosalar chiqarish, o‘z fikrini bayon qilish, uni asoslagan holda himoya qila bilish, sog‘lom muloqot, munozara, vaziyatni baholash ko‘nikmalari shakllanib, rivojlanib boradi. Bu masalada Benjamin Blumning bilish va emotsional sohalardagi pedagogik maqsadlarning taksonomiyasi o‘quvchini fanga qiziqtirish, bilish faoliyatini jadallashtirish, intellektual salohiyatini aniqlash uchun eng maqbul yo‘ldir. Blum tafakkurni bilish qobiliyatlari rivojlanishiga muvofiq ravishda oltita darajaga ajratdi. Bir necha bosqichli savollar tizimining asosiy maqsadlari: o‘quvchilarda ijodiy fikrlash ko‘nikmasini hosil qilishga yordam berish, muammolarini yechish va maqsadli obyektiv yechimlarini topish. Bu maqsadlarga qachon erishish mumkin, qachonki o‘qituvchi o‘quvchining chuqur o‘ylash jarayonini bosqichma- bosqich rag‘batlantirib borsa. Shuning uchun Blum fikrlash jarayonini sistemalashtirgan holda bir necha bosqichli savollar tizimini ishlab chiqqan. Blum taksonomiyasi bu – shunchaki tasniflash jadvali emas.

Blumga ko‘ra tafakkur bilish, tushunish, qo‘llash, tahlil, umumlashtirish, baholash darajalarida bo‘ladi. Ushbu darajalar quyidagi belgilar hamda har bir darajaga muvofiq fe’llar bilan ham ifodalanadi. Jumladan:

Bilish dastlabki tafakkur darajasi bo‘lib, bunda o‘quvchi atamalarni, aniq qoidalar, tushunchalar, faktlar, mezonlar, yo‘nalishlar, kategoriyalar, tasniflar, shuningdek, abstrakt bilimlar: tamoyillar, aksiomalar, teoremalar, umumlashma fikrlar, strukturalar va shu kabilarni biladi, eslaydi, takrorlaydi, asar voqea-hodisalarini bayon qila oladi. Bu tafakkur darajasiga muvofiq fe’l namunalari: qaytara bilish, mustahkamlay olish, axborotni yetkaza olish, aytib bera olish, yozish, ifodalay olish, taniy olish, gapirib berish, takrorlash.

Tushunish darajasidagi tafakkurga ega bo‘lganda esa, o‘quvchi faktlar, qoidalar, chizmalar, jadvallarni tushunadi, qayta tuza oladi, o‘zgartira oladi (so‘zdan raqamga yoki obrazga), mavjud ma’lumotlar asosida kelgusi oqibatlarni taxminiy tavsiflay oladi. Bu tafakkur darajasiga muvofiq fe’llar namunalari: asoslash, almashtirish, belgilash, tushuntirish, tarjima qilish, qayta tuzish, yoritib berish, sharhlash oydinlashtirish.

Qo‘llash darajasidagi tafakkurda o‘quvchi olgan bilimlaridan faqat an’anaviy emas, noan’anaviy holatlarda ham foydalana oladi va ularni ma’lum bir model, formula, ko‘rsatma asosida to‘g‘ri qo‘llaydi. Bu tafakkur darajasiga muvofiq fe’llar namunalari: joriy qilish, hisoblab chiqish, namoyish qilish, foydalanish, o‘rgatish, aniqlash, amalga oshirish, hisob-kitob qilish, tatbiq qilish, hal etish.

Tahlil darajasidagi tafakkurda o‘quvchi yaxlitning qismlarini va ular o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqliklarni ajrata oladi, mantiqiy fikrlash asosida xatolarni ko‘radi, faktlar va oqibatlar orasidagi farqlarni ajratadi, ma’lumotlarning ahamiyatini baholaydi. Bu tafakkur darajasiga muvofiq fe’llar namunalari: keltirib chiqarish, ajratish, tabaqalashtirish, tasniflash, taxmin qilish, bashorat qilish, yoyish, taqsimlash, tekshirish, guruhlash.

Sintez. Umumlashtirish darajasidagi tafakkurda o‘quvchi ijodiy ish bajaradi, biror tajriba o‘tkazish rejasini tuzadi, bir nechta sohalardagi bilimlardan foydalanadi. Ayrim materiallar asosida butunning, yaxlitning obrazini, ko‘rinishini yaratadi. Bu bosqich tegishli natijalardan yangi jadval tuzishga urg‘u beruvchi ijodiy xarakterdagi faoliyatni taqozo etadi.

Baholash. Mazkur kategoriya yuqorida ko‘rsatilgan barcha kategoriyal bo‘yicha o‘quv natijalarga erishishni va aniq ifodalangan mezonlarga asoslanib baholash mulohazalarini taqozo etadi. Ichki va tashqi mezonlar asosida baholaydi, o‘quvchi mezonlarni ajrata oladi, ularga rioya qila oladi, mezonlarning xilma-xilligini ko‘radi, xulosalarning mavjud ma’lumotlarga mosligini baholaydi, faktlar va baholovchi fikrlar orasidagi farqlarni ajratadi. Bu tafakkur darajasiga muvofiq fe’llar namunalari: tashxislash, isbotlash, o‘lchash, nazorat qilish, asoslash, ma’qullash, baholash, tekshirish, solishtirish, qiyoslash.

Blum taksonomiyasi – ta’lim maqsadlariga ko‘ra tashkil etilgan biluv faoliyatning uch sohasini qamrab oluvchi ierarxik tizimdir: kognitiv (bilish), affektiv (emotsional-qadriyatli) va psixomotor. Taksonomiyaning kognitiv faoliyatni qamrab oluvchi birinchi qismi 1956-yilda B.Blum rahbarligida ishlab chiqilgan. L.Anderson va D.Kratvol 2001-yilda taksonomiyani qayta ishlab chiqdilar. Aniqlashtirilgan ushbu taksonomiyada avvalgi an’anaviy taksonomiyadagi xatolarni bartaraf etishga urinishdi. Unda bilish masalalarida “***nima***” (fikrlash mazmuni) va “***qanday qilib?***” savollari , ya’ni mavjud axborot va muammo yechimidagi amallar o‘rtasiga chiziq tortishdi.

O‘quvchilarning Blum taksonomiyasi bo‘yicha bilishga oid o‘quv maqsadiga erishganlik darajasini nazorat qilishda ular tomonidan muayyan mavzu bo‘yicha ma’lumot va axborotlarni o‘zlashtirganlik darajasini aniqlash maqsadga muvofiq. Buning uchun o‘quvchi mavzu bo‘yicha atamalar, qoidalar, tushunchalar, faktlar, mezonlar, yo‘nalishlar, kategoriyalar, eslashi, takrorlay olishi, asar voqealarini bayon qila olishi, ularga ta’rif berishi, ma’lumotlarni qayta ishlashlari, o‘z fikrini bayon qilishi, obyekt yoki voqeaning o‘ziga xos xususiyatlarini ajratib ko‘rsatishi kerak bo‘ladi.

O‘quvchilarning tushunishga oid o‘quv maqsadiga erishishi uchun atamalar, faktlar, qoidalar, sxema va jadvallarni tushunishi, qayta tuza olishi, almashtirishi, asoslashi, sharhlashi, asosiy g‘oyani ajratib ko‘rsatishi, anglashi lozim bo‘ladi.

Bugungi kunda ta‘lim standartlari rivojlangan Buyuk Britaniya, Germaniya, Amerika kabi mamlakatlarning ilg‘or tajribalarini, sinovdan o‘tgan yondashuvlarini milliy ta‘limga olib kirish, o‘qitish va o‘rganish sifatini o‘sishida, tarix darslarining samaradorligini oshirishda va sohani jahon standartlariga mos rivojlanishida muhim faktorlardan biri bo‘lib xizmat qiladi. Jumladan, Britaniya ta‘lim muassasalarida o‘quvchilarni ijodkorlik, faollik, fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladigan turli xil nazariya va konsepsiyalardan foydalaniladi. Mana shunday nazariyalardan biri Blum taksonomiyasidir. 1950-yilda Benjamin Blum tomonidan ishlab chiqilgan mazkur modelning eng muhim jihati turli ehtiyoj va qobiliyat, dunyoqarash, tafakkur egalari bo‘lgan o‘quvchilarni dars jarayonlarida bir xil tarkibda va bir xil faollikda ishtirok etishlarini ta‘minlaydi hamda asosiy e‘tibor badiiy asarni o‘rganish bosqichlariga qaratiladi.

1956-yilda Amerikalik olimlar Benjamin Blum *(Benjamin Bloom),* Maks Englhart *(Max Engleheart),* Edvard Furst *(Edward Furst),* Uolter Hill *(Walter Hill)* va Devid Krasvol *(David Krathvol)* tomonidan yaratilgan ta’limiy maqsadlar taksonomiyasi (aksar adabiyotlarda Blum taksonomiyasi deb yuritiladi) fanni o‘qitishda maqsadlarni soddadan murakkabga va aniqdan mavhumga qarab rejalashtirish uchun xizmat qiladi.

Blum taksonomiyasida **kognitiv** ko‘nikmalar (bilish, tushunish, tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish bilan bog‘liq ko‘nikmalar) quyi darajadagi ko‘nikmalar va yuqori darajadagi ko‘nikmalarga bo‘linadi. Yuqori darajadagi ko‘nikmalar quyi darajadagi ko‘nikmalarga qaraganda murakkabroq jarayonlarni o‘z ichiga oladi va o‘quvchilarda ularni shakllantirish uchun o‘qituvchidan kreativ yondashuvlarni talab qiladi. Shu bilan birga, quyi darajadagi ko‘nikmalarni shakllantirmasdan turib yuqori darajaga o‘tish mumkin emas.

Quyi darajadagi ko‘nikmalarga quyidagilar kiradi:

1. Bilish – o‘quvchi ma’lumotni eslab qoladi va uni qaytara oladi. Bu bosqichning asosiy hususiyatlari:

- kim, nima, qachon, qayerda, qaysi, nega singari faktual savollarga javob bera olish;
- nomini aytish, ajratib olish, topish, moslashtirish, ro‘yxatini tuzish, qayta so‘zlab berish, tasvirlash singari amallarni bajara olish.

2. Tushunish – o‘quvchi ma’lumotni tushuntira oladi, boshqa shaklga sola oladi, talqin qila oladi va tasniflay oladi. Bu bosqichning asosiy xususiyatlari:

- o‘rganilayotgan hodisalarni solishtirib, o‘xshash va farqli tomonlarini ko‘rsata olish;
- o‘z talqinini bera olish;
- fikrni isbotlash uchun matndan misollar keltira olish;
- keyin nima bo‘lishi mumkinligini bashorat qila olish;

3. Qo‘llash – o‘quvchi ma’lumotni yangi hayotiy vaziyatlarda qo‘llay oladi. Bu bosqichning asosiy xususiyatlari:

- muammoli vaziyatlarni yecha olish;
- tarixda ro‘y bergan voqealardan xulosa chiqargan holda hayoti va faoliyatini yo‘lga qo‘yish;

Yuqori darajagi ko‘nikmalarga quyidagilar kiradi:

4. Tahlil – o‘quvchi murakkab tushunchani kichikroq qismlarga ajrata oladi va qismlar orasidagi bog‘liqliklarni izohlab bera oladi. Bu bosqichning asosiy xususiyatlari:

- tarixdagi voqea-hodisalarni bir-biriga bog‘liq ekanini tahlil qila olish;

5. Sintez – o‘quvchi o‘rgangan narsalari asosida yangi narsa yarata oladi. O‘rganilgan voqealarni umumlashtirish, bir-biriga bog‘liqligini aniqlashtirish, tarixiy voqealarni sahnalashtirish singari topshiriqlar bu bosqichga misol bo‘la oladi.

6. Baho berish – o‘quvchi mezonlar asosida biron-bir voqea-hodisaga o‘z munosabatini bildira oladi. Tarixiy shaxslarni hatti-harakatlarini oqlash (qoralash), asarga baho berish, taqriz yozish, asarni birovga tavsiya qilish uchun fikrlar bildirish bu bosqichga misol bo‘la oladi.

2. Tarix fanidan murakkab mavzulardan Blum Taksonomiyasi texnologiyasi asosida topshiriqlar tayyorlash.

Quyida tarix faniga moslashtirilgan holda Blum Taksonomiyasi texnologiyasidan foydalanish imkoniyatlarini tushuntirishga harakat qilamiz:

1. Bilish:

- O‘quvchilar tarixiy voqealar, shaxslar va sanalarni yodlab oladi.
- Masalan: ***"Ikkinchi jahon urushi qachon boshlandi?"***

2. Tushunish:

- Tarixiy voqealar o‘rtasidagi bog‘liqlikni tushunadi.
- Masalan: ***"Urushning boshlanishiga olib kelgan sabablarni tushuntirib bering"***

3. Qo‘llash:

- O‘rganilgan bilimlarni amaliyotda qo‘llash.
- Masalan: ***"Urushni oldini olish uchun qanday diplomatik chora-tadbirlar ishlatilishi mumkin edi?"***

4. Tahlil:

- Tarixiy hodisalarni chuqur tahlil qilib, sabab va oqibatlarini aniqlash.
- Masalan: ***"Germaniyaning iqtisodiy siyosati urushga qanday ta’sir ko‘rsatdi?"***

5.Sintez:

- Tarixiy ma'lumotlarni umumlashtirib, yangi g‘oya va xulosalar yaratish.
- Masalan: ***"Ikkinchi jahon urushi saboqlarini zamonaviy dunyo siyosatiga qanday qo‘llash mumkin?"***

6. Baholash:

- Tarixiy voqealar va qarorlarning samaradorligini baholash.
- Masalan: ***"Sizningcha, Versal shartnomasi urushni oldini olishda qanchalik samarali bo‘lgan?"***

Amir Temurning harbiy yurishlarini o‘qitishda Blum taksonomiyasi asosida o‘qitish bo‘yicha namunalar

Blum taksonomiyasi bilim darajalarini bosqichma-bosqich rivojlantirishni ko‘zda tutadi. Quyida har bir bosqichga mos faoliyat va savollar misollari keltirilgan.

1. Bilish (Knowledge)

Maqsad: O‘quvchilar Amir Temur va uning harbiy yurishlari haqida asosiy ma’lumotlarni bilishlari kerak.

Tavsiyalar:

- Amir Temurning asosiy harbiy yurishlari va tarixiy davrlari haqida faktlarni o‘rganish.
- Tarixiy xarita yordamida yurishlar geografiyasini ko‘rsatish.

Faoliyat:

- Ma’ruza tinglash.
- Harbiy yurishlar xaritasini tahlil qilish.

Savollar:

- Amir Temur qachon va qayerda tug‘ilgan?
- U qaysi davlatlarga yurishlar uyushtirgan?
- Samarqandning Amir Temur davrida qanday ahamiyati bo‘lgan?

2. Tushunish (Comprehension)

Maqsad: O‘quvchilar Amir Temur harbiy yurishlarining sabablarini va ularning natijalarini tushunishlari kerak.

Tavsiyalar:

- Amir Temurning harbiy yurishlarining iqtisodiy, siyosiy va madaniy sabablarini o‘rganish.
- Yurishlarning O‘rta Osiyo tarixiga ta’sirini muhokama qilish.

Faoliyat:

- Guruhlarda yurishlar sabablarini muhokama qilish.
- Tarixiy voqealarning sabablari va natijalarini yozma shaklda tahlil qilish.

Savollar:

- Amir Temur Hindistonga yurishini nima uchun uyushtirgan?
- Uning yurishlari mahalliy aholi va iqtisodiyotga qanday ta’sir ko‘rsatgan?

3. Qo‘llash (Application)

Maqsad: O‘quvchilar o‘zlashtirgan bilimlarini xarita va vaqt chizig‘i yordamida qo‘llashlari kerak.

Tavsiyalar:

- Harbiy yurishlar yo‘nalishini xaritada belgilash.
- Amir Temur haqida tarixiy esselar yozish.

Faoliyat:

- Harbiy yurishlar vaqt chizig‘ini tuzish.
- Amir Temurning Hindiston yurishini sahna ko‘rinishida tasvirlash.

Savollar:

- Amir Temurning yurish yo‘nalishini xaritada belgilang.
- Temurning harbiy taktikalari qaysi zamonaviy urush usullariga ta’sir qilgan?

4. Tahlil (Analysis)

Maqsad: O‘quvchilar Amir Temurning harbiy yurishlarining muvaffaqiyat sabablarini va ularning tarixiy ahamiyatini tahlil qilishlari kerak.

Tavsiyalar:

- Harbiy yurishlarning kuchli va zaif tomonlarini aniqlash.
- Yurishlarning qaysi biri muvaffaqiyatli bo‘lganini tahlil qilish.

Faoliyat:

- "Amir Temurning muvaffaqiyat siri nimada?" mavzusida guruh muhokamasi.
- Harbiy yurishlarni iqtisodiy va siyosiy nuqtayi nazardan solishtirish.

Savollar:

- Amir Temur yurishlarida qaysi strategiyalar ishlatilgan?
- Uning muvaffaqiyati va mag‘lubiyatining asosiy sabablari nimalar edi?

5. Sintez (Synthesis)

Maqsad: O‘quvchilar Amir Temur davriga oid yangi g‘oyalar va nazariyalar yaratishlari kerak.

Tavsiyalar:

- Amir Temur va uning yurishlari haqida o‘z tushunchalarini loyihalashtirish.
- "Agar Amir Temur hozirgi davrda yashaganida, uning siyosiy strategiyasi qanday bo‘lardi?" mavzusida muhokama.

Faoliyat:

- Amir Temur haqidagi tarixiy voqealarni hikoya shaklida qayta yozish.
- Uning strategiyalarini zamonaviy menejment bilan bog‘lash.

Savollar:

- Amir Temurning strategiyasini hozirgi siyosiy sharoitlarga qanday moslashtirgan bo‘lardingiz?
- Uning yurishlaridan qanday saboqlar olish mumkin?

6. Baholash (Evaluation)

Maqsad: O‘quvchilar Amir Temurning harbiy yurishlariga baho berishlari va ularning ahamiyatini tahlil qilishlari kerak.

Tavsiyalar:

- Amir Temurning tarixiy ahamiyatini ijtimoiy va siyosiy nuqtayi nazardan baholash.
- Yurishlarning zamonaviy tarixga ta’sirini muhokama qilish.

Faoliyat:

- Guruhlarda "Amir Temur: Buyuk sarkarda yoki tajovuzkor?" mavzusida munozara o‘tkazish.
- Yurishlarning mahalliy va global ahamiyatini baholashga doir insho yozish.

Savollar:

- Amir Temurning harbiy yurishlari O‘rta Osiyo uchun qanday ijobiy va salbiy ta’sir ko‘rsatgan?
- Uning tarixiy merosi haqida sizning fikringiz qanday?

Xulosa. Blum taksonomiyasi asosida Amir Temur mavzusini o‘qitish orqali o‘quvchilar nafaqat faktlarni yodlaydi, balki chuqur tahlil qiladi, ijodiy yondashadi va o‘z fikrlarini mustaqil ifodalashni o‘rganadi. Ushbu yondashuv darslarni yanada samarali va interaktiv qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI:

Huquqiy-me’yoriy hujjatlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida” PF-60-son Farmoni, - T.: 2022.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” PF-5712-son Farmoni, - T.: 2019.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi “2022-2026-yillarda maktab ta’limini rivojlantirish bo‘yicha milliy dasturni tasdiqlash to‘g‘risida” PF-134-son Farmoni, - T.: 2022.

4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 26-maydagi “Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi hamda uning tizimidagi tashkilotlar faoliyatini samarali tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-79 son Farmoni, - T.: 2023.

5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 21-iyundagi “Maktabgacha va maktab ta’limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-231-son qarori, - T.: 2024.

Ilmiy-metodologik adabiyotlar

1. Alimova D.A., Ilhomov Z.A. Tarix fani metodologiyasi. - T. 2018.

2. Begimkulov U. Sh. Pedagogik ta’limni axborotlashtirish: nazariya va amaliyot. Monografiya. – Toshkent: FAN, 2011. – 232 b.

3. Eshqobilov S. O‘quv-tarbiyaviy ishlarni boshqarishda axborot tizimlaridan foydalanish. Metodik qo‘llanma. – Toshkent: A. Avloniy nomidagi milliy-tadqiqot instituti, 2022. – 74 b.

4. Gaffarov Y.X. “Tarix o‘qitish metodikasi” -T ., “Olmaliq kitob business” nashriyoti. 2023.

5. Ibragimov A.A. Malaka oshirish ta’limida muammoga asoslangan o’qitish texnologiyasini qo’llash. Uslubiy qo’llanma. – Samarqand.,2022.

6. Ishmuhamedov R. O‘quv jarayonida interfaol uslublar va pedagogik texnologiyalarni qo‘llash uslubiyati. – Toshkent: RBIMM, 2008. – 68 b.

7. Ishmuhamedov R. J, Yuldashev M. A. Ta’lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Nihol, 2013. – 96 b.

8. Jumanazarov S. Ta’limda raqamli texnologiyalar. Uslubiy qo‘llanma. – Toshkent: 2023. – 46 b.

9. Mavlonova R. A. Umumiy pedagogika. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018. – 528 b.

10. Raxmatullayeva A.R., Ismatullayev F.O., Berdiyev S.R., Narziyev N.N. Tarix fanini o‘qitishda zamonaviy yondashuvlar va innovatsiyalar.// O‘quv-uslubiy majmua. T., 2017. 83 b.

11. Sagdiyev A., Fuzailova G., Hasanova M. Tarix o‘qitish metodikasi. - T.: TDPU, 2008.

12. Sagdullayev A. Ta’lim: tarix masalasi va maktab darsliklari holati. “Ma’rifat”, 2020, 5- avgust.

13. Suyarov N. Ta’limda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish. – Toshkent. Sharq.-2020. 56-b.

14. Shlyayxer A. Jahon miqyosidagi ta’lim. XXI asr maktab tizimini qanday barpo etmoq kerak? / so‘z boshi Sh.Shermatov, H.Umarova; Umumiy tahrir D.Norboeva; tarjimonlar: R.Axmatova, D.Norboeva. – Toshkent: “Zamin Nashr” nashriyoti, 2022 – 344 bet.

15. Suvanova K.R. Malaka oshirish ta’limida loyihaga asoslangan o‘qitish texnologiyasini qo‘llash. Uslubiy qo‘llanma. – Samarqand: “Bilig-ilmiy faoliyat” nashriyorti, 2024. 60 b.

16. Tursunov F. Tarix ta’limida integratsiya yondashuvlari. Toshkent. Xalq ta’limi-2017. 115-b.

17. Xakimova D.M. Tarix fanini o‘qitishda yangi metodlardan foydalanish. O‘quv metodik qo‘llanma. Toshkent shahar PYMO‘MM // 2024 y. // LESSON PRESS 22 b.

18. Xayitmetov M., G‘ulomov R. “Tarix fanini o‘qitish metodikasi” – Toshkent 2015. -105 b
19. Bloom, B.S. (1956). Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational goals. Handbook 1, Cognitive Domain. New York: Longman.
20. Farmonov, R., Jo’rayev, U. and Ergashev, S. (2019). Jahon Tarixi (XVI-XIX) asrning 60-yillari. Toshkent: Cho’lpon nomidagi nashriyot - matbaa ijodiy uyi.
21. Higher E-Learning. (n.d.). Bloom’s Taxonomy Question Stems. Higher E-Learning. Available from http://higherelearning.com/wp-content/uploads/2016/09/Blooms-Taxonomy-Question-Stems-Jason-Johnston.pdf [Accessed 18 May 2022].
22. Higher E-Learning. (2016). Using Bloom’s Taxonomy in E-Learning. Higher E-Learning. Available from http://higherelearning.com/using-blooms-taxonomy-in-e-learning. [Accessed 18 May 2022].
23. Krathwohl, D.R. (2002). A Revision of Bloom’s Taxonomy: An Overview. Theory Into Practice, 41(4), pp.212–218. doi:10.1207/s15430421tip4104_2
24. Plyusnina, M. (2019). Glagoly taksonomii B. Bluma ispol’zuemye dlja pravil’noj postanovki zadachnoj formulirovki. NSPortal. Available from https://nsportal.ru/shkola/obshchepedagogicheskie-tekhnologii/library/2019/10/07/taksonomiya-b-bluma [Accessed 31 May 2022].
25. Bloom, B.S. (1956). Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational goals. Handbook 1, Cognitive Domain. New York: Longman.
26. Krathwohl, D.R. (2002). A Revision of Bloom’s Taxonomy: An Overview. Theory Into Practice, 41(4), pp.212–218. doi:10.1207/s15430421tip4104_2.

Qo‘shimcha manbalar

1. lex.uz – O‘zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi.
2. uzedu.uz – Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligining rasmiy sayti.
3. kitob.uz – Respublika bolalar kutubxonasi sayti.
4. onlinedu.uz – uzluksiz kasbiy ta’lim platformasi.
5. ziyonet.uz – axborot ta’lim portali.
6. yaklass.ru – maktab o‘quvchilari uchun raqamli ta’limiy resurs, Rossiya.
7. Openai.com – Amerika sun'iy intellekt sohasida tadqiqotlar olib boruvchi ilmiy-tadqiqot tashkiloti

3.3. TARIX FANINI O‘QITISHDA XORIJIY TAJRIBALARDAN FOYDALANISH

3.3.1-MAVZU O‘QUVCHILARDA TARIXIY SAVODXONLIKNI RIVOJLANTIRISH

(2 soat nazariy mashg‘ulot)

REJA:

1. O‘quvchilarda tarixiy savodxonlikni rivojlantirish. Tushuncha va ahamiyati
2. O‘quvchilarda tarixiy savodxonlikni rivojlantirish usullar
3. Tarixiy tushunish ko‘nikmalarini shakllantirish

Ushbu dars o‘qituvchi tomonidan savol-javoblarga tayangan holda ma’ruza qilinishi yoki tinglovchilarni **4 ta** guruhga bo‘lib va har bir guruhga quyidagi savollar bo‘lib berilishi mumkin.

1. O‘quvchilarda tarixiy savodxonlikni rivojlantirish nima va u nima uchun muhim?

2. Tarixiy tushunish nima va uni tarixiy bilim, mazmunlilik va empatiya koʻnikmalari qanday mazmun-mohiyatga ega?

3. Tarixni tushunish, ahloqiy fikrlash, tarixiy manbalarni tahlil qilish, savodxonlikni rivojlantiruvchi qanday savollar tuzish mumkin?

4. Oʻzbekiston tarixi darslarida tarixiy kontekstni tushunish, vizual materiallardan foydalanish, tarixiy savodxonlik, tarixiy fikrlash, qarama-qarshi fikrlarni farqlash, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish, global tarixiy anglash koʻnikmalarini rivojlantirish yoʻllari qanday?

Ushbu savollar boʻyicha oʻqituvchi avvaldan javoblar yozilgan tarqatmalar ham tayyorlab qoʻyishi mumkin. Tinglovchilar belgilangan vaqt davomida oʻzlariga ajratilgan savollar boʻyicha ma'lumotlarni oʻrganib chiqadilar hamda oʻzlarini fikrlarini bildiradilar.

Oʻqituvchi ma'ruzasi uchun ma'lumotlar:

1. Oʻquvchilarda tarixiy savodxonlikni rivojlantirish. Tushuncha va ahamiyati

Tarixiy savodxonlik nima?

Tarixiy savodxonlik – oʻquvchilarning tarixni oʻqish, tushunish, tahlil qilish va undan mantiqiy xulosa chiqarish koʻnikmalaridir. Bu tushuncha quyidagilarni oʻz ichiga oladi:

1. **Tarixiy manbalarni oʻqish va tahlil qilish qobiliyati** – oʻquvchilar turli tarixiy hujjatlar, xaritalar, suratlar, yozuvlar va hikoyalarni mustaqil oʻrganadi.
2. **Sabab-oqibat aloqalarini aniqlash** – tarixiy hodisalarning qanday yuzaga kelganini va ularning natijalarini tushunish.
3. **Kontekstni hisobga olish** – voqealarning ma'nosini ularning sodir boʻlgan tarixiy davri, sharoiti va jamiyatidan kelib chiqib tushunish.
4. **Empatiya va dunyoqarashni kengaytirish** – oʻtmishdagi shaxslar va jamiyatlarning hissiyotlari, qadriyatlari va qarashlarini anglash.

Nima uchun tarixiy savodxonlik muhim?

Tarixiy savodxonlik shaxsning faqatgina oʻtmish haqida bilim olishini emas, balki quyidagi sohalarda muvaffaqiyatli rivojlanishini ham ta'minlaydi:

1. **Tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi.** Oʻquvchilar tarixiy hodisalarni tahlil qilish orqali mustaqil xulosa chiqarish, manbalar orasidagi farqlarni aniqlash va ularni baholash koʻnikmalarini rivojlantiradi.
2. **Kontekstual tafakkurni shakllantiradi.** Hodisalarni oʻz davrining sharoitlari bilan bogʻlab tushunish hozirgi zamon muammolariga ham toʻgʻri yondashishga yordam beradi.
3. **Fuqarolik ma'naviyatini oshiradi.** Tarixni oʻrganish orqali oʻquvchilar oʻz millati, madaniyati va jamiyatini tushunib, fuqarolik mas'uliyatlarini anglaydi.
4. **Madaniy empatiyani oshiradi.** Turli xalqlarning tarixini oʻrganish orqali oʻquvchilar boshqa madaniyatlar va qadriyatlarni hurmat qilishni oʻrganadi.

5. **Jamiyatni tushunishni kuchaytiradi.** Tarixni bilish hozirgi jamiyatdagi ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy jarayonlarning ildizlarini aniqlashga yordam beradi.

O‘quvchilarda tarixiy savodxonlikni rivojlantirish usullari

1. **Interfaol darslar tashkil etish** Tarixiy mavzularni zamonaviy interfaol o‘yinlar, muhokamalar va rolli o‘yinlar orqali o‘rganish samarali hisoblanadi.

Misol: O‘quvchilarni qadimiy shahar yoki qishloq qurish bo‘yicha loyiha tayyorlashga jalb qilish.

2. **Tarixiy manbalar bilan ishlash** O‘quvchilarga turli tarixiy hujjatlar, xaritalar, suratlar va yozuvlarni mustaqil tahlil qilishni topshiring.

Misol: O‘zbekiston mustaqillik davrining tarixiy nutqlari asosida davlat qurilishining rivojlanishini o‘rganish.

3. **Zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash** Tarixiy 3D modellar, virtual ekskursiyalar va interaktiv dasturlardan foydalanish o‘quvchilarning qiziqishini oshiradi.

Misol: Samarqand yoki Xiva shaharlarining 3D modellarini ko‘rib chiqish orqali o‘sha davr hayotini tahlil qilish.

4. **Muammoli savollar va muhokamalar tashkil qilish** O‘quvchilarni tarixiy voqealar va hodisalarning sabablarini mustaqil aniqlashga rag‘batlantiring.

Misol: "Nima uchun Amir Temur markazlashgan davlatni muvaffaqiyatli boshqargan?" savoli orqali fikrlashni rivojlantirish.

5. **Amaliy topshiriqlar berish** Tarixiy voqealarni tahlil qilishga asoslangan loyiha va tadqiqot ishlari savodxonlikni oshiradi.

Misol: O‘quvchilar guruhlarga bo‘linib, O‘zbekistonning mustaqillik davri iqtisodiy islohotlarini o‘rganadi va taqdimot tayyorlaydi.

Xulosa. O‘quvchilarda tarixiy savodxonlikni rivojlantirish ularni nafaqat bilimli, balki hozirgi zamon masalalarini anglab, ularni hal qilishga qodir shaxs sifatida shakllantiradi. Bu jarayon ularga tarixdan saboq olib, kelajakka to‘g‘ri qarorlar qabul qilishga yordam beradi. Tarixiy savodxonlikni rivojlantirish orqali o‘quvchilar o‘zlarini jamiyatning faol va mas'uliyatli a'zolari sifatida ko‘ra boshlaydi.

2. Tarixiy tushunish (tarixiy bilim, mazmunlilik va empatiya) ko‘nikmalari

Tarixiy tushunish haqida tushuncha

Tarixiy tushunish – insonlarning tarixiy jarayonlarni, hodisalarni va shaxslarni kontekstda tushunish, ularni mazmunli tahlil qilish, o‘tmish va hozirgi kun o‘rtasidagi aloqalarni ko‘ra bilish qobiliyatidir. Bu tushuncha uch asosiy ko‘nikmani o‘z ichiga oladi:

1. **Tarixiy bilim** – o‘tmishdagi faktlar, hodisalar va jarayonlar haqidagi to‘liq va aniqlik bilan shakllangan bilim.

2. **Mazmunlilik** – tarixiy voqealarning sabablarini va ularning oqibatlarini tushunish, ularni kengroq ijtimoiy, siyosiy va madaniy kontekstdan kelib chiqib tahlil qilish.

3. **Empatiya** – o‘tmishdagi shaxslarning hissiyotlarini, dunyoqarashini va ularning harakatlari motivatsiyasini tushunishga harakat qilish.

Tarixiy tushunish ko‘nikmalarini shakllantirish

O‘quvchilarda tarixiy tushunishni rivojlantirish uchun quyidagi usullar samarali hisoblanadi:

1. Tarixiy manbalarni tahlil qilish

O‘quvchilarga tarixiy hujjatlar, suratlar, xaritalar yoki boshqa manbalarni berib, ularni tahlil qilishni o‘rgatish kerak. Bu usul orqali ular tarixiy voqealarning kontekstini tushunishni va mustaqil xulosa chiqarishni o‘rganadi.

Misol: XIX asrda O‘zbekiston hududidagi chor Rossiyasi mustamlakachilik siyosati haqida tarixiy hujjatlarni o‘rganib, uning mahalliy aholi hayotiga ta’sirini baholash.

2. Sabab-oqibat munosabatlarini aniqlash

Tarixiy hodisalarning sabablarini va oqibatlarini tushunish ko‘nikmasini shakllantirishga e’tibor berish kerak. Bu o‘quvchilarga voqealarning ichki aloqalarini tushunish imkonini beradi.

Misol: Amir Temur davlatining kuchayishi sabablarini va uning Markaziy Osiyodagi siyosiy, iqtisodiy o‘zgarishlarga ta’sirini o‘rganish.

3. Tarixiy empatiyani rivojlantirish

Tarixiy empatiyani rivojlantirish uchun o‘quvchilarga o‘tmishdagi insonlarning sharoitlari va qarorlarini tushunishga yordam beradigan vazifalar berish mumkin.

Misol: "Agar siz jadid ma’rifatparvarlaridan biri bo‘lsangiz, qanday islohotlarni amalga oshirgan bo‘lardingiz?" kabi savollar orqali ular o‘zlarini tarixiy shaxslar o‘rniga qo‘yib, qarorlar qabul qilishni o‘rganishadi.

4. Interfaol o‘yinlar va rolli o‘yinlardan foydalanish

O‘quvchilarga tarixiy jarayonlarni hayotiyroq his qilish uchun rolli o‘yinlar orqali tarixiy hodisalarni takrorlash vazifasini berish mumkin.

Misol: Bir sinfni Amir Temur saroyidagi maslahatchilar kengashiga aylantirib, siyosiy qarorlar bo‘yicha muhokama tashkil qilish.

5. Zamonaviy texnologiyalar va vizual materiallardan foydalanish

Virtual haqiqat texnologiyalari, tarixiy film va hujjatli filmlardan foydalanish orqali o‘quvchilarning qiziqishini oshirish va tushunchalarni mustahkamlash mumkin.

Misol: O‘quvchilarga qadimiy Samarqandning 3D modellarini ko‘rsatib, shahar arxitekturasi va uning tarixiy o‘rnini muhokama qilish.

6. Munosabatlarni o‘rganish

Tarixiy voqealarni hozirgi kun bilan bog‘lash o‘quvchilarning tarixni chuqurroq tushunishiga yordam beradi.

Misol: O‘tmishdagi ekologik siyosat va hozirgi kun muammolari o‘rtasidagi o‘xshashliklarni tahlil qilish. Orol dengizining qurishi natijasida yuzaga kelgan ekologik inqirozning bugungi iqlim va suv resurslariga ta’siri.

Tarixiy tushunishning ahamiyati

Tarixiy tushunish nafaqat o‘tmish haqidagi bilimlarni chuqurlashtiradi, balki o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi, ularni jamiyatning

faol va ongli a’zolari bo‘lishga tayyorlaydi. Shuningdek, empatiya va madaniyatlararo tushunishni rivojlantirib, tolerantlikni shakllantiradi.

3. Tarixni tushunish, ahloqiy fikrlash, tarixiy manbalarni tahlil qilish, savodxonlikni rivojlantiruvchi qanday savollar tuzish mumkin?

O‘quvchilarda tarixiy tushunish, ahloqiy fikrlash, manbalarni tahlil qilish va savodxonlikni rivojlantirish uchun samarali savollar o‘ylab topish jarayoni juda muhim. Quyida turli maqsadlar uchun savollar turkumlari va misollar keltiriladi:

1. Tarixiy tushunishni rivojlantiruvchi savollar

Bu turdagi savollar o‘quvchilarning tarixiy hodisalar sabablarini va oqibatlarini tushunishiga yordam beradi.

1)Nima uchun [tarixiy voqea] yuz berdi? Ushbu voqeada qanday sharoitlar rol o‘ynadi?

Misol: Nima uchun Amir Temur davlatni markazlashgan boshqaruvga asoslagan?

2)[Tarixiy shaxs]ning qabul qilgan qarorlari qanday natijalarga olib keldi?

Misol: Jadidlarning islohotlari qanday o‘zgarishlarga sabab bo‘ldi?

3)Ushbu hodisalar hozirgi jamiyatga qanday ta’sir ko‘rsatmoqda?

Misol: O‘zbekiston mustaqillik e’lon qilinganidan keyingi siyosiy islohotlar bugungi kundagi ijtimoiy hayotga qanday ta’sir qilgan?

2. Ahloqiy fikrlashni rivojlantiruvchi savollar

Bu savollar o‘quvchilarni tarixiy hodisalarni axloqiy nuqtai nazardan baholashga va empatiyani rivojlantirishga undaydi.

1)Agar siz [tarixiy shaxs] o‘rnida bo‘lganingizda, qanday qaror qabul qilgan bo‘lardingiz?

Misol: Agar siz jadid ma’rifatchisi bo‘lganingizda, qanday islohotlarni taklif qilgan bo‘lardingiz?

2)[Tarixiy voqea]ni axloqiy jihatdan qanday baholaysiz?

Misol: Chor Rossiyasining mustamlakachilik siyosatini qanchalik odil deb hisoblash mumkin?

3)O‘tmishdagi qaysi qarorlar hozirgi ahloqiy qadriyatlarga mos keladi yoki mos kelmaydi?

Misol: Amir Temur urushlaridagi strategiyalar bugungi axloqiy me’yorlarga qanchalik mos keladi?

3. Tarixiy manbalarni tahlil qilishni rivojlantiruvchi savollar

Bu savollar orqali o‘quvchilar manbalarni mustaqil tahlil qilishni o‘rganadi.

1) Ushbu tarixiy manbaning muallifi kim? Uning qarashlari voqelikni qanday shakllantirgan?

Misol: "Turkiston viloyatining gazeti" maqolalarida mustamlakachilik siyosati qanday aks ettirilgan?

2) Ushbu manbada qanday faktlar keltirilgan va ular qanchalik ishonchli?

Misol: XVIII asrdagi sayohatchilarning O‘zbekiston haqida yozganlari bilan bugungi tarixchilar xulosalari orasidagi farqlar qanday?

3) Manbada keltirilgan voqealar yoki fikrlarning asosiy maqsadi nima bo‘lgan?

Misol: Sho‘ro davridagi matbuot materiallari qanday maqsadlarda ishlatilgan?

4. Tarixiy savodxonlikni rivojlantiruvchi savollar

Bu savollar o‘quvchilarning tarixiy tafakkurini kengaytirib, faktlarni tushunishga va ularni tahlil qilishga yordam beradi.

1) Ushbu tarixiy davrda yashagan odamlarning kundalik hayoti qanday bo‘lgan? **Misol:** O‘zbekistonning XIX asrdagi dehqonlarining yashash sharoitlari haqida nima bilasiz?

2) Tarixiy hodisalar va hozirgi kun o‘rtasida qanday o‘xshashlik va farqlar bor? **Misol:** Sovet davridagi iqtisodiy islohotlar bilan hozirgi iqtisodiy siyosatni solishtiring.

3) Ushbu voqealar boshqa hududlarda qanday ta’sir ko‘rsatgan? **Misol:** Amir Temur yurishlarining qo‘shni davlatlar madaniyatiga qanday ta’siri bo‘lgan?

5. Yaratuvchan va tanqidiy fikrlashni rivojlantiruvchi savollar

Bu turdagi savollar orqali o‘quvchilar yangi g‘oyalarni ishlab chiqishi va o‘z nuqtai nazarini asoslashga harakat qiladi.

- Ushbu tarixiy hodisa boshqa sharoitlarda qanday kechgan bo‘lardi? **Misol:** Agar Buxoro xonligi Rossiya bilan boshqa turdagi siyosiy kelishuvga erishganida, tarix qanday o‘zgargan bo‘lardi?
- Ushbu tarixiy davrdagi asosiy muammolarni qanday hal qilish mumkin edi? **Misol:** O‘zbek xonliklari o‘rtasidagi ichki nizolarni qanday qilib bartaraf etish mumkin edi?
- O‘tmishdagi qanday tajribalar hozirgi zamon uchun foydali bo‘lishi mumkin? **Misol:** Amir Temurning boshqaruv uslublaridan bugungi liderlar nima o‘rganishi mumkin?

Yuqoridagi savollar o‘quvchilarni tarixiy tafakkur, tahliliy fikrlash va ma’naviy mas’uliyatga yo‘naltiradi. Har bir savolni dars mazmuniga va o‘quvchilarning yoshiga moslashtirib, ularning qiziqishlarini hisobga olish muhimdir.

4.O‘zbekiston tarixi darslarida tarixiy kontekstni tushunish, vizual materiallardan foydalanish, tarixiy savodxonlik, tarixiy fikrlash, qarama-qarshi fikrlarni farqlash, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish, global tarixiy anglash ko‘nikmalarini rivojlantirish yo‘llari qanday?

O‘zbekiston tarixi darslarida o‘quvchilarning tarixiy bilimlarini boyitish va ular o‘rtasida turli ko‘nikmalarni shakllantirish uchun quyidagi yo‘llar samarali hisoblanadi:

1. Tarixiy kontekstni tushunishni rivojlantirish

Tarixiy hodisalarni o‘z davri va sharoitlariga muvofiq tahlil qilish o‘quvchilarning tarixiy tafakkurini rivojlantiradi.

Usullar:

- Har bir hodisani uning siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy kontekstida tushuntirish.
- Taqvim va tarixiy xaritalar yordamida voqealarning vaqt va makondagi joylashuvini ko‘rsatish.

- O‘tmish va hozirgi davr o‘rtasidagi bog‘liqlikni tahlil qilish.

Misol: Amir Temur davrining siyosiy va iqtisodiy sharoitlarini tahlil qilib, uning harbiy yurishlar sabablarini va natijalarini o‘rganish.

2. Vizual materiallardan foydalanish

Vizual materiallar tarixni yanada jonli va tushunarli qilishga yordam beradi.

- **Usullar:**
  - Tarixiy xaritalar, rasmlar, suratlar va diagrammalardan foydalanish.
  - Hujjatli filmlar va video lavhalar orqali tarixiy voqealarni yoritish.
  - Qadimiy shaharlar va inshootlarning 3D modellarini ko‘rsatish.
  - Infografikalar yordamida murakkab ma’lumotlarni soddalashtirish.

Misol: Samarqanddagi Registon maydoni yoki Ichan-qal’a tarixi haqida o‘quvchilarga 3D turlarni tashkil qilish.

3. Tarixiy savodxonlikni rivojlantirish

O‘quvchilarda tarixiy manbalarni tushunish va tahlil qilish ko‘nikmasini shakllantirish muhim.

- **Usullar:**
  - Tarixiy hujjatlarni o‘qish va tahlil qilish uchun topshiriqlar berish.
  - Turli xil tarixiy manbalarni solishtirish va ularning ishonchliligini baholash.
  - Faktlar va fikrlarni ajratib olish ko‘nikmasini shakllantirish.

Misol: Chor Rossiyasining Turkiston siyosati bo‘yicha yozilgan manbalarni o‘rganib, mahalliy aholi hayotiga ta’sirini baholash.

4. Tarixiy fikrlashni rivojlantirish

Tarixiy tafakkur o‘tmishdagi voqealarning sabab va oqibatlarini tushunishni o‘z ichiga oladi.

- **Usullar:**
  - Sabab-oqibat aloqalarini tahlil qiluvchi muammoli savollar berish.
  - "Nima uchun?" va "Nima bo‘lar edi?" kabi savollar yordamida hodisalarni o‘rganish.
  - Tarixiy davrlar orasidagi o‘xshashlik va farqlarni tahlil qilish.

Misol: "Agar Amir Temur o‘rniga boshqa boshqaruv usuli tanlanganida, tarix qanday o‘zgarar edi?" mavzusida muhokama tashkil qilish.

5. Qarama-qarshi fikrlarni farqlash

O‘quvchilarni turli nuqtai nazarlar bilan tanishtirish orqali ularning tanqidiy fikrlashini rivojlantirish.

- **Usullar:**
  - Bir xil voqeani turli manbalarda qanday tasvirlanganini solishtirish.
  - Har bir manbaning muallifi va uning qarashlari qanday ta’sir qilganini aniqlash.
  - Tarixiy hodisalar haqida turli nuqtai nazarlarga asoslangan bahs-munozaralar tashkil qilish.

Misol: Chor Rossiyasi va mahalliy xalqning Turkiston bosqini haqidagi qarashlarini tahlil qilish.

6. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish

Texnologiyalar orqali tarix darslarini interaktiv va qiziqarli qilish mumkin.

- **Usullar:**
  - Elektron darsliklar va interaktiv dasturlardan foydalanish.
  - Virtual ekskursiyalar va tarixiy o‘yinlar tashkil qilish.
  - O‘quvchilarga tarixiy tadqiqot uchun internetdan foydalangan holda ma’lumot yig‘ish topshiriqlarini berish.

Misol: "Google Earth" yordamida qadimiy shaharlarning xaritalarini o‘rganish yoki tarixiy blog yaratish.

7. Global tarixiy anglash ko‘nikmalarini rivojlantirish

Tarixni global nuqtai nazardan o‘rganish o‘quvchilarda kengroq dunyoqarashni shakllantiradi.

- **Usullar:**
  - Mahalliy tarixni global voqealar bilan bog‘lash.
  - Dunyo tarixidagi yirik hodisalar va ularning O‘zbekistonga ta’sirini tahlil qilish.
  - Turli mamlakatlarning tarixiy tajribalarini solishtirish.

Misol: Buyuk Ipak yo‘li orqali savdo-sotiqning O‘zbekiston va boshqa davlatlar iqtisodiyoti va madaniyatiga ta’sirini o‘rganish.

Xulosa. O‘zbekiston tarixi darslarida turli yondashuvlar va zamonaviy metodlarni qo‘llash orqali o‘quvchilarning bilimlarini chuqurlashtirish, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish va tarixni hayotiyroq tushunishiga erishish mumkin. Bu esa nafaqat tarixiy savodxonlikni, balki o‘quvchilarning shaxsiy va fuqarolik ma’suliyatini ham rivojlantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI:

Huquqiy-me’yoriy hujjatlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida” PF-60-son Farmoni, - T.: 2022.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” PF-5712-son Farmoni, - T.: 2019.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi “2022-2026-yillarda maktab ta’limini rivojlantirish bo‘yicha milliy dasturni tasdiqlash to‘g‘risida” PF-134-son Farmoni, - T.: 2022.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 26-maydagi “Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi hamda uning tizimidagi tashkilotlar faoliyatini samarali tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-79 son Farmoni, - T.: 2023.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 21-iyundagi “Maktabgacha va maktab ta’limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-231-son qarori, - T.: 2024.

Ilmiy-metodologik adabiyotlar

1. Alimova D.A., Ilhomov Z.A. Tarix fani metodologiyasi. - T. 2018.
2. Eshqobilov S. O‘quv-tarbiyaviy ishlarni boshqarishda axborot tizimlaridan foydalanish. Metodik qo‘llanma. – Toshkent: A. Avloniy nomidagi milliy-tadqiqot instituti, 2022. – 74 b.
3. Gaffarov Y.X. “Tarix o‘qitish metodikasi” -T ., “Olmaliq kitob business” nashriyoti. 2023.
4. Ibragimov A.A. Malaka oshirish ta’limida muammoga asoslangan o’qitish texnologiyasini qo’llash. Uslubiy qo’llanma. – Samarqand.,2022.
5. Sagdiyev A., Fuzailova G., Hasanova M. Tarix o‘qitish metodikasi. - T.: TDPU, 2008.

6. Sagdullayev A. Ta’lim: tarix masalasi va maktab darsliklari holati. “Ma’rifat”, 2020, 5-avgust.
7. Suyarov N. Ta’limda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish. – Toshkent. Sharq.-2020. 56-b.
8. Shlyayxer A. Jahon miqyosidagi ta’lim. XXI asr maktab tizimini qanday barpo etmoq kerak? / so‘z boshi Sh.Shermatov, H.Umarova; Umumiy tahrir D.Norboeva; tarjimonlar: R.Axmatova, D.Norboeva. – Toshkent: “Zamin Nashr” nashriyoti, 2022 – 344 bet.
9. Suvanova K.R. Malaka oshirish ta’limida loyihaga asoslangan o‘qitish texnologiyasini qo‘llash. Uslubiy qo‘llanma. – Samarqand: “Bilig-ilmiy faoliyat” nashriyorti, 2024. 60 b.
10. Tursunov F. Tarix ta’limida integratsiya yondashuvlari. Toshkent. Xalq ta’limi- 2017. 115-b.
11. Xakimova D.M. Tarix fanini o‘qitishda yangi metodlardan foydalanish. O‘quv metodik qo‘llanma. Toshkent shahar PYMO‘MM // 2024 y. // LESSON PRESS 22 b.
12. Xayitmetov M., G‘ulomov R. “Tarix fanini o‘qitish metodikasi” – Toshkent 2015. -105 b
13. Sadiev A. Maktabda tarix o’qitish metodikasi.-T., 1988, 138-146 b.
14. Sadiev A. O’zbekiston xalqlari tarixini o’qitish.-T., 1993., 126-130 b
15. Tolipov O'.Q.Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tadbiqiy asoslari (o'quv qo'llanma). - T.: "Fan" nashriyoti, 2006 y.

Qo‘shimcha manbalar

8. lex.uz – O‘zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi.
9. uzedu.uz – Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligining rasmiy sayti.
10. kitob.uz – Respublika bolalar kutubxonasi sayti.
11. onlinedu.uz – uzluksiz kasbiy ta’lim platformasi.
12. ziyonet.uz – axborot ta’lim portali.
13. Openai.com – Amerika sun'iy intellekt sohasida tadqiqotlar olib boruvchi ilmiy-tadqiqot tashkiloti

3.3.2-MAVZU TARIX FANIGA OID METOD VA USULLARDAN FOYDALANISHNING ILMIY AHAMIYATI

(2 soat nazariy)

Reja:

1. Tarixiy shaxslarning nuqtai nazarini o‘rganish
2. Rolli o‘yinlar va simulyatsiyalar
3. O‘quvchilarning his-tuyg‘ularini bildirishga undash
4. Davrning ijtimoiy va madaniy sharoitlarini o‘rganish
5. Tarixiy drama va filmlarni tahlil qilish
6. Inson huquqlari va tarixiy jarayonlarni bog‘lash
7. Tarixiy empatiya bo‘yicha tahliliy munozaralar
8. Muqobil qarorlar va ularning oqibatlari haqida o‘ylash
9. Virtual tarixiy tajribalar va VR texnologiyalaridan foydalanish

Tayanch so‘zlar: *Rolli o‘yinlar, simulyatsiyalar, tarixiy drama va filmlar, tarixiy empatiya, Virtual tarixiy tajribalar va VR(Virtual Reality) texnologiyalar*.

Turli zamonaviy metodlar yordamida tarixni o‘qitish o‘quvchilarni tarixiy voqealar va shaxslarni chuqurroq tushunishga undaydi. Quyida ushbu metodlar bo‘yicha batafsil ma’lumot keltiriladi:

1. **<u>Tarixiy shaxslarning nuqtai nazarini o‘rganish</u>**

Tarix fanida metodlardan foydalanishning ilmiy ahamiyati shundaki ,tarixiy metodlar voqealarni aniq va asosli ravishda tushunishga yordam beradi.

Mazmuni: Tarixiy shaxslarning qarorlarini ularning hayoti, davri va sharoitlari kontekstida tahlil qilish.

Usul:

- Shaxsning yozgan asarlari, nutqlari yoki qarorlarini o‘qituvchilar bilan muhokama qilish.
- Masalan, Amir Temurning siyosiy strategiyalari yoki Mahatma Gandining tinchlik harakatlari.

Tarixiy shaxslarning nuqtai nazarini o‘rganish – bu o‘tmishda yashagan yetakchi yoki muhim shaxslarning qarashlari, qaror qabul qilish sabablari, va ular yashagan davrning siyosiy, iqtisodiy, madaniy sharoitlari bilan qanday aloqada bo‘lganini chuqur tahlil qilish jarayonidir.

Bu yondashuvning maqsadi:

1. **Shaxsiy qarashlarni tahlil qilish**: Tarixiy shaxslarning nutqlari, yozuvlari yoki qarorlaridan ularning dunyoqarashini tushunish.
2. **Davr kontekstini anglash**: Ularning qarorlari va harakatlariga zamonaviy talablardan emas, balki o‘sha davrning ijtimoiy va siyosiy sharoitlaridan kelib chiqib baho berish.
3. **Xulq-atvor sabablari**: Shaxsning qarorlariga ta’sir qilgan shaxsiy, ijtimoiy va global omillarni aniqlash.
4. **Empatiya shakllantirish**: O‘quvchilarni o‘sha shaxsning holatini tushunishga undash va boshqa nuqtai nazarlarni qabul qilishga o‘rgatish.

Yondashuvning usullari:

1. **Birlamchi manbalarni o‘rganish**:

Tarixiy shaxslarning yozma asarlari, xatlar, nutqlar va qarorlari tahlil qilinadi.

Masalan, Amir Temurning "Temur tuzuklari" kitobi yoki Abraham Linkolnning nutqlari.

2. **Davr voqealarini tahlil qilish**:

Shaxsning qarorlari u yashagan davrning muhim voqealari bilan qanday bog‘liqligini o‘rganish. Masalan, Napoleonning siyosiy islohotlari yoki Gandhi harakatlari.

3. **Guruh muhokamalari**:

Shaxsning qarorlaridan kelib chiqib, o‘quvchilar o‘z fikrlarini bildiradi va boshqalar bilan bahslashadi.

4. **Rolli o‘yinlar**:

O‘quvchilar tarixiy shaxslar roliga kirib, o‘sha davr muammolari yuzasidan o‘z nuqtai nazarini ifodalaydi.

Amaliy misol:

Misol 1: Amir Temurning qarashlari

Manba: "Temur tuzuklari".

Savollar:

- Amir Temur o‘z qarorlarini qaysi asosda qabul qilgan?
- Uning siyosiy yondashuvi o‘sha davrning ijtimoiy sharoitlariga qanchalik mos edi?

Misol 2: Mahatma Gandi

Manba: Gandhi o‘zining ahimsa (zo‘ravonliksiz qarshilik) g‘oyasini qanday asoslagan?

Muhokama: O‘sha davrning mustamlakachilik sharoitida Gandhi yondashuvi qanchalik samarali bo‘lgan?

Foydalari:

- **Tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi**: O‘quvchilar shaxsiy fikrlarga asoslanib tarixni anglaydi.
- **Empatiya va o‘zaro tushunishni shakllantiradi**: Turli davr va madaniyatlarning muhim shaxslarini tushunishga imkon yaratadi.
- **Qarorlarni tahlil qilish ko‘nikmasi**: O‘quvchilar tarixiy qarorlarning oqibatlarini tahlil qilishni o‘rganadi.

Tarixiy shaxslarning nuqtai nazarini o‘rganish tarixni yanada qiziqarli va o‘rganuvchi uchun ahamiyatli qiladi. Bu, ayniqsa, o‘quvchilarning tarixiy empatiyasi va tahlil qobiliyatlarini rivojlantirishda muhimdir.

2. Rolli o‘yinlar va simulyatsiyalar

Rolli o‘yinlar va simulyatsiyalar — bu o‘yinlar va faoliyatlar bo‘lib, unda ishtirokchilar ma'lum bir rolni yoki shaxsni o‘z zimmalariga oladilar va o‘sha rolga mos ravishda harakat qilishadi. Bu turdagi o‘yinlar ko‘pincha ta'lim, trening, yoki ko‘ngilochar maqsadlarda qo‘llaniladi.

Rolli o‘yinlar (role-playing games, RPG) — bu o‘yinlar, unda ishtirokchilar o‘zlariga berilgan rollarni o‘ynaydilar. Ular odatda fantastik yoki tarixiy kontekstda bo‘lishi mumkin. Rolli o‘yinlar quyidagi xususiyatlarga ega:

- **Rolni o‘ynash:** Har bir ishtirokchi o‘ziga berilgan rolni o‘ynaydi, bu esa ularning xarakteri, maqsadlari va xususiyatlariga bog‘liq.
- **Qoidalar:** O‘yinlar odatda ma'lum qoidalarga ega bo‘ladi, bu esa o‘yin jarayonini tartibga soladi.
- **Hikoya:** Rolli o‘yinlar ko‘pincha hikoya yoki sarguzashtga asoslanadi, bu esa ishtirokchilarni o‘yin davomida qiziqtiradi.

Simulyatsiyalar — bu real hayotdagi vaziyatlarni yoki jarayonlarni takrorlashga qaratilgan faoliyatlar. Ular ko‘pincha ta'lim va treningda qo‘llaniladi. Simulyatsiyalar quyidagi hususiyatlarga ega:

- **Real hayotga yaqinlik:** Simulyatsiyalar real hayotdagi vaziyatlarni yoki jarayonlarni aks ettiradi, bu esa ishtirokchilarga amaliy tajriba olish imkonini beradi.
- **O‘rganish jarayoni:** Simulyatsiyalar orqali ishtirokchilar muammolarni hal qilish, qarorlar qabul qilish va strategiyalarni ishlab chiqish kabi ko‘nikmalarni rivojlantiradilar.
- **Interaktivlik:** Ishtirokchilar o‘z harakatlari va qarorlari orqali simulyatsiyaning natijalariga ta'sir ko‘rsatadilar.

Umuman olganda, rolli o‘yinlar va simulyatsiyalar o‘rganish va rivojlanish uchun samarali vositalar hisoblanadi, chunki ular ishtirokchilarga amaliy tajriba va ko‘nikmalarni rivojlantirish imkonini beradi.

Mazmuni: Tarixiy voqealar jarayonini o‘quvchilar ishtirokida qayta tiklash.

Usul:

- O‘quvchilarni rollarga ajratish (masalan, qadimiy Yunoniston parlamentidagi nutq muhokamasi).
- Tarixiy voqea asosida guruh qarorlarini qabul qilish orqali o‘quvchilarni davr muhitiga qo‘shish.

3. O‘quvchilarning his-tuyg‘ularini bildirishga undash

Tarix fanini o‘qitishda o‘quvchilarning his-tuyg‘ularini bildirishga undash pedagogik mahorat va o‘quvchilarning ruhiy ehtiyojlariga mos keladigan yondashuvlarni qo‘llashni talab qiladi. Bu quyidagi usullardan foydalanish orqali amalga oshirilishi mumkin:

1. Tafakkur va his-tuyg‘ularni uyg‘otuvchi savollar berish

Tarixiy voqealarni o‘rganayotganda, o‘quvchilardan o‘z munosabatlarini ifodalashni so‘rang. Masalan: *"Agar siz Iskandar Zulkarnayn o‘rnida bo‘lganingizda, qanday qaror qabul qilgan bo‘lardingiz?"* Yoki: *"Bu voqea bugungi kun uchun qanday saboq beradi deb o‘ylaysiz?"*

2. Rolli o‘yinlar va dramatizatsiya

Tarixiy shaxslarning rollarini ijro qilish orqali o‘quvchilar voqealar bilan chuqur bog‘lanadi va his-tuyg‘ularini ochiq bildirishga intiladi. Bu ularga tarixiy shaxslar qarorlarining oqibatlarini tushunishga yordam beradi.

3. Tarixiy voqealarga zamonaviy nuqtai nazardan qarash

Tarixiy hodisalarni zamonaviy hayot bilan solishtirishga undash, masalan: *"Bu voqeaning o‘sha davr odamlari hayotiga ta’sirini tasavvur qiling va uni hozirgi davr bilan taqqoslang."* Bu, o‘quvchilarni o‘z his-tuyg‘ularini ifodalashga undaydi.

4. Munozara va debatlar tashkil etish

Tarixiy mavzularda muqobil fikrlarni tahlil qilish imkonini beruvchi muhokamalar o‘quvchilarning o‘z his-tuyg‘ulari va fikrlarini ochiq ifodalashga rag‘batlantiradi. Misol: *"O‘zbek davlatchiligining rivojlanishidagi Amir Temurning roli qanday edi?"*

5. San’at va adabiyot orqali his-tuyg‘ularni uyg‘otish

Tarixiy mavzular bo‘yicha filmlar, she’rlar yoki suratlarni tahlil qilish orqali o‘quvchilarni tarixiy voqealar bilan bog‘liq his-tuyg‘ularni ochiq aytishga undang. Misol uchun, Amir Temurga bag‘ishlangan she’rni tinglagan holda, ulardan o‘z his-tuyg‘ularini ifodalashni so‘rang.

6. Ijodiy yozuv va insho yozdirish

O‘quvchilarni o‘z his-tuyg‘ularini ifoda qilish uchun tarixiy voqealar haqida o‘z fikr-mulohazalarini yozishga undang. Misol: *"Tarixiy shaxs bilan uchrashsangiz, unga qanday savol berardingiz?"*

7. Haqiqiy hayotiy hikoyalar va qahramonliklar orqali ta’sir ko‘rsatish

Tarixdagi qahramonlar yoki oddiy insonlarning jasoratlari haqida hikoyalar so‘zlab, ularning o‘quvchilar qalbida aks etishini ta’minlash.

Shuningdek, O‘quvchilarning tarixiy voqealarga nisbatan shaxsiy fikr va his-tuyg‘ularini bildirishi.

Usul:

- **Savol-javob:** "Agar siz ushbu davrda yashaganingizda, qanday harakat qilgan bo‘lardingiz?"
- Muayyan tarixiy voqealardan keyin his-tuyg‘ularni insho yoki rasm orqali ifodalash.

Ushbu usullar orqali tarix darslari o‘quvchilar uchun nafaqat ma’lumot olish manbai, balki ularning shaxsiy his-tuyg‘ularini shakllantirishga yordam beruvchi muhitga aylanadi. Bu nafaqat bilim olish, balki tarixiy voqealar va qadriyatlarni chuqurroq anglashga yordam beradi.

4. Davrning ijtimoiy va madaniy sharoitlarini o‘rganish

Mazmuni: Tarixiy davrning madaniyati, urf-odatlari va jamiyatning ijtimoiy tuzilmasini o‘rganish.

Usul: Vizual materiallar va xaritalar yordamida o‘sha davr muhitini tasvirlash. Masalan, qadimiy Misr yoki O‘rta asrlarning turmush tarzi haqida interaktiv munozaralar.

Tarixiy davrning madaniyati, urf-odatlari va jamiyatning ijtimoiy tuzilmasini o‘rganish uchun quyidagi pedagogik va metodologik yondashuvlarni qo‘llash mumkin:

1. Asosiy manbalarni o‘rganish

Qadimiy yozuvlar va hujjatlar: Ahamiyatli yozma manbalarni o‘quvchilar bilan tahlil qilish. Masalan: qonunlar, shartnomalar, she’rlar, va tarixiy asarlar.
Misol: Hammurapi qonunlaridan foydalanib, Bobilda ijtimoiy tuzilma haqida xulosalar chiqarish.

Arxeologik topilmalar: Qadimiy shaharlarda topilgan buyumlar (idishlar, qurol-yarog‘lar, san’at asarlari) madaniyat va urf-odatlarni o‘rganishda yordam beradi.

2. Tarixiy voqelikni rekonstruksiya qilish

Rolli o‘yinlar va simulyatsiyalar: O‘quvchilarni tarixiy davrga "ko‘chirish" uchun ular madaniyat va urf-odatlarni o‘z hayotlarida qayta yaratishga undang.
Misol: O‘rta Osiyodagi Amir Temur davrining to‘ylari, marosimlari yoki savdo karvonlarining faoliyatini rollar orqali tasvirlash.

Tarixiy maketlar va modellar: Qadimiy jamiyatning turar-joylari yoki ijtimoiy tuzilmasini maketlar orqali ko‘rsatish.

3. Taqdimot va vizual materiallardan foydalanish

Rasmlar, xaritalar va diagrammalar: Davrga xos madaniyatni tushunishga yordam beradi. Masalan: qadimiy yunon amfiteatrlari yoki Rim gladiator janglari tasvirlarini tahlil qilish.

Videolar va hujjatli filmlar: Davr madaniyatini va urf-odatlarini hayotiyroq ko‘rsatish uchun vizual materiallardan foydalanish.

4. Mavzularni qiyosiy tahlil qilish

Bir xil davrdagi turli jamiyatlarning madaniyati va ijtimoiy tuzilmasini taqqoslash. Masalan: "Yevropa O‘rta asrlari bilan O‘rta Osiyo madaniyatini qiyoslash: urf-odatlar va ijtimoiy tuzilmalar".

O‘quvchilardan quyidagi kabi savollarga javob berishni so‘rang: *"Nega qadimgi Misrda piramidalar qurilgan, ammo shu davrdagi boshqa madaniyatlarga xos emas?"*

5. Tematik o‘rganish

Tarixiy davrni quyidagi asosiy mavzularga bo‘lib tahlil qilish:

Madaniyat: San’at, adabiyot, din, me’morchilik.

Urf-odatlar: Marosimlar, kundalik hayot, to‘ylar, dafn marosimlari.

Ijtimoiy tuzilma: Jamiyatdagi tabaqalar (zodagonlar, qullar, dehqonlar), ijtimoiy rollar va oilaviy tizim.

6. Loyiha va guruh ishi tashkil qilish

O‘quvchilarni guruhlarga bo‘lish: Har bir guruh tarixiy davrning ma’lum bir jihatini o‘rganib chiqsin (masalan, madaniyat, urf-odatlar yoki ijtimoiy tuzilma).

Ijodiy taqdimotlar: O‘quvchilar topgan ma’lumotlarini she’r, rasm yoki dramatik chiqishlar orqali namoyish etishsin.

7. Tarixiy adabiyot va badiiy asarlar tahlili

Tarixiy davr haqida ma’lumot beruvchi badiiy asarlarni o‘qish va tahlil qilish. Misol: *"Alpomish" dostoni orqali o‘zbek xalqining qadimiy urf-odatlari va ijtimoiy tuzilmasi haqida bilib olish*.

8. Mahalliy tarixni o‘rganish

Mahalliy muzeylar va tarixiy joylarga ekskursiyalar uyushtirish. Bu nafaqat o‘quvchilarning qiziqishini oshiradi, balki ular o‘rganayotgan madaniyat va urf-odatlarni vizual tarzda tushunishlariga yordam beradi.

9. Savol-javob va muhokamalar orqali tadqiqot olib borish

O‘quvchilarga quyidagicha ochiq savollar bering:

- *"O‘sha davrda yashaganingizda, qanday hayot kechirgan bo‘lardingiz?"*
- *"Bu jamiyatdagi madaniyat va urf-odatlarning bugungi kun madaniyatiga ta’siri qanday?"*

Ushbu yondashuvlar o‘quvchilarda tarixiy davrlarni nafaqat tushunish, balki ularga nisbatan hissiy va tanqidiy munosabat shakllantirish imkonini beradi. Bu jarayonda madaniyat, urf-odat va ijtimoiy tuzilmaning ahamiyati yanada chuqurroq ochib beriladi.

5. Tarixiy drama va filmlarni tahlil qilish

Mazmuni: Tarixiy filmlar yoki drama asarlarini voqelik bilan solishtirish.

Usul: Tarixiy mavzudagi filmlarni ko‘rib chiqish va muhokama qilish. Masalan, "Braveheart" filmi va haqiqiy tarix o‘rtasidagi farqlar.

Tarixiy drama va filmlarni tahlil qilish o‘quvchilarga tarixni yanada chuqurroq tushunish va voqealarga tanqidiy yondashish ko‘nikmalarini shakllantirishga yordam beradi. Bu jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun quyidagi bosqichlarni qo‘llash mumkin:

1. **Filmni tanlash va tayyorgarlik**

Tarixiy kontekstga mos filmlarni tanlash: Film tanlashda uning tarixiy davrni qanchalik aniq aks ettirganiga e’tibor qaratish kerak. Misol: *"Amir Temur", "Troya" yoki “Aleksandr”* kabi filmlar.

Filmga tayyorgarlik ko‘rish: O‘quvchilarga film haqida qisqacha ma’lumot berish, tarixiy davrni tushuntirish va asosiy voqealar haqida ma’lumot berish.

2. **Filmni tahlil qilish uchun maqsadlarni belgilash**

- Tarixiy faktlarni aniqlash.
- Filmda aks etgan ijtimoiy, madaniy va siyosiy hodisalarni tushunish.
- Voqealar va shaxslarning tarixiy haqiqatga mosligini aniqlash.
- Filmning bugungi kunga qanchalik muhim ekanini muhokama qilish.

3. **Filmni tomosha qilish jarayonida faol kuzatuv**

Faol tomosha qilish uchun o‘quvchilarga topshiriqlar bering:

- Qanday tarixiy shaxslar va voqealar tasvirlangan?
- Filmda qaysi tarixiy davr haqida so‘z boradi?
- Filmda tarixiy haqiqatga mos kelmaydigan jihatlar bormi?

4. **Tahlil qilish bosqichlari**

Filmni muhokama qilishda quyidagi jihatlarga e’tibor qaratiladi:

A) Tarixiy faktlarning aniqligi

- Filmda tasvirlangan voqealar haqiqiy tarixiy hodisalarga mos keladimi?
- Misol: Amir Temur haqida filmda uning harbiy yurishlari va davlat boshqaruvi to‘g‘ri tasvirlanganmi?

B) Madaniy va ijtimoiy kontekst

- Film davrning madaniyati va ijtimoiy tuzilmasini qanchalik realistik aks ettirgan?
- Urf-odatlar, kiyimlar, va arxitektura to‘g‘rimi?

C) Siyosiy va falsafiy mazmun

- Film muallifining nuqtai nazari qanday?
- Filmda siyosiy voqealar bir tomonlama talqin qilinmaganmi?

D) Filmning badiiy jihatlari

- Film voqealarni dramatizatsiya qilish orqali tarixni qanchalik to‘g‘ri yoki noto‘g‘ri talqin qilgan?
- Filmni badiiy elementlar (aktyorlik, musiqiy fon, dekoratsiyalar) orqali tarixiy voqealarga oid tasavvurlarga qanday ta’sir qilganini muhokama qilish.

5. **Filmni tarixiy manbalar bilan solishtirish**

- Filmni tahlil qilishda asosiy tarixiy manbalar va boshqa ilmiy tadqiqotlar bilan qiyoslang. Misol: Filmda ko‘rsatilgan janglar yoki tarixiy shaxslarning nutqlari haqiqiy voqealarga mos keladimi?

6. **Muammo va munozaralarni aniqlash**

- Filmda qanday tarixiy muammolar yoki masalalar ko‘tarilgan?
- Film orqali qanday saboqlar olinishi mumkin?
- Misol: "Troy" filmidagi voqealar Homerning *Iliada*siga va arxeologik topilmalarga qanchalik mos keladi?

7. **Debatlar va ijodiy faoliyat**

- **Munozaralar tashkil qilish**: O‘quvchilarni filmning tarixiy aniqligi yoki badiiy sifatlarini muhokama qilishga undang.
- **Ijodiy loyihalar**: Filmda aks ettirilgan voqealar asosida insho yozish, rol o‘ynash yoki alternativ yakunlar taklif qilish.

8. **Savollar va topshiriqlar bilan yakunlash**

O‘quvchilarga quyidagi savollarni bering:

- Film orqali tarixiy davr haqida nimalarni bilib oldingiz?
- Film sizning tarixiy voqealarga bo‘lgan qarashingizni qanday o‘zgartirdi?
- Filmda noto‘g‘ri talqin qilingan voqealarni qanday to‘g‘rilagan bo‘lardingiz?

9. **O‘quvchilarning fikrini baholash**

Film tahlilidan so‘ng o‘quvchilarning fikrlari va xulosalarini eshitib, ular qaysi darajada tanqidiy tahlil qilishni o‘rganganini aniqlang. Bu, shuningdek, tarixiy filmlarning ta’lim jarayonidagi samaradorligini ham baholash imkonini beradi.

Ushbu bosqichlarni izchil amalga oshirish o‘quvchilarga tarixiy filmlar va dramalarga nafaqat tomoshabin sifatida, balki tanqidiy o‘rganuvchi sifatida yondashish imkonini beradi.

6. Inson huquqlari va tarixiy jarayonlarni bog‘lash

Mazmuni: Tarixiy jarayonlar va inson huquqlari o‘rtasidagi bog‘liqlikni tushuntirish.

Usul: Inson huquqlari bo‘yicha xalqaro konvensiyalarni tarixiy voqealar bilan bog‘lab o‘rganish (masalan, fuqarolik huquqlari harakatlari va XX asrdagi tinchlik harakatlari).

Tarixiy jarayonlar va inson huquqlari o‘rtasidagi bog‘liqlikni tushuntirish o‘quvchilarga insoniyat tarixida huquqlarning shakllanishi, rivojlanishi va ularga ta’sir qilgan omillarni anglash

imkonini beradi. Buni amalga oshirish uchun quyidagi usullar va tushuntirish yo‘llarini qo‘llash mumkin:

1. Tarixiy jarayonlarni inson huquqlari nuqtai nazaridan tahlil qilish

- Har bir tarixiy davrni o‘rganishda inson huquqlarining o‘sha davrdagi holatini o‘rganish kerak.

Misollar:

- Qadimgi jamiyatlarda tabaqaviy tuzilma va qullik (inson huquqlari cheklangan).
- Fransuz inqilobi (1789): *"Inson va fuqaro huquqlari deklaratsiyasi"*ni qabul qilish orqali tenglik, erkinlik va huquqlarni targ‘ib qilish.
- XX asr: BMTning 1948-yilda *Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi* qabul qilinishi.

2. Tarixiy jarayonlarning inson huquqlariga ta’siri

Tarixiy voqealar inson huquqlarining kengayishi yoki cheklanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

- **Ijobiy ta’sirlar:**
  - Demokratik harakatlar va qonunlarning qabul qilinishi (masalan, AQSh Konstitutsiyasining huquqlar haqida bill).
  - Kolonializmdan ozodlik harakatlari natijasida davlatlarning mustaqillikni qo‘lga kiritishi va yangi huquqiy tizimlarning paydo bo‘lishi.
- **Salbiy ta’sirlar:**
  - Urushlar, totalitar rejimlar va qatag‘on davrlarida inson huquqlarining ommaviy ravishda buzilishi (masalan, Ikkinchi jahon urushi paytidagi holokost).

3. Turli davrlardagi inson huquqlarining evolyutsiyasi

- **Qadimgi davrlar:** Huquqlar jamiyatning tabaqalashgan tuzilmasi bilan cheklangan (quldorlik jamiyatlari).
- **O‘rta asrlar:** Feodal tuzumda insonlar huquqlari ko‘p hollarda hukmdorning yoki zodagonlarning irodasiga bo‘ysungan. Magna Carta (1215) kabi hujjatlar ba’zi huquqlarni belgilashda birinchi qadam bo‘lgan.
- **Yangi davr:** Fransuz va Amerika inqiloblari kabi tarixiy hodisalar natijasida erkinlik, tenglik va mulk huquqlari aniqroq ifodalanadi.
- **Hozirgi davr:** Inson huquqlarining global miqyosda himoya qilinishi (BMT va xalqaro huquqiy mexanizmlar).

4. Inson huquqlarini buzilishiga olib kelgan tarixiy voqealarni o‘rganish

O‘quvchilar bilan tarixdagi inson huquqlari buzilgan davrlarni tahlil qiling:

- **Qul savdosi** (Afrika va Amerika o‘rtasidagi transatlantik qul savdosi).
- **Totalitar rejimlar** (masalan, Stalin davrida qatag‘on, Gitler davridagi yahudiylarning genotsidi).
- **Apartheid rejimi** (Janubiy Afrika).

Ushbu voqealarni o‘rganish inson huquqlarini himoya qilishning ahamiyatini ko‘rsatadi.

5. Tarixiy shaxslar va ularning inson huquqlariga qo‘shgan hissasi

Tarixdagi inson huquqlarini himoya qilishga katta hissa qo‘shgan shaxslarni o‘rganish orqali mavzuni kengaytirish mumkin:

- **Mahatma Gandi** – Hindistonda mustaqillik va tinch namoyishlar orqali tenglikni targ‘ib qilish.
- **Martin Lyuter King** – Amerika Qo‘shma Shtatlarida fuqarolik huquqlari harakati rahbari.
- **Nelson Mandela** – Janubiy Afrikada apartheid rejimiga qarshi kurash.

6. Tarixiy huquqiy hujjatlar bilan ishlash

- O‘quvchilarga turli davrlarda qabul qilingan asosiy huquqiy hujjatlarni o‘rganishni taklif qiling:
  - *Magna Carta* (1215).
  - *Inson va fuqaro huquqlari deklaratsiyasi* (1789).

- *BMTning Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi* (1948).

• Har bir hujjat qaysi tarixiy jarayonlar natijasida paydo bo‘lganini tushuntiring va uning ahamiyatini muhokama qiling.

7. Qiyosiy tahlil va zamonaviylik bilan bog‘lash

• Tarixiy davrlardagi huquqlarni hozirgi zamon bilan taqqoslang:

- Qadimgi davrda faqat boy tabaqa huquqlarga ega bo‘lgan bo‘lsa, bugungi kunda tenglik g‘oyasi asosiy tamoyilga aylangan.

• O‘quvchilardan zamonaviy inson huquqlarining rivojlanishiga tarixning qanday hissa qo‘shganini o‘ylab ko‘rishlarini so‘rang.

8. Munozaralar tashkil etish

O‘quvchilarga quyidagi kabi ochiq savollar bering:

• *"Tarixiy jarayonlar inson huquqlari rivojiga qanday ta’sir qilgan?"*

• *"Bugungi inson huquqlari muammolari tarixiy voqealar bilan bog‘liqmi?"*

• *"Kelajakda inson huquqlari rivojlanishi uchun tarixiy saboqlarning o‘rni qanday?"*

9. Loyihalar va ijodiy ishlanmalar

• Tarixiy jarayonlar va inson huquqlari mavzusida insho yoki taqdimot tayyorlash.

• O‘quvchilarga inson huquqlarini aks ettiruvchi maxsus tarixiy voqealarni ijodiy tarzda namoyish qilishga imkon berish (masalan, teatr ko‘rinishi, plakatlar yaratish).

Ushbu yondashuvlar orqali o‘quvchilar inson huquqlari rivojining tarixiy ildizlarini chuqurroq tushunib, bugungi huquqiy tizimning qanday shakllanganini anglab yetishadi. Bu ularda nafaqat tarixni bilish, balki fuqarolik mas’uliyati va huquqiy ongni shakllantirishga yordam beradi.

7. Tarixiy empatiya bo‘yicha tahliliy munozaralar

• **Mazmuni**: Tarixiy sharoitda qaror qabul qilgan shaxslarni tushunish va ular bilan empatiya qilish.

• **Usul**: "Nega shunday qaror qabul qilindi?" yoki "Agar boshqa qaror tanlanganida nima bo‘lardi?" kabi savollar bilan guruh muhokamalari.

Tarixiy sharoitda qaror qabul qilgan shaxslarni tushunish va ular bilan empatiya qilishni o‘rgatish, o‘quvchilarga tarixni yanada chuqurroq anglash, tarixiy shaxslarning harakatlarini va ularning orqasida yotgan murakkab omillarni to‘g‘ri talqin qilishga yordam beradi. Bu jarayonni samarali amalga oshirish uchun quyidagi yondashuvlarni qo‘llash mumkin:

1. Shaxsning tarixiy sharoitini tahlil qilish

Har bir tarixiy qaror kontekstda o‘rganilishi kerak:

• **Vaqt va makon**: Qaror qabul qilingan davrning siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy sharoitlarini tushuntiring. *Misol*: *Napoleonning Fransuz inqilobi fonida kuchga ega bo‘lishi yoki Abraham Linkolnning qullikka qarshi kurashi.*

• **Muammo va tahdidlar**: Shaxs qanday muammolarni hal qilishi kerak edi? U duch kelgan tahdidlar nimalardan iborat edi?

2. Shaxsiy maqsad va motivlarni aniqlash

Tarixiy shaxslarning qarorlari va motivlarini o‘rganish uchun quyidagi savollarni muhokama qiling:

• Ularning qarorlariga qanday qadriyatlar, e’tiqodlar yoki maqsadlar ta’sir ko‘rsatdi?

• Shaxs qaysi manfaatlarni himoya qilishga harakat qildi (shaxsiy, jamiyat, davlat yoki xalqaro manfaatlar)?

• Qarorlar ehtiyoj va sharoitlarga qanchalik javob berdi?

Masalan: *Mahatma Gandining Hindiston mustaqilligi uchun kurashida zo‘ravonliksiz harakat strategiyasi*.

3. Empatiya hosil qilish uchun roli o‘yinlar tashkil etish

• O‘quvchilarni tarixiy shaxslar roliga qo‘yib, ularning qarorlaridan kelib chiqadigan murakkabliklarni tushuntiring.

- Har bir o‘quvchi o‘z "tarixiy vaziyatida" qaror qabul qilishga majbur bo‘lsin. *Misol*: *Aleksandr Makedonskiyning yangi hududlarni bosib olish qarorlarini yoki Yalta konferensiyasidagi rahbarlarning qarorlarini o‘quvchilar bajarishlari mumkin*.

4. Turli nuqtai nazarlardan qarorlarni tahlil qilish

- Bir xil qarorni turli tarixiy shaxslar va guruhlarning ko‘zlari bilan baholang.
- Misol:
  - 1930-yillardagi Buyuk depressiyaga Franklin Ruzvelt va ishchilarning nuqtai nazaridan qarash.
  - Qonunchilar tomonidan qabul qilingan qarorlar va ularning jamiyatdagi past tabaqa hayotiga ta’siri.

5. "Nima bo‘lgan bo‘lsa edi" savollarini muhokama qilish

O‘quvchilardan tarixiy qarorlarning alternativ natijalarini muhokama qilishni so‘rang:

- *"Agar Amir Temur Xitoy yurishini amalga oshirganida, tarix qanday o‘zgargan bo‘lardi?"*
- *"Agar Ikkinchi Jahon urushidan oldin davlatlar Gitlerning rejalariga qarshi birlashganida, nima bo‘lardi?"*

Bu usul o‘quvchilarga sharoit va natijalarni yaxshiroq tushunishga yordam beradi.

6. Tarixiy qarorlarni tanqidiy tahlil qilish

Qarorlar natijasini, uning foydalari va zararlarini o‘rganib chiqing:

- Qaror qanday qisqa muddatli va uzoq muddatli natijalarga olib keldi?
- Bu qaror shaxs yoki jamiyatning maqsadlariga xizmat qildimi?
- Qarorni qabul qilish jarayonida boshqa imkoniyatlar bormi edi?

Misol: Gitlerning Sovet Ittifoqiga bostirib kirish qarorini strategik tahlil qilish.

7. Tarixiy shaxsning hissiy holatini o‘rganish

Qaror qabul qilish jarayonida shaxsning ichki kechinmalari va hissiyotlarini tasavvur qilishga undang.

- Qaror qanday bosim ostida qabul qilingan?
- Shaxs qanchalik darajada o‘z harakatlarini to‘g‘ri yoki noto‘g‘ri deb his qilgan bo‘lishi mumkin?

Misol: Martin Lyuter Kingning zo‘ravonlikka qarshi tinch kurashi davomida duch kelgan bosim.

8. Taqdimot va tahliliy loyihalar tashkil qilish

O‘quvchilarga tarixiy shaxslarni chuqur o‘rganib, ularning qarorlari haqida taqdimotlar qilishni topshiring.

- Qarorning sabablarini va oqibatlarini aniqlash.
- Shaxsning tarixiy sharoitini dramatik tarzda namoyish etish.

9. Adabiyot va san’at orqali empatiya shakllantirish

Tarixiy romanlar, xotiralar, yoki san’at asarlarini tahlil qilish orqali tarixiy shaxslarning ichki dunyosini tushunishga yordam bering. *Misol*: Lev Tolstoyning "Urush va tinchlik" asaridagi tarixiy shaxslar qarorlarini tahlil qilish.

10. Munozara va savol-javob tashkil qilish

O‘quvchilardan quyidagi savollarga javob olish:

- "Ushbu qaror qanday sharoitda qabul qilingan?"
- "Qaror boshqa sharoitda qanday o‘zgarishi mumkin edi?"
- "O‘sha shaxsning o‘rnida bo‘lsangiz, siz qanday qaror qabul qilgan bo‘lardingiz?"

Ushbu yondashuvlar o‘quvchilarga tarixiy shaxslarning qarorlarini nafaqat faktologik, balki hissiy va kontekstual darajada tushunishga yordam beradi. Bu esa ularni tarixga tanqidiy va empatik yondashishga o‘rgatadi.

8. Muqobil qarorlar va ularning oqibatlari haqida o‘ylash

- **Mazmuni**: Agar tarixda boshqa qarorlar qabul qilinganida, qanday natijalar yuzaga kelgan bo‘lishi mumkinligini taxmin qilish.

• **Usul**: Tarixiy hodisalarni muqobil stsenariylar asosida tahlil qilish. Masalan, Birinchi Jahon urushida boshqa diplomatik yondashuvlar ishlatilganida natijalar qanday bo‘lishi mumkinligi haqida o‘ylash.

Muqobil qarorlar va ularning oqibatlarini o‘ylash, o‘quvchilarni tarixiy jarayonlar haqida tanqidiy va ijodiy fikrlashga undaydi. Bu yondashuv orqali ular tarixiy sharoitlarda qabul qilingan qarorlarning boshqa yo‘nalishlarini ko‘rib chiqib, tarixni "nima bo‘lgan bo‘lsa edi" savollari orqali o‘rganadilar. Quyida bu jarayonni amalga oshirish uchun foydalanish mumkin bo‘lgan usullar keltirilgan:

1. Asosiy voqeani aniqlash

- Tarixdagi muhim bir voqeani tanlang, uning kontekstini tushuntiring. Misol:
  - Napoleonning Rossiyaga yurishi (1812).
  - AQShning Xirosima va Nagasaki shaharlariga atom bombasi tashlash qarori (1945).
  - Versal tinchlik shartnomasining qabul qilinishi (1919).

2. Muqobil qarorlarni taklif qilish

Shaxs yoki davlat boshqa qanday qarorlar qabul qilishi mumkinligini o‘ylab ko‘ring.

- **Savollar:** Qanday qilib ular o‘sha vaziyatni boshqacha yo‘l bilan hal qilishlari mumkin edi?
- Muqobil qarorlar qaysi omillar tufayli qabul qilinishi mumkin edi? *Masalan*: *Agar Abraham Linkoln qullikni birdaniga emas, bosqichma-bosqich bekor qilganida, AQSh fuqarolik urushi oldini olish mumkin bo‘larmidi?*

3. Oqibatlarni bashorat qilish

Muqobil qarorning qisqa va uzoq muddatli oqibatlarini tahlil qiling:

- Siyosiy, ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy ta’sirlar. **Masalan*:*** *Agar Gitler Ikkinchi Jahon urushida Sovet Ittifoqiga hujum qilish o‘rniga Britaniya bilan sulhga kelganida, urushning natijasi qanday bo‘lar edi?*

4. Tahliliy va ijodiy usullarni qo‘llash

A) "Nima bo‘lgan bo‘lsa edi" senariysi

O‘quvchilar bilan quyidagicha mantiqiy zanjirlarni yaratish:

• Muqobil qaror qanday bo‘lgan bo‘lsa edi?

• Bu qaror qanday ziddiyatlarni oldini olishi yoki kuchaytirishi mumkin edi?

• Misol: Agar Fransiya va Britaniya 1938-yilda Myunxen konferensiyasida Gitlerga qarshi qat’iy choralar ko‘rganida, Ikkinchi Jahon urushi oldini olish mumkin bo‘larmidi?

B) Roli o‘yinlari

• O‘quvchilarga tarixiy shaxslarning o‘rniga muqobil qaror qabul qilish imkoniyatini bering.

• Guruhlarni har xil qarorlarni qo‘llab-quvvatlaydigan pozitsiyalarga ajratib, munozara uyushtiring.

C) Ijodiy yozuv ishlari

• O‘quvchilardan muqobil tarixiy voqealarni aks ettiruvchi insho yoki hikoya yozishni so‘rang.

• *Misol*: "Agar Quddus salib yurishlaridan keyin boshqa siyosiy yo‘lni tanlaganida, zamonaviy dunyo qanday bo‘lardi?"

5. Tarixiy kontekstni saqlash

• Muqobil qarorlarni baholashda tarixiy sharoitlarni hisobga oling:

- Qaror qabul qiluvchilar qanday bosim ostida edi?
- Ularning qarorlarini cheklagan resurslar, siyosiy ittifoqlar yoki xalqaro munosabatlar qanday edi? **Masalan*:*** *Napoleonning Rossiyaga yurishi paytida logistik qiyinchiliklar va qattiq qishning rolini hisobga olish.*

6. Muqobil qarorlarni zamonaviylik bilan bog‘lash

O‘quvchilarni muqobil qarorlarni bugungi dunyoga qanday ta’sir qilgan bo‘lishi mumkinligi haqida o‘ylashga undang.

Misol: Agar BMTning 1948-yilda Isroilni tan olish qarori boshqa yo‘l bilan hal qilinganida, Yaqin Sharqdagi siyosiy muammolar qanday bo‘lgan bo‘lar edi?

7. Fakt va nazariyalar o‘rtasidagi muvozanat

- Tarixiy faktlarga tayanib muqobil qarorlarning haqiqatga yaqinligini baholang.
- Nazariyalar orqali o‘quvchilarning tarixiy voqealarni tanqidiy ko‘rib chiqishini rag‘batlantiring. **Masalan*:*** *Agar Stalin va Gitler Molotov-Ribbentrop paktini imzolamaganida, urushning boshlanishi qanday o‘zgarishi mumkin edi?*

8. O‘rganilgan saboqlar

Muqobil qarorlar va ularning ehtimoliy oqibatlarini muhokama qilish orqali tarixdan olingan saboqlarni aniqlang.

- O‘quvchilarga qarorlar qabul qilishda uzoq muddatli oqibatlarni hisobga olishning muhimligini tushuntiring. **Masalan*:*** *AQShning Vetnam urushidagi strategiyasi va undan chiqarilgan saboqlar.*

Muqobil qarorlar ustida ishlash o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash, tahlil qilish va tarixiy saboqlarni bugungi kun masalalari bilan bog‘lash qobiliyatlarini rivojlantiradi. Shu bilan birga, ular tarixni nafaqat o‘tmishdagi voqealar yig‘indisi, balki murakkab tanlovlar va jarayonlar sifatida tushuna boshlaydilar.

9. Virtual tarixiy tajribalar va VR texnologiyalaridan foydalanish

Mazmuni: VR texnologiyalari orqali o‘quvchilarni tarixiy joylarga virtual sayohatga olib chiqish.

Usul:

- Qadimiy Rim, Buyuk Ipak Yo‘li yoki Samarkand shaharlarini VR vositalarida ko‘rsatish.
- Virtual tarixiy sayohatlar orqali davr muhitini yanada aniqroq tasavvur qilish imkoniyati.

Virtual tarixiy tajribalar va **VR (Virtual Reality) texnologiyalari** tarixni o‘qitish va o‘rganishda yangi yondashuv bo‘lib, o‘quvchilarni o‘tmishdagi voqea va joylarga virtual ravishda “ko‘chirish” imkonini beradi. Bu texnologiyalar orqali tarixiy jarayonlarni jonliroq va interaktiv shaklda o‘rganish mumkin.

Virtual tarixiy tajribalar nima?

Bu texnologiyalar yordamida:

- **Tarixiy joylarni ko‘rish**: VR orqali qadimiy shaharlarga (masalan, qadimiy Rim, Machu Picchu, yoki Samarqand) sayohat qilish mumkin.
- **Tarixiy voqealarni qayta tiklash**: O‘quvchilar tarixiy janglar, yig‘ilishlar yoki ijtimoiy hodisalarning virtual ishtirokchisi bo‘lishi mumkin.
- **Muayyan davr muhitini his qilish**: O‘quvchilar o‘zlarini o‘sha davrda yashayotgandek his qilishlari uchun muhitdagi detallar, ovozlar va voqealar taqdim etiladi.

VR texnologiyalari qanday ishlaydi?

VR ko‘zoynaklari: Maxsus qurilmalar (masalan, Oculus Rift, HTC Vive, Google Cardboard) orqali o‘quvchilar 3D formatdagi tarixiy manzaralar va hodisalarni ko‘radi.

Interaktivlik: VR platformalari o‘quvchilarga virtual muhitda harakat qilish, ob’ektlar bilan o‘zaro ta’sir qilish imkoniyatini beradi.

Tarixiy o‘yinlar va dasturlar: Tarixni o‘rganishga bag‘ishlangan o‘yinlar va simulyatsiyalar VR platformalarida keng qo‘llaniladi (masalan, “Civilization VI” yoki "Assassin's Creed: Discovery Tour").

Foydalari:

1. **Ta’limda yangi imkoniyatlar**: Tarixiy hodisalarni ko‘rib tushunish orqali ta’lim samaradorligi ortadi.
2. **Tajriba asosida o‘rganish**: Teoriyaga emas, bevosita amaliy tajribaga asoslangan yondashuvni beradi.
3. **Qiziqarli va motivatsion usul**: O‘quvchilarda tarixni o‘rganishga qiziqish uyg‘otadi.

Misollar:

1. **The British Museum VR dasturi**: Qadimiy artefaktlarni 3D ko‘rinishda o‘rganish imkonini beradi.
2. **Virtual tours of Pompeii**: Pompeyni VR orqali tomosha qilish imkoniyati.
3. **Google Expeditions**: VR sayohatlari orqali tarixiy joylarni tadqiq qilish.

Ushbu texnologiyalar nafaqat tarixiy bilimlarni oshiradi, balki o‘quvchilarning o‘tmish voqealariga empatiya qilish qobiliyatini ham rivojlantiradi.

Yuqoridagi usullar tarixni o‘qitish jarayonini qiziqarli va chuqur tahliliy qilib, o‘quvchilarning tafakkurini rivojlantiradi va tarixiy voqealarni chuqurroq tushunishga yordam beradi. Har bir usulni interaktiv va muhokamalarga asoslangan shaklda tashkil etish samaradorlikni oshiradi.

Mavzuni kengroq o‘rganish bo‘yicha tavsiya etiladigan adabiyotlar ro‘yhati:

1.Tarixiy shaxslarning nuqtai nazarini o‘rganish

1)Bloch, Marc. *The Historian’s Craft*

Tarixiy shaxslarning nuqtai nazarini tushunish va tarixchi sifatida empatiya qilishning ahamiyati haqida.

2)Toshkent Davlat Universiteti Tarix fakulteti (mualliflar jamoasi): *Tarixshunoslik nazariyasi va metodologiyasi*

Tarixshunoslik metodlari, shaxslar va davrlar bilan ishlash asoslari.

2. Rolli o‘yinlar va simulyatsiyalar

1)Wineburg, Sam. *Historical Thinking and Other Unnatural Acts*

Tarixiy fikrlashni rivojlantirish va rolli o‘yinlar orqali o‘qitish bo‘yicha qiziqarli yondashuvlar.

2)Seixas, P. va Morton, T. *The Big Six Historical Thinking Concepts*

Tarixiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish bo‘yicha metodlar, jumladan, rolli o‘yinlar.

3.O‘quvchilarning his-tuyg‘ularini bildirishga undash

1)VanSledright, Bruce. *Assessing Historical Thinking and Understanding*

Tarixiy tajribalarni anglash va his-tuyg‘ularni muhokama qilish usullari.

2)Abdullayev, M. *Tarix darslarini tashkil etishning innovatsion usullari*

Tarix o‘qitishda his-tuyg‘ular va empatiyani rivojlantirishga oid mahalliy manba.

4.Davrning ijtimoiy va madaniy sharoitlarini o‘rganish

1)Braudel, Fernand. *On History*

Jamiyatning madaniy va ijtimoiy sharoitlarini tahlil qilish bo‘yicha yondashuvlar.

2)Yoqubov, O. va boshqalar. *O‘zbekiston tarixining metodologik masalalari*

O‘zbekistondagi tarixiy davrlarni ijtimoiy va madaniy jihatdan tahlil qilish.

5.Tarixiy drama va filmlarni tahlil qilish

1)Toplin, Robert Brent. *History by Hollywood: The Use and Abuse of the American Past*

Tarixiy filmlar va ularning tarixiy dalillarga mosligini tahlil qilish.

2)Rosenstone, Robert A. *Visions of the Past: The Challenge of Film to Our Idea of History*

Tarixiy filmlar orqali tarixni talqin qilish usullari.

6.Inson huquqlari va tarixiy jarayonlarni bog‘lash

1)Hunt, Lynn. *Inventing Human Rights: A History*

Inson huquqlarining tarixiy rivojlanishi va tarixiy jarayonlar bilan bog‘liqligi haqida.

2)Mahmudov, A. va boshqalar. *O‘zbekiston va jahon tarixi integratsiyasi*

Inson huquqlari va tarixning kesishgan nuqtalari.

7.Tarixiy empatiya bo‘yicha tahliliy munozaralar

1)Endacott, Jason L. va Brooks, Sarah. *Historical Empathy: Perspectives and Responding to the Past*

Tarixiy empatiyani rivojlantirish bo‘yicha yondashuvlar.

2)Lee, Peter va Ashby, Rosalyn. *Progression in Historical Understanding Among Young Learners*

Yosh o‘quvchilarda tarixiy empatiyani rivojlantirish usullari.

8.Muqobil qarorlar va ularning oqibatlari haqida o‘ylash

1)Tetlock, Philip. *Expert Political Judgment: How Good Is It? How Can We Know?*

Qarorlar va ularning alternativ oqibatlari haqida fikrlash.

2)Fukuyama, Francis. *The End of History and the Last Man*

Tarixiy qarorlar va ularning uzoq muddatli ta’sirini baholash.

9.Virtual tarixiy tajribalar va VR texnologiyalaridan foydalanish

1)Hughes-Warrington, Marnie. *History Goes Digital: Understanding the Past in the Digital Age*

Tarixni o‘qitishda raqamli texnologiyalar va VR vositalari.

2)Virtual Reality and Education Journal (turli maqolalar)

Virtual tajribalar orqali tarixni jonlantirishga oid amaliy misollar.

10.Qo‘shimcha pedagogik qo‘llanmalar

1)Abdullayev, M. va boshqalar. *Innovatsion pedagogika va tarix fanini o‘qitish usullari*

2)Davydov, V.V. *The Development of Thinking in Teaching*

O‘quvchilarning tanqidiy fikrlash va tahliliy ko‘nikmalarini rivojlantirish.

Ushbu adabiyotlar o‘qituvchilar va tadqiqotchilarga yuqoridagi mavzularni chuqurroq o‘rganishda yordam beradi. Har bir manba alohida yo‘nalishga qaratilgan va amaliyotda qo‘llanilishi oson.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI:

Huquqiy-me’yoriy hujjatlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida” PF-60-son Farmoni, - T.: 2022.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” PF-5712-son Farmoni, - T.: 2019.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi “2022-2026-yillarda maktab ta’limini rivojlantirish bo‘yicha milliy dasturni tasdiqlash to‘g‘risida” PF-134-son Farmoni, - T.: 2022.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 26-maydagi “Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi hamda uning tizimidagi tashkilotlar faoliyatini samarali tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-79 son Farmoni, - T.: 2023.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 21-iyundagi “Maktabgacha va maktab ta’limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-231-son qarori, - T.: 2024.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti asarlari

6. Mirziyoyev Sh.M., Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak. Mamlakatimizni 2016-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017-yilga mo‘ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo‘nalishlariga bag‘ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma’ruza, 2017-yil 14-yanvar // Sh.M. Mirziyoyev. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017. – 104 b.

Ilmiy-metodologik adabiyotlar

1. Alimova D.A., Ilhomov Z.A. Tarix fani metodologiyasi. - T. 2018.
2. Begimkulov U. Sh. Pedagogik ta’limni axborotlashtirish: nazariya va amaliyot. Monografiya. – Toshkent: FAN, 2011. – 232 b.
3. Eshqobilov S. O‘quv-tarbiyaviy ishlarni boshqarishda axborot tizimlaridan foydalanish. Metodik qo‘llanma. – Toshkent: A. Avloniy nomidagi milliy-tadqiqot instituti, 2022. – 74 b.
4. Gaffarov Y.X. “Tarix o‘qitish metodikasi” -T ., “Olmaliq kitob business” nashriyoti. 2023.

5. Ibragimov A.A. Malaka oshirish ta’limida muammoga asoslangan o’qitish texnologiyasini qo’llash. Uslubiy qo’llanma. – Samarqand.,2022.
6. Ishmuhamedov R. O‘quv jarayonida interfaol uslublar va pedagogik texnologiyalarni qo‘llash uslubiyati. – Toshkent: RBIMM, 2008. – 68 b.
7. Ishmuhamedov R. J, Yuldashev M. A. Ta’lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Nihol, 2013. – 96 b.
8. Jumanazarov S. Ta’limda raqamli texnologiyalar. Uslubiy qo‘llanma. – Toshkent: 2023. – 46 b.
9. Mavlonova R. A. Umumiy pedagogika. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018. – 528 b.
10. Raxmatullayeva A.R., Ismatullayev F.O., Berdiyev S.R., Narziyev N.N. Tarix fanini o‘qitishda zamonaviy yondashuvlar va innovatsiyalar.// O‘quv-uslubiy majmua. T., 2017. 83 b.
11. Sagdiyev A., Fuzailova G., Hasanova M. Tarix o‘qitish metodikasi. - T.: TDPU, 2008.
12. Sagdullayev A. Ta’lim: tarix masalasi va maktab darsliklari holati. “Ma’rifat”, 2020, 5- avgust.
13. Sagdullayev A.S. O‘zbekiston tarixi. Darslik, 1-kitob. - T. 2019.
14. Suyarov N. Ta’limda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish. – Toshkent. Sharq.-2020. 56-b.
15. Shlyayxer A. Jahon miqyosidagi ta’lim. XXI asr maktab tizimini qanday barpo etmoq kerak? / so‘z boshi Sh.Shermatov, H.Umarova; Umumiy tahrir D.Norboeva; tarjimonlar: R.Axmatova, D.Norboeva. – Toshkent: “Zamin Nashr” nashriyoti, 2022 – 344 bet.
16. Suvanova K.R. Malaka oshirish ta’limida loyihaga asoslangan o‘qitish texnologiyasini qo‘llash. Uslubiy qo‘llanma. – Samarqand: “Bilig-ilmiy faoliyat” nashriyorti, 2024. 60 b.
17. Tilabayev S. va boshqalar. Ozbekiston tarixi (XIX asr ikkinchi yarmidan – XX asr oxirigacha). Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 10-sinf o‘quvchilari uchun darslik. Yangi nashr. -Toshkent: Respublika ta’lim markazi, 2022. - 192 b.
18. Tursunov F. Tarix ta’limida integratsiya yondashuvlari. Toshkent. Xalq ta’limi-2017. 115-b.
19. Xakimova D.M. Tarix fanini o‘qitishda yangi metodlardan foydalanish. O‘quv metodik qo‘llanma. Toshkent shahar PYMO‘MM // 2024 y. // LESSON PRESS 22 b.
20. Xayitmetov M., G‘ulomov R. “Tarix fanini o‘qitish metodikasi” – Toshkent 2015. -105 b

Qo‘shimcha manbalar

1. lex.uz – O‘zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi.
2. uzedu.uz – Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligining rasmiy sayti.
3. kitob.uz – Respublika bolalar kutubxonasi sayti.
4. onlinedu.uz – uzluksiz kasbiy ta’lim platformasi.
5. ziyonet.uz – axborot ta’lim portali.
6. yaklass.ru – maktab o‘quvchilari uchun raqamli ta’limiy resurs, Rossiya.
7. Openai.com – Amerika sun'iy intellekt sohasida tadqiqotlar olib boruvchi ilmiy-tadqiqot tashkiloti

3.3.3 MAVZU O‘QUVCHILARDA XRONOLOGIK, MANTIQIY FIKRLASH KO‘NIKMASINI RIVOJLANTIRISH.

(2 soat amaliy mashg‘ulot)

Ushbu darsda tinglovchilar 5 ta guruhga bo‘linadilar va har bir guruhga izlanib topish uchun savollar tarqatmalar orqali bo‘lib beriladi. Ushbu savollar bo‘yicha o‘qituvchi avvaldan javoblar yozilgan tarqatmalar tayyorlab qo‘yishi mumkin. Tinglovchilar belgilangan vaqt davomida o‘zlariga ajratilgan savollar bo‘yicha ma’lumotlarni o‘rganib chiqadilar hamda o‘zlarini fikrlarini bildiradilar.

Savollar quyidagi rejalar asosida tuziladi:

1. Xronologik tushunish, o‘tmishdagi o‘zgarishlar, odamlar va hodisalarni tushunish va bilish (bilim va voqealar, odamlar va o‘tmishdagi o‘zgarishlarni tushunish);
2. Tarixiy talqinlar, tarixiy tadqiqot, tarixiy surishtiruv, tarixiy xaritalar va vaqt jadvallaridan foydalanish;
3. Vaqt chiziqlarini tuzish, film va videodarslardan foydalanish;
4. “Oldin nima bo‘lgan?” texnikasi;
5. Muqobil tarix yaratish (tarixiy fantaziya), amaliy tajribalar va ekspeditsiyalar;
6. Xronologik kartochkalar va kvestlar, vaqt oralig‘ida taqqoslash (sinxronizatsiya).

Guruhlar uchun avvaldan tayyorlab qo‘yiladigan quyidagi tarqatmali savollar berilishi mumkin:

1-guruh uchun savollar

1) Xronologik fikrlash deganda nimani tushunasiz?

2) Tarixiy talqin nima va uning qanday hususiyatlari bor?

3) Tarixiy talqinlarning qanday turlari mavjud?

4) Tarixiy talqinlar nimaga bog‘liq?

2-guruh uchun savollar

1) O‘quvchilar tomonidan tarixiy tadqiqotlar qanday uslublarda amalga oshirilishi mumkin?

2) O‘quvchilarga tarixiy surishtiruvni qanday o‘rgatish mumkin?

3) Tarix darslarida tarixiy xaritalar va vaqt jadvallaridan qanday foydalanish mumkin?

3-guruh uchun savollar

1) Tarix darslarida vaqt chiziqlarini tuzish qanday bo'ladi?

2) Tarixiy film va videodarslarni afzalliklari qanday hamda ulardan foydalanishni qanday usullarini bilasiz?

3) Tarixiy filmlar va videodarslarni qanday qo‘llash mumkin?

4) “Oldin nima bo‘lgan?” texnikasi 10-sinf jahon tarixi darslarida qanday qo‘llaniladi?

4-guruh uchun savollar

1) O'quvchilarda muqobil tarix yaratish ya'ni tarixiy fantaziya ko'nikmasi qanday shakllantiriladi?

2) O‘quvchilarda tarix fanidan amaliy tajribalar va ekspeditsiyalar tashkil etish qanday bo'ladi?

3) Mantiqiy fikrlashni oddiy fikrlashdan tarix fanidagi farqi qanday?

5-guruh uchun savollar

1) 6-sinf tarix fanida qanday xronologik kartochkalardan foydalanish mumkin, imkon bo'lsa tayyorlab bering

2) Jahon tarixi fanida kvestlardan qanday foydalanish mumkin, undan namunalar tayyorlab bering?

3) Vaqt oralig‘ida taqqoslash yoki sinxronizatsiya nima? tarix fanida undan qanday foydalanish mumkin?

1-guruh uchun savol-javoblar

Savol: 1) Xronologik fikrlash deganda nimani tushunasiz?

Javob: Xronologik fikrlash deganda voqealar, jarayonlar yoki hodisalarni vaqt tartibida tartibga solib, ularning o‘zaro bog‘liqligi va rivojlanish dinamikasini tushunish jarayoni tushuniladi. Bu turdagi fikrlash, odatda, tarixiy hodisalarni tahlil qilishda yoki vaqt bilan bog‘liq masalalarni yechishda qo‘llaniladi.

Xronologik fikrlash quyidagi jihatlarni o‘z ichiga oladi:

1. **Vaqt tartibini aniqlash**: Hodisalarni ularning sodir bo‘lgan vaqtiga qarab joylashtirish.
2. **Sabab va oqibat munosabatlarini tushunish**: Hodisalar orasidagi sabab va oqibatni aniqlash.
3. **Davrlar va bosqichlarni ajratish**: Voqealarni turli bosqichlarga bo‘lish va ularning o‘zaro aloqasini tushunish.
4. **Tizimli tahlil qilish**: Voqea va jarayonlarni umumiy mantiqiy kontekstda o‘rganish.

Masalan, tarixiy xronologiyani o‘rganishda xronologik fikrlash orqali inson ma’lum davrda nima sababdan ma’lum bir hodisalar yuz berganini va ularning ta’sirini yaxshiroq tushunadi.

Savol: 2) Tarixiy talqin nima va uning qanday hususiyatlari bor?

Javob: Tarixiy talqinlar – tarixiy voqealar, jarayonlar yoki shaxslarning mazmunini, ahamiyatini va ularning turli jihatlarini o‘ziga xos nuqtai nazar bilan izohlash va tushuntirish. Tarixiy talqinlarning mohiyati shundaki, tarixiy voqealar o‘zgarmas faktlar bo‘lsa-da, ularning ma’nosi va ahamiyati har xil kontekstda yoki turli qarashlar asosida har xil bo‘lishi mumkin.

Tarixiy talqinlarning asosiy xususiyatlari:

Subyektivlik: Talqinlar tarixchilar yoki olimlarning nuqtai nazariga, ularning tajribasi, dunyoqarashi va ishlatilgan manbalariga bog‘liq.

Manbalarga tayanuvchanlik: Har bir talqin ma’lum bir tarixiy manbalarga asoslanadi. Talqinning ishonchliligi manbalar qanchalik puxta ekaniga bog‘liq.

Zamonaviylik ta’siri: Talqinlarni yaratishda tarixchilar o‘z davrining ijtimoiy, siyosiy va madaniy sharoitlaridan ta’sirlanishi mumkin.

O‘zgaruvchanlik: Tarixiy voqealar va jarayonlarga bo‘lgan qarashlar vaqt o‘tishi bilan yangi dalillar va nuqtai nazarlar paydo bo‘lishi sababli o‘zgaradi.

Savol:3) Tarixiy talqinlarning qanday turlari mavjud?

Javob: Sabab va oqibat talqinlari: Voqea yoki jarayonlarning sabablarini va ular olib kelgan natijalarni aniqlashga qaratilgan. Masalan, Ikkinchi jahon urushining sabablarini turli davlatlar nuqtai nazaridan talqin qilish.

Axloqiy talqinlar: Tarixiy voqealarni yaxshi yoki yomon sifatida baholash. Masalan, G‘arbda kashfiyot asrlarini qahramonlik davri sifatida, boshqa joylarda esa mustamlakachilik sifatida talqin qilish.

Qiyosiy talqinlar: O‘xshash hodisalarni turli joylarda yoki davrlarda qiyoslash. Masalan, turli inqiloblarni (Fransuz inqilobi va Rossiya inqilobi) o‘zaro solishtirish.

Rekonstruktiv talqinlar: O‘tgan davr voqea va jarayonlarini qayta tasavvur qilish va izohlash. Masalan, qadimgi sivilizatsiyalarning turmush tarzini tushunishga qaratilgan urinishlar.

Savol:4) Tarixiy talqinlar nimaga bog‘liq?

Javob: Manbalar: Talqin qayerdan olinayotgan ma’lumotlarga asoslanganiga bog‘liq. Yozma manbalar, arxeologik dalillar yoki og‘zaki hikoyalar talqinni shakllantiradi.

Tarixiy sharoit: Talqin yaratilgan davrdagi siyosiy, iqtisodiy va madaniy omillar.

Tarixchining shaxsiy dunyoqarashi: Tarixchi yoki tadqiqotchining e’tiqodi, milliy qarashlari va boshqa subyektiv omillar.

Tarixiy talqinlar tarixni faqat voqealar ketma-ketligi emas, balki o‘zaro murakkab munosabatlar tarmog‘i sifatida tushunishga yordam beradi. Shu bilan birga, turli talqinlarni o‘rganish voqealarning murakkabligini va ko‘p qirraliligini ochib beradi.

2-guruh uchun savol-javoblar

Savol: 1) O‘quvchilar tomonidan tarixiy tadqiqotlar qanday uslublarda amalga oshirilishi mumkin?

Javob: O‘quvchilar tomonidan amalga oshiriladigan tarixiy tadqiqotlar, odatda, yosh darajasi va mavjud resurslarga bog‘liq bo‘ladi. Ushbu tadqiqotlar kichik qamrovdagi mavzulardan boshlanib, chuqur ilmiy izlanishlargacha borishi mumkin. Quyida o‘quvchilar uchun tarixiy tadqiqotlarning asosiy turlari va uslublari keltiriladi:

*1. **Mahalliy tarixni o‘rganish***

O‘quvchilar o‘z yashash joyining tarixini o‘rganishi mumkin. Bu tadqiqot quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- **Arxiv hujjatlarini o‘rganish**: Masalan, mahalliy kutubxonalar yoki muzeylarda mavjud bo‘lgan yozuvlar.
- **Og‘zaki tarixni yig‘ish**: Mahalliy aholining esdaliklarini yozib olish yoki intervyu qilish.
- **Mahalliy yodgorliklar va tarixiy obidalarni o‘rganish**: Ushbu joylarning tarixiy ahamiyatini tahlil qilish.
- **Shahar yoki qishloq rivojlanishini o‘rganish**: Masalan, qachon tashkil topgan, qanday o‘zgarishlar bo‘lgan.

*2. **Oila tarixini o‘rganish***

O‘z oilasining tarixini o‘rganish, bu:

- Nasabnomaning tahlili (shajara tuzish).
- Oila a’zolarining hayoti va tajribalarini o‘rganish.
- Oilaviy suratlar, hujjatlar va xotiralardan foydalanish.

*3. **Maktab yoki jamoat tarixini o‘rganish***

- O‘z maktabining tashkil topish tarixi va uning rivojlanishini o‘rganish.
- Maktabdagi avvalgi tadbirlar yoki mashhur bitiruvchilar haqida ma’lumot yig‘ish.

*4. **Tarixiy voqealarni chuqur o‘rganish***

- Mahalliy, milliy yoki xalqaro miqyosdagi biror tarixiy voqeani chuqur tahlil qilish.
- Masalan, Birinchi jahon urushi, davlat mustaqilligi yoki boshqa muhim voqealarni tadqiq qilish.
- Turli manbalardan (kitoblar, maqolalar, hujjatlar) foydalanish orqali voqealarning sabab va oqibatlarini o‘rganish.

*5. **Arxeologik tadqiqotlar (model shaklida)***

- Mini-arxeologik ekspeditsiyalar tashkil qilish.
- Mahalliy joylarda arxeologik qoldiqlar yoki tarixiy artefaktlarni topish va o‘rganish.
- Qadimgi uy-joylar yoki tarixiy joylarni maket ko‘rinishida qayta yaratish.

*6. **Biografik tadqiqotlar***

- Mashhur shaxslarning hayotini va faoliyatini o‘rganish.
- Tarixiy shaxslarning jamiyat rivojiga ta’sirini o‘rganish.
- Ularga oid yozma manbalar va materiallarni tahlil qilish.

*7. **Tarixiy sanalar va ularning ahamiyati***

- Muhim sanalarni va ularning sabablarini o‘rganish (Masalan, mustaqillik kuni yoki tarixiy janglar).
- Ushbu sanalarning bugungi kundagi ahamiyatini tahlil qilish.

*8. **Madaniy tarixni tadqiq qilish***

- Mahalliy madaniy an’analar va urf-odatlarni o‘rganish.
- Madaniyatning tarixiy ildizlarini va ularning rivojlanishini o‘rganish.

*9. **Tasviriy tarixiy tadqiqotlar***

- Tarixiy suratlar, xaritalar yoki plakatlarni tahlil qilish.
- Suratlar orqali voqea va jarayonlarning tushunchasini aniqlash.

*10. **Taqqoslash va tahlil***

- Turli davrlardagi hayot sharoitlarini solishtirish.
- Davlatlar yoki madaniyatlar o‘rtasidagi tarixiy o‘xshashlik va farqlarni o‘rganish.

*11. **Ijodiy loyihalar***

- O‘tmishdagi hayotni tasvirlovchi asarlar yozish.
- Raqamli vositalardan foydalanib, tarixiy hodisalar haqida videolar yoki taqdimotlar tayyorlash.
- Tarixiy drama yoki teatr ko‘rinishida tadbirlar o‘tkazish.

Foydali ko‘nikmalar:

- **Izlanish va yozuv ko‘nikmalari**: Manbalar bilan ishlash, ma’lumotlarni to‘plash va xulosalar chiqarish.
- **Tanqidiy fikrlash**: Har xil manbalardagi ma’lumotlarni tahlil qilish va baholash.
- **Taqqoslash va umumlashtirish**: Har xil voqealar yoki jarayonlarni solishtirish orqali mantiqiy xulosalar chiqarish.

Bu tadqiqotlar orqali o‘quvchilar nafaqat tarixiy bilimlarini boyitadilar, balki o‘z mintaqalari va madaniyatlariga nisbatan chuqurroq tushuncha hosil qiladilar.

Savol: 2) O‘quvchilarga tarixiy surishtiruvni qanday o‘rgatish mumkin?

Javob: O‘quvchilarga tarixiy surishtiruvni o‘rgatish ular uchun qiziqarli va maqsadli bo‘lishi kerak. Bu jarayon ularga tanqidiy fikrlash, ma’lumotlarni tahlil qilish va voqealarni kengroq kontekstdan tushunishga yordam beradi. Quyida tarixiy surishtiruvni o‘rgatish bosqichlari va uslublari keltirilgan:

1. **Tayyorlov bosqichi**

a) Tarixiy surishtiruvning mohiyatini tushuntirish

- Tarixiy surishtiruvning maqsadini tushuntirish: voqealar, odamlar yoki davrlarning sabab va oqibatlarini aniqlash.
- Tarixiy savollar berish: Masalan, "Bu voqea qanday boshlangani?" yoki "Bu voqea qanday ta’sir ko‘rsatgan?" kabi savollarni shakllantirish.

b) Qiziqishni uyg‘otish

- O‘quvchilarni qiziqtiradigan mavzularni tanlash. Masalan, mahalliy tarix, mashhur shaxslar yoki katta voqealar.
- Mavzularni jonlantirish uchun suratlar, xaritalar yoki videolarni ko‘rsatish.

c) Asosiy ko‘nikmalarni shakllantirish

- Ma’lumotlarni topish va ishlash bo‘yicha asosiy qoidalarni tushuntirish (kutubxona, internet, arxivlar bilan ishlash).
- Foydalanish uchun ishonchli manbalarni aniqlashni o‘rgatish.

2. **Tadqiqot jarayoni**

a) Tarixiy savolni aniqlash

Surishtiruvning boshida aniq va qiziqarli savol tanlashga yordam berish. Masalan: "Bu voqea qanday sodir bo‘lgan?" yoki "Bu davrda odamlarning turmush tarzi qanday edi?"

b) Ma’lumot yig‘ish usullarini o‘rgatish

- **Birlamchi manbalar** bilan ishlash: hujjatlar, suratlar, xatlar, gazeta maqolalari va artefaktlarni o‘rganish.
- **Ikkinchi darajali manbalar** bilan ishlash: kitoblar, maqolalar va tarixchilar fikrlari.

c) Manbalarni tanqidiy tahlil qilish

- Har bir manbaga quyidagicha savollar berish:
  - Bu manba qachon va kim tomonidan yaratilgan?
  - U qanchalik ishonchli?
  - Muallifning maqsadi nima?
  - Bu manba qanday xulosalarga olib keladi?

d) Ma’lumotlarni tartibga solish

- Topilgan ma’lumotlarni vaqt tartibi bo‘yicha joylashtirish.
- Sabab va oqibatlarni aniqlash uchun voqealar orasidagi bog‘liqlikni tahlil qilish.

3. **Analiz va talqin qilish**

a) O‘quvchilarni xronologik fikrlashga o‘rgatish

- Voqealarni vaqt va joyga qarab tartibga solishni mashq qilish.
- Sabab va oqibatlar o‘rtasidagi bog‘liqlikni aniqlash.

b) Turli nuqtai nazarlarni tushunishga rag‘batlantirish

- Bir voqea haqida turli tarixchilarning fikrlarini solishtirish.
- Voqeaga ijtimoiy, siyosiy va madaniy nuqtai nazardan qarashni o‘rganish.

c) Xulosa chiqarish va fikr bildirish

- O‘quvchilar topgan ma’lumotlar asosida o‘z xulosalarini yozishni o‘rgatish.
- Ularning fikrlarini asoslash uchun dalillar keltirishni so‘rash.

4. **Natijalarni taqdim etish**

a) Tadqiqot natijalarini turli shakllarda taqdim etish

- Taqdimotlar (PowerPoint yoki posterlar orqali).
- Loyihalarni yozma hisobot yoki insholar ko‘rinishida tayyorlash.
- Teatr ko‘rinishida sahna ko‘rsatish yoki rolli o‘yinlar tashkil qilish.

b) Savol-javoblar va muhokamalar

- Taqdimotdan so‘ng boshqa o‘quvchilardan savollar olish.
- O‘quvchilar o‘zaro fikr almashishi va natijalarni muhokama qilishi.

5. **Refleksiya (o‘z-o‘zini tahlil qilish)**

- Tadqiqot davomida o‘quvchilar nimani o‘rganganini va qanday qiyinchiliklarga duch kelganini muhokama qilish.
- Kelgusidagi tadqiqotlar uchun qaysi usullarni yaxshilash kerakligini o‘ylab ko‘rish.

6. **Qiziqarli faoliyatlar**

- **Tarixiy o‘yinlar**: Masalan, tarixiy voqealarni qiziqarli tarzda jonlantirish.
- **Sayohatlar**: Muzeylar yoki tarixiy joylarga ekskursiyalar uyushtirish.
- **Virtual platformalardan foydalanish**: Tarixiy xaritalar yoki interaktiv dasturlar bilan ishlash.

Tarixiy surishtiruvni o‘rgatish o‘quvchilarni faqat tarixga emas, balki tanqidiy fikrlash va izlanish jarayoniga ham qiziqtiradi. Bu ular uchun mustaqil fikrlash va muammolarni hal qilishda asosiy ko‘nikmalarni shakllantiradi.

Savol: 3) Tarix darslarida tarixiy xaritalar va vaqt jadvallaridan qanday foydalanish mumkin?

Javob: Tarix darslarida **tarixiy xaritalar** va **vaqt jadvallari** o‘quvchilarga tarixiy voqealarni yaxshiroq tushunishga va ularni vaqt va makon kontekstida joylashtirishga yordam beradi. Bu vositalar murakkab hodisalarni vizual ko‘rinishda ko‘rsatib, o‘quvchilarni dars jarayoniga yanada jalb qiladi va o‘zlashtirishni osonlashtiradi. Quyida ularni samarali qo‘llash usullari keltirilgan:

1. Tarixiy xaritalardan foydalanish

Tarixiy xaritalar ma’lum bir davr yoki voqealar kontekstini makon jihatidan tushunish uchun muhimdir.

a) Hududiy o‘zgarishlarni o‘rganish

- **Hududlar chegaralarini solishtirish**: Tarixiy davrlar davomida davlatlarning chegaralari qanday o‘zgarib borganini ko‘rsatish. Masalan, O‘rta Osiyo hududlarining qadimiy, o‘rta asr va zamonaviy xaritalarini taqqoslash.
- **Imperiyalar va davlatlarning kengayishi yoki qisqarishi**: Buyuk Aleksandr imperiyasi, Rim imperiyasi yoki Chingizxon davlati kabi davlatlarning geografik o‘zgarishlarini tahlil qilish.

b) Tarixiy voqealarni tahlil qilish

- **Janglar va harbiy yurishlar**: Harbiy harakatlarning xaritalardagi yo‘nalishini belgilash (masalan, Napoleon yurishlari yoki Ikkinchi jahon urushi jang maydonlari).
- **Savdo yo‘llarini ko‘rsatish**: Ipak yo‘li, dengiz savdo yo‘llari yoki karvon yo‘llari xaritasini tahlil qilish.

c) Makon va muhitni tushunish

- **Iqlim va geografik omillarni tahlil qilish**: Tarixiy voqealarga tabiiy muhitning ta’sirini ko‘rsatish (masalan, dengiz, tog‘lar yoki cho‘llar janglar va davlatlar rivojiga qanday ta’sir ko‘rsatganini o‘rganish).
- **Etnik va madaniy hududlarni aniqlash**: Qadimiy xalqlar joylashuvi, tillar yoki madaniy guruhlarni xaritada belgilash.

d) Qiziqarli faoliyatlar

- O‘quvchilarga bo‘sh xaritalar berib, tarixiy davlatlar yoki hodisalar joylashuvini mustaqil belgilashni topshirish.
- **Interaktiv xaritalar** yordamida o‘quvchilarga o‘zaro bog‘liq voqealarni ko‘rsatish.

2. Vaqt jadvallaridan foydalanish

Vaqt jadvallari tarixiy voqealar, davrlar va shaxslar o‘rtasidagi xronologik bog‘liqlikni ko‘rsatishda muhim vositadir.

a) Vaqt tartibini shakllantirish

- O‘quvchilarga voqealar qanday ketma-ketlikda sodir bo‘lganini o‘rgatish. Masalan, o‘zbek davlatlari tarixidagi asosiy voqealarni tartibga solish.
- **Vaqt oralig‘ini tahlil qilish**: Masalan, qaysi davrlar tinchlik bilan o‘tgan, qaysi davrlar urushlarga to‘la bo‘lganini ko‘rsatish.

b) Davrlarni solishtirish

- Turli xalqlarning bir vaqtning o‘zida qanday voqealarni boshdan kechirganini ko‘rsatish. Masalan, Amir Temur davri bilan Yevropadagi Uyg‘onish davrini solishtirish.
- **Davrlar o‘rtasidagi uzviylikni ko‘rsatish**: Tarixiy jarayonlarning bir-biriga qanday bog‘liq bo‘lganini tushuntirish.

c) Mashhur shaxslar va davrlar

- Tarixiy shaxslarning faoliyat yillarini ko‘rsatib, ular bir vaqtning o‘zida boshqa qaysi voqealar sodir bo‘lganini aniqlash. Masalan, Bobur va Uyg‘onish davri shaxslarini bir xil vaqt jadvallarida ko‘rsatish.

d) Qiziqarli faoliyatlar

- O‘quvchilardan voqealar yoki shaxslar faoliyatini vaqt jadvaliga joylashtirishni so‘rash.
- **O‘yin shaklidagi faoliyat**: Vaqt jadvallaridagi voqealarni to‘g‘ri tartibga solish yoki xatolarni topish.

3. Tarixiy xaritalar va vaqt jadvallarini birgalikda qo‘llash

Xaritalar va vaqt jadvallarini integratsiya qilish orqali o‘quvchilar vaqt va makon munosabatlarini yaxshiroq tushunishlari mumkin.

a) Kombinatsiyalangan tahlil

- Vaqt jadvali orqali muayyan davr voqealarini aniqlab, ular qayerda sodir bo‘lganini xaritalarda ko‘rsatish. Masalan, XIX asrdagi Yevropadagi inqiloblarni vaqt jadvali va xaritada aks ettirish.

b) Sabab va oqibatni vizual tushuntirish

- Tarixiy voqealarning vaqt va joyga ko‘ra qanday rivojlanganini ko‘rsatish. Masalan, savdo yo‘llarining kengayishi qanday voqealarga olib kelganini tahlil qilish.

4. Dars jarayonida foydalanish bo‘yicha amaliy maslahatlar

- **Vizual taqdimotlar**: Xaritalar va vaqt jadvallarini katta ekranda yoki interaktiv doskada namoyish qilish.
- **Interaktiv dasturlar**: Elektron xaritalar va vaqt jadvallaridan foydalanish (masalan, Google Earth yoki tarixiy vaqt jadvali ilovalari).
- **Guruh faoliyatlari**: Xaritalarni va vaqt jadvallarini ishlatib, guruhda muammolarni yechish yoki vazifalarni bajarish.
- **Uy vazifalari**: Xaritalar asosida voqealarni qayta yozish yoki vaqt jadvali yaratishni topshirish.

Xulosa. Tarixiy xaritalar va vaqt jadvallari tarixni o‘rganishni qiziqarli va tushunarli qiladi. Ular nafaqat tarixiy ma’lumotlarni etkazishda, balki o‘quvchilarning tanqidiy va tahliliy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishda ham muhim rol o‘ynaydi. Mazkur vositalardan ijodiy foydalanish tarix darslarini samarali va interaktiv qiladi.

3-guruh uchun savol-javoblar

Savol: 1) Tarix darslarida vaqt chiziqlarini tuzish qanday bo'ladi?

Javob: Tarix darslarida vaqt chiziqlari tuzish o‘quvchilarga tarixiy voqealarni xronologik tartibda joylashtirishga va vaqtni vizual tushunishga yordam beradi. Bu jarayonni qiziqarli va samarali qilish uchun quyidagi bosqichlardan foydalanish mumkin:

1. Vaqt chizig‘ini tuzishga tayyorgarlik

a) Mavzuni tanlash

- Vaqt chizig‘i uchun ma’lum bir davr yoki mavzuni tanlash: Masalan, "Amir Temur davri", "O‘zbekiston mustaqilligi yo‘lida", "Birinchi jahon urushi", va hokazo.

b) Asosiy voqealarni aniqlash

- O‘quvchilar bilan birga o‘rganiladigan davrdagi asosiy voqealarni muhokama qilish. **Masalan,** muhim janglar, shartnomalar, shaxslar faoliyati, siyosiy yoki ijtimoiy voqealar.

c) Manbalarni tayyorlash

- Tarixiy hujjatlar, kitoblar yoki darsliklardan kerakli ma’lumotlarni to‘plash.
- Qo‘shimcha sifatida suratlar, diagrammalar yoki xaritalar kiritishni rejalashtirish.

2. Vaqt chizig‘ini tuzish jarayoni

a) Asosiy chiziqni yaratish

- Doskada, katta qog‘ozda yoki elektron slaydda asosiy chiziqni chizib qo‘yish.
- Chiziqning chap uchida boshlanish sanasi, o‘ng uchida esa yakuniy sana yoziladi.
- Masalan, 1336-yildan (Amir Temur tug‘ilgan yil) 1405-yilgacha (uning vafoti).

b) Voqealarni joylashtirish

- Tanlangan voqealarni vaqt chizig‘i bo‘ylab tartib bilan joylashtirish.
- Har bir voqea uchun sanani va qisqa tavsifni yozish.
- Masalan, "1370-yil: Amir Temur Movarounnahr hukmdori bo‘ldi."

c) Vizual elementlarni qo‘shish

- O‘quvchilarni jalb qilish uchun voqealarga rasmlar, belgilashlar yoki rangli tasvirlar qo‘shish. Masalan, janglarni qizil rang bilan, tinchlik shartnomalarini yashil rang bilan belgilash.

d) Masofani hisobga olish

- Voqealar orasidagi vaqt masofasini chizig‘da muvozanatli qilib ko‘rsatish. Masalan, 5 yillik davrlar uchun bir xil masofa ajratish.

3. O‘quvchilarni jalb qilish

a) Jamoaviy tuzish

- O‘quvchilarni kichik guruhlarga ajratib, vaqt chizig‘ini jamoaviy yaratish.
  - Har bir guruhga ma’lum davr yoki mavzuni berish.
  - Ularning natijalarini yakuniy vaqt chizig‘iga qo‘shish.

b) Savollar berish

- Vaqt chizig‘i asosida o‘quvchilarga savollar berish:
  - "Qaysi voqea boshqalariga sabab bo‘lgan?"
  - "Bu voqealar orasida nechta yil farq bor?"

c) O‘yinlar tashkil qilish

- Xatolarni topish: O‘quvchilarga noto‘g‘ri tartibda joylashtirilgan vaqt chizig‘ini tuzatishni topshirish.
- "Sana qidirish" o‘yini: O‘quvchilarni vaqt chizig‘idan kerakli voqealarni topishga undash.

4. Elektron vositalardan foydalanish

a) Onlayn vaqt chiziqlari yaratuvchi platformalar

- **TimeToast** yoki **Prezi** kabi dasturlar yordamida interaktiv vaqt chiziqlarini yaratish.
- Vaqt chizig‘iga qo‘shimcha ravishda suratlar, videolar va linklarni kiritish.

b) Taqdimot dasturlari

- Microsoft PowerPoint yoki Google Slides yordamida vaqt chiziqlarini tayyorlash va o‘quvchilarga taqdim qilish.
- Har bir voqea uchun animatsiyalar qo‘shish.

5. Mustahkamlash uchun faoliyatlar

a) Mustaqil vaqt chiziqlari yaratish

- O‘quvchilarga darsda o‘rgangan ma’lumotlar asosida mustaqil ravishda vaqt chizig‘i yaratishni topshirish.
  - Masalan, "O‘zbek davlatchiligi tarixidagi muhim voqealar".

b) O‘quvchilar orasida muhokama

- Turli o‘quvchilar tomonidan yaratilgan vaqt chiziqlarini taqqoslash va muhokama qilish.

c) Refleksiya

- O‘quvchilardan vaqt chizig‘idan qanday foydalanganliklarini va bu vosita ularga qanday yordam berganini so‘rash.

Misol: Amir Temur davri vaqt chizig‘i

- **1336-yil**: Amir Temur tug‘ilgan.
- **1360-yillar**: Movarounnahrni birlashtirish uchun kurash boshladi.
- **1370-yil**: Movarounnahr hukmdori bo‘ldi.
- **1380-yillar**: Hindiston, Eron va boshqa hududlarga yurishlar uyushtirdi.
- **1402-yil**: Anqara jangi g‘alabasi.
- **1405-yil**: Xitoyga yurish chog‘ida vafot etdi.

Xulosa. Tarix darslarida vaqt chiziqlaridan foydalanish o‘quvchilarga tarixni tizimli, qiziqarli va oson tushunish imkonini beradi. Bu vosita ularning xronologik fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi va voqealar o‘rtasidagi sabab-oqibat munosabatlarini yaxshiroq tushunishga yordam beradi.

Savol: 2) Tarixiy film va videodarslarni afzalliklari qanday hamda ulardan foydalanishni qanday usullarini bilasiz?

Javob: Darslarda **tarixiy film** va **videodarslardan** foydalanish o‘quvchilarning tarixiy voqealar, shaxslar va davrlarni jonliroq tasavvur qilishlariga yordam beradi. Bu uslub o‘quvchilarning diqqatini jalb qilish, mavzuni yanada qiziqarli qilish va tushunishni osonlashtirish uchun samarali vositadir. Quyida tarixiy filmlar va videodarslardan foydalanish bo‘yicha asosiy yondashuvlar keltirilgan:

1. Tarixiy filmlar va videodarslarning afzalliklari

- **Vizual tushunish**: Murakkab tarixiy voqealarni ko‘rish orqali osonroq tushunish.
- **Qiziqishni oshirish**: Darsni jonli va dinamik qilish.
- **Shaxsiylashtirish**: Tarixiy shaxslarning hayoti va faoliyati bilan tanishtirish.
- **Tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish**: Film yoki video asosida o‘quvchilarni tanqidiy fikrlashga undash.

2. Film va videodarslarni tanlashda e’tiborga olish kerak bo‘lgan omillar

Mavzuga moslik: Film yoki video darslikdagi mavzuni to‘ldirishi va boyitishi kerak.

Yoshga moslik: O‘quvchilar yoshiga va ularning bilim darajasiga mos material tanlash.

Haqiqiylik: Tarixiy faktlarga asoslangan va ilmiy asoslangan filmlarni tanlash.

Vaqt: Filmning davomiyligi dars vaqtiga mos bo‘lishi kerak. Agar film uzun bo‘lsa, uni muhim qismlarga bo‘lish.

3. Film va videodarslardan foydalanish usullari

a) Darsdan oldin tayyorgarlik

- **Maqsadni belgilash**: Film yoki videodan foydalanishning asosiy maqsadini aniqlash. Masalan, voqeani tasvirlashmi yoki sabab-oqibatni tushuntirishmi?
- **Savollar tayyorlash**: Filmni tomosha qilishdan oldin o‘quvchilarga savollar berish. Masalan: "Filmda qaysi voqealar ko‘rsatiladi?", "Bu voqealar tarixiy haqiqatga qanchalik mos?"

b) Film tomosha qilish jarayoni

- **Faol ishtirok**: O‘quvchilardan filmni tomosha qilish paytida muhim voqealarni yoki e’tiborga molik joylarni qayd qilishni so‘rash.
- **Qisqa to‘xtashlar qilish**: Muhim voqealar yoki sahnalar haqida muhokama qilish uchun qisqa to‘xtashlar qilish.

c) Film yoki videodarsdan keyin faoliyatlar

1. **Muhokama**

- Film yoki video dars bo‘yicha savol-javob qilish.
- Muhokama qilish uchun savollar:
- "Bu voqea qanday tarixiy faktlarga asoslangan?"
- "Film qaysi tarixiy nuqtai nazarni ko‘rsatadi?"

2. **Yozma faoliyatlar**

- Film haqida qisqacha insho yoki hisobot yozish.
- Filmda ko‘rsatilgan voqealar va darslikdagi faktlarni taqqoslash.

3. **Tahlil va tanqid**

- Filmda ko‘rsatilgan tarixiy faktlar qanchalik to‘g‘ri?
- Filmda muallif yoki rejissyorning sub’ektiv nuqtai nazari seziladimi?

4. **Ijodiy faoliyatlar**

- Film asosida rolli o‘yinlar tashkil qilish.
- O‘quvchilardan o‘zlari ko‘rgan voqealarni tasvirlash yoki sahnalashtirishni so‘rash.

Savol: **3) Tarixiy filmlar va videodarslarni qanday qo‘llash mumkin?**

Javob: Tarixiy filmlar va videodarslarni quyidagicha qo‘llash mumkin:

a) Tarixiy filmlar

1. **Qisqa sahnalarni ko‘rsatish**

Butun filmni emas, faqat dars mavzusiga tegishli qismlarni ko‘rsatish.

2. **Misollar**

- "Amir Temur" (O‘zbekiston tarixiga oid).
- "Gladiator" (Rim imperiyasi haqida).
- "Schindler’s List" (Ikkinchi jahon urushi haqida).

b) Videodarslar

1. **Interaktiv darslar**

- Tarixiy voqealarni tushuntirish uchun animatsiyalar va grafikadan foydalanadigan videolarni ko‘rsatish.
- Masalan, YouTube yoki TED-Ed kabi platformalardan sifatli videodarslarni tanlash.

2. **O‘quvchilarni jalb qilish**

- Videodars davomida savollarga javob berish yoki asosiy ma’lumotlarni yozib borish.

c) Hujjatli filmlar

- Tarixiy voqealarni chuqurroq o‘rganish uchun hujjatli filmlar ko‘rsatish.
- Masalan: "O‘zbek madaniyatining tarixiy ildizlari", "Birinchi jahon urushi haqida hujjatli film".

5. Amaliy faoliyatlar

- **Tajriba almashish**: O‘quvchilarni kichik guruhlarga ajratib, ular ko‘rgan film bo‘yicha tahlil o‘tkazishga undash.
- **Vizual materiallar yaratish**: Film asosida o‘quvchilar o‘z vaqt chizig‘ini yoki xaritasini chizishlari mumkin.
- **Debat tashkil qilish**: Filmning tarixiy jihatlari bo‘yicha o‘quvchilarni muhokamaga jalb qilish.

6. Kamchiliklardan qochish uchun tavsiyalar

- Filmlar va videodarslarni tanlashda faktlarning noto‘g‘ri talqin qilinishidan ehtiyot bo‘ling.

- Materiallar o‘quvchilar dunyoqarashiga salbiy ta’sir ko‘rsatmasligi kerak.
- Film tomosha qilish vaqtida ortiqcha chalg‘ituvchi unsurlardan qoching.

Xulosa. Tarixiy filmlar va videodarslar o‘quvchilar uchun o‘ziga xos bilim manbai bo‘lib xizmat qiladi. Ular yordamida tarixiy voqealar nafaqat eslab qolish, balki tahlil qilish va tushunish jarayonida mustahkamlanadi. Darslarda filmlar va videolardan samarali foydalanish o‘quvchilarning faolligini oshirib, ularni tarixni o‘rganishga yanada qiziqtiradi.

Savol: 4) “Oldin nima bo‘lgan?” texnikasi 10-sinf jahon tarixi darslarida qanday qo‘llaniladi?

Javob: “Oldin nima bo‘lgan?” texnikasi o‘quvchilarni tarixiy hodisalarni xronologik tartibda tushunishga va sabab-oqibat munosabatlarini aniqlashga o‘rgatadigan samarali usuldir. Bu texnika 10-sinf jahon tarixi darslarida qo‘llanilganda o‘quvchilar tarixiy voqealar o‘rtasidagi bog‘liqlikni chuqurroq anglaydi va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

1. Texnikaning maqsadi va mohiyati

- **Maqsad**: O‘quvchilarga tarixiy voqealarning sabab va oqibatlarini aniqlashda yordam berish, voqealar ketma-ketligini mustahkamlash.
- **Mohiyat**: O‘quvchilar voqea sodir bo‘lishidan oldin qanday omillar yoki hodisalar bo‘lganligini tahlil qilib, tarixiy jarayonni to‘liq tasavvur qilishga erishadi.

2. Texnikaning o‘ziga xos jihatlari

- **Xronologik fikrlashni rivojlantiradi**: Voqealar tartibini tushunish uchun zarur ko‘nikmalarni shakllantiradi.
- **Sabab-oqibat tahlili**: Biror hodisaning oldingi omillarini aniqlash orqali o‘quvchilar sabablarni o‘rganadi.
- **Mustaqil izlanishga undaydi**: O‘quvchilar mavzu yuzasidan mustaqil tahlil olib boradi.

3. Texnikani qo‘llash bosqichlari

a) Darsdan oldin tayyorgarlik

1. **Mavzuni tanlash**:
   - Masalan, "Birinchi jahon urushining boshlanishi", "Iqtisodiy buyuk depressiya".
2. **Savollar tayyorlash**:
   - Mavzuga mos bo‘lgan quyidagi turdagi savollarni tayyorlang:
     - "Bu voqea nima sababli sodir bo‘lgan?"
     - "Unga qaysi omillar ta’sir ko‘rsatgan?"
3. **Materiallarni to‘plash**:
   - O‘quvchilar uchun kerakli manbalar, xaritalar, vaqt jadvallari yoki diagrammalarni tayyorlang.

b) Dars jarayonida texnikani qo‘llash

1. **Mavzuga kirish**:
   - O‘quvchilarga asosiy hodisani bayon qilib, quyidagi savolni bering:
     - "Bu voqea sodir bo‘lishidan oldin nima bo‘lgan?"
2. **Tahlil qilish**:
   - O‘quvchilarni kichik guruhlarga ajrating va ularga tarixiy jarayonlarni tahlil qilish uchun vaqt bering.
   - Guruhlardan sabablarni aniqlash uchun vaqt jadvallari yoki diagrammalar tuzishni so‘rang.
3. **Muhokama qilish**:
   - Guruhlar aniqlagan sabablarni doskada muhokama qiling.
   - Savollar bering:
     - "Bu sabablar qanday oqibatlarga olib kelgan?"
     - "Agar ushbu sabablar bo‘lmaganida, voqea sodir bo‘larmidi?"

c) Darsdan keyingi faoliyat

1. **Refleksiya yozish**:
   - O‘quvchilarga “Oldin nima bo‘lgan?” savoli asosida yozma ish topshiriqlarini bering.
   - Masalan: “Birinchi jahon urushining boshlanishi qanday tarixiy omillarga bog‘liq edi?”.

2. **Ijodiy topshiriqlar**:

- O‘quvchilardan tahlil asosida tarixiy voqealar zanjirini chizishni so‘rang.

4. Misol dars: Birinchi jahon urushi boshlanishi

a) Darsning boshlanishi

- O‘quvchilarga Birinchi jahon urushi boshlanishi haqida umumiy ma’lumot bering.
- Savol: "1914-yilning iyulida Avstriya-Vengriya Serbiyaga urush e’lon qilishidan oldin nima sodir bo‘lgan?"

b) Tahlil jarayoni

- O‘quvchilarni quyidagi sabablar haqida fikr yuritishga yo‘naltiring:
  - Millatchilikning kuchayishi.
  - Harbiy bloklar tizimi.
  - Sarayevo suiqasd hodisasi.
- Guruhlarga sabablarni muhokama qilish uchun vaqt bering.

c) Muhokama va yakun

- Guruhlar o‘z natijalarini taqdim qilgach, asosiy sabablarni doskada jamlang.
- O‘quvchilardan sabablarni oqibatlar bilan bog‘lashni so‘rang:
  - Savol: "Millatchilik va harbiy bloklar urushning boshlanishiga qanday ta’sir ko‘rsatdi?"

5. Texnikadan foydalanishning afzalliklari

- **O‘quvchilarning faolligini oshiradi**: Ular mavzu yuzasidan mustaqil fikr yuritishga undaydi.
- **Tahliliy ko‘nikmalarni rivojlantiradi**: Voqea sabablarini aniqlash va ularni xulosalash ko‘nikmalarini shakllantiradi.
- **Muloqot ko‘nikmalarini kuchaytiradi**: Guruhlardagi muhokamalar va taqdimotlar o‘quvchilarni o‘z fikrlarini ifodalashga undaydi.

Xulosa. “Oldin nima bo‘lgan?” texnikasi 10-sinf jahon tarixi darslarida samarali qo‘llanib, tarixiy voqealar sabablarini chuqur tahlil qilishga imkon beradi. Bu usul o‘quvchilarning xronologik fikrlashini rivojlantirib, ularga tarixni tizimli o‘rganish imkonini yaratadi.

4-guruh uchun savol-javoblar

Savol: 1) O'quvchilarda muqobil tarix yaratish ya'ni tarixiy fantaziya ko'nikmasi qanday shakllantiriladi?

Javob: O‘quvchilarda muqobil tarix (alternativ tarix) yaratish, ya’ni tarixiy fantaziya ko‘nikmasini shakllantirish, ularning ijodiy fikrlashini rivojlantirish va tarixiy hodisalar haqida kengroq tasavvur hosil qilishga yordam beradi. Bu jarayon tarixiy voqealarni chuqurroq tahlil qilish va ularni boshqacha rivojlantirish imkoniyatlarini ko‘rib chiqishga asoslanadi.

Muqobil tarixni yaratishning maqsadi

1. **Tarixiy sabab-oqibatni chuqurroq tushunish**: Hodisalarni o‘zgartirish orqali ularning oqibatlari haqida fikr yuritish.
2. **Ijodiy va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish**: Tarixiy shart-sharoitlarni boshqacha tasavvur qilish orqali ijodiy yondashuvni shakllantirish.
3. **Tarixiy xotirani mustahkamlash**: Voqealar va shaxslarni muqobil versiyada qayta tasavvur qilish orqali ularni eslab qolishni osonlashtirish.
4. **Qiziqishni oshirish**: Tarixiy jarayonlarni fantaziya asosida o‘zgartirish darslarni qiziqarli va jonli qiladi.

Muqobil tarix yaratish ko‘nikmasini shakllantirish bosqichlari

1. Asosiy bilimlarni mustahkamlash

- O‘quvchilarga mavzu bo‘yicha aniq va to‘liq ma’lumot bering.
- Hodisaning sabab va oqibatlarini chuqur tahlil qilishni o‘rgating.
- Savol bering:
  - “Agar bu voqea boshqacha yakunlansa, nima bo‘lardi?”
  - “Agar ushbu tarixiy shaxs boshqa qaror qabul qilganida, qanday o‘zgarishlar sodir bo‘lardi?”

2. Tarixiy voqealarni tahlil qilish

- **Vaziyatni aniqlash**: Tarixiy hodisani va uning sharoitlarini tushuntiring.
- **O‘zgartirish nuqtasini tanlash**: O‘quvchilardan tarixiy voqeaning qaysi qismini o‘zgartirishni so‘rang.

Masalan:

- “Agar Napoleon 1812-yilda Rossiya kampaniyasiga kirmaganida nima bo‘lardi?”
- “Agar Germaniya Birinchi jahon urushida g‘alaba qozonganida dunyo qanday ko‘rinishda bo‘lardi?”

3. Ijodiy yozuvlar va hikoyalar yaratish

- O‘quvchilardan tarixiy hodisaning muqobil versiyasini yozib berishni so‘rang.
- Yo‘nalishlar:
  - **Asosiy voqealar**: O‘zgartirilgan hodisalar va ular keltirib chiqargan yangi tarixiy jarayonlarni yozish.
  - **Shaxslar taqdiri**: Tarixiy shaxslarning muqobil hayot yo‘li yoki qarorlarini tasvirlash.
  - **Global o‘zgarishlar**: O‘zgartirish dunyoga qanday ta’sir ko‘rsatganini tasvirlash.

4. Rol o‘yinlari va dramatizatsiya

- O‘quvchilarni kichik guruhlarga ajratib, tarixiy voqealarning muqobil versiyasini sahnalashtirishni so‘rang.
- Masalan:
  - “Agar 1919-yilda Versal shartnomasi boshqa shartlar asosida tuzilganida, dunyo qanday bo‘lar edi?”
  - “Agar Kolumb yangi qit’ani kashf qilmaganida, tarix qanday rivojlangan bo‘lar edi?”

5. Muhokama va tahlil

- O‘quvchilardan o‘z fantaziya asosida yaratgan tarixlarini doskada taqdim qilishni so‘rang.
- Taqdimotdan so‘ng savollar bering:
  - “Sizning muqobil tarixingiz qanday oqibatlarga olib kelgan bo‘lardi?”
  - “Bu o‘zgarishlar jamiyatga qanday ijobiy yoki salbiy ta’sir ko‘rsatgan bo‘lardi?”

Amaliy misollar

Misol 1: "Birinchi jahon urushi"

- Asosiy voqea: Urush 1914-yilda boshlanishi.
- Muqobil ssenariy: Agar harbiy bloklar tuzilmaganda yoki Avstriya-Vengriya Serbiyaga hujum qilmaganda, urush sodir bo‘lmagan bo‘lardi.
- Tahlil:
  - Urushsiz dunyo siyosati qanday rivojlanar edi?
  - Evropa davlatlari qanday ittifoq tuzgan bo‘lar edi?

Misol 2: "Fransuz inqilobi"

- Asosiy voqea: 1789-yildagi inqilob.
- Muqobil ssenariy: Agar monarxiya konstitutsion tuzumga o‘z vaqtida o‘tganida nima bo‘lardi?
- Tahlil:
  - Qirollik qanday saqlanib qolgan bo‘lardi?
  - Inqilobning global ta’siri qanday bo‘lar edi?

Texnikaning afzalliklari

1. **Ijodiy fikrlash rivojlanadi**: Tarixni o‘zgartirish orqali yangi g‘oyalar yaratiladi.
2. **Keng qamrovli bilimlar shakllanadi**: O‘quvchilar sabab-oqibat aloqalarini yaxshiroq tushunadi.
3. **Jamoaviy ishni rivojlantiradi**: Guruhda ishlash va taqdimotlar orqali muloqot ko‘nikmalari shakllanadi.

4. **Qiziqarli va interaktiv darslar**: Tarixiy mavzularni qiziqarli muhokama va ijodiy faoliyat orqali o‘rganish.

Kamchiliklardan qochish bo‘yicha tavsiyalar

- **Tarixiy faktlarga asoslanish**: O‘quvchilarga muqobil tarix yaratishda mavjud tarixiy ma’lumotlardan foydalanishni o‘rgating.
- **Ijod va ilmiy yondashuvni balanslash**: Fantaziyaga berilib ketmaslik, tarixiy voqealarning haqiqiy shart-sharoitlariga mos kelishini ta’minlash.
- **Vaqtni boshqarish**: Muqobil tarix yaratish uchun aniq vaqt chegarasi belgilang.

Xulosa. Muqobil tarix yaratish orqali o‘quvchilar nafaqat tarixni o‘rganadi, balki uni tushunadi va tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Bu texnika darslarni qiziqarli va samarali qilish bilan birga, o‘quvchilarning ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatini mustahkamlaydi.

Savol: 2) O‘quvchilarda tarix fanidan amaliy tajribalar va ekspeditsiyalar tashkil etish qanday bo'ladi?

Javob: O‘quvchilarda tarix fanidan amaliy tajribalar va ekspeditsiyalar tashkil etish, ularga tarixiy jarayonlarni o‘z ko‘zlari bilan ko‘rib, tushunish va o‘zlarini tarixning bir qismi sifatida his qilish imkonini beradi. Bu yondashuv o‘quvchilarni dars materiallarini jonlantirish va qiziqishlarini oshirish uchun muhim amaliy metodlardan biridir.

Amaliy tajriba va ekspeditsiyaning maqsadi

1. **Nazariy bilimlarni mustahkamlash**: Darsda o‘tilgan mavzularni real hayotda kuzatish orqali mustahkamlash.
2. **Tarixiy xotirani rivojlantirish**: Tarixiy obidalar, muzeylar va joylarni o‘rganish orqali o‘quvchilarda tarixiy xotirani shakllantirish.
3. **Tajriba orttirish**: O‘quvchilarga mustaqil izlanish va tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish.
4. **Qiziqishni oshirish**: Tarixiy joylarga sayohatlar o‘quvchilarni mavzu bilan chuqurroq shug‘ullanishga undaydi.

Amaliy tajribalar va ekspeditsiyalarni tashkil etish bosqichlari

1. Rejani tuzish

- **Maqsadni aniqlash**:
  - Qaysi mavzuni amaliy tajriba yoki ekspeditsiya orqali mustahkamlash kerakligini aniqlash.
  - Masalan:
    - O‘rta asrlar shaharlari bo‘yicha mavzuda arxeologik joylarga tashrif.
    - Mahalliy tarixiy shaxslar hayotini o‘rganish uchun muzeylarga sayohat.
- **Joyni tanlash**:
  - Tarixiy obida, arxeologik qazilma joyi, muzey yoki madaniy muassasa tanlanadi.
- **Hamkorlarni jalb qilish**:
  - Mahalliy tarixchilar, arxeologlar, muzey xodimlari bilan hamkorlik qilish.

2. O‘quvchilarni tayyorlash

- **Oldingi nazariy tayyorgarlik**:
  - Sayohat qilinadigan joy bo‘yicha o‘quvchilarga darsda kerakli ma’lumotlarni taqdim etish.
  - Masalan: Agar Amir Temur maqbarasiga tashrif rejalashtirilgan bo‘lsa, o‘quvchilarga Amir Temur va Temuriylar davrini tushuntirish.
- **Materiallarni tayyorlash**:
  - O‘quvchilarga savollar ro‘yxati, kuzatish uchun topshiriqlar va qaydlar daftarini taqdim etish.

3. Ekspeditsiya yoki tajriba jarayonida faoliyat

- **Tashrifni tashkil etish**:
  - Ekskursiyani yo‘lboshchi bilan o‘tkazish. Tarixiy joy haqida hikoyalarni eshitish va muhokama qilish.

- **Amaliy topshiriqlarni bajarish**:
  - O‘quvchilarga quyidagi topshiriqlar berilishi mumkin:
    - Kuzatish: Obidadagi yozuvlar va detallarni kuzatib, ular haqida qaydlar yozish.
    - Suratga olish: Tarixiy joylar va artefaktlarning rasmini tushirish.
    - Savollar berish: Yo‘lboshchiga yoki tarixchilarga savollar bilan murojaat qilish.
- **Ijodiy faoliyat**:
  - Chizmalar: Tarixiy joyning eskizini chizish.
  - Hikoya: Sayohat davomida o‘z taassurotlarini tasvirlash.

4. Sayohatdan keyingi faoliyat

- **Tahlil va muhokama qilish**:
  - O‘quvchilardan tajribalar va kuzatishlari asosida hisobot yozish so‘raladi.
  - Guruh bo‘lib muhokama qilish: Sayohat davomida bilib olingan yangi ma’lumotlarni baham ko‘rish.
- **Ijodiy taqdimotlar**:
  - O‘quvchilardan quyidagi faoliyatlarni bajarish so‘raladi:
    - Slayd-shou yaratish.
    - Tarixiy joy haqida maqola yozish.
    - Sayohatdan olingan suratlarni ko‘rgazma qilish.
- **Xulosa chiqarish**:
  - Darsda sayohat va kuzatuv natijalarini umumlashtirish.
  - Savollar:
    - “Bu tajriba sizga nima berdi?”
    - “Siz qanday yangi bilimlarga ega bo‘ldingiz?”

Misol tajriba va ekspeditsiya faoliyatlari

1. Mavzu: Buyuk ipak yo‘li shaharlari

- **Sayohat joyi**: Samarqand, Buxoro yoki Xiva shaharlari.
- **Faoliyatlar**:
  - Tarixiy obidalarni o‘rganish (masjidlar, madrasalar, bozorlari).
  - Mahalliy hayot va urf-odatlarni kuzatish.
  - Tarixiy yozuvlar va qo‘lyozmalarni tahlil qilish.

2. Mavzu: O‘zbek xalqining arxeologik merosi

- **Sayohat joyi**: Qadimgi Afrosiyob yoki Ko‘kgumbaz qazilmalari.
- **Faoliyatlar**:
  - Arxeologik topilmalarni ko‘rish va tahlil qilish.
  - Arxeologlar bilan muloqot qilish.

3. Mavzu: Mustaqillik davri tarixi

- **Sayohat joyi**: Mustaqillik maydoni yoki Milliy muzey.
- **Faoliyatlar**:
  - Mustaqillik yillaridagi yutuqlar haqida ma’lumot olish.
  - O‘quvchilarning mustaqillik davri bo‘yicha o‘z tahlillarini yozish.

Amaliy tajribalar va ekspeditsiyalarning afzalliklari

1. **Qiziqarli va jonli ta’lim jarayoni**: Darslarni sinf xonasidan tashqarida o‘tkazish o‘quvchilarning ishtiyoqini oshiradi.
2. **Ko‘rgazmalilik**: Tarixiy joylarni o‘z ko‘zi bilan ko‘rish o‘quvchilarda mustahkam bilim shakllanishiga yordam beradi.
3. **Amaliy tajriba**: O‘quvchilar tarixiy kuzatuv va tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.
4. **Jamoaviy ish**: Guruhda ishlash orqali o‘quvchilar muloqot va hamkorlik ko‘nikmalarini oshiradi.

Tavsiya va xulosa. Tarix fanidan amaliy tajribalar va ekspeditsiyalarni tashkil etish o‘quvchilarning nafaqat bilim darajasini oshiradi, balki ularda tarixni o‘rganishga bo‘lgan qiziqishni ham kuchaytiradi. Darsni nazariya va amaliyotni uyg‘unlashtirish asosida tashkil qilish tarixni jonli va esda qolarli qilishning eng yaxshi usullaridan biridir.

Savol: 3) Mantiqiy fikrlashni oddiy fikrlashdan tarix fanidagi farqi qanday?

Javob: Mantiqiy fikrlash va oddiy fikrlash o‘rtasidagi farq tarix fanida bilimlarni o‘zlashtirish va tahlil qilish usullarida namoyon bo‘ladi. Quyida bu farqlarni batafsil tushuntirib beramiz:

1. Ta'rif va mohiyat. *Mantiqiy fikrlash:*

- Voqealar, sabab-oqibat aloqalari va dalillarga asoslangan xulosa chiqarishni anglatadi.
- **Tahlil qilish** va **asosli xulosa chiqarish** jarayonini o‘z ichiga oladi.
- Tarix fanida bu voqealarni mantiqiy ketma-ketlikda o‘rganish, ularning sabab va oqibatlarini izlab topishni anglatadi.

Oddiy fikrlash:

- Voqealarni yuzaki qabul qilish va ularni chuqur tahlil qilmasdan tushunishga asoslanadi.
- Bu ko‘pincha hissiy, shaxsiy tajriba yoki umumiy qarashlar asosida yuzaga keladi.
- Tarix fanida bu voqealar haqida mavjud bilimlarni tan olish, ammo ularning chuqur tahliliga e'tibor bermaslikni ifodalaydi.

2. Misollar orqali tushuntirish

Mantiqiy fikrlash:

- **Savol:** Nima uchun Birinchi jahon urushi boshlandi?
  - Javob: Harbiy ittifoqlar, imperialistik raqobat, millatchilik va Avstriya-Vengriya merosxo‘riga qilingan suiqasd kabi omillar tahlil qilinadi.
  - Bu voqealar sabab-oqibat aloqalarida bog‘lanadi.
- **Tahlil:** Harbiy ittifoqlar bo‘lmaganda, urush global tus olmagan bo‘lar edi.

Oddiy fikrlash:

- **Savol:** Nima uchun Birinchi jahon urushi boshlandi?
  - Javob: Chunki davlatlar urushishga qaror qilishgan.
  - Sabab va oqibat aloqalari haqida chuqur tahlil qilinmaydi.

3. Tarix fanida qo‘llanilishi

Mantiqiy fikrlash:

- Tarixiy voqealarni tahlil qilishda va xulosalar chiqarishda yordam beradi:
  - Sabab va oqibat aloqalarini aniqlash.
  - Muqobil tarix yaratish imkoniyatlarini o‘rganish.
  - Tarixiy xatolarni tushunish va ularning oldini olish yo‘llarini tahlil qilish.
- **Misol:**
  - Nima uchun Rim imperiyasi qulab tushdi?
    - Iqtisodiy inqiroz, ichki nizolar, tashqi bosim va harbiy zaiflik kabi omillar birgalikda tahlil qilinadi.

Oddiy fikrlash:

- Asosiy faktlarni eslab qolish va ularni takrorlashga xizmat qiladi.
  - **Misol:** Rim imperiyasi nima uchun qulagan?
    - Chunki imperiya zaiflashib ketdi.
  - Tahlil yoki chuqur sabablarga e'tibor qaratilmaydi.

4. O‘quvchilarga ta’siri

Mantiqiy fikrlash:

- O‘quvchilarda tanqidiy fikrlash, mustaqil izlanish va mantiqiy xulosa chiqarish ko‘nikmalarini shakllantiradi.
- Ular voqealarni faqat o‘rganish bilan cheklanmay, yangi bilimlarni yaratishga ham harakat qiladilar.
- Masalan: O‘quvchilar Napoleonning mag‘lubiyat sabablarini o‘rganib, turli muqobil strategiyalarni ishlab chiqishlari mumkin.

Oddiy fikrlash:

- O‘quvchilar tarixiy voqealarni yodlash bilan cheklanadi.
- Masalan: Napoleonning mag‘lubiyatini shunchaki "Rossiyaga qishda hujum qildi" degan javob bilan cheklashadi.

5. Foydalanish usullari

Mantiqiy fikrlashni rivojlantirish uchun:

- **Savol-javob**: O‘quvchilarga chuqur tahlil qilish uchun ochiq savollar bering: "Bu voqea nimaga olib keldi?" yoki "Agar bu qaror qabul qilinmaganida, nima bo‘lar edi?".
- **Tahliliy topshiriqlar**: Voqealar sabablarini tahlil qilib, oqibatlarni tasvirlashni talab qiladigan topshiriqlar bering.
- **Munozaralar**: O‘quvchilarning o‘z fikrlarini asoslashini talab qiladigan mavzularda munozaralar tashkil qiling.

Oddiy fikrlashni qo‘llash:

- Faktlar va sanalarni yodlashga qaratilgan mashqlar orqali tarixiy asosiy bilimlarni mustahkamlash.
- Masalan: "Buyuk ipak yo‘lining asosiy shaharlari qaysilar?"

Xulosa. Tarix fanida **mantiqiy fikrlash** o‘quvchilarga voqealarni chuqurroq tushunishga, sabab va oqibat aloqalarini tahlil qilishga yordam beradi. **Oddiy fikrlash** esa, tarixiy bilimlarning asosiy elementlarini yodlashga qaratilgan bo‘lib, chuqur tahlil talab qilmaydi. Ikkisini uyg‘unlashtirish orqali o‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalarini samarali rivojlantirish mumkin.

5-guruh uchun savol-javoblar

Savol: 1) 6-sinf tarix fanida qanday xronologik kartochkalardan foydalanish mumkin, imkon bo'lsa tayyorlab bering

Javob: 6-sinf tarix fanida xronologik kartochkalar o‘quvchilarning vaqtni boshqarish ko‘nikmalarini shakllantirish, tarixiy voqealarni ketma-ketlikda o‘rganishga yordam beradi. Quyida xronologik kartochkalar uchun tayyor andoza va misollarni taqdim etaman.

1. Xronologik kartochka andozasi

Har bir kartochka quyidagi ma’lumotlarni o‘z ichiga olishi mumkin:

1. **Vaqt oralig‘i (yillar)**
2. **Voqea nomi**
3. **Hudud/yurt**
4. **Asosiy shaxslar**
5. **Sabab/oqibat**
6. **Alohida eslatma (qo‘shimcha ma’lumot)**

2. Tayyor kartochkalar namunasi

Kartochka 1: Qadimgi Misr tsivilizatsiyasi

- **Vaqt oralig‘i:** Miloddan avvalgi 3000–332-yillar
- **Voqea nomi:** Misr fir’avnlari davrining boshlanishi
- **Hudud:** Nil daryosi vodiysi
- **Asosiy shaxslar:** Fir’avn Menes, Kleopatra
- **Sabab:** Nil daryosi atrofida dehqonchilik rivojlanishi.
- **Oqibat:** Qadimgi Misrda markazlashgan davlat tuzumi shakllandi.

Kartochka 2: Aleksandr Makedonskiy yurishlari

- **Vaqt oralig‘i:** Miloddan avvalgi 336–323-yillar
- **Voqea nomi:** Aleksandrning Sharqqa yurishlari
- **Hudud:** Yunoniston, Fors imperiyasi, Hindistonning shimoliy qismi
- **Asosiy shaxslar:** Aleksandr Makedonskiy
- **Sabab:** Aleksandrning dunyo hukmdori bo‘lish orzusi.
- **Oqibat:** Fors imperiyasining qulashi va Makedoniya davlati hududining kengayishi.

Kartochka 3: Rim imperiyasining tashkil topishi

- **Vaqt oralig‘i:** Miloddan avvalgi 27-yil

- **Voqea nomi:** Rimda imperiya davrining boshlanishi
- **Hudud:** Rim shahri va unga qo‘shni hududlar
- **Asosiy shaxslar:** Oktavian Avgust
- **Sabab:** Rim respublikasining ichki nizolari va hokimiyatni mustahkamlash zarurati.
- **Oqibat:** Rim imperiyasining iqtisodiy va madaniy gullab-yashnash davri boshlandi.

Kartochka 4: Buyuk Ipak yo‘li

- **Vaqt oralig‘i:** Miloddan avvalgi 2-asr – milodiy 15-asr
- **Voqea nomi:** Buyuk Ipak yo‘lining faol ishlashi
- **Hudud:** Sharqiy Osiyo, Markaziy Osiyo, Yevropa
- **Asosiy shaxslar:** Savdogarlar, diplomatlar
- **Sabab:** Sharq va G‘arb o‘rtasida savdo aloqalarining rivojlanishi.
- **Oqibat:** Savdo rivojlandi, madaniyatlar o‘zaro ta’sirga uchradi.

3. Xronologik kartochkalardan foydalanish

1. Tartiblash vazifasi

- O‘quvchilarga bir nechta kartochkalar bering va ularni vaqt tartibiga keltirishni so‘rang.
- Masalan: Misr, Yunoniston, Rim va Ipak yo‘li haqidagi kartochkalarni ketma-ket joylashtirish.

2. Guruh bo‘lib ishlash

- Har bir guruhga kartochka bering va ularning mazmunini tahlil qilib, taqdimot qilishni so‘rang.

3. “Nima bo‘lar edi?” savollari

- Kartochkalar asosida tarixiy voqealar o‘rniga muqobil tarixni muhokama qiling.
- Masalan: “Agar Aleksandr Makedonskiy Hindistonga bormaganida, nima bo‘lar edi?”

4. Savol-javob o‘yinlari

- Kartochkadagi ma’lumotlar asosida o‘quvchilarga savollar bering. Masalan:
  - “Miloddan avvalgi 27-yilda qaysi tarixiy hodisa sodir bo‘lgan?”
  - “Buyuk Ipak yo‘lining asosiy hududlarini sanang.”

Savol: 2) Jahon tarixi fanida kvestlardan qanday foydalanish mumkin, undan namunalar tayyorlab bering?

Javob: 7-sinf jahon tarixi darslarida **kvestlar** (sarguzashtli o‘yinlar yoki topshiriqlar to‘plami) yordamida o‘quvchilarni faollashtirish, bilimlarni chuqurlashtirish va qiziqarli muhit yaratish mumkin. Quyida kvestlarning afzalliklari, ularni tashkil etish bosqichlari va tayyor namunalar keltiriladi.

Kvestlardan foydalanishning afzalliklari:

1. **Faollashtirish:** O‘quvchilarni jamoaviy ishga jalb qiladi.
2. **Amaliy bilimlar:** Tarixiy voqealarni tushunish uchun amaliy topshiriqlarni bajarishga undaydi.
3. **Xotirada saqlash:** O‘yin va qiziqarli vazifalar orqali bilimlarni mustahkamlaydi.
4. **Tahliliy fikrlash:** O‘quvchilar muammolarni hal qilish va mantiqiy xulosa chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Kvestni tashkil etish bosqichlari:

1. **Maqsadni aniqlash:** Qaysi tarixiy mavzu yoki davrni qamrab olishini belgilash.
2. **Bosqichlarni tayyorlash:** Kvestni bosqichlarga bo‘lib, har biriga maxsus topshiriqlar va vazifalar tayyorlash.
3. **Materiallar:** Xaritalar, vaqt jadvallari, savollar, ramziy belgilar (kalit, xarita, sirli xat) tayyorlash.
4. **Qiziqarli hikoya yaratish:** O‘quvchilarni tarixiy kontekstga jalb qilish uchun hikoya asosida topshiriqlarni bayon qilish.
5. **Mukofot tizimi:** Har bir bosqich uchun ball yoki mukofot belgilarini tayyorlash.

Tayyor kvest namunalar

Kvest 1: Buyuk Ipak yo‘li sarguzashti

Mavzu: Savdogar sifatida Buyuk Ipak yo‘lida safar qilish.

- **Vaziyat:** O‘quvchilar Buyuk Ipak yo‘lida savdogarlar bo‘lib, turli shaharlarga tashrif buyuradi va tovarlarni sotish orqali daromad olishga harakat qiladi.
- **Bosqichlar:**

Xarita topish: Buyuk Ipak yo‘lida joylashgan shaharlarni xaritada belgilash (Samarqand, Xiva, Bag‘dod va boshqalar).

Savol-javob: Har bir shaharga kirishda savdogarlar savolga javob berishlari kerak: Savol: "Buyuk Ipak yo‘li qaysi mamlakatlarni bog‘lagan?"

Tovar almashinuvi: Savdogar sifatida tovarlarni sotib olish va sotishda iqtisodiy tanlovlar qilish.

Maqsad: Ipak, chinni yoki ziravorlarni eng foydali tarzda sotish.

Mukofot: Xarita bo‘yicha eng ko‘p foyda ko‘rgan jamoaga "Eng muvaffaqiyatli savdogar" mukofoti beriladi.

Kvest 2: Konstantinopolni zabt etish

Mavzu: Konstantinopolning qulashi (1453-yil).

- **Vaziyat:** O‘quvchilar ikkita guruhga bo‘linadi:
  - **Birinchi guruh:** Usmoniylar qo‘shini (Fatih Sultan Mehmed qo‘mondonligida).
  - **Ikkinchi guruh:** Vizantiya mudofaasini boshqaruvchilar.
- **Bosqichlar:**

1. Strategiyani rejalashtirish: Har bir guruh o‘zining harbiy strategiyasini ishlab chiqadi.

2. Xarita bo‘yicha harakat: Konstantinopolni mudofaa qilish yoki hujum qilish yo‘llarini xaritada belgilash.

3. Asbob-uskunalar tanlovi: Qanday qurol va uskunalardan foydalanishni aniqlash.

4. Final: Tarixiy voqealar bo‘yicha yakuniy qarorni muhokama qilish va hujum muvaffaqiyatini aniqlash.

- **Mukofot:** G‘olib guruh tarixiy voqealardagi o‘z roliga mos ravishda taqdirlanadi.

Kvest 3: Buyuk geografik kashfiyotlar

Mavzu: Xristofor Kolumb va boshqa kashfiyotchilarning safarlari.

- **Vaziyat:** Har bir guruhga navigatorlar rolini berish va yangi yerlarni kashf qilish topshiriladi.
- **Bosqichlar:**

Kashfiyot maqsadini aniqlash: Qaysi yo‘nalishda safar qilishni tanlash.

Xarita bo‘yicha yo‘l: Dengiz yo‘llarini xaritada belgilash va eng qisqa yo‘lni topish.

Topshiriqlar: Sayohat davomida duch kelgan muammolarni hal qilish:

"Dengizda suv va oziq-ovqat tugab qolsa, nima qilasiz?"

"Tuproqda oltin borligini qanday bilasiz?"

Yangi qit’a topish: Kashf qilingan yerlarni xaritada belgilash va uni nomlash.

Mukofot: "Eng muvaffaqiyatli navigator" sertifikati.

Kvestlardan foydalanish bo‘yicha tavsiyalar:

1. Jamoaviy ishtirokni rag‘batlantirish: Har bir bosqichda guruhlar o‘zaro raqobat qilishlari va hamkorlikda yechim topishlari kerak.

2. Hikoyani jonlantirish: Tarixiy voqealarni real voqea sifatida tasvirlab berish orqali qiziqish uyg‘otish.

3. Natijalarni muhokama qilish: Kvest yakunida har bir guruh o‘z faoliyatini tahlil qilishi va o‘rganganlarini muhokama qilishi kerak.

Savol: 3) Vaqt oralig‘ida taqqoslash yoki sinxronizatsiya nima? tarix fanida undan qanday foydalanish mumkin?

Javob: Vaqt oralig‘ida taqqoslash yoki sinxronizatsiya — bu ma'lum bir vaqt davomida yoki vaqt oralig‘ida hodisalar, jarayonlar yoki o'zgarishlarni bir-biri bilan solishtirish va ularni muvofiqlashtirish jarayonidir. Bu jarayonlar ko'pincha vaqtni o'lchash va tahlil qilishda qo'llaniladi.

Asosiy maqsadlar:

- Vaqt oralig‘ida taqqoslash, hodisalar o'rtasidagi munosabatlarni aniqlashga yordam beradi.
- Sinxronizatsiya esa, turli jarayonlar yoki tizimlar o'rtasida muvofiqlikni ta'minlaydi.

Tarix fanida foydalanish

Tahlil va taqqoslash:

- Tarixiy voqealarni o'rganishda vaqt oralig‘ida taqqoslash muhim ahamiyatga ega. Masalan, bir davrda sodir bo'lgan voqealarni boshqa davrlar bilan solishtirish orqali tarixiy tendensiyalarni aniqlash mumkin.

Sinxronizatsiya:

- Tarixiy manbalarni o'rganishda turli xil manbalar va ularning vaqt oralig‘idagi o'zaro bog'liqligini aniqlashda sinxronizatsiya qo'llaniladi. Bu, masalan, bir voqea haqida turli manbalarda berilgan ma'lumotlarni bir-biriga moslashtirishda yordam beradi.

O'qitish jarayonida:

- Tarix darslarida vaqt oralig‘ida taqqoslash va sinxronizatsiya metodlari o'quvchilarga tarixiy voqealarni yaxshiroq tushunishga yordam beradi. O'quvchilar turli davrlar va madaniyatlar o'rtasidagi o'xshashliklar va farqlarni ko'rishlari mumkin.

Xulosa. Vaqt oralig‘ida taqqoslash va sinxronizatsiya tarix fanida muhim vositalardir. Ular tarixiy voqealarni tahlil qilish, o'zaro bog'liqliklarni aniqlash va o'quv jarayonini samarali o'tkazishda yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI:

Huquqiy-me’yoriy hujjatlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida” PF-60-son Farmoni, - T.: 2022.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” PF-5712-son Farmoni, - T.: 2019.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi “2022-2026-yillarda maktab ta’limini rivojlantirish bo‘yicha milliy dasturni tasdiqlash to‘g‘risida” PF-134-son Farmoni, - T.: 2022.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 26-maydagi “Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi hamda uning tizimidagi tashkilotlar faoliyatini samarali tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-79 son Farmoni, - T.: 2023.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 21-iyundagi “Maktabgacha va maktab ta’limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-231-son qarori, - T.: 2024.

Ilmiy-metodologik adabiyotlar

1. Alimova D.A., Ilhomov Z.A. Tarix fani metodologiyasi. - T. 2018.
2. Eshqobilov S. O‘quv-tarbiyaviy ishlarni boshqarishda axborot tizimlaridan foydalanish. Metodik qo‘llanma. – Toshkent: A. Avloniy nomidagi milliy-tadqiqot instituti, 2022. – 74 b.
3. Gaffarov Y.X. “Tarix o‘qitish metodikasi” -T ., “Olmaliq kitob business” nashriyoti. 2023.
4. Ibragimov A.A. Malaka oshirish ta’limida muammoga asoslangan o’qitish texnologiyasini qo’llash. Uslubiy qo’llanma. – Samarqand.,2022.
5. Sagdiyev A., Fuzailova G., Hasanova M. Tarix o‘qitish metodikasi. - T.: TDPU, 2008.
6. Sagdullayev A. Ta’lim: tarix masalasi va maktab darsliklari holati. “Ma’rifat”, 2020, 5-avgust.

7. Suyarov N. Ta’limda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish. – Toshkent. Sharq.-2020. 56-b.
8. Shlyayxer A. Jahon miqyosidagi ta’lim. XXI asr maktab tizimini qanday barpo etmoq kerak? / so‘z boshi Sh.Shermatov, H.Umarova; Umumiy tahrir D.Norboeva; tarjimonlar: R.Axmatova, D.Norboeva. – Toshkent: “Zamin Nashr” nashriyoti, 2022 – 344 bet.
9. Suvanova K.R. Malaka oshirish ta’limida loyihaga asoslangan o‘qitish texnologiyasini qo‘llash. Uslubiy qo‘llanma. – Samarqand: “Bilig-ilmiy faoliyat” nashriyorti, 2024. 60 b.
10. Tursunov F. Tarix ta’limida integratsiya yondashuvlari. Toshkent. Xalq ta’limi- 2017. 115-b.
11. Xakimova D.M. Tarix fanini o‘qitishda yangi metodlardan foydalanish. O‘quv metodik qo‘llanma. Toshkent shahar PYMO‘MM // 2024 y. // LESSON PRESS 22 b.
12. Xayitmetov M., G‘ulomov R. “Tarix fanini o‘qitish metodikasi” – Toshkent 2015. -105 b
13. Sadiev A. Maktabda tarix o’qitish metodikasi.-T., 1988, 138-146 b.
14. Sadiev A. O’zbekiston xalqlari tarixini o’qitish.-T., 1993., 126-130 b
15. Tolipov O'.Q.Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tadbiqiy asoslari (o'quv qo'llanma). - T.: "Fan" nashriyoti, 2006 y.

Qo‘shimcha manbalar

1. lex.uz – O‘zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi.
2. uzedu.uz – Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligining rasmiy sayti.
3. kitob.uz – Respublika bolalar kutubxonasi sayti.
4. onlinedu.uz – uzluksiz kasbiy ta’lim platformasi.
5. ziyonet.uz – axborot ta’lim portali.
6. Openai.com – Amerika sun'iy intellekt sohasida tadqiqotlar olib boruvchi ilmiy-tadqiqot tashkiloti

3.3.4. MAVZU. TARIX DARSLARIDA O‘QUVCHILARDA TAHLIL QILISH VA QAROR QABUL QILISH KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH.

(2 soat amaliy mashg‘ulot)

Ushbu darsda tinglovchilar 5 ta guruhga bo‘linadilar va har bir guruhga mavzular bo‘lib beriladi. Ushbu mavzular bo‘yicha o‘qituvchi avvaldan ma’lumotlar yozilgan tarqatmalar tayyorlab qo‘yishi mumkin. Tinglovchilar belgilangan vaqt davomida o‘zlariga ajratilgan mavzu bo‘yicha ma’lumotlarni o‘rganib chiqadilar hamda o‘zlarini taqdimotlarini o‘tkazadilar.

Bunda tinglovchilarga quyidagi mavzular bo‘lib beriladi:

1. Tarix darslarida muammoli savollar va muhokama usullaridan foydalanish.
2. Darslarda tarixiy hujjatlar va manbalar bilan ishlashda tahlil qilish ko‘nikmalari.
3. Tarixiy voqealarni tahlil qilish asosida mantiqiy va adolatli qarorlar qabul qilish ko‘nikmalari.
4. O‘quvchilarga tarixiy o‘xshashliklar va parallellarni o‘rgatish usullari.
5. Interaktiv muhokama va debatlar orqali o‘quvchilarda tarixiy voqealarning oqibatlarini prognoz qilish ko‘nikmalari.

Guruhlar uchun avvaldan tayyorlab qo‘yiladigan tarqatmalarda quyidagi ma’lumotlar berilishi mumkin:

1-guruh uchun tarqatma

<u>Tarix darslarida muammoli savollar va muhokama usullaridan foydalanish</u>

Tarix darslarida **muammoli savollar** va **muhokama usullari** o‘quvchilarda tahliliy va mantiqiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun muhim vosita hisoblanadi. Muammoli ta'lim – bu o‘quvchilarga o‘z bilimlari va tahliliy qobiliyatlarini ishga solgan holda masalalarni yechishga yordam beradigan usuldir.

Muammoli savollarni tashkil etish

1. **Ziddiyatli vaziyatlar** – O‘quvchilarga tarixiy mavzularda ziddiyatli holatlar taqdim etilib, muammoni yechish yo‘llari muhokama qilinadi. Masalan, tarixiy voqealarning sabab va oqibatlarini aniqlash, turli nuqtai nazarlarni o‘rganish.
2. **Turli nuqtai nazarlar** – O‘quvchilar bir masalaga doir turli tarixchilar fikrlarini solishtirib, dalillarni tahlil qiladilar.
3. **Hal etilmagan savollar** – Yechimini topish qiyin bo‘lgan tarixiy savollarni muhokama qilish orqali ijodiy fikrlash shakllanadi. Masalan, “Agar voqea boshqa yo‘sinda sodir bo‘lganida nima bo‘lardi?” kabi taxminiy savollar.

Muhokama usullari

1. **Jamoaviy muhokama** – O‘quvchilar kichik guruhlarda tarixiy voqealarni o‘rganib, fikr almashadilar.
2. **Debatlar** – Tarixiy bahsli mavzularda ikki qarama-qarshi pozitsiyani himoya qilish orqali o‘quvchilar mantiqiy fikrlash ko‘nikmasini shakllantiradilar.
3. **Ochiq savollar** – Javobi aniq bo‘lmagan savollar yordamida tarixiy sharoit va qarorlarning izchil tahlili amalga oshiriladi.

Ahamiyati

- **Tanqidiy fikrlash**: O‘quvchilar voqealarga tanqidiy nazar bilan qarashni, manbalarni tahlil qilishni o‘rganadilar.
- **Mustaqil fikr yaratish**: O‘quvchilar o‘z nuqtai nazarlarini asoslash orqali tarixiy voqealar sabablarini chuqur tushunadilar.
- **Jamoaviy ishlash**: Muhokamalar orqali guruh bo‘lib ishlash, fikrlarni tushunarli va mantiqiy tarzda ifodalash qobiliyati shakllanadi.

Bunday yondashuv tarix darslarini yanada samarali va qiziqarli qilishga yordam beradi hamda o‘quvchilarning tarixiy bilimlarini chuqurlashtiradi.

2-guruh uchun tarqatma

<u>Darslarda tarixiy hujjatlar va manbalar bilan ishlashda tahlil qilish ko‘nikmalari</u>

Tarixiy darslarda **hujjatlar va manbalar bilan ishlash** orqali o‘quvchilarning tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish samarali metodlardan biri hisoblanadi. Bu jarayon o‘quvchilarda tarixiy fikrlash, dalillarga asoslangan xulosalar chiqarish, manbalarni tanqidiy tahlil qilish va tarixiy jarayonlarni to‘g‘ri tushunishni shakllantiradi.

Hujjatlar va manbalarni tahlil qilish bosqichlari:

1. **Manbani aniqlash va tavsiflash**
   - Hujjatning nomi, muallifi, yaratilgan sanasi, joyi va mazmuniga e’tibor berish.
   - Masalan: *"Bu manba qachon va kim tomonidan yozilgan? Yozilgan paytda qanday tarixiy sharoit hukm surgan?"*
2. **Hujjatning maqsadini aniqlash**
   - Hujjat nima uchun yozilganligini o‘rganish.
   - Savol: *"Muallif kimlarga murojaat qilgan va nima maqsadda?"*
3. **Asosiy g‘oyani aniqlash**
   - Hujjatning asosiy mazmunini qisqacha tahlil qilish.
   - Savol: *"Bu manbada qanday asosiy fikrlar ilgari surilgan?"*
4. **Tarixiy kontekstni o‘rganish**
   - Hujjat yaratilgan davrning siyosiy, ijtimoiy va madaniy sharoitlarini o‘rganish.
   - Masalan: *"Hujjat yaratilgan paytda qanday voqealar sodir bo‘lgan?"*
5. **Manbaning ishonchliligini baholash**
   - Muallifning tarafkashligi, subyektiv fikrlari yoki aniq dalillarga asoslanganligini tahlil qilish.

- Savol: *"Bu manba qanchalik ishonchli? Muallif tarixiy voqealarni qanday yoritgan?"*

6. **Taqqoslash va xulosalar chiqarish**
   - Bir manbani boshqa tarixiy hujjatlar yoki faktlar bilan taqqoslash.
   - Savol: *"Manbada keltirilgan ma'lumotlar boshqa manbalar bilan mos keladimi?"*

Ishlash usullari va mashg'ulot turlari:

1. **Manbalar bilan individual ishlash**
   - O'quvchilarga tarixiy hujjatlar berilib, ularning tahlil qilish ko'nikmalari sinovdan o'tkaziladi.
   - **Topshiriq:** *O'quvchilar "Temur tuzuklari"dan iqtiboslar asosida Amir Temurning davlat boshqaruvi usullarini tahlil qilishadi.*
2. **Juftlik va guruhli tahlil**
   - Guruhlarga turli tarixiy hujjatlar tarqatiladi va ular o'zaro fikr almashgan holda xulosalar tayyorlaydilar.
   - **Topshiriq:** *Ikki guruh tarixiy shaxslarning maktublarini o'rganib, kimning qarashlari real tarixiy holatga mos kelishini aniqlaydi.*
3. **Venn diagrammasidan foydalanish**
   - O'xshash va farqli jihatlarni aniqlash uchun.
   - **Mashq:** *Turli tarixiy manbalarda bir voqea qanday aks ettirilganligini Venn diagrammasida tahlil qilish.*
4. **Savol-javob va muhokamalar**
   - O'quvchilarga tarixiy hujjatlar asosida ochiq savollar berish.
   - Savollar:
     - *Hujjatda ilgari surilgan fikrlar tarixiy haqiqatga qanchalik mos keladi?*
     - *Muallifning nuqtai nazari qanday tarixiy omillar ta'sirida shakllangan?*
5. **Dalillarni aniqlash va baholash**
   - Hujjatdagi fakt va dalillarni izlash va ularni tarixiy faktlar bilan taqqoslash.

Ilmiy ahamiyati:

1. **Tahlil qilish va izchil xulosalar chiqarish**
   - O'quvchilar mustaqil ravishda tarixiy voqealarni dalillar asosida tushunishni o'rganadilar.
2. **Manbalarning tarafkashligini tushunish**
   - Tarixiy hujjatlarni tanqidiy ko'z bilan o'qish va ularning subyektiv tomonlarini aniqlash.
3. **Manbalar orqali tarixiy empatiyani rivojlantirish**
   - O'quvchilar o'tmishdagi insonlarning hayot tarzini va qarashlarini chuqur his qiladilar.

Bunday yondashuv tarixiy hujjatlar orqali o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, dalillar bilan ishlash va tarixiy voqealarni to'g'ri tushunish ko'nikmalarini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

3-guruh uchun tarqatma

<u>Tarixiy voqealarni tahlil qilish asosida mantiqiy va adolatli qarorlar qabul qilish ko'nikmalari</u>

Tarixiy voqealarni tahlil qilish asosida mantiqiy va adolatli qarorlar qabul qilish o'quvchilarning tarixiy tafakkurini, tanqidiy va mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan samarali yondashuv hisoblanadi. Bu metod orqali o'quvchilar tarixiy dalillarni o'rganib, ularni mantiqiy asosda tahlil qiladi, xulosalar chiqaradi va adolatli qarorlar qabul qilishni o'rganadi.

1. Asosiy maqsad

- O'quvchilarning tanqidiy tahlil qobiliyatini rivojlantirish.
- Voqealarni o'rganish orqali tarixiy haqiqatni aniqlash va xolisona baho berish.

• O‘tmishdagi qarorlar va ularning oqibatlarini tushunib, kelajakda adolatli qarorlar qabul qilish ko‘nikmasini shakllantirish.

2. Metod va usullar

A. Tarixiy voqealarni bosqichma-bosqich tahlil qilish

• Voqeaning sabab, rivojlanish va oqibatlarini tahlil qilish.

• Masalan: **Ikkinchi jahon urushi** sabablarini o‘rganish, qarorlarning oqibatlarini ko‘rib chiqish va ularning global ta'sirini tahlil qilish.

Savollar:

• "Nima sababdan bu voqea yuz berdi?"

• "Qaysi qarorlar to‘g‘ri yoki noto‘g‘ri edi?"

• "Qarorlar qanday oqibatlarga olib keldi?"

B. Qiyoslash usuli

• Bir-biriga o‘xshash tarixiy voqealarni taqqoslash va tahlil qilish.

• Masalan: Buyuk Ipak yo‘li davrida savdo-sotiq siyosati va hozirgi global savdo siyosatini solishtirish.

C. Rolli o‘yinlar va tarixiy simulyatsiyalar

• O‘quvchilar tarixiy shaxslar rolini o‘ynab, ularning qarorlarini mantiqiy va adolatli baholashadi.

• Masalan: Amir Temur, Aleksandr Makedonskiy yoki Abraham Linkoln kabi shaxslarning muhim qarorlarini o‘zlari qabul qilgan deb tasavvur qilish.

D. Muammoli savollar va muhokamalar

• Muammoli savollar orqali tarixiy qarorlar ustida jamoaviy tahlil qilish.

• **Topshiriq:** "Agar tarixiy shaxs (masalan, Napoleon) boshqa qaror qabul qilganida, tarix qanday o‘zgarardi?"

E. Debatlar va bahslar

• Tarixiy voqealar yuzasidan ikki yoki undan ortiq qarashlarni himoya qilish.

• Masalan: Fransuz inqilobi adolatli edi yoki yo‘q?

3. Mashg‘ulot Bosqichlari

Bosqich	Faoliyat
Kirish (10 min)	Dars mavzusi va tarixiy voqea haqida qisqacha ma'lumot berish.
Tahlil (30 min)	O‘quvchilar manbalar bilan ishlaydi va voqea sabablarini tahlil qiladi.
Munozara (20 min)	Jamoalarda qarorlarning to‘g‘riligi va oqibatlari ustida muhokama qilish.
Xulosa (10 min)	Tarixiy qarorlardan xulosa chiqarib, adolatli yechim taklif qilish.
Refleksiya (10 min)	O‘quvchilar o‘z fikrlari va o‘rganganlarini ifodalaydilar.

4. Tarixiy tahlilning ahamiyati

• **Mantiqiy fikrlash**: O‘quvchilar voqealarni sabab-oqibat asosida tushunadi.

• **Adolatli qarorlar**: Tarixiy shaxslarning qarorlari orqali adolat va mas'uliyat tushunchasi shakllanadi.

• **Analitik tafakkur**: Dalillarni to‘plash, ularni tahlil qilish va mantiqiy xulosa chiqarish ko‘nikmalari rivojlanadi.

• **Empatiya**: O‘tmishdagi insonlarning qarorlari va sharoitlarini tushunish orqali tarixiy empatiya shakllanadi.

5. Amaliy misol. Mavzu: Napoleonning Rossiyaga yurishi.

• **Savollar**:

  ○ Yurishning sabab va maqsadi nima edi?

  ○ Napoleonning qarorlari qanchalik to‘g‘ri edi?

  ○ Agar u boshqa yo‘l tanlaganida, tarix qanday o‘zgarardi?

• **Muhokama**: Guruhlar Napoleonning harbiy strategiyasini baholaydi va muqobil qarorlarni taklif qiladi.

• **Xulosa**: Har bir guruh adolatli va mantiqiy qarorlar qabul qilish yo‘llarini taqdim etadi.

Tarixiy voqealarni tahlil qilish orqali o‘quvchilar faqat tarixiy bilim emas, balki hayotiy qaror qabul qilish ko‘nikmalarini ham egallaydilar. Bu jarayon ularning mantiqiy fikrlash, tanqidiy tahlil va adolatli qarorlar qabul qilish qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

4-guruh uchun tarqatma

O‘quvchilarga tarixiy o‘xshashliklar va parallellarni o‘rgatish usullari

Tarix darslarida o‘quvchilarga tarixiy o‘xshashliklar va parallellarni o‘rgatish, ularning tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish va tarixiy jarayonlarni chuqurroq tushunishlariga yordam beradi. Buning uchun quyidagi usullardan foydalanish mumkin:

1. Venn Diagrammasi

Venn diagrammasi yordamida ikki yoki undan ortiq tarixiy voqea yoki shaxslarni taqqoslash mumkin. Bu usul o‘xshashlik va farqlarni vizual tarzda ko‘rsatishga yordam beradi.

Amaliyot: Masalan, Amir Temur va Napoleon Bonapartning harbiy yurishlarini taqqoslash.

- **O‘xshashliklar:** Ikkalasi ham katta hududlarni zabt etgan, harbiy strategiyalari kuchli bo‘lgan.
- **Farqlar:** Amir Temurning maqsadi Markaziy Osiyoda kuchli davlat barpo etish bo‘lgan bo‘lsa, Napoleon Yevropada hukmronlikni o‘rnatishga intilgan.

2. T Timeline (Vaqt chizig‘i) tuzish

Vaqt chizig‘i orqali turli davrlardagi voqealarni joylashtirish va ularning o‘xshash tomonlarini aniqlash mumkin.

Amaliyot: O‘quvchilar bilan birgalikda qadimgi Rim imperiyasi va Usmonli imperiyasining yuksalish va qulash davrlarini vaqt chizig‘ida ko‘rsatish.

3. Debatlar va Munozaralar

O‘quvchilarni ikki guruhga bo‘lib, turli tarixiy voqealar yoki shaxslar haqida bahs-munozaralar tashkil etish. Bu usul ularning tanqidiy fikrlashini va tarixiy o‘xshashliklarni aniqlash qobiliyatini oshiradi.

Amaliyot: Masalan, "Buyuk geografik kashfiyotlar davri" va "Kosmik kashfiyotlar davri"ning insoniyat taraqqiyotiga ta'siri haqida bahs uyushtirish.

4. Krossvordlar va Testlar

Tarixiy o‘xshashliklar va parallellar mavzusida krossvordlar yoki testlar tuzish orqali o‘quvchilarning bilimlarini mustahkamlash.

Amaliyot: Ikki tarixiy shaxsning hayoti va faoliyati haqida savollar tuzish, o‘quvchilar esa qaysi shaxs haqida gap ketayotganini aniqlashlari kerak.

5. Tarixiy Rolli O‘yinlar

O‘quvchilarni tarixiy shaxslar roliga kiritib, ularning qarorlarini tahlil qilish va o‘xshash vaziyatlarda qanday harakat qilishlarini muhokama qilish.

Amaliyot: Masalan, o‘quvchilarni qadimgi Misr fir'avni va qadimgi Xitoy imperatori roliga kiritib, ularning davlat boshqaruvidagi o‘xshashlik va farqlarini muhokama qilish.

6. Tarixiy Hujjatlar bilan ishlash

Turli davrlarga oid hujjatlarni o‘rganish orqali o‘quvchilar tarixiy o‘xshashliklarni aniqlashlari mumkin.

Amaliyot: Masalan, qadimgi Rim huquqi va hozirgi zamon qonunchiligi orasidagi o‘xshashliklarni tahlil qilish.

Ushbu usullar orqali o‘quvchilar tarixiy o‘xshashliklar va parallellarni aniqlashni o‘rganib, tarixiy jarayonlarni chuqurroq tushunishlari va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishlari mumkin.

5-guruh uchun tarqatma

Interaktiv muhokama va debatlar orqali o‘quvchilarda tarixiy voqealarning oqibatlarini prognoz qilish ko‘nikmalari

Interaktiv muhokama va debatlar orqali o‘quvchilarda tarixiy voqealarning oqibatlarini prognoz qilish ko‘nikmalarini shakllantirish — bu tarix fanida o‘quvchilarning

tanqidiy fikrlashi, mantiqiy tahlil qilish, sabab-oqibat munosabatlarini tushunish va xulosalar chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantirishning samarali usullaridan biridir.

Muhokama va debatlarning mohiyati

- **Interaktiv muhokama**: O‘quvchilar o‘zaro fikr almashib, tarixiy voqealar yuzasidan savollarni muhokama qiladi va ular bo‘yicha xulosalar chiqaradi.
- **Debatlar**: Guruhlarga bo‘lingan o‘quvchilar qarama-qarshi pozitsiyalarni himoya qiladilar va dalillar asosida o‘z fikrlarini isbotlashga harakat qiladilar.

Tarixiy voqealar oqibatlarini prognoz qilishning usullari

1. “Nima bo‘lgan bo‘lar edi?” usuli

Bu usul orqali o‘quvchilar tarixiy voqealar rivojini boshqa yo‘nalishda tasavvur qilib, muqobil natijalarni prognoz qilishadi.

Misol: Napoleonning Moskvaga yurishi

- Savol: "Agar Napoleon Rossiya hududiga qish paytida yurish qilmaganida, qanday natijalarga olib kelishi mumkin edi?"
- Muhokamada o‘quvchilar quyidagi oqibatlarni tahlil qiladi:
  - Fransiya armiyasi muvaffaqiyat qozonar edi.
  - Yevropadagi kuchlar muvozanati o‘zgargan bo‘lar edi.
  - Rossiya imperiyasining qudrati kamaygan bo‘lar edi.

Foyda: O‘quvchilar sabab-oqibat munosabatlarini anglab, tarixdagi muqobil variantlar ustida tahlil olib borishadi.

2. Rolli o‘yinlar orqali prognozlash

Tarixiy voqea ishtirokchilarining roliga kirgan holda o‘quvchilar qarorlar qabul qiladi va bu qarorlarning oqibatlarini tahlil qiladi.

Misol: Versal tinchlik shartnomasi (1919)

- Rollar: AQSh, Fransiya, Germaniya va Angliya vakillari.
- Savol: "Agar shartnoma shartlari yumshoqroq tuzilganida, Ikkinchi jahon urushi boshlanmagan bo‘lar edi?"
- O‘quvchilar o‘z rollaridan kelib chiqib, muqobil qarorlarni muhokama qiladilar va oqibatlarini prognoz qiladi.

Foyda: Tarixiy empatiya shakllanadi, qarorlar oqibatlari tushuniladi.

3. Sabab-oqibat tahlili orqali debatlar

Tarixiy voqealarning asosiy sabablarini aniqlash va bu sabablarning qanday oqibatlarga olib kelganini tahlil qilish.

Misol: Birinchi jahon urushining boshlanishi

- Savol: "Biror sabab yo‘q bo‘lganida urushning oldi olinarmidi?"

Guruhlar sabablarni: millatchilik, mustamlakachilik, ittifoqlar tizimi kabi omillarni muhokama qiladi.

- Keyin har bir sababning yo‘qligi oqibatlarga qanday ta’sir qilishini prognozlaydilar.

Foyda: O‘quvchilar murakkab jarayonlarning turli jihatlarini o‘rganib, tarixiy tahlil qilish ko‘nikmasiga ega bo‘ladilar.

4. Tarixiy xatolar va ularning oqibatlari

O‘quvchilarga tarixdagi noto‘g‘ri qarorlar misolida muhokamalar tashkil qilinadi. Ularning sabablarini aniqlash va to‘g‘ri qaror qabul qilinganda nimalar bo‘lishi mumkinligini prognozlash topshirig‘i beriladi.

Misol: O‘rta asrlardagi salib yurishlari

- Savol: "Agar salib yurishlari o‘rniga tinch muzokaralar o‘tkazilganida, Yevropa va Islom dunyosi qanday rivojlanar edi?"
- O‘quvchilar salbiy oqibatlarni: iqtisodiy tanazzul, o‘limlar va urushlarni tahlil qiladi.
- Muqobil tinchlik yechimlari ustida prognozlar berishadi.

Foyda: O‘quvchilar tarixdan saboq olishni o‘rganadi va to‘g‘ri qarorlar muhimligini tushunadi.

5. **Vaziyatli tahlil usuli**

Muayyan tarixiy vaziyatlarni hozirgi zamon bilan bog‘lash va prognozlar qilish orqali tarixiy xatolarni anglash.

Misol: G‘arb davlatlarining mustamlakachilik siyosati

- Savol: "Agar mustamlakachilik jarayoni davom etganida, bugungi dunyo qanday bo‘lar edi?"
- Muhokamada siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy oqibatlar prognoz qilinadi.

Foyda: O‘quvchilar tarixiy voqealarni bugungi voqelik bilan bog‘lab, uzoq muddatli oqibatlarni tushunadi.

Muhokama va debatlarning afzalliklari

1. **Analitik va tanqidiy fikrlash**: O‘quvchilar voqealar sabablarini tahlil qiladi va oqibatlarni prognoz qiladi.
2. **Tarixiy empatiya**: Tarixiy shaxslar qarorlarini tushunib, o‘zlarini ularning o‘rniga qo‘yadi.
3. **Kreativ yondashuv**: Muqobil tarixiy yechimlarni izlash orqali ijodiy fikrlaydi.
4. **Muloqot ko‘nikmasi**: Bahslar orqali o‘z fikrini dalillar bilan himoya qilishni o‘rganadi.
5. **Qaror qabul qilish ko‘nikmasi**: Tarixiy voqealar orqali to‘g‘ri va noto‘g‘ri qarorlarni ajratib o‘rganadi.

Xulosa: Interaktiv muhokama va debatlar orqali o‘quvchilarda tarixiy voqealarning oqibatlarini prognoz qilish ko‘nikmalarini shakllantirish nafaqat tarix fanini o‘rgatadi, balki ularga real hayotda ham qaror qabul qilish, oqibatlarni oldindan ko‘ra bilish va tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi.

3.3.5 MAVZU. TARIX FANINI O‘QITISHDA, SINFLAR KESIMIDA TANQIDIY VA KREATIV FIKRLASH KO‘NIKMASINI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY AHAMIYATI.

(2 soat amaliy mashg‘ulot)

Tayanch so‘zlar: Kritik va kreativ fikrlash, strategiyalar, kolaborativ, Problem-Based Learning, Role Play and Simulations, Debates and Discussions, Project-Based Learning, Critical Analysis.

Ushbu darsda tinglovchilar 5 ta guruhga bo‘linadilar va har bir guruhga mavzu bo‘yicha avvaldan tayyorlangan ma’lumotlar yozilgan tarqatmalar taqdim etiladi. Tinglovchilar belgilangan vaqt davomida o‘zlariga ajratilgan ma’lumotlarni o‘rganib chiqadilar hamda o‘zlarini taqdimotlarini o‘tkazadilar.

Agar darsda smartfonlardan samarali foydalanish imkoniyati bo‘lsa o‘qituvchi guruhlarga mavzu nomini muammo sifatida taqdim etishi va ushbu mavzu bo‘yicha tinglovchilar o‘z loyihalarini tayyorlab dars yakunigacha taqdimot o‘tkazishlari mumkin. Bunda tinglovchilarga quyidagi mavzular bo‘lib beriladi:

1. ***Tarix fanida kritik va kreativ fikrlashni rivojlantirishning zamonaviy strategiyalari.***
2. ***Tanqidiy va kreativ fikrlashni rivojlantirishning umumiy metodlari.***
3. ***Kolaborativ o‘rganish va muhokamalar.***
4. ***Muammoli o‘rganish (Problem-Based Learning) PBL.***
5. ***O‘quvchilarda tarixiy masalalar yoki voqealarga oid muammolarni hal qilish ko‘nikmasini rivojlantirish.***
6. ***Rol o‘ynash va simulyatsiyalar (Role Play and Simulations).***
7. ***Debatlar va munozaralar (Debates and Discussions).***
8. ***Tarixiy loyiha va tadqiqotlar (Project-Based Learning).***
9. ***Analitik fikrlashni rivojlantirish (Critical Analysis).***

Guruhlar uchun avvaldan tayyorlab qo‘yiladigan tarqatmalarda quyidagi ma’lumotlar berilishi mumkin:

1-guruh uchun tarqatma

1.Tarix fanida kritik va kreativ fikrlashni rivojlantirishning zamonaviy strategiyalari.

Tarix fanida **kritik va kreativ fikrlashni rivojlantirish** zamonaviy ta'limning asosiy yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu yondashuv o‘quvchilarga nafaqat ma'lumotni yodlashni, balki uni tahlil qilish, baholash va yangi g‘oyalarni yaratish imkonini beradi.

1. Kritik fikrlashni rivojlantirish strategiyalari

Kritik fikrlash - tarixiy hodisalarni chuqur tahlil qilish, ularni sabablar va oqibatlar orqali baholash, va dalillarga asoslangan xulosalar chiqarishdir.

Yondashuvlar:

1. **Savol-javob va munozaralar**:
   - **Savol turlari**: "Nega?", "Qanday?", "Agar... bo‘lsa?" kabi ochiq savollar orqali o‘quvchilarning fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish.
   - **Misol**: “Buyuk Ipak yo‘lining ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanishga ta'siri qanday edi?”
2. **Dalillarga asoslangan tahlil**:
   - Manbalardagi ma'lumotlarni tekshirish va ularning ishonchliligini baholash.
   - Tarixiy hujjatlarni o‘rganishda turli nuqtai nazarlarni solishtirish.
3. **Muammoli vaziyatlar yaratish**:
   - Tarixiy muammolarni keltirib chiqarish va o‘quvchilardan turli yechimlar taklif qilishni so‘rash.
   - Masalan: “Frantsiya inqilobi davomida qaysi ijtimoiy qatlam manfaatlari yaxshiroq himoya qilingan?”
4. **Venn diagrammalari**:
   - Turli tarixiy voqealar, jarayonlar yoki shaxslarni taqqoslash orqali umumiylik va farqlarni aniqlash.

2. Kreativ fikrlashni rivojlantirish strategiyalari

Kreativ fikrlash o‘quvchilarni tarixiy ma'lumotlarga yangicha yondashishga, ularni yangi shakllarda ifodalashga undaydi.

Yondashuvlar:

1. **Rolli o‘yinlar va simulyatsiyalar**:
   - O‘quvchilar tarixiy shaxslarning rolini o‘ynab, qarorlar qabul qiladi va o‘sha davr voqealarini his qiladi.
   - Misol: “Amir Temur sifatida davlatni boshqarish uchun qanday strategiyalarni qo‘llardingiz?”
2. **Ijodiy yozuv va hikoya qilish**:

- O‘quvchilardan o‘zlari tasavvur qilgan tarixiy shaxslar kundaliklarini yozish yoki tarixiy voqealarni hikoya qilishni so‘rash.
- Masalan: "Mustaqillik dekloratsiyasi yozuvchisining kunidan hikoya qiling."

3. **Tarixiy dramalar va filmlar yaratish**:
   - O‘quvchilar kichik guruhlarda tarixiy voqealarni sahnalashtiradi yoki qisqa filmlar ishlab chiqadi.
4. **Tarixiy muqobil ssenariylar**:
   - O‘quvchilardan tarixdagi muhim voqealarni boshqacha rivojlangan holda tasavvur qilishni so‘rash.
   - Masalan: “Agar Napoleon Vaterlooda g‘alaba qozonganida, Yevropa tarixi qanday o‘zgarar edi?”
5. **Vizual va multimedia vositalaridan foydalanish**:
   - O‘quvchilar xaritalar, diagrammalar, grafikalar va VR texnologiyalar yordamida o‘tmishni tasvirlaydi.

3. Integrativ yondashuvlar

Kritik va kreativ fikrlashni birlashtirish orqali o‘quvchilar nafaqat ma'lumotni tahlil qilish, balki uni ijodiy shaklda ifodalash imkoniga ega bo‘ladilar:

- **Muqobil qarorlar haqida tahlil**: Tarixiy qarorlar qabul qilinishining sabablari va ular amalga oshmaganida nimalar bo‘lishi mumkinligini o‘rganish.
- **Guruh loyihalari**: Tarixiy mavzularni ijodiy va analitik usullar bilan tadqiq qilish.

Foydalari

- **Tanqidiy tahlil qilish qobiliyatini rivojlantiradi.**
- **O‘quvchilarni tarixga qiziqtiradi va ular ishtirokini oshiradi.**
- **Ijodkorlikni rivojlantiradi va tarixni hayotiyroq qiladi.**

Ushbu strategiyalar tarix fanini nafaqat qiziqarli, balki ta'sirchan o‘qitish vositasiga aylantiradi.

Tarix fanida kritik (tanqidiy) va kreativ (ijodiy) fikrlashni rivojlantirish bugungi kunda o‘quvchilarning chuqur tahliliy ko‘nikmalarini shakllantirish va ularga tarixni kengroq nuqtai nazardan tushunish imkonini berish uchun muhimdir. Quyida zamonaviy strategiyalarning asosiy yo‘nalishlari va ularni amalga oshirish usullari keltiriladi.

Kritik fikrlashni rivojlantirish strategiyalari:

1. **Manbalarning tahlili va solishtiruvlari**
   - **Usul**: Tarixiy manbalarni o‘rganishda turli xil nuqtai nazarlarni taqdim etish. Masalan, bitta tarixiy hodisa haqida turli mualliflarning yozuvlarini o‘rganish va ularni qiyoslash.
   - **Natija**: O‘quvchilar tarixiy voqealarning bir tomonlama emasligini tushunadi, faktlarni tahlil qilish va xulosalar chiqarishga o‘rganadi.
2. **Savol-javobga asoslangan yondashuv (Sokrat metodikasi)**
   - **Usul**: O‘quvchilarga ochiq savollar berib, tarixiy jarayonlarning sabab va oqibatlarini muhokama qilishni rag‘batlantirish. Masalan, “Nega Napoleonning Rossiyaga yurishi muvaffaqiyatsiz tugadi?” kabi savollar.
   - **Natija**: O‘quvchilar sabab-oqibat aloqalarini o‘rnatish va masalalarni chuqur o‘rganishga qodir bo‘ladi.
3. **Debatlar va munozaralar**
   - **Usul**: O‘quvchilarni tarixiy masalalar bo‘yicha ikki yoki undan ortiq guruhlarga ajratib, ularni muayyan nuqtai nazarlarni himoya qilishga undash.
   - **Natija**: O‘quvchilar o‘z fikrlarini dalillar bilan isbotlashni o‘rganadilar.
4. **Tarixiy hodisalarning o‘ziga xosliklarini aniqlash**
   - **Usul**: Tarixiy voqealarni umumiy xususiyatlari va o‘ziga xos jihatlari bo‘yicha tahlil qilish. Masalan, turli davlatlarning inqiloblarini taqqoslash.
   - **Natija**: O‘quvchilar umumlashtirish va farqlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi.
5. **Fake news va tarixiy afsonalarni tahlil qilish**

- **Usul**: O‘quvchilarga tarixiy afsonalar va noto‘g‘ri ma’lumotlar (misol uchun, "Troya urushi"ning haqiqatlari) berilib, ulardan haqiqatni ajratishni o‘rgatish.
- **Natija**: Tanqidiy fikrlash va dalillarga asoslangan qaror qabul qilish qobiliyati rivojlanadi.

Kreativ fikrlashni rivojlantirish strategiyalari:

1. **Tarixiy voqealarni dramatizatsiya qilish**
   - **Usul**: O‘quvchilarni tarixiy voqealar asosida spektakl yoki rolli o‘yinlar yaratishga undash.
   - **Natija**: O‘quvchilar tarixni jonli shaklda idrok etadi, ijodiy yondashuvni rivojlantiradi.
2. **Alternativ tarix yozish**
   - **Usul**: O‘quvchilarga tarixiy voqealarning boshqa rivojlanish yo‘llarini tasavvur qilib, alternativ tarixiy ssenariylar yaratishni topshirish. Masalan, “Agar Ikkinchi Jahon urushida boshqa davlat g‘alaba qilganida, dunyo qanday bo‘lardi?”
   - **Natija**: O‘quvchilar ijodkorlik va tasavvur qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi.
3. **Vaqt kapsulalari va xronologiyalar yaratish**
   - **Usul**: O‘quvchilar o‘z davrini tasavvur qilgan holda, tarixiy shaxs sifatida "vaqt kapsulasini" yozish yoki o‘tmish voqealari uchun yangi xronologiyalar ishlab chiqish.
   - **Natija**: O‘quvchilar tarixiy tafakkur bilan ijodkorlikni birlashtirishni o‘rganadilar.
4. **Raqamli hikoya yaratish**
   - **Usul**: O‘quvchilarni tarixiy mavzular asosida videolar, podkastlar, yoki interaktiv hikoyalar yaratishga rag‘batlantirish.
   - **Natija**: Zamonaviy texnologiyalardan foydalanib, tarixni o‘ziga xos shaklda talqin qilish imkoniyati yaratiladi.
5. **San’at va madaniyatni o‘rganish orqali tarixni anglash**
   - **Usul**: Tarixiy davrlarning san’ati va adabiyotini o‘rganish, o‘quvchilardan o‘zlari uchun o‘sha davr asarlarini yaratishni so‘rash (masalan, o‘rta asrga oid miniatyuralarni chizish).
   - **Natija**: O‘quvchilarda tarixiy davrlarning ijtimoiy va madaniy xususiyatlarini tasavvur qilish qobiliyati rivojlanadi.

Texnologiyalarni qo‘llash orqali strategiyalar:

1. **Virtual va kengaytirilgan reallik (VR/AR)**: O‘quvchilar tarixiy joylarga virtual safarlar uyushtirish orqali tarixni chuqurroq his qilishlari mumkin.
2. **Gamifikatsiya (o‘yinlashtirish)**: Tarixiy mavzular bo‘yicha interaktiv o‘yinlar ishlab chiqish va o‘quvchilarni ular bilan ishlashga jalb qilish.
3. **Tarixiy simulyatsiyalar**: Masalan, "Civilization" kabi o‘yinlardan foydalanib, o‘quvchilar o‘z strategik qarorlarini sinab ko‘rishlari mumkin.

Yakuniy natija: Bu strategiyalar yordamida o‘quvchilar faqatgina tarixiy ma’lumotlarni yodlash bilan cheklanib qolmay, balki tarixni mustaqil o‘rganish, dalillarga asoslangan xulosalar chiqarish va ijodiy yondashish imkoniyatlariga ega bo‘ladilar. Bu esa ularning shaxsiy rivojlanishida va XXI asr ko‘nikmalarini shakllantirishda muhim o‘rin tutadi.

2-guruh uchun tarqatma

2. Tanqidiy va kreativ fikrlashni rivojlantirishning umumiy metodlari

Tanqidiy va kreativ fikrlashni rivojlantirishning umumiy metodlari ta’lim jarayonida o‘quvchilarni analitik va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan usullardir. Ushbu metodlar o‘quvchilarning muammolarni hal qilish, yangi g‘oyalarni yaratish, va dalillar asosida xulosa chiqarish kabi qobiliyatlarini oshirishga qaratilgan.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish metodlari

1. **SAVOL-JAVOB USULI**:
   - **Sokratik savol-javob**: Muammoli savollar orqali o‘quvchilarning tahliliy fikrlashiga undash.
   - **Misol**: "Qanday sabablar bilan tarixiy voqea sodir bo‘ldi?" yoki "Bu qarorning boshqa oqibatlari qanday bo‘lishi mumkin?"

2. **DALILLARNI TAHLIL QILISH**:
   - Manbalarni ishonchliligi va dalillarni to‘g‘riligini baholash.
   - **Misol**: Ikkita tarixiy manbani solishtirish va ularning farqlarini aniqlash.
3. **VENN DIAGRAMMASI**:
   - Turli voqea, tushuncha yoki shaxslarni taqqoslash va umumiyliklar va farqlarni aniqlash.
4. **IQTIBOSLAR BILAN ISHLASH**:
   - Tarixiy yoki badiiy matnlardagi fikrlarni tahlil qilish va ularning kontekstini tushuntirish.
5. **MASALANI TURGLI NUQTAI NAZARDAN KO‘RIB CHIQISH**:
   - Bir masalaga qarama-qarshi tomonlardan yondashish va har ikki nuqtai nazarni himoya qilish.

Kreativ fikrlashni rivojlantirish metodlari

1. **IJODIY YOZUVLAR VA QIZIQISHLAR**:
   - O‘quvchilardan hikoya, she’r yoki esse yozish so‘raladi.
   - **Misol**: "Agar siz o‘z davringizdagi muhim bir voqeani qayta yaratgan bo‘lsangiz, qanday bo‘lardi?"
2. **ROLLOVCHI O‘YINLAR**:
   - O‘quvchilarni tarixiy shaxslar yoki mavzular bilan bog‘liq rollarni o‘ynashga jalb qilish.
   - **Misol**: Simulyatsiya qilish orqali qarorlar qabul qilish.
3. **MIYA HUJUMI (BRAINSTORMING)**:
   - Muammo yoki savol yuzasidan maksimal darajada ko‘p g‘oya ishlab chiqish va ularni tahlil qilish.
4. **KREATIV MUQOBILLAR YARATISH**:
   - Yangi va ilgari qo‘llanilmagan yechimlar taklif qilish yoki voqealarni boshqacha tasavvur qilish.
5. **MULTIMEDIYA VA VIZUALIZATSIYA**:
   - Grafikalar, xaritalar, rasmlar, yoki boshqa vizual vositalar yordamida fikrlarni ifodalash.

Umumiy strategiyalar

1. **OCHIQ SAVOLLAR YARATISH**:
   - O‘quvchilarni turli xil javoblarni o‘ylashga majbur qiluvchi muammoli savollar.
2. **MUAMMOLI TA'LIM**:
   - Aniq bir vaziyatni hal qilish uchun bilim va ijodkorlikni birlashtirish.
3. **JAMOAVIY ISH**:
   - Guruh ishlari orqali turli qarashlarni ko‘rib chiqish va yangi g‘oyalar ishlab chiqish.
4. **O‘ZINI BAHOLASH**:
   - O‘quvchilarga o‘z yondashuvlarini baholash imkoniyatini berish.
5. **REFLEKSIYA**:
   - O‘quvchilar o‘z ishlari va qarorlarini qayta ko‘rib chiqib, ulardan xulosa chiqarish.

Natijalar

- **Tanqidiy fikrlash**: Yaxshi dalillar asosida xulosa chiqarish, qarama-qarshiliklarni ko‘ra olish va fikrlarni chuqurroq tahlil qilishni o‘rgatadi.
- **Kreativ fikrlash**: O‘quvchilarni yangi g‘oyalarni o‘ylab topish va ularni ijodkorlik bilan amalga oshirishga rag‘batlantiradi.

Ushbu metodlar har qanday mavzuda va turli fanlarda qo‘llanilishi mumkin bo‘lib, ularni qo‘shib ishlatish yanada samarali natija beradi.

3-guruh uchun tarqatma

3.Tarixiy loyiha va tadqiqotlar

Tarixiy loyiha va tadqiqotlar tarix fanining rivojlanishida muhim ahamiyatga ega bo‘lib, ular tarixiy voqealar, shaxslar yoki davrlar yuzasidan ilmiy ma’lumotlarni to‘plash va tahlil qilish jarayonlarini o‘z ichiga oladi. Bunday tadqiqotlar keng miqyosda **tarixiy hujjatlar**, arxiv materiallari, yozma va og‘zaki manbalar, moddiy yodgorliklar yordamida amalga oshiriladi.

Tarixiy loyihalar

Tarixiy loyihalar muayyan mavzu asosida uzoq muddatli izlanishlar va amaliy tadqiqotlar shaklida bajariladi. Masalan:

- **Ikkinchi jahon urushida o‘zbekistonliklarning ishtirokini o‘rganish loyihasi** orqali elektron ma'lumotlar bazasi va “Vatan fidoyilari” kabi xotira kitoblari tayyorlanadi. Bu loyiha urush qatnashchilari haqida yangi tarixiy ma’lumotlarni ilmiy muomalaga kiritishni ko‘zlaydi.
- Arxeologik qazishmalar va topilmalar orqali tarixiy davrlarni o‘rganish loyihalari ham tarixiy voqealarni tasdiqlash yoki yangi dalillarni aniqlash imkonini beradi.

Tadqiqotlarning ilmiy ahamiyati

1. **Xronologik aniqlik** – Tarixiy voqealar ketma-ketligi aniq hujjatlar asosida o‘rganiladi.
2. **O‘tmishni anglash** – Davrning madaniy, ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy sharoitlarini tahlil qilish imkonini beradi.
3. **Ilmiy dalillar** – Yangi manbalarni ochish, tadqiqot natijalarini ilmiy maqolalar va jurnallarda chop etish yo‘li bilan tarix fanini boyitish.

Innovatsion texnologiyalar

Bugungi kunda tarixiy loyihalarda **virtual reallik (VR)** va **raqamli texnologiyalar** qo‘llanilmoqda. Bu orqali tarixiy tajribalarni ko‘rgazmali shaklda tushunish va o‘rganish osonlashadi.

Bunday loyiha va tadqiqotlar, shuningdek, tarixiy tafakkurni rivojlantirish va o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish uchun ham katta ahamiyatga ega.

Tarixiy loyiha va tadqiqotlar – bu tarixiy voqealar, shaxslar, jarayonlar va obidalarni o‘rganish maqsadida amalga oshiriladigan izlanishlar va ilmiy loyihalardir. Ushbu jarayonda tarixchilar ilmiy metodlarga tayanib, tarixiy manbalar asosida yangi dalillarni o‘rganadi, aniqlaydi va jamiyatga taqdim etadi.

Tarixiy loyiha turlari:

1. **Amaliy loyihalar:** Muayyan tarixiy davrga oid ma'lumotlarni jamlash va tizimlashtirish. Masalan, Ikkinchi jahon urushi qatnashchilari haqida elektron bazalarni yaratish loyihalari bunga misoldir. Bunday loyihalarda tarixiy hujjatlar, og‘zaki tarix usullari va arxiv materiallari asosiy manba sifatida ishlatiladi【66】.
2. **Tadqiqot loyihalari:** Tarixiy jarayonlar yoki muammolarni ilmiy o‘rganish orqali tahlil qilish va xulosalar chiqarish. Bu loyihalarda mikro va makro tarix yondashuvlaridan foydalaniladi.
3. **Arxeologik loyihalar:** Tarixiy obidalar va moddiy madaniyat yodgorliklarini tadqiq qilish, ularni saqlash va tiklashga qaratilgan loyihalar.
4. **Interaktiv tarixiy loyihalar:** Virtual texnologiyalar, vizual tadqiqotlar va 3D modellashtirish orqali tarixiy voqealarni keng jamoatchilikka tushunarli shaklda yetkazish.

Ilmiy ahamiyati:

- Tarixiy loyihalar orqali **yangi tarixiy ma’lumotlar aniqlanadi va ilmiy muomalaga kiritiladi**.
- **Xalqning tarixiy xotirasi tiklanadi va avlodlar o‘rtasida tarixiy bilimlar uzviyligi ta’minlanadi**.
- Amaliy natijalar muzeylar, ilmiy jurnallar va elektron bazalar orqali keng jamoatchilikka yetkaziladi.

Shuningdek, tarixiy loyihalar milliy o‘zlikni anglash va tarixiy ongni mustahkamlashda muhim rol o‘ynaydi. Tarixiy tadqiqotlarda **tarixiy manbalar bilan ishlash**, **diskurs va atamalar tahlili**, **miqdoriy va sifatli usullar** kabi metodlardan foydalaniladi. Bu tarixiy haqiqatni aniqlash va yoritishda muhim ilmiy yondashuvlardir.

4-guruh uchun tarqatma

4. Tarix fanida analitik fikrlashni rivojlantirish

Tarix fanida **analitik fikrlash**ni rivojlantirish o‘quvchilarning tarixiy voqealarni chuqur tahlil qilish, sabab-oqibat aloqalarini aniqlash va turli nuqtai nazarlarni baholash qobiliyatini oshirishga xizmat qiladi. Bu yondashuv tarixni nafaqat voqealar yig‘indisi sifatida o‘rganishni, balki uni tushunish, tahlil qilish va o‘rganilgan ma’lumotlarga asoslangan xulosalar chiqarishni maqsad qiladi.

Tarixda analitik fikrlashni qo‘llash usullari

1. **Tarixiy sabab-oqibatlarni tahlil qilish**:
   - O‘quvchilar tarixiy hodisalarning sabablari va oqibatlarini aniqlashni o‘rganadi.
   - **Misol**: Birinchi jahon urushi sabablarining siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy jihatlarini baholash va uning global oqibatlarini aniqlash.
2. **Dalillarning ishonchliligini baholash**:
   - Tarixiy manbalarning qaysi biri ishonchli ekanligini va ularning dalillarini qanday baholashni o‘rgatadi.
   - **Misol**: Bir voqeani tasvirlayotgan ikkita manbani taqqoslash va ularning ob’ektivligini tahlil qilish.
3. **Tarixiy jarayonlarni xronologik tahlil qilish**:
   - Bir voqea qanday bosqichlarda amalga oshganini aniqlash.
   - **Misol**: Industrial inqilobning Yevropa mamlakatlaridagi rivojlanish bosqichlari va uning ijtimoiy ta’siri.
4. **Turli nuqtai nazarlarni solishtirish**:
   - Har bir tarixiy voqeaga turli guruhlar yoki davlatlarning qarashlarini o‘rganish.
   - **Misol**: Ikkinchi jahon urushida ittifoqchilar va Axis kuchlarining strategik yondashuvlarini tahlil qilish.
5. **Tarixiy voqealarning muqobil rivojlanishini tahlil qilish**:
   - Tarixdagi muhim qarorlarning boshqacha natijalarga olib kelishi mumkin bo‘lgan ssenariylarini tahlil qilish.
   - **Misol**: "Agar Napoleon Vaterloo jangida g‘alaba qozonganida, Yevropa qanday bo‘lishi mumkin edi?"
6. **Mavhum tushunchalarni hayotiy misollar orqali o‘rganish**:
   - Tarixiy tushunchalarni amaliy holatlar bilan bog‘lash.
   - **Misol**: Feodalizmni Yevropa va Yaponiyadagi o‘xshashlik va farqlar orqali tushuntirish.

Tarixda analitik fikrlashni rivojlantirish uchun metodlar

1. **Case-study (Amaliy holat tahlili)**:
   - Muayyan tarixiy voqeani chuqur o‘rganish va undagi sabab-oqibat aloqalarini aniqlash.
   - **Misol**: “Qadimgi Rim imperiyasining qulashiga olib kelgan omillarni tahlil qilish.”
2. **Debatlar va tahliliy munozaralar**:
   - Tarixiy qarorlarni muhokama qilish va turli nuqtai nazarlarni asoslab berish.
   - **Misol**: “Leninning yangi iqtisodiy siyosati: muvaffaqiyatmi yoki muvaffaqiyatsizlik?”
3. **Tarixiy xaritalar bilan ishlash**:
   - Tarixiy hududiy o‘zgarishlarni aniqlash va ularning sabablarini o‘rganish.
   - **Misol**: Ikkinchi jahon urushi davomida davlat chegaralarining o‘zgarishini tahlil qilish.
4. **Guruh loyihalari**:
   - Tarixiy mavzularni guruhlarda tahlil qilish va birgalikda xulosalar chiqarish.
   - **Misol**: “O‘rta asr savdo yo‘llarining Yevropa va Osiyodagi ahamiyati.”
5. **Manbalar bilan ishlash**:

- Tarixiy matnlar, hujjatlar va suratlarni o‘qib, ularning mazmunini va ahamiyatini tahlil qilish.

Natijalar

Tarixda analitik fikrlashni rivojlantirish:

- O‘quvchilarning tarixni mantiqiy tushunishiga yordam beradi.
- Voqealarning murakkab bog‘liqliklarini aniqlash qobiliyatini oshiradi.
- Dalillarga asoslangan qarorlar qabul qilishga o‘rgatadi.
- Tarixni zamonaviy jarayonlar bilan bog‘lash imkonini beradi.

Bu yondashuv nafaqat tarix fanini yaxshi tushunishga, balki keng qamrovli dunyoqarash va intellektual qobiliyatlarni rivojlantirishga ham yordam beradi.

Analitik fikrlashni rivojlantirish - bu insonning ma'lumotlarni chuqur tahlil qilish, ular o‘rtasidagi mantiqiy bog‘liqlikni aniqlash va asoslangan xulosalar chiqarish qobiliyatini kuchaytirishga qaratilgan jarayon. Analitik fikrlash kundalik hayotda muhim qarorlar qabul qilishda, muammolarni hal qilishda va ta'lim jarayonlarida asosiy rol o‘ynaydi.

Analitik fikrlashni rivojlantirishning asosiy yondashuvlari

1. **Dalillar bilan ishlash**:
   - Har qanday ma'lumot yoki g‘oyaning manbasini tekshirish va uning ishonchliligini baholash.
   - Misol: Ilmiy maqolalardan ma'lumotlarni olib, ular asosida sabab-oqibat aloqalarini aniqlash.
2. **Kuzatuv qobiliyatini rivojlantirish**:
   - Atrof-muhitdagi detallarga e'tibor berish va ulardan xulosalar chiqarishni o‘rganish.
   - Mashq: Biror murakkab rasm yoki diagrammani ko‘rib, uning asosiy xususiyatlarini tahlil qilish.
3. **Muammoli vaziyatlarni tahlil qilish**:
   - Murakkab vaziyatlarni kichik qismlarga bo‘lib o‘rganish va ularning yechimlarini aniqlash.
   - Misol: Bir biznesdagi muammoni tahlil qilib, qanday yechimlar samarali ekanligini baholash.
4. **Diagrammalar va grafikalar bilan ishlash**:
   - Diagrammalar, xaritalar va grafiklardan ma'lumotlarni chiqarib olish va ularni tahlil qilish.
   - Mashq: O‘quv grafikalaridan dalillar va tendensiyalarni topish.
5. **Savollar berish**:
   - "Nima uchun?", "Qanday qilib?", "Nima natija bo‘lardi, agar...?" kabi savollar orqali ma'lumotni chuqurroq o‘rganish.
   - Mashq: Biror tarixiy voqeaning sabablari va natijalarini chuqurroq o‘rganish.

Analitik fikrlashni rivojlantiruvchi metodlar

1. **Case-study (Amaliy holatlar tahlili)**:
   - Muayyan real hayotiy vaziyatni o‘rganish va uni tahlil qilish orqali mantiqiy xulosalar chiqarish.
2. **Swot-tahlil**:
   - Biror masala, loyiha yoki qarorning kuchli va zaif tomonlari, imkoniyatlar va xavflarini baholash.
3. **Masalalar va mantiqiy mashqlar**:
   - Mantiqiy jumboqlar, matematik masalalar yoki strategik o‘yinlar orqali tahliliy fikrlashni rivojlantirish.
4. **Fikrlash kartalari (Mind mapping)**:
   - Murakkab ma'lumotlarni ko‘rgazmali shaklda tartibga solib, ular o‘rtasidagi bog‘liqlikni aniqlash.
5. **Muqobil yechimlarni o‘rganish**:

- Bir muammoning bir nechta yechimini taklif qilib, ularning afzalliklari va kamchiliklarini solishtirish.

Rivojlantirish uchun mashqlar va faoliyatlar

- **Mantiqiy o‘yinlar**: Sudoku, shaxmat, yoki boshqa strategik o‘yinlar orqali fikrlash jarayonini takomillashtirish.
- **Kitob va maqolalarni tahlil qilish**: Badiiy va ilmiy asarlarni o‘qib, ularning mantiqiy asoslarini tahlil qilish.
- **Hujjatlar bilan ishlash**: Rasmiy hujjatlar, statistik ma'lumotlar va yangiliklarni o‘rganib, xulosalar chiqarish.
- **Debatlar va munozaralar**: Qarama-qarshi fikrlarni himoya qilish va dalillarni baholash orqali fikrlashni chuqurlashtirish.

Analitik fikrlashning foydalari

- Murakkab muammolarni yechish qobiliyatini oshiradi.
- Fikrlar o‘rtasidagi mantiqiy bog‘liqlikni aniqlashni osonlashtiradi.
- Yangi vaziyatlarga moslashuvchanlikni oshiradi.
- Hayotda samarali va o‘ylangan qarorlar qabul qilishga yordam beradi.

Analitik fikrlashni rivojlantirish uzluksiz jarayon bo‘lib, har kuni amaliy mashg‘ulotlar orqali takomillashtirib borilishi mumkin.

5-guruh uchun tarqatma

5.Tarix darslarida kollaborativ o‘rganish va muhokamalarni tashkil etish hamda debat va munozaralarni ahamiyati

Tarix darslarida kollaborativ o‘rganish va muhokamalarni tashkil etish, o‘quvchilarni faol ishtirok etishga undash va mantiqiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun juda samarali metodlardan biri hisoblanadi. Ushbu yondashuvlar quyidagi usullar orqali amalga oshiriladi:

1. **Jamoaviy loyihalar**: O‘quvchilar kichik guruhlarda ishlash orqali tarixiy mavzularni chuqur o‘rganadilar. Masalan, tarixiy voqealar, davrlar yoki shaxslar haqida loyiha tayyorlash, ularni jamoa bo‘lib taqdim etish.
2. **Rolli o‘yinlar va debatlar**: O‘quvchilar tarixiy shaxslar rolida chiqish qilib, voqealarga nisbatan nuqtai nazarlarini ifodalaydilar. Debatlar orqali bir-birining fikrini tahlil qilishadi va tarixiy hodisalarning sabab va oqibatlarini tushunishadi.
3. **Muammoli savollar**: Tarixiy muammolarni aniqlash va yechim izlashda o‘quvchilar hamkorlikda ish olib borishadi. Masalan, tarixiy hodisaning muqobil yo‘nalishlarini aniqlash.
4. **Kollaborativ muhokamalar**: Tarixiy hujjatlar, xaritalar va ma’lumotlarni birgalikda tahlil qilish orqali o‘quvchilar muhokamalar orqali tarixiy dalillarga asoslangan xulosalar chiqaradi.
5. **Interfaol texnologiyalar**: Zamonaviy texnologiyalar yordamida virtual tarixiy sayohatlar va simulyatsiyalar tashkil etiladi. Bu tarixiy voqealarni jonliroq tushunishga yordam beradi.

Ushbu metodlar o‘quvchilarda tarixiy tafakkurni rivojlantirish bilan birga, ularni tanqidiy va kreativ fikrlashga o‘rgatadi. Jamoaviy faoliyat orqali nafaqat tarixiy bilimlarni o‘zlashtirish, balki kommunikativ ko‘nikmalar ham rivojlanadi.

Debatlar va munozaralarning tarix darslarida ahamiyati:

1. **Tanqidiy va kreativ fikrlashni rivojlantirish**: Debatlar orqali o‘quvchilar tarixiy voqealarni turli nuqtai nazardan ko‘rib chiqadilar. Bu ularda tanqidiy tahlil qilish, dalillarni izlash va faktlarga asoslangan fikr bildirish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.
2. **Muloqot va jamoaviy ishlash ko‘nikmalarini shakllantirish**: Munozara va bahslar o‘quvchilarga o‘z fikrlarini mantiqiy va izchil ifodalashni, qarama-qarshi fikrlarni hurmat bilan qabul qilishni o‘rgatadi. Bu esa kelajakda ularning jamoada ishlash ko‘nikmasini mustahkamlaydi.

3. **Tarixiy jarayonlarni chuqur tushunish**: O‘quvchilar voqealarni faqatgina yodlab olish emas, balki sabab va oqibatlarini tushunishga intiladilar. Bu jarayon orqali tarixiy xronologiyani mantiqiy bog‘lash qobiliyati ortadi.

4. **Faollik va motivatsiya oshadi**: Debatlar o‘quvchilarda darsga bo‘lgan qiziqishni oshiradi. Tarixiy shaxslarning rollarini ijro etish, o‘sha davrdagi voqealarni jonlantirish dars jarayonini yanada jonli qiladi.

5. **Dunyoqarashni kengaytirish**: Debatlar orqali tarixiy voqealar yuzasidan turli qarashlar va nazariyalar taqdim etiladi. Bu esa o‘quvchilarning tarixiy empatiya va inson huquqlarini tushunishiga yordam beradi.

O‘qituvchilar tarixiy bahs va munozaralarni tashkil qilish uchun guruhli ish, rolli o‘yinlar, "savol-javob" va dalillarga asoslangan himoya kabi metodlardan foydalanishlari mumkin. Tarixiy dramalar, virtual simulyatsiyalar va interfaol texnologiyalar ham mazmunli debatlarni o‘tkazishga yordam beradi.

Bular orqali tarix darslari nafaqat bilim beruvchi, balki o‘quvchilarni tarixiy voqealar bilan chuqur tanishtiruvchi samarali platformaga aylanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI:

Huquqiy-me’yoriy hujjatlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida” PF-60-son Farmoni, - T.: 2022.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” PF-5712-son Farmoni, - T.: 2019.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi “2022-2026-yillarda maktab ta’limini rivojlantirish bo‘yicha milliy dasturni tasdiqlash to‘g‘risida” PF-134-son Farmoni, - T.: 2022.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 26-maydagi “Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi hamda uning tizimidagi tashkilotlar faoliyatini samarali tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-79 son Farmoni, - T.: 2023.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 21-iyundagi “Maktabgacha va maktab ta’limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-231-son qarori, - T.: 2024.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti asarlari

6. Mirziyoyev Sh.M., Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak. Mamlakatimizni 2016-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017-yilga mo‘ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo‘nalishlariga bag‘ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma’ruza, 2017-yil 14-yanvar // Sh.M. Mirziyoyev. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017. – 104 b.

Ilmiy-metodologik adabiyotlar

1. Alimova D.A., Ilhomov Z.A. Tarix fani metodologiyasi. - T. 2018.
2. Eshqobilov S. O‘quv-tarbiyaviy ishlarni boshqarishda axborot tizimlaridan foydalanish. Metodik qo‘llanma. – Toshkent: A. Avloniy nomidagi milliy-tadqiqot instituti, 2022. – 74 b.
3. Gaffarov Y.X. “Tarix o‘qitish metodikasi” -T ., “Olmaliq kitob business” nashriyoti. 2023.
4. Ibragimov A.A. Malaka oshirish ta’limida muammoga asoslangan o’qitish texnologiyasini qo’llash. Uslubiy qo’llanma. – Samarqand.,2022.
5. Sagdiyev A., Fuzailova G., Hasanova M. Tarix o‘qitish metodikasi. - T.: TDPU, 2008.

6. Sagdullayev A. Ta’lim: tarix masalasi va maktab darsliklari holati. “Ma’rifat”, 2020, 5-avgust.
7. Sagdullayev A.S. O‘zbekiston tarixi. Darslik, 1-kitob. - T. 2019.
8. Suyarov N. Ta’limda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish. – Toshkent. Sharq.-2020. 56-b.
9. Shlyayxer A. Jahon miqyosidagi ta’lim. XXI asr maktab tizimini qanday barpo etmoq kerak? / so‘z boshi Sh.Shermatov, H.Umarova; Umumiy tahrir D.Norboeva; tarjimonlar: R.Axmatova, D.Norboeva. – Toshkent: “Zamin Nashr” nashriyoti, 2022 – 344 bet.
10. Suvanova K.R. Malaka oshirish ta’limida loyihaga asoslangan o‘qitish texnologiyasini qo‘llash. Uslubiy qo‘llanma. – Samarqand: “Bilig-ilmiy faoliyat” nashriyorti, 2024. 60 b.
11. Tursunov F. Tarix ta’limida integratsiya yondashuvlari. Toshkent. Xalq ta’limi-2017. 115-b.
12. Xakimova D.M. Tarix fanini o‘qitishda yangi metodlardan foydalanish. O‘quv metodik qo‘llanma. Toshkent shahar PYMO‘MM // 2024 y. // LESSON PRESS 22 b.
13. Xayitmetov M., G‘ulomov R. “Tarix fanini o‘qitish metodikasi” – Toshkent 2015. -105 b

1. Qo‘shimcha manbalar

2. lex.uz – O‘zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi.
3. uzedu.uz – Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligining rasmiy sayti.
4. kitob.uz – Respublika bolalar kutubxonasi sayti.
5. onlinedu.uz – uzluksiz kasbiy ta’lim platformasi.
6. ziyonet.uz – axborot ta’lim portali.
7. yaklass.ru – maktab o‘quvchilari uchun raqamli ta’limiy resurs, Rossiya.
8. Openai.com – Amerika sun'iy intellekt sohasida tadqiqotlar olib boruvchi ilmiy-tadqiqot tashkiloti

3.4 “TARIX DARSLARIDA O‘QUVCHILARNING O‘QUV FAOLIYATI NATIJALARINI BAHOLASH” MODULI

3.4. 2-MAVZU KO‘NIKMALARGA ASOSAN BAHOLASH, LOYIHAVIY BAHOLASH.

(2 soat nazariy mashg‘ulot)

Ushbu dars o‘qituvchi tomonidan taqdimot shaklida ma’ruza qilinishi yoki tinglovchilarni **3 ta** guruhga bo‘lib va har bir guruhga quyidagi rejalar bo‘lib berilishi mumkin.

1) Ko‘nikmalarga asosan baholash (Skills-Based Assessment)

2. Tarixiy voqealarni tahlil qilish va ulardan xulosa chiqarish qobiliyatini baholash

3) Loyihaviy baholash usullari: Tarixiy jurnal

Ushbu savollar bo‘yicha o‘qituvchi qo‘shimcha ma’lumotlar yozilgan tarqatmalar ham tayyorlab qo‘yishi mumkin. Tinglovchilar belgilangan vaqt davomida o‘zlariga berilgan ma’lumotlarni o‘rganib chiqib, tahlil qiladilar hamda o‘zlarini fikrlarini bildiradilar.

O‘qituvchi uchun taqdimotlar:

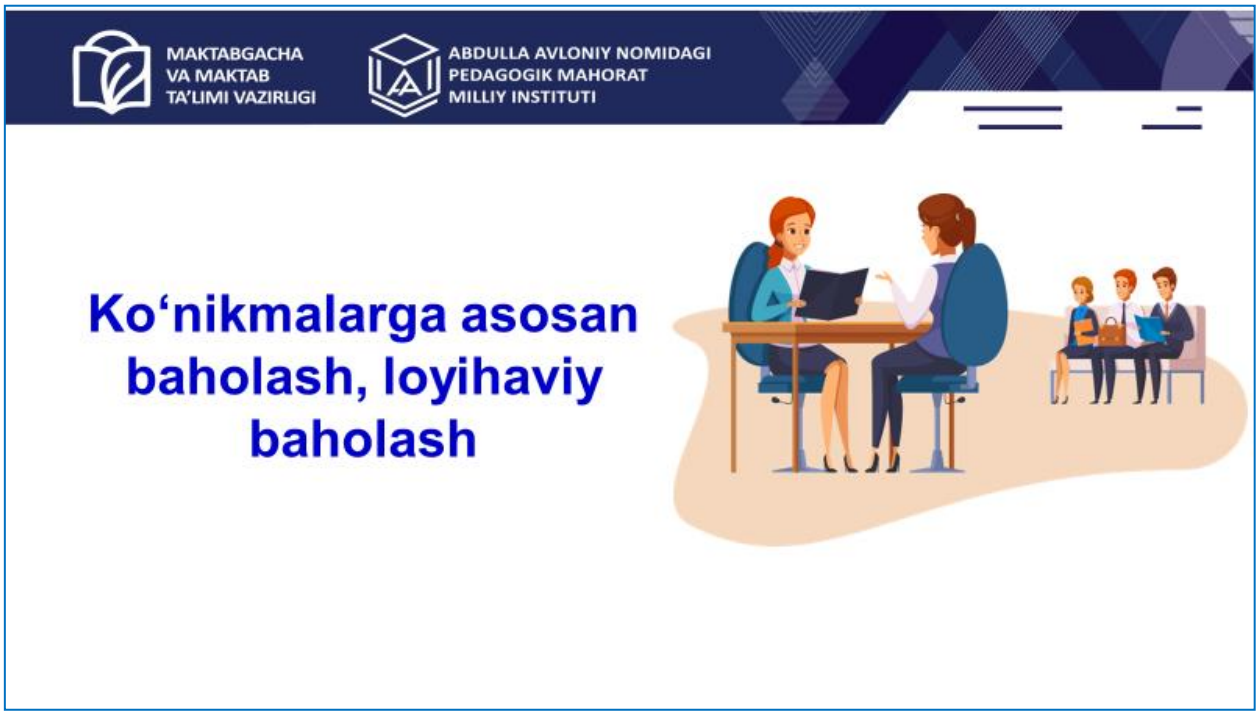

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI VAZIRLIGI

ABDULLA AVLONIY NOMIDAGI PEDAGOGIK MAHORAT MILLIY INSTITUTI

Loyihaviy baholashning asosiy maqsadlari:

1. Amaliy bilim olish: Tarixiy voqealar va hodisalarni o‘quvchilarning shaxsiy hayoti yoki zamonaviy muammolar bilan bog‘lash.
2. Ijodiy yondashuvni rivojlantirish: Tarixiy jarayonlarni tahlil qilish, talqin qilish va yangi g‘oyalar yaratish.
3. Jamoada ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirish: Guruhda loyiha ustida ishlash, vazifalarni bo‘lish va umumiy natijaga erishish.
4. O‘quvchilarning mustaqilligi: Loyiha ustida ishlashda o‘quvchilar o‘z-o‘zini boshqaradi, tadqiqot olib boradi va yakuniy natijani taqdim etadi.

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI VAZIRLIGI

ABDULLA AVLONIY NOMIDAGI PEDAGOGIK MAHORAT MILLIY INSTITUTI

Loyihaviy baholash uchun bosqichlar:

1. Mavzuni tanlash:
2. Tadqiqot olib borish:
3. Ijodiy ishni yaratish:
4. Taqdimot qilish:
5. Baholash:

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI VAZIRLIGI

ABDULLA AVLONIY NOMIDAGI PEDAGOGIK MAHORAT MILLIY INSTITUTI

Baholash mezonlari:

1. Mazmun: Tarixiy faktlarning aniqligi va to‘g‘riligi. Tadqiqotning chuqurligi.
2. Ijodiy yondashuv: Loyihaning qiziqarli va noan’anaviyligi.?
3. Ta’sirchanlik: Taqdimotda muammoga e’tibor qaratish va auditoriyani jalb qilish.
4. Hamkorlik: Jamoaviy loyihalarda guruh ichidagi vazifalar taqsimoti va uyg‘unlik.

Tinglovchilar uchun qo‘shimcha ma’lumotlar:

1) Ko‘nikmalarga asosan baholash (Skills-Based Assessment)

Ko‘nikmalarga asosan baholash (Skills-Based Assessment) — bu o‘quvchilarning ma’lum bir bilim, ko‘nikma yoki kompetensiyalarni qanday darajada egallaganliklarini aniqlash va baholashga qaratilgan yondashuvdir. Bu baholash usuli nafaqat o‘quvchilar yodlagan ma’lumotlarni tekshirish, balki ularning bilganlarini amaliyotda qanday qo‘llashni bilishlarini o‘lchashga asoslanadi.

Ko‘nikmalarga asosan baholashning mohiyati

- O‘quvchilarning tanqidiy fikrlash, muammoni hal qilish, ijodkorlik, muloqot qilish, va boshqa o‘quv va hayotiy ko‘nikmalarini aniqlash.
- Asosiy e’tibor bilimdan ko‘ra o‘quvchilarning o‘zlashtirgan bilimlarini real hayotdagi vaziyatlarda qo‘llashiga qaratiladi.
- Baholash jarayoni ko‘proq vazifalarni bajarish va amaliy topshiriqlarni hal qilish orqali amalga oshiriladi.

Ko‘nikmalarga asosan baholashning afzalliklari

1. **Individual rivojlanishni o‘lchash:** Har bir o‘quvchining o‘z o‘sish sur’atini kuzatish imkonini beradi.
2. **Hayotiy kompetensiyalarni baholash:** O‘quvchilar real hayotda ishlatadigan ko‘nikmalarini o‘rganadi va ularga tayyorlanadi.
3. **Qo‘llanmalilik:** Amaliy vazifalar va loyihalar orqali o‘quvchilarni o‘rgatadi.
4. **Motivatsiyani oshiradi:** O‘quvchilar o‘z bilimlari va ko‘nikmalarini qanday qo‘llashni tushunadilar va bu ularda qiziqish uyg‘otadi.

Baholash jarayonida asosiy e’tibor qaratiladigan ko‘nikmalar

1. **Kognitiv ko‘nikmalar**: Tanqidiy fikrlash, tahlil qilish, muammoni hal qilish.
2. **Ijodiy ko‘nikmalar**: Innovatsion yondashuv, yangi g‘oyalarni ishlab chiqish.
3. **Muloqot ko‘nikmalari**: Og‘zaki va yozma muloqot qobiliyatlari.
4. **Jamoaviy ishlash**: Guruhda hamkorlik qilish, boshqaruv va mas’uliyatni o‘z zimmasiga olish.
5. **Texnologik ko‘nikmalar**: Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish.
6. **Emotsional intellekt**: Empatiya, o‘z-o‘zini boshqarish, boshqalarni tushunish.

Baholash usullari va vositalari

1. **Amaliy topshiriqlar:** O‘quvchilar o‘rganilgan mavzular bo‘yicha amaliy ishlarni bajaradilar.
   - Masalan: Tarix darsida "Salib yurishlarining oqibatlarini xarita va diagramma yordamida ko‘rsatib bering."
2. **Loyihalar:** O‘quvchilar guruhda yoki yakka tartibda loyiha yaratadilar.

- Masalan: "G‘aznaviylar davlatining boshqaruv tizimini grafik yordamida tushuntiring."

3. **Rolli o‘yinlar:** Tarixiy voqealarni dramatik tarzda namoyish qilish.
   - Masalan: "Amir Temur va Xitoy elchisi o‘rtasidagi muzokarani tasvirlab bering."
4. **Portfolio:** O‘quvchining dars davomida ishlab chiqilgan barcha ishlarini yig‘ish.
   - Masalan: Har bir loyiha, esse yoki tahliliy ishni yig‘ib, umumiy xulosa chiqarish.
5. **Quiz va testlar:**
   - Kichik testlar orqali bilim darajasini tekshirish.
6. **Refleksiya:** O‘quvchi o‘zining rivojlanishini o‘zi baholaydi va bu haqda fikr bildiradi.
   - Savol: "Dars davomida o‘rganganlaringizni hayotda qanday qo‘llaysiz?"

Ko‘nikmalarga asosan baholashda qo‘llaniladigan savollar

1. "O‘rgangan ma’lumotlaringizni qanday qilib real hayotda qo‘llashingiz mumkin?"
2. "Ushbu masalaning boshqa mumkin bo‘lgan yechimlarini tushuntiring."
3. "Boshqalar bilan ishlashda qanday ko‘nikmalaringiz foydali bo‘ldi?"
4. "Berilgan muammoga qanday innovatsion yechimlar taklif qilishingiz mumkin?"

Baholash mezonlari

1. **Ishning to‘g‘riligi va aniq bajarilishi:** O‘quvchi vazifani qanday darajada bajaradi.
2. **Ijodkorlik darajasi:** Fikr va g‘oyalarning yangiligi va amaliy ahamiyati.
3. **Muloqot qobiliyati:** Yozma va og‘zaki fikrlarni tushunarli ifoda etish.
4. **Hamkorlik:** Guruh ishida faol ishtirok etish va mas’uliyatni bo‘lishish.
5. **Tahlil va xulosa chiqarish qobiliyati:** Vaziyatni chuqur tahlil qilish va asosli xulosalar qilish.

Xulosa

Ko‘nikmalarga asosan baholash o‘quvchilarning darsda o‘rganilgan bilim va ko‘nikmalarni amaliyotda qanday qo‘llay olishlarini aniqlashga yordam beradi. Bu yondashuv ularni nafaqat darsni o‘zlashtirishga, balki hayotiy kompetensiyalarni rivojlantirishga ham tayyorlaydi. Bu usul samarador bo‘lishi uchun o‘qituvchi aniq mezonlarga asoslangan va qiziqarli topshiriqlarni tayyorlashi lozim.

2) Tarixiy voqealarni tahlil qilish va ulardan xulosa chiqarish qobiliyatini baholash

Tarixiy voqealarni tahlil qilish va ulardan xulosa chiqarish qobiliyatini baholash — bu o‘quvchilarning tarixiy ma’lumotlarni o‘rganib, ulardan tanqidiy xulosa chiqarish va ularni bugungi kunga nisbatan tahlil qilish qobiliyatini o‘lchash

jarayonidir. Ushbu yondashuv tarix fanida faqatgina faktlarni eslab qolishdan ko‘ra, o‘quvchilarning tarixiy voqealarning sabab-natija munosabatlarini aniqlash va ularga chuqur yondashish ko‘nikmalarini rivojlantirishni maqsad qiladi.

Muhim jihatlar

1. **Tarixiy kontekstni tushunish:** Voqeaning yuz berish sabablarini, shart-sharoitlarini va uning davrga ta’sirini aniqlash.
2. **Sabab va natijani tahlil qilish:** Voqeaga olib kelgan omillarni va uning oqibatlarini chuqur o‘rganish.
3. **Xulosa chiqarish:** O‘quvchilarning voqeadan dars olishlari va bugungi kunga ta’sirini tushuntirish.
4. **Tanqidiy fikrlash:** Tarixiy voqealarga sub’ektiv baho bermay, dalillar asosida tahlil qilish.

Baholash uchun qo‘llaniladigan metodlar

1. Savollar asosida baholash

O‘quvchilarga tarixiy voqealarni tahlil qilish uchun ochiq savollar beriladi:

- **Sababiy bog‘liqlik:** "Nima uchun Salib yurishlari boshlangandi? Uning iqtisodiy va madaniy oqibatlari nimalardan iborat edi?"
- **Natija va ta’sir:** "Amir Temur yurishlari qanday madaniy va iqtisodiy o‘zgarishlarga olib keldi?"
- **Taqqoslash:** "XV asrdagi Yevropaning iqtisodiy siyosatini O‘rta Osiyodagi iqtisodiy siyosat bilan taqqoslang."

2. Tarixiy voqea kartasi (timeline) yaratish

O‘quvchilar voqeani vaqt davomida rivojlanish tartibida aks ettiruvchi xarita yaratadilar. Bu ularning sabab va oqibatni tushunish qobiliyatini aniqlashga yordam beradi.

3. Muammoli vaziyat (case study) ustida ishlash

O‘quvchilarga tarixiy voqea haqidagi material beriladi va ular vaziyatni tahlil qilib, muammo yechimini topishga harakat qiladilar.

- **Misol:** "Chingizxon davrida bosqinchilik siyosati qanday davlatlarning rivojlanishiga to‘sqinlik qilgan? Qanday choralar qabul qilinishi mumkin edi?"

4. Esselar yozdirish

O‘quvchilar tanlangan tarixiy mavzu bo‘yicha dalillarni o‘z ichiga olgan esse yozadilar.

- **Misol:** "XX asr boshidagi o‘zbek jadidchiligi va uning bugungi kun siyosiy va madaniy taraqqiyotiga ta’siri."

5. Vizual materiallar bilan ishlash

- O‘quvchilarga xaritalar, rasmlar yoki diagrammalar taqdim etiladi. Ular ushbu materiallar asosida voqealarni tahlil qiladilar va xulosa chiqaradilar.
- **Misol:** "Xaritada G‘aznaviylar davlati hududlarini tahlil qilib, uning iqtisodiy va strategik ahamiyatini aniqlang."

O‘quvchilarning qobiliyatlarini rivojlantirish uchun savollar

1. **Tanqidiy tahlil savollari:**
   - "Bu voqea nimaga olib keldi?"
   - "Ushbu qaror boshqa mamlakatlar yoki xalqlar uchun qanday oqibatlarga ega bo‘lgan?"

2. **Xulosa chiqarishga oid savollar:**
   - "Ushbu voqeadan qanday dars olish mumkin?"
   - "Uning bugungi jamiyat uchun ahamiyati qanday?"
3. **Alternativ ssenariylar:**
   - "Agar bu voqea boshqa sharoitda yuz berganida, qanday natijalar bo‘lishi mumkin edi?"

Baholash uchun mezonlar

1. **Ma’lumotlarni to‘g‘ri tahlil qilish:**
   - Tarixiy voqealar kontekstini to‘g‘ri tushunish.
2. **Sabab va natijalarni aniqlash:**
   - Har bir voqeaga olib kelgan omillarni va uning oqibatlarini aniq tushuntira olish.
3. **Dalillardan foydalanish:**
   - Fakt va dalillarni mantiqiy ravishda qo‘llash.
4. **Xulosalarning asoslanganligi:**
   - O‘quvchining tahliliga asoslangan holda aniq va dalillarga tayanib xulosa chiqarishi.
5. **Ijodiy va tanqidiy yondashuv:**
   - Voqeaga yangi va ijodiy nuqtai nazardan qaray olish.

Misollar: Tarixiy voqealarni baholash uchun topshiriqlar

1. **Tahliliy topshiriq:**
   - "Buyuk ipak yo‘li faoliyati O‘rta Osiyo iqtisodiyotiga qanday ta’sir ko‘rsatdi? Dalillar keltiring."
2. **Taqqoslash:**
   - "XV asrdagi Chingiziylar davlati bilan Usmonli turklari davlati o‘rtasidagi iqtisodiy siyosatni taqqoslang."
3. **Muammoli savollar:**
   - "Nima uchun o‘rta asrlar Yevropasida savdo rivojlanib, lekin fan va san’at sust rivojlangan? Sizningcha, bu masalani qanday hal qilish mumkin edi?"

Xulosa. Tarixiy voqealarni tahlil qilish va ulardan xulosa chiqarish qobiliyatini baholash o‘quvchilarning tarixga chuqurroq kirib borishini va voqealardan o‘ziga kerakli darslarni olishini ta’minlaydi. Bu yondashuv orqali o‘quvchilar faqat tarixni bilibgina qolmay, bugungi hayotda yuz berayotgan muammolarni tahlil qilish va ularga yechim topishga tayyorlanadi. O‘qituvchi baholash jarayonini puxta rejalashtirishi va o‘quvchilarni fikrlashga rag‘batlantiruvchi topshiriqlar berishi kerak.

3) Loyihaviy baholash usullari: Tarixiy jurnal

Loyihaviy baholash — o‘quvchilarning tanlangan mavzuga oid chuqur tadqiqot o‘tkazishi va ijodiy loyiha yaratishi orqali o‘z bilim va ko‘nikmalarini namoyon qilishiga qaratilgan baholash shaklidir. **Tarixiy jurnal** loyihasi esa o‘quvchilarning tarixiy voqealar, shaxslar yoki davrlarga nisbatan tahliliy va ijodiy yondashuvlarini rivojlantirishda samarali usuldir.

Tarixiy jurnal loyihasi

Tarixiy jurnal loyihasi o‘quvchilarga tarixiy voqealarni xuddi o‘sha davrda yashayotgan shaxsning nuqtai nazaridan yoritib berish imkoniyatini yaratadi.

Ushbu loyiha orqali o‘quvchilar tanlangan davr, voqea yoki tarixiy shaxs hayotini yozuv, rasm, xronika yoki intervyu shaklida aks ettiradi.

Loyiha bosqichlari

1. **Mavzuni tanlash:**
   - O‘quvchilar ma’lum bir davr yoki voqeaga oid mavzuni tanlaydi (masalan, "Buyuk Ipak yo‘lidagi savdogar kundaligi" yoki "Amir Temur qo‘shinidagi askar ko‘zi bilan").
2. **Ma’lumot yig‘ish:**
   - O‘quvchilar tarixiy manbalar, kitoblar, maqolalar va internet resurslaridan foydalanib, o‘z jurnal uchun kerakli ma’lumotlarni yig‘adi.
3. **Mazmunni ishlab chiqish:**
   - Voqealar va holatlar o‘sha davr tilida va kontekstida yoziladi, shu bilan birga tarixiy haqiqatga mos kelishi ta’minlanadi.
4. **Ijodiy yondashuv:**
   - Jurnal rasmlar, diagrammalar, xronologik grafikalar va o‘sha davrga oid xayoliy yozuvlar bilan boyitiladi.
5. **Taqdimot:**
   - O‘quvchilar tayyorlangan jurnallarni sinfda taqdim etib, muhokama qiladi va boshqalar bilan fikr almashadi.

Baholash mezonlari

Loyihaviy baholashda o‘quvchilarning ishi uchta asosiy mezon bo‘yicha baholanadi:

1. Mazmun (Content)

- O‘quvchi tanlagan mavzu bo‘yicha chuqur va to‘g‘ri ma’lumotlarni taqdim etganmi?
- Mazmun tarixiy voqealar, shaxslar va kontekstni aniq aks ettirganmi?
- Misol: O‘quvchi jurnalida G‘aznaviylar davlatining iqtisodiy siyosatini to‘g‘ri tushuntirgan va tarixiy voqealar ketma-ketligini to‘g‘ri ko‘rsatgan.

Savollar baholash uchun:

- "Mazmun tarixiy voqealarga qanchalik mos keladi?"
- "Jurnal voqealar haqida chuqur tahlil va xulosalar keltirganmi?"

2. Tarixiy ishonchlilik (Historical Accuracy)

- O‘quvchi ma’lumotlarni tarixiy haqiqat asosida tasvirlaganmi?
- Qanday dalillar va manbalarga asoslangan?
- Misol: Jurnal voqealari tarixiy faktlar bilan mos keladi va o‘quvchi manbalardan to‘g‘ri foydalangan.

Savollar baholash uchun:

- "Jurnalning ishonchliligi va dalillari qay darajada to‘g‘ri?"
- "Tarixiy voqealar va faktlar real hayotga qanchalik mos keladi?"

3. Ijodiy yondashuv (Creativity and Presentation)

- O‘quvchi jurnalni qiziqarli va ijodiy usulda yaratganmi?
- Rasmlar, diagrammalar yoki xronikalar kabi qo‘shimcha elementlardan foydalanganmi?
- Misol: Jurnal o‘quvchini jalb qiladigan uslubda bezatilgan, grafikalar va xronologik chizma keltirilgan.

Savollar baholash uchun:

- "Jurnalning ijodiy ko‘rinishi qanchalik samarali?"
- "Loyiha o‘quvchining mavzuga bo‘lgan qiziqishini aks ettiradimi?"

Baholash uchun qo‘llaniladigan yondashuvlar

1. **Rubrikalar (criteria matrix):**

Baholash mezonlari (mazmun, tarixiy ishonchlilik, ijodiy yondashuv) bo‘yicha ball tizimi ishlab chiqiladi. Har bir mezon uchun ball 1 dan 5 gacha belgilanadi.

Misol:

- Mazmun: 5
- Tarixiy ishonchlilik: 4
- Ijodiy yondashuv: 5

2. **Hamkorlik baholash (peer review):**

O‘quvchilar bir-birlarining ishlarini baholaydilar va takliflar beradilar.

3. **Refleksiya:**

O‘quvchilar loyiha yakunida o‘z ishlarini baholab, o‘z tajribalari haqida fikr bildiradilar.

Misol topshiriqlar

1. **Mavzu:**
   - "Salib yurishlaridagi bir askarning kundalik jurnali"
   - "G‘aznaviylar davrida madaniyat va san’at rivoji haqida ijodiy tasvir."
2. **Savollar:**
   - "Kundalik jurnalida qanday voqealar aks ettiriladi va ular tarixiy voqealarga mos keladimi?"
   - "Sizningcha, jurnal qahramoni qanday hayotiy muammolarni boshdan kechirgan bo‘lishi mumkin?"
3. **Ijodiy elementlar:**
   - Xarita chizish
   - Xayoliy intervyu qo‘shish
   - O‘sha davrga xos rasmlar yoki diagrammalar

Xulosa. **Tarixiy jurnal** loyihasi o‘quvchilarning tahliliy fikrlash, ijodkorlik va tarixiy faktlarni tushunish qobiliyatlarini rivojlantirish uchun kuchli vositadir. Ushbu loyiha orqali o‘quvchilar tarixni o‘rganishda nafaqat faktlarni yodlash, balki ular ustida ishlash, kontekstni tushunish va o‘z dunyoqarashlarini boyitish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Baholash mezonlari aniq belgilansa, loyiha samaradorligi yanada oshadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI:

Huquqiy-me’yoriy hujjatlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida” PF-60-son Farmoni, - T.: 2022.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” PF-5712-son Farmoni, - T.: 2019.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi “2022-2026-yillarda maktab ta’limini rivojlantirish bo‘yicha milliy dasturni tasdiqlash to‘g‘risida” PF-134-son Farmoni, - T.: 2022.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 26-maydagi “Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi hamda uning tizimidagi tashkilotlar faoliyatini samarali tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-79 son Farmoni, - T.: 2023.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 21-iyundagi “Maktabgacha va maktab ta’limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-231-son qarori, - T.: 2024.

Ilmiy-metodologik adabiyotlar

14. Alimova D.A., Ilhomov Z.A. Tarix fani metodologiyasi. - T. 2018.
15. Eshqobilov S. O‘quv-tarbiyaviy ishlarni boshqarishda axborot tizimlaridan foydalanish. Metodik qo‘llanma. – Toshkent: A. Avloniy nomidagi milliy-tadqiqot instituti, 2022. – 74 b.
16. Gaffarov Y.X. “Tarix o‘qitish metodikasi” -T ., “Olmaliq kitob business” nashriyoti. 2023.
17. Ibragimov A.A. Malaka oshirish ta’limida muammoga asoslangan o’qitish texnologiyasini qo’llash. Uslubiy qo’llanma. – Samarqand.,2022.
18. Sagdiyev A., Fuzailova G., Hasanova M. Tarix o‘qitish metodikasi. - T.: TDPU, 2008.
19. Sagdullayev A. Ta’lim: tarix masalasi va maktab darsliklari holati. “Ma’rifat”, 2020, 5-avgust.
20. Suyarov N. Ta’limda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish. – Toshkent. Sharq.-2020. 56-b.
21. Shlyayxer A. Jahon miqyosidagi ta’lim. XXI asr maktab tizimini qanday barpo etmoq kerak? / so‘z boshi Sh.Shermatov, H.Umarova; Umumiy tahrir D.Norboeva; tarjimonlar: R.Axmatova, D.Norboeva. – Toshkent: “Zamin Nashr” nashriyoti, 2022 – 344 bet.
22. Suvanova K.R. Malaka oshirish ta’limida loyihaga asoslangan o‘qitish texnologiyasini qo‘llash. Uslubiy qo‘llanma. – Samarqand: “Bilig-ilmiy faoliyat” nashriyorti, 2024. 60 b.
23. Tursunov F. Tarix ta’limida integratsiya yondashuvlari. Toshkent. Xalq ta’limi- 2017. 115-b.
24. Xakimova D.M. Tarix fanini o‘qitishda yangi metodlardan foydalanish. O‘quv metodik qo‘llanma. Toshkent shahar PYMO‘MM // 2024 y. // LESSON PRESS 22 b.
25. Xayitmetov M., G‘ulomov R. “Tarix fanini o‘qitish metodikasi” – Toshkent 2015. -105 b
26. Sadiev A. Maktabda tarix o’qitish metodikasi.-T., 1988, 138-146 b.
27. Sadiev A. O’zbekiston xalqlari tarixini o’qitish.-T., 1993., 126-130 b
28. Tolipov O'.Q.Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tadbiqiy asoslari (o'quv qo'llanma). - T.: "Fan" nashriyoti, 2006 y.

Qo‘shimcha manbalar

1. lex.uz – O‘zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi.
2. uzedu.uz – Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligining rasmiy sayti.
3. kitob.uz – Respublika bolalar kutubxonasi sayti.
4. onlinedu.uz – uzluksiz kasbiy ta’lim platformasi.
5. ziyonet.uz – axborot ta’lim portali.
6. Openai.com – Amerika sun'iy intellekt sohasida tadqiqotlar olib boruvchi ilmiy-tadqiqot tashkiloti

3.4.3 MAVZU. VIZUAL TAQDIMOTGA ASOSLANGAN BAHOLASH.Rolli va refleksiv baholash.

(2 soat amaliy mashg‘ulot)

1. Mazmunning dolzarbligi

Tavsifi:

- O‘quvchi ishida tarixiy faktlar, voqealar va shaxslar haqida aniq va to‘g‘ri ma’lumotlar berilgan bo‘lishi kerak.
- Mavzuni tushunish va o‘zaro bog‘liq jihatlarni ko‘rsatish muhim.

Baholash mezonlari:

Ball	Tavsif
10	Mazmun to‘liq va dolzarb, tarixiy faktlar aniq, mavzuni mukammal yoritadi.
7-9	Asosiy faktlar to‘g‘ri, ammo ayrim noaniqliklar mavjud.
4-6	Faktlar qisman noto‘g‘ri yoki mavzu yuzaki yoritilgan.
1-3	Mazmun noto‘g‘ri yoki mavzudan chetga chiqqan.

Misol:

Mavzu: *Amir Temur va uning hukmronligi*.

O‘quvchilar Amir Temurning siyosiy yurishlari, davlat boshqaruvi va madaniyat rivojiga qo‘shgan hissasi haqida aniq dalillarga asoslangan podkast tayyorlaydi.

2. Audio sifat

Tavsifi:

- Ishning texnik sifati, jumladan, ovoz yozuvining tiniqligi, musiqiy yoki boshqa effektlarning qo‘llanishi.
- Texnik jihatlar o‘quvchilarning ishni qiziqarli va samarali tarzda yetkazishiga xizmat qilishi kerak.

Baholash mezonlari:

Ball	Tavsif
10	Audio tiniq, texnik jihatlar a’lo darajada, ovoz balandligi va musiqalar uyg‘un.
7-9	Audio yaxshi, ammo ba’zi joylarda muammo bor (masalan, ovoz balandligida).
4-6	Texnik jihatlar yuzaki, shovqin yoki noqulayliklar mavjud.
1-3	Audio sifati past, mazmunni eshitish qiyin.

Misol:

Podkastda Amir Temur harbiy yurishlarining xaritasi tasvirlangan paytda fon musiqasi bilan jonlantiriladi va suhbat shovqinsiz muhitda yoziladi.

3. Tahliliy ko‘nikmalar

Tavsifi:

- O‘quvchining tarixiy voqealarni o‘rganish va ularning sabab va oqibatlarini aniqlash qobiliyati.
- O‘quvchi dalillarni bog‘lab, umumiy xulosa chiqarishi lozim.

Baholash mezonlari:

Ball	Tavsif
10	Tahlil chuqur, sabab va oqibatlar aniq, xulosalar dolzarb.
7-9	Asosiy tahliliy fikrlar mavjud, ammo ayrim jihatlar yetarlicha yoritilmagan.
4-6	Tahlil yuzaki, sabab va oqibatlar to‘liq tushuntirilmagan.
1-3	Tahlil mavjud emas yoki noto‘g‘ri.

Misol:

Podkastda Amir Temur harbiy yurishlari natijasida iqtisodiy va madaniy aloqalar qanday rivojlanganiga oid tahlil keltiriladi.

Misol: Baholash uchun amaliy topshiriq

Topshiriq:

"Buyuk Ipak yo‘lidagi savdo va madaniyat" mavzusida podkast tayyorlang.

1. O‘zbekistondagi savdo shaharlarining o‘rni va ahamiyatini tushuntiring.
2. Buyuk Ipak yo‘lining bugungi kunga ta’siri haqida xulosa qiling.
3. Tarixiy voqealarni qiziqarli va ijodiy tarzda yoritishga harakat qiling.

Baholash jadvali:

Mezon	**Maksimal ball**	**Tushuntirish**
Mazmunning dolzarbligi	10	Tarixiy faktlarning aniqligi va dolzarbligi.
Audio sifat	10	Ovoz yozuvining tiniqligi va musiqiy uyg‘unlik.
Tahliliy ko‘nikmalar	10	Sabab va oqibatlarni bog‘lay olish qobiliyati.
Ijodiy yondashuv	5	Ishning qiziqarli va ijodiy tarzda yoritilishi.

Umumiy ball: 35

Xulosa. O‘quvchilari uchun muqobil baholash o‘quv jarayonini qiziqarli va samarali qilish uchun katta imkoniyatlar yaratadi. Ushbu mezonlardan foydalanib, o‘qituvchi o‘quvchilarning bilim darajasini, ijodkorligini va tarixiy voqealarni tahlil qilish qobiliyatlarini baholashi mumkin. Bunda o‘quvchilarni qo‘llab-quvvatlash va ularning qiziqishini rag‘batlantirish muhim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI:

Huquqiy-me’yoriy hujjatlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida” PF-60-son Farmoni, - T.: 2022.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” PF-5712-son Farmoni, - T.: 2019.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi “2022-2026-yillarda maktab ta’limini rivojlantirish bo‘yicha milliy dasturni tasdiqlash to‘g‘risida” PF-134-son Farmoni, - T.: 2022.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 26-maydagi “Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi hamda uning tizimidagi tashkilotlar faoliyatini samarali tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-79 son Farmoni, - T.: 2023.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 21-iyundagi “Maktabgacha va maktab ta’limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-231-son qarori, - T.: 2024.

Ilmiy-metodologik adabiyotlar

1. Alimova D.A., Ilhomov Z.A. Tarix fani metodologiyasi. - T. 2018.
2. Eshqobilov S. O‘quv-tarbiyaviy ishlarni boshqarishda axborot tizimlaridan foydalanish. Metodik qo‘llanma. – Toshkent: A. Avloniy nomidagi milliy-tadqiqot instituti, 2022. – 74 b.
3. Gaffarov Y.X. “Tarix o‘qitish metodikasi” -T ., “Olmaliq kitob business” nashriyoti. 2023.
4. Ibragimov A.A. Malaka oshirish ta’limida muammoga asoslangan o’qitish texnologiyasini qo’llash. Uslubiy qo’llanma. – Samarqand.,2022.
5. Sagdiyev A., Fuzailova G., Hasanova M. Tarix o‘qitish metodikasi. - T.: TDPU, 2008.
6. Sagdullayev A. Ta’lim: tarix masalasi va maktab darsliklari holati. “Ma’rifat”, 2020, 5-avgust.
7. Suyarov N. Ta’limda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish. – Toshkent. Sharq.-2020. 56-b.
8. Shlyayxer A. Jahon miqyosidagi ta’lim. XXI asr maktab tizimini qanday barpo etmoq kerak? / so‘z boshi Sh.Shermatov, H.Umarova; Umumiy tahrir D.Norboeva; tarjimonlar: R.Axmatova, D.Norboeva. – Toshkent: “Zamin Nashr” nashriyoti, 2022 – 344 bet.
9. Suvanova K.R. Malaka oshirish ta’limida loyihaga asoslangan o‘qitish texnologiyasini qo‘llash. Uslubiy qo‘llanma. – Samarqand: “Bilig-ilmiy faoliyat” nashriyorti, 2024. 60 b.
10. Tursunov F. Tarix ta’limida integratsiya yondashuvlari. Toshkent. Xalq ta’limi- 2017. 115-b.

11. Xakimova D.M. Tarix fanini o‘qitishda yangi metodlardan foydalanish. O‘quv metodik qo‘llanma. Toshkent shahar PYMO‘MM // 2024 y. // LESSON PRESS 22 b.
12. Xayitmetov M., G‘ulomov R. “Tarix fanini o‘qitish metodikasi” – Toshkent 2015. -105 b
13. Sadiev A. Maktabda tarix o’qitish metodikasi.-T., 1988, 138-146 b.
14. Sadiev A. O’zbekiston xalqlari tarixini o’qitish.-T., 1993., 126-130 b
15. Tolipov O'.Q.Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tadbiqiy asoslari (o'quv qo'llanma). - T.: "Fan" nashriyoti, 2006 y.

Qo‘shimcha manbalar

14. lex.uz – O‘zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi.
15. uzedu.uz – Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligining rasmiy sayti.
16. kitob.uz – Respublika bolalar kutubxonasi sayti.
17. onlinedu.uz – uzluksiz kasbiy ta’lim platformasi.
18. ziyonet.uz – axborot ta’lim portali.
19. Openai.com – Amerika sun'iy intellekt sohasida tadqiqotlar olib boruvchi ilmiy-tadqiqot tashkiloti

3.4.3 Mavzu. ROLLI BAHOLASH, REFLEKSIV BAHOLASH.

(2 soat amaliy mashg‘ulot)

Reja:

1. **Rolli baholash tushunchasi va uning baholash mezonlari**
2. **Reflektiv baholash tushunchasi va uning baholash mezonlari**
3. **Rolli va Reflektiv Baholashning Afzalliklari**
4. **Rolli va Reflektiv Baholashga amaliy topshiriqlar**
5. **Xulosa**

Tayanch so‘zlar: Rolli baholash, Reflektiv baholash

1 Rolli baholash;

Rolli baholash — bu o'quvchilarga tarixiy yoki ijtimoiy kontekstda o'zlarini ma'lum bir shaxs yoki guruh a'zosi sifatida tasavvur qilishga asoslangan baholash metodidir. Bu metod o'quvchilarni tarixiy voqealarni yoki muhim shaxslarni o'z nuqtai nazaridan ko'rishga va shu tariqa ularning fikr va his-tuyg'ularini tushunishga undaydi. Rolli baholash jarayonida o'quvchilar tarixiy voqealarga o'zlarining hissiy va aqliy qarashlari bilan yondashadilar, bu esa o'rgangan bilimlarni mustahkamlashga yordam beradi.

Rolli Baholash Mezonlari:

Rolli baholash mezonlari — bu o'quvchilarning o'z rollarini qanday bajarishini va ular orqali qanday bilimlarni namoyon qilishlarini baholash uchun asosiy mezonlar va ko'rsatkichlardir. Ular quyidagi jihatlarni o'z ichiga oladi:

1. **Rolla to'g'riligi:** O'quvchining tanlangan roli va uning tarixiy shaxs yoki voqea bilan bog'liqligi.
2. **Fikr va hissiyotlarning ifodalanishi:** O'quvchi o'z rolini bajarishda qanday qilib o'z fikrlarini va hissiyotlarini aniq va mantiqan bayon qilishi.
3. **Tarixiy kontekstga moslik:** O'quvchi o'zining tarixiy bilimlarini qanday qilib voqealar va shaxslar bilan bog'lashini baholash.
4. **Maqsadga muvofiqlik:** O'quvchi o'zining rolida qanday qilib tarixiy voqealarni yoki holatlarni o'z nuqtai nazaridan tahlil qilishni ko'rsatadi.

5. **Yaratijilik va ijodkorlik:** O'quvchining roldan qanday foydalanishi va shaxsiy qarashlarini qanday ilgari surishi.

Misol uchun, o'quvchilar "Buyuk Inqilob" mavzusida baholash jarayonida o'zlarini inqilobchilar, siyosiy rahbarlar yoki oddiy fuqarolar sifatida tasavvur qilib, o'z hissiyotlari va fikrlarini ifodalashlari mumkin. Shu tarzda, ular nafaqat tarixiy faktlarni eslab qoladilar, balki tarixning ijtimoiy va hissiy tomonlarini ham anglab etadilar.

Rolli baholash o'quvchilarni faol ishtirok etishga undaydi va ularning analitik fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi. O'quvchilar o'zgaruvchan tarixiy sharoitlarda qarorlar qabul qilish va o'zlarining fikrlarini muntazam ravishda tahlil qilishga o'rganadilar.

2. Reflektiv baholash;

Reflektiv baholash — bu o'quvchilarning o'zlarining o'qish, o'rganish va tajriba jarayonlarini tahlil qilish va ularga nisbatan fikr yuritish jarayonidir. Bu metod o'quvchilarga o'z bilimlarini va tajribalarini tahlil qilishga, ularning kuchli va zaif tomonlarini aniqlashga yordam beradi. Reflektiv baholashda o'quvchi o'zining o'rganish usullarini, o'rganilgan materiallarga nisbatan hissiyotlarini va fikrlarini batafsil tahlil qiladi.

Reflektiv Baholash Mezonlariga Nimalar Kiradi?

Reflektiv baholash mezonlari o'quvchilarning o'rgangan materialga nisbatan qanday tahlil qilishlarini va o'zgarishlarni amalga oshirishlarini baholashga yordam beradigan asosiy ko'rsatkichlardir. Ular quyidagilardan iborat bo'lishi mumkin:

1. **O'zgarishlarga nisbatan fikr:** O'quvchi o'zgarishlarni va yangi ma'lumotlarni qanday tahlil qilganligini ko'rsatishi.
2. **O'z-o'zini baholash:** O'quvchi o'z o'rganish jarayonini qanday baholashi va o'zgarishlarni qanday amalga oshirishi.
3. **Tahlil va xulosalar:** O'quvchi o'rgangan bilimlar asosida qanday tahlil qilish va xulosa chiqarishlarini namoyon qilish.
4. **Shaxsiy tajriba:** O'quvchi o'z o'rgangan materiallarini shaxsiy tajribasi bilan bog'lab tahlil qiladi.
5. **Kelajakdagi rejalar:** O'quvchi o'rgangan bilimlarini kelajakda qanday qo'llash va rivojlantirish haqida fikr yuritadi.

Reflektiv baholash jarayonida o'quvchilar o'rgangan narsalarini baholash, ular uchun qanday yangi bilimlar kiritilganligini va bu bilimlarni kundalik hayotda qanday qo'llash mumkinligini o'ylab ko'rishadi. Bu jarayon o'quvchining o'z-o'zini anglashini kuchaytiradi va o'rgangan bilimlarning amaliy ahamiyatini tushunishga yordam beradi.

Misol uchun, agar o'quvchilar o'zlarini biror tarixiy shaxs sifatida tasavvur qilib, uning qarorlarini tahlil qilishsa, ular o'zlari duch kelgan muammolar va qarorlarning mohiyatini, tarixiy sharoitlarni qanday baholashganini va natijada qanday ijtimoiy va siyosiy o'zgarishlarga olib kelganini ko'rishlari mumkin.

Reflektiv Baholashning Mohiyati:

Reflektiv baholashning mohiyati — bu o'quvchining o'rgangan bilimlari va o'quv jarayoni haqida chuqurroq va tanqidiy fikr yuritishidir. Bu baholash jarayonida o'quvchilar o'zlarining qanday bilim olishlarini, qanday usullardan foydalanishni

va shu jarayondan qanday xulosalar chiqarishlarini tahlil qiladilar. Reflektiv baholashning asosiy maqsadi o'quvchining o'z o'rganish tajribasini yaxshilash va kelajakdagi o'rganish jarayonlarini samarali qilishdir.

Reflektiv Topshiriqlar Tayyorlash Qanday Samara Beradi?

Reflektiv topshiriqlar o'quvchilarni o'z o'rganish jarayonlariga chuqurroq kirib borishga undaydi. Bunday topshiriqlarni tayyorlash o'quvchilarga nafaqat o'rgangan bilimlarini sinovdan o'tkazish imkonini beradi, balki ularning o'z fikrlarini va bilimlarni amaliyotda qo'llash qobiliyatini ham rivojlantiradi. Reflektiv topshiriqlar shuningdek o'quvchilarning o'zlarini o'rgatish va o'rgangan bilimlarini qanday ishlatishlarini yaxshiroq anglashlariga yordam beradi. Bu esa o'z-o'zini tahlil qilish va o'zgarishga tayyorlikni oshiradi.

3. Rolli va Reflektiv Baholashning Afzalliklari:

- **O'qish jarayonining interaktivligi:** O'quvchilar faqat ma'lumotni qabul qilish bilan cheklanmay, balki o'zlarini tarixiy sharoitlarga moslashtirishadi, bu esa ularning o'rganish motivatsiyasini oshiradi.
- **Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish:** O'quvchilar tarixiy voqealarni tanqidiy baholashni o'rganadilar, bu esa ularga nafaqat tarixiy faktlarni, balki voqealar va shaxslar ortidagi sabablarni tushunishga yordam beradi.
- **Emotsional va kognitiv rivojlanish:** Rolli va reflektiv baholash metodlari o'quvchilarda tarixga nisbatan emotsional bog'lanishni yaratadi, bu esa ularning tarixga bo'lgan qiziqishini kuchaytiradi va bilimlarni uzoq muddatli saqlashga yordam beradi.

Tarix darslarida "Jadidlar" mavzusida rolli baholashni tashkil etish

Rolli baholash tarixiy voqealarni o‘quvchilar tomonidan yanada chuqurroq o‘rganishga yordam beradigan qiziqarli va samarali usuldir. Jadidlar mavzusida rolli baholash o‘quvchilarga o‘sha davrda yuz bergan islohotlar, ijtimoiy harakatlar va muammolarni tushunishda yordam beradi. Quyida ushbu metodni amalga oshirish bo‘yicha bosqichma-bosqich yo‘riqnoma keltirilgan.

1. Dars maqsadini aniqlash

Dars maqsadi:

- Jadidlar harakatining mohiyatini tushuntirish.
- O‘quvchilarning tarixiy voqealarni tahlil qilish, rollar orqali ifodalash qobiliyatini rivojlantirish.
- O‘quvchilarga ijodiy yondashish va jamoada ishlashni o‘rgatish.

2. Rollarni taqsimlash

Jadidlar harakatidagi muhim shaxslar va islohotlarga asoslanib, rollar tayyorlanadi:

- **Jadidlar yetakchilari**: Ismoil G‘aspirali, Abdurauf Fitrat, Behbudi.
- **Islohotlarni qo‘llab-quvvatlovchi ziyolilar**: Mahalliy savdogarlar, o‘qituvchilar.
- **Harakatga qarshilik qiluvchilar**: Konservativ ulamolar yoki mahalliy boshqaruvchilar.
- **Oddiy xalq vakillari**: Bozor ahli, dehqonlar, yoshlar.

Har bir rol o‘quvchilarga qisqacha ma’lumot bilan taqdim qilinadi. Masalan:

- **Behbudi roli**: Behbudi "Maorif va adabiyot" gazetasini nashr etishda qatnashgan, yangi usul maktablarini targ‘ib qilgan. Siz uni ifodalaysiz va uning islohotlarini tushuntirishingiz kerak.

3. O‘quvchilarni tayyorlash

Manbalarni o‘rganish

O‘quvchilarga roli bilan bog‘liq tarixiy manbalar, maqolalar, rasmiy hujjatlar beriladi. Ular o‘z rollari uchun asosiy ma’lumotlarni o‘rganadi.

Rollar bo‘yicha topshiriqlar

- O‘quvchilar o‘z rollariga mos bo‘lgan nutqlarni, dalillarni va xatti-harakatlarni tayyorlashadi.
- Guruh bo‘lib ishlash topshiriladi, masalan: "Jadidlarning yangi maktablar haqidagi qarashlarini sahnalashtiring."

4. Rolli o‘yinni sahnalashtirish

Ssenariy yaratish

O‘qituvchi dars ssenariysini ishlab chiqadi yoki o‘quvchilar bilan birga ssenariyni tuzadi. Masalan:

- **Vaziyat**: Jadidlar yangi usul maktablarini ochishni rejalashtiryapti, ammo bu qaror mahalliy konservatorlar tomonidan qarshilikka uchraydi.
- **Munozara**: Har bir tomon o‘z nuqtai nazarini himoya qiladi.

Sahnalashtirish jarayoni

- O‘quvchilar rollariga kiradi va o‘z nuqtai nazarlarini ifodalaydi.
- Nutqlar, bahslar, qaror qabul qilish jarayonlari o‘tkaziladi.

5. Baholash mezonlari

O‘quvchilarning ishtiroki quyidagi mezonlar asosida baholanadi:

Mezon	Maksimal ball	Tavsif
Tarixiy mazmun	10	Tarixiy faktlar aniqligi va dolzarbligi.
Rolda o‘zini tutish	10	O‘quvchining o‘z rolini tushunishi va mahorat bilan bajarishi.
Ijodiy yondashuv	10	O‘quvchining nutqi, harakati va fikrlashdagi ijodiylik.
Jamoada ishlash	5	Guruh bilan ishlashda faol ishtirok va hamkorlik.

Umumiy ball: 35

6. Refleksiya va xulosa

Muhokama

- Sahnalashtirish tugagach, sinfda umumiy muhokama o‘tkaziladi.
- O‘quvchilardan:
  - "Jadidlar harakati bizga nima o‘rgatdi?"
  - "Bugungi kunda islohotlar qanday ahamiyatga ega?" kabi savollarga javob berish so‘raladi.

Yakuniy xulosa

- Dars oxirida o‘quvchilar tomonidan voqealarning umumiy ahamiyati va bugungi kunga ta’siri haqida xulosa chiqariladi.

5. Xulosa: Rolli baholash va reflektiv baholash tarix fanida o'quvchilarning bilimlarini yanada chuqurroq va boyroq tushunishga yordam beradigan samarali metodlardir. Bu metodlar orqali o'quvchilar nafaqat tarixiy faktlar haqida bilib olishadi, balki o'z fikrlarini shakllantirish, muammolarni tahlil qilish va o'z-o'zini anglash qobiliyatlarini rivojlantiradilar. Shu sababli, tarix fanida ushbu baholash usullarini kengroq qo'llash o'quvchilarni yanada muvaffaqiyatli va ijodiy o'rgatish uchun juda muhimdir.

3.5 “TARIX DARSLARIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH” MODULI

3.5.1 MAVZU: ILYUSTRATIV MATERIALLARDAN FOYDALANISH METODLARI

Reja:

1. Tasvirlarni samarali integratsiyalash;
2. Taqdimot ta'sirini kuchaytirish;
3. Mos keladigan rasmlarni tanlash;
4. Xulosa.

Tarix fanida ilyustrativ materiallardan foydalanish metodlari o'quvchilarga tarixiy jarayonlarni yaxshiroq tushunish va eslab qolish imkonini beradi. Ilyustrativ materiallar (rasmlar, xaritalar, fotosuratlar, diagrammalar, video va audio materiallar va boshqalar) o'quvchilarga tarixiy hodisalar, shaxslar, joylar va vaqtlar haqida ko'proq ma'lumot olishda yordam beradi. Tarix fani o'qituvchilari bu materiallarni o'quv jarayonini jonlantirish va o'quvchilarga tarixni vizual tarzda taqdim etish uchun turli metodlarda qo'llashadi.

Tarix fanida ilyustrativ materiallardan foydalanish metodlari:

1. Vizual materiallarni tahlil qilish (analiz)

- **Tahlil qilish usuli** ilyustrativ materiallarni diqqat bilan ko'rib chiqishni o'z ichiga oladi. O'quvchilar tarixiy rasmlar, fotosuratlar yoki kartalar orqali voqealar yoki holatlarni tahlil qilishga undalanadi.
  - Masalan, biror voqea yoki jangning tasvirini ko'rsatib, o'quvchilarga uning ahamiyatini va tarixiy kontekstini izohlashni so'rash mumkin.
  - **Misol:** "Jang maydonida qatnashgan askarlarning kiyimlarini ko'rib, o'quvchilarga jangning qanday sharoitda o'tganini tushuntirish."

2. Kontekstualizatsiya (Tarixiy kontekstni o'rnatish)

- **Kontekstualizatsiya** ilyustrativ materiallarni tarixiy voqealar va jarayonlar bilan bog'lashni ta'minlaydi. O'quvchilar rasmlar yoki kartalar yordamida ma'lum bir davrning ijtimoiy, siyosiy yoki madaniy ahvolini yaxshiroq tushunishlari mumkin.
  - **Misol:** Biror davlatning qadimgi xaritasini ko'rsatish orqali, o'quvchilarga o'sha davrda davlat chegaralarining qanday o'zgarganini tushuntirish.

3. Interaktiv o'quv materiallari (video va audio)

- **Video va audio materiallar** yordamida tarixiy voqealarni jonli tarzda namoyish qilish mumkin. Masalan, tarixiy film qismlarini ko'rsatish, hujjatli filmlar yoki ovozli materiallar orqali o'quvchilarga o'z vaqtida yuz bergan voqealarni qayta tiklash mumkin.
  - **Misol:** "Boshqa materiallar bilan birga, Birinchi Jahon Urushining boshlanishi haqida hujjatli filmni ko'rsatish."

4. Xaritalar va diagrammalar bilan ishlash

- **Xaritalar va diagrammalar** orqali tarixiy jarayonlarni aniqroq tushuntirish mumkin. Masalan, urushlar yoki hududiy o'zgarishlar haqidagi xaritalar o'quvchilarga geografik o'zgarishlarni ko'rsatishda foydalidir.
  - **Misol:** Biror urush davomida hududiy o'zgarishlar xaritasini ko'rsatib, o'quvchilarga janglarning qanday o'tganini tushuntirish.

5. Arxiv materiallari va hujjatlarni tahlil qilish

- Tarixiy **arxiv materiallari** (ya'ni, eski gazeta sahifalari, qo'lyozmalar, xatlar va boshqalar) orqali o'quvchilarga davrning ijtimoiy va siyosiy muhitini tanishtirish mumkin. Bu usul tarixiy manbalarni chuqurroq o'rganish imkonini beradi.
  - **Misol:** O'quvchilarga eski gazeta sahifalarini ko'rsatib, o'sha davrning muhim voqealarini qanday yoritganini tahlil qilish.

6. Tugallanmagan materiallarni qo'llash (kritik yondashuv)

- **Tugallanmagan yoki ko'rsatkichli materiallar** orqali o'quvchilarga tarixni faqat bir nuqtai nazardan emas, balki bir nechta variantlar orqali o'rganish imkonini beradi. Bu metod o'quvchilarga tarixni tanqidiy va muhokama qiluvchi yondashuv bilan o'rganishga yordam beradi.

- **Misol:** Tarixiy voqealar yoki shaxslar haqida turli xil manbalardan ma'lumotlarni taqqoslash va o'quvchilarga ularning qanday qarama-qarshi fikrlarni ifodalashini muhokama qilish.

7. Kreativ faoliyat (yaratish va rekonstruksiya qilish)

- Tarixiy voqealarni **rekonstruksiya qilish** va tasvirlash, o'quvchilarga ixtiyoriy ravishda o'sha davrni yangidan yaratish imkonini beradi. O'quvchilar ijtimoiy, siyosiy yoki iqtisodiy tizimlarni yaratishda o'zlarini sinab ko'rishlari mumkin.
  - **Misol:** O'quvchilarga o'z tarixiy xaritalarini yaratishni yoki o'sha davrga tegishli xatlarni yozishni taklif qilish.

8. Birinchi shaxsning ko'z bilan (perspektiva va replikatsiya)

- Tarixiy hodisalarni o'quvchilarga birinchi shaxsning nuqtai nazaridan ko'rsatish, ilyustrativ materiallar orqali voqeani yanada aniqroq tushunishga yordam beradi. Bu metod o'quvchilarga tarixiy shaxslarni yoki hodisalarni "qo'l bilan" his qilish imkonini beradi.
  - **Misol:** O'quvchilarga biror tarixiy shaxsning kundaligini yoki xatlarini o'qish va uning orqali o'sha davrda qanday yashaganini anglash.

9. O'quvchilarni mustaqil izlanishga undash

- Tarixiy ilyustrativ materiallarni o'quvchilarga mustaqil tarzda o'rganish va izlanish uchun berish, ularga o'z fikrlarini shakllantirishda yordam beradi.
  - **Misol:** O'quvchilarga tarixiy fotosuratlar yoki rasmlarni ko'rsatib, ular asosida tarixiy hodisalar haqidagi turli xil savollarga javob berishlarini so'rash.

Xulosa

Tarix fanida ilyustrativ materiallar o'quvchilarga voqealar, shaxslar va davrlarni yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Tarixiy ma'lumotlarni vizual tarzda taqdim etish, o'quvchilarning qiziqishini oshiradi, ular uchun murakkab tarixiy jarayonlarni soddalashtiradi va unutilmas ta'lim tajribasini yaratadi.

Dars o'tayotganda tasvirlarni samarali integratsiyalash — bu o'qituvchining dars davomida tasvirlarni (rasmlar, xaritalar, diagrammalar, fotosuratlar va boshqa vizual materiallar) darsning mazmuniga mos ravishda to'g'ri va maqsadli tarzda qo'llashi, tasvirlar orqali o'quvchilarga o'rganayotgan mavzuni yaxshiroq tushuntirish va o'quvchilarni darsga yanada faol jalb qilish jarayonidir.

Bu jarayonda tasvirlar faqat darsni boyituvchi vosita sifatida ishlatilmaydi, balki darsning **ajralmas va samarali** qismiga aylantiriladi. Tasvirlarni qo'llash orqali o'quvchilar voqealarni, tushunchalarni yoki tarixiy jarayonlarni aniqroq tasavvur qilishlari, mantiqiy tahlil qilishlari, va tushunganlarini mustahkamlashlari mumkin.

Tasvirlarni samarali integratsiyalashning asosiy xususiyatlari:

1. **Maqsadga muvofiq tanlov**: Tasvirlar o'quvchilarga o'rgatmoqchi bo'lgan mavzu yoki voqeaga bevosita bog'liq bo'lishi kerak. Bu tasvirlarning darsning maqsadi bilan muvofiqligi ta'minlanadi. Tasvirlarning asosiy vazifasi — mavzuni tushuntirishga yordam berish, o'quvchilarning bilimini kengaytirishdir.
   - **Misol:** Tarix darsida Birinchi Jahon Urushi haqidagi mavzuni yoritishda urush sahnalarini yoki davrga oid fotosuratlar ko'rsatilishi mumkin.
2. **Kontekstualizatsiya**: Tasvirlar o'quvchilarga kerakli kontekstda tushuntirilishi kerak. Bu tasvirni to'g'ri tushunish uchun zarur. Tasvirni faqat ko'rsatish kifoya qilmaydi, balki u haqida qisqacha izoh berib, tarixiy voqealarni yoritish lozim.
   - **Misol:** "Mana bu tasvirda Birinchi Jahon Urushi boshlarida yirik janglar ko'rsatilgan. Bu janglarda har ikki tomonning strategiyalari qanday edi?"
3. **Interaktivlik**: O'quvchilarga tasvirni ko'rsatganingizdan so'ng, ulardan tasvirni tahlil qilish yoki muhokama qilishni so'rash. Bu o'quvchilarning darsga yanada faol ishtirok etishini ta'minlaydi.
   - **Misol:** "Bu rasmni ko'rib, siz uning o'z davrida qanday ahamiyatga ega bo'lganini tushunasizmi? Bu tasvirda qanday hissiyotlar aks etgan?"

4. **Tahlil qilish va sintez**: Tasvirlar o'quvchilarga tahlil qilish va fikrlarini bildirishga imkon yaratadi. O'quvchilar tasvirga qarab voqeani yaxshiroq tushunishi, tarixiy jarayonni aniqlashi va mustahkamlashi mumkin.
   - **Misol:** "Mana bu xaritada Birinchi Jahon Urushining asosiy front chiziqlarini ko'rib chiqaylik. Bularning har biri qanday ta'sir ko'rsatganini tahlil qilaylik."
5. **Multimodal yondashuv**: Tasvirlar faqat vizual materiallar sifatida ishlatilmasdan, boshqa o'qitish metodlari (video, audio, matnli materiallar) bilan birgalikda qo'llanilishi lozim. Bu o'quvchilarning turli o'rganish usullariga (vizual, eshitish, matnli) mos keladi.
   - **Misol:** Tarixiy voqealarni tushuntirishda video, audio va tasvirlarni birgalikda ishlatish o'quvchilarning yanada kengroq ma'lumot olishlarini ta'minlaydi.
6. **Fikr almashish va muhokama**: O'quvchilar tasvirni ko'rib, uning mazmuni haqida fikr bildirishlari uchun muhokama qilish zarur. Bu o'quvchilarning tanqidiy fikr yuritishiga va tarixiy jarayonlarni chuqurroq tushunishiga yordam beradi.
   - **Misol:** "Bu tasvirda joylashgan odamlarning pozalari va yuz ifodalari nima haqida gapiradi? Bu qanday tarixiy holatni tasvirlaydi?"

Xulosa

Dars o'tayotganda tasvirlarni samarali integratsiyalash — bu tasvirlarni dars jarayoniga maqsadli ravishda kiritish, o'quvchilarga voqealarni yoki kontseptlarni vizual tarzda tushuntirish va ularni darsga yanada faol jalb qilish jarayonidir. Bu metod darsni interaktiv, jonli va esda qolarli qilishga yordam beradi. Tasvirlarni samarali integratsiya qilish orqali o'quvchilar tarixiy voqealarni yanada chuqurroq tushunishi va o'rganish jarayonida faol ishtirok etishlari mumkin.

Dars o'tayotganda taqdimot ta'sirini kuchaytirish deganda, o'qituvchining dars jarayonida o'quvchilarning diqqatini jalb qilish, ular bilan samarali muloqot qilish va o'rgatish maqsadlariga erishish uchun turli usullar va vositalardan foydalangan holda taqdimotni yanada jonlantirish, ta'sirchan va esda qolarli qilish jarayoni tushuniladi. Bu jarayonda taqdimot o'qituvchining bilimni samarali yetkazish va o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlashga qaratilgan.

Taqdimot ta'sirini kuchaytirishning asosiy yo'nalishlari:

1. Vizuallikni kuchaytirish (Ilyustrativ materiallar)

O'quvchilarning diqqatini jalb qilish uchun vizual materiallardan (rasmlar, diagrammalar, xaritalar, videos, slaydlar) foydalanish taqdimotni ancha kuchaytiradi. O'quvchilarning ko'rsatuv orqali bilim olishlari vizual o'rganish usulining samaradorligini oshiradi.

- **Misol:** Tarix darsida Birinchi Jahon Urushining xaritalarini va fotosuratlarini ko'rsatish, o'quvchilarga o'sha davrni tasavvur qilishda yordam beradi.

2. Taqdimotning tuzilishi

Dars taqdimoti aniq va oson tushunarli bo'lishi kerak. Darsning tuzilishini mantiqiy ravishda qurish — boshlang'ich, asosiy va yakuniy qismga bo'lib, har bir bo'limning maqsadi aniq belgilangan bo'lishi lozim. Shuningdek, taqdimotda o'quvchilarni qiziqtiradigan savollar, muhokama mavzulari yoki misollarni kiritish ta'sirni kuchaytiradi.

- **Misol:** Darsning boshida o'quvchilarga biror qiziqarli savol berib, ularni o'ylashga undash. Masalan: "Sizni tarixda eng muhim voqea nima deb o'ylaysiz?"

3. Dinamizm va jonlilik

Darsni monoton bo'lmagan, jonli va dinamik tarzda o'tkazish taqdimotning ta'sirini kuchaytiradi. O'qituvchi dars davomida ovozning ohangini, temponi, gestikulatsiyalarni va mimikalarni o'zgartirib, o'quvchilarni yanada faol jalb qiladi.

- **Misol:** O'qituvchi ma'lum bir tarixiy voqeani yoritishda dramatisatsiya qilish, ta'sirli so'zlardan foydalanish yoki konkret misollarni keltirish orqali darsni jonlantiradi.

4. Interaktiv usullarni qo'llash

Dars davomida o'quvchilarni faollashtirish uchun interaktiv metodlardan foydalanish taqdimotning samaradorligini oshiradi. O'quvchilar bilan muhokama qilish, ularni darsga jalb qilish, savollar berish yoki guruhlarga bo'lib ishlash darsni yanada ta'sirli qiladi.

- **Misol:** "Qanday qilib o'quvchilar tomonidan bildirilgan fikrlarni kiritish orqali darsni yanada samarali o'tkazish mumkin?" degan savolga javob berishni talab qilish.

5. Multimodal materiallardan foydalanish

Taqdimotni kuchaytirish uchun video, audio, grafik va animatsion materiallarni birgalikda qo'llash samarali ta'sir yaratadi. Bu usul o'quvchilarning turli o'rganish usullariga (vizual, eshitish, kinestetik) mos keladi va darsni qiziqarli qiladi.

- **Misol:** Tarix darsida urushning birinchi kunini tasvirlovchi video ko'rsatish, keyin o'sha voqealar haqida izohlar berish va grafik materiallar yordamida o'quvchilarga tahlil qilish imkonini berish.

6. O'quvchilarga individual yondashuv

Taqdimot ta'sirini kuchaytirish uchun har bir o'quvchining o'rganish usulini inobatga olish muhim. Ba'zilariga vizual materiallar ko'proq ta'sir etadi, boshqalari esa ovoz yoki matn orqali yaxshiroq o'rganishadi. Taqdimotni shu asosda moslashtirish o'quvchilarning samarali o'rganishini ta'minlaydi.

- **Misol:** Biror mavzu haqida slayd ko'rsatish va unga qo'shimcha ravishda matnli materiallar, shuningdek, video ko'rsatish.

7. Emotsional ta'sir

Darsda emotsional va hissiy ta'sir yaratish o'quvchilarning diqqatini yanada uzoq vaqt davomida ushlab turadi. Taqdimot orqali o'quvchilarning hissiyotlariga ta'sir qilish, ularni o'ylantirish va mas'uliyatli fikrlarni shakllantirish mumkin.

- **Misol:** Tarixiy bir voqeaning o'lim va qurbonlar haqidagi hissiy tasvirlarini ko'rsatish orqali o'quvchilarni shu voqeaga nisbatan chuqurroq fikr yuritishga undash.

8. O'quvchilarga faol ishtirok etish imkoniyatini yaratish

Taqdimot faqat ma'lumot berish emas, balki o'quvchilarni darsda faol ishtirok etishga undashdir. Savollar berish, guruhlarda ishlash, taqdimotlarda ishtirok etish orqali o'quvchilar o'z bilimlarini ko'rsatishadi va darsda erkinroq fikr yurita boshlaydilar.

- **Misol:** "Siz qanday qilib shunday voqea yuz berishini taxmin qilasiz? Buni qanday yaxshiroq tushuntira olasiz?" kabi savollar bilan o'quvchilarni faollashtirish.

Xulosa

Taqdimot ta'sirini kuchaytirish — bu o'qituvchi tomonidan darsda o'quvchilarning qiziqishini, faol ishtirokini va diqqatini ushlab turish uchun taqdimot metodlarini o'zgartirish, jonlantirish va turli vositalardan foydalanish jarayonidir. Bu usullar o'quvchilarga ma'lumotlarni yaxshiroq tushunishga yordam beradi, darsni yanada samarali qiladi va o'quvchilarning eslab qolishlarini osonlashtiradi. Taqdimotni dinamik, interaktiv va emotsional jihatdan boy qilish, o'quvchilarning diqqatini uzoqroq ushlab turish va ularni faol ishtirok etishga rag'batlantirish mumkin.

Taqdimotga mos keladigan rasmlarni tanlashda bir nechta asosiy jihatlarni hisobga olish zarur, chunki rasmlar darsning samaradorligini oshirishi, o'quvchilarning diqqatini jalb qilishi va ular tomonidan o'rganilayotgan mavzuni yanada chuqurroq tushunishga yordam berishi kerak. Taqdimotga mos keladigan rasmlar o'quvchilarga ma'lumotni yaxshiroq etkazish, tasavvur qilish va eslab qolishni osonlashtirishi lozim.

1. **Mavzuga mosligi**

Rasmning asosiy talabi — u darsda o'qitilayotgan mavzu yoki kontseptga mos bo'lishi kerak. Rasm ma'lum bir voqea, shaxs, joy yoki g'oya haqida aniq tasavvur berishi, o'quvchilarni mavzuga jalb qilishi kerak.

- **Misol:** Tarix darsida o'quvchilarni birinchi jahon urushining sabablarini tushuntirishda, urushning sahnalari, jang maydonlari yoki liderlarning fotosuratlari mos keladi.

2. **Rasmning tafsilotlari va aniqligi**

Rasmda ko'rsatilgan tafsilotlar aniq va o'qish uchun oson bo'lishi kerak. Tasvirning o'quvchilarga qanday ma'lumot yetkazayotganini yaxshi tushunish uchun uning sifati yuqori bo'lishi zarur. Tarixiy voqealarni yoki holatlarni ko'rsatishda noaniqliklar yoki xiraliklar tasvirning samaradorligini pasaytirishi mumkin.

- **Misol:** Urushning front liniyalarini ko'rsatadigan xarita aniq bo'lishi kerak, yoki biror madaniy yodgorlikning fotosurati to'liq va batafsil bo'lishi zarur.

3. **Rasmning ahamiyati va konteksti**

Rasmning maqsadga xizmat qilishi, o'quvchilarga ma'lumotni to'liqroq tushuntirishga yordam berishi kerak. Har bir rasm taqdimotning kontekstini yaxshiroq ochib berishi lozim. Boshqa so'z bilan aytganda, rasmning tushunishga yordam beradigan, mavzu bilan bog'liq bo'lgan konteksti mavjud bo'lishi zarur.

- **Misol:** Tarix darsida qaysidir davrga oid rasmni tanlashda, rasmning o'quvchilarga o'sha davrni yaxshi tushuntirishiga ishonch hosil qilish kerak. Masalan, O'rta asrlar me'morchiligi haqida gapirayotgan bo'lsangiz, o'sha davrdan qolgan tarixiy binolarni tasvirlaydigan rasm tanlash.

4. **Emotsional ta'sir**

Rasmning o'quvchilarga hissiy ta'sir ko'rsatishi, ularni darsga yanada chuqurroq jalb qilishga yordam beradi. Masalan, tarixiy voqealar, muhim shaxslar yoki voqealarga oid tasvirlar ko'pincha o'quvchilarda kuchli hissiyotlar uyg'otadi, bu esa o'rganilgan mavzuni eslab qolishni osonlashtiradi.

- **Misol:** Birinchi Jahon Urushi qurbonlarini tasvirlovchi rasm o'quvchilarda ushbu voqea bilan bog'liq chuqur his-tuyg'ularni uyg'otishi mumkin, bu esa darsni eslab qolishda yordam beradi.

5. **O'quvchilarning yoshiga mosligi**

Rasmni tanlashda o'quvchilarning yoshiga mos bo'lishi muhim. Yoshga qarab tasvirlarning murakkabligi va tushunarli bo'lishi farq qiladi. Bolalar uchun oddiy va rang-barang tasvirlar, kattalar uchun esa murakkab va tafsilotlarga boy rasmlar mos keladi.

- **Misol:** Boshlang'ich sinf uchun oddiy va rang-barang rasmlar, o'rta va yuqori sinf uchun esa tarixiy xaritalar, murakkab diagrammalar yoki fotosuratlar tanlanishi kerak.

6. **Rasmning kulturaviy va ijtimoiy mosligi**

Rasmning ijtimoiy va madaniy konteksti ham muhim. U o'quvchilarga, ayniqsa, boshqa madaniy, etnik yoki diniy guruhlarga tegishli bo'lgan tasvirlar bilan muomala qilishda ehtiyotkorlikni talab qilishi mumkin.

- **Misol:** Tarixiy yoki madaniy kontekstda noto'g'ri yoki noxush tasvirlardan (stereotiplar, ayrim guruhlarni kamsituvchi tasvirlar) saqlanish kerak.

7. **Rasmning yangiligi va dolzarbligi**

Taqdimotda foydalaniladigan rasmlar dolzarb va zamonaviy bo'lishi lozim. Eski yoki eskirgan rasmlar ba'zida o'quvchilarga qiziqish uyg'otmasligi mumkin, shuningdek, ular aniq va dolzarb ma'lumotlarni aks ettirmasligi mumkin.

- **Misol:** O'zbekistonning mustaqillik tarixi haqida gapirganda, yirik tarixiy hodisalar yoki islohotlarga oid yangi fotosuratlar yoki dokumentlarni ko'rsatish maqsadga muvofiq bo'ladi.

8. **Rasmning o'qituvchining taqdimoti bilan uyg'unligi**

Rasm o'qituvchining taqdimoti yoki darsdagi asosiy g'oya bilan bir-birini to'ldirishi kerak. Darsda qanday tushunchalar yoki fikrlar taqdim etilsa, rasm shu fikrni tasdiqlovchi yoki yanada ravshanlashtiruvchi rol o'ynashi zarur.

- **Misol:** Tarix darsida Inqilob yoki isyon haqida gapirayotgan bo'lsangiz, tasvirni o'sha davrdagi ijtimoiy, siyosiy beqarorlikni aks ettiruvchi voqealarni ko'rsatish kerak.

Xulosa

Taqdimotga mos keladigan rasmlar darsning maqsadiga muvofiq, o'quvchilarning yoshiga, ma'lumot darajasiga, hissiy reaktsiyasiga, va mavzu bilan bog'liq bo'lishi kerak. Rasmlar taqdimotni yanada jonli va tushunarli qiladi, o'quvchilarga kerakli kontekstni beradi, ularni darsga yanada faol jalb qiladi va o'rganilayotgan mavzuni chuqurroq tushunishga yordam beradi. Shuningdek, rasmlar darsda emotsional ta'sir yaratib, o'quvchilarning eslab qolishlarini osonlashtiradi.

3.5.2-MAVZU: TARIXIY XARITALARNI INTERNET MANBALARI ORQALI O‘RGANISH

(2 soat nazariy)

Reja:

1. **Tarix fanini o‘qitishda xaritalarning ahamiyati.**
2. **Tarix fanini o‘qitishda tarixiy va siyosiy xaritalardan foydalanish.**
3. **Tarix fanini o‘qitishda elektron xaritalardan foydalanish.**

Ma’lumki, tarixiy voqealar bizga faqat ma’lum bir davr haqida ma’lumot berib qolmaydi. Tarixiy voqealar turli davrda sodir bo‘lganligi bois bizning ongimizda mavhum tasavvurlar hosil qilib qolishi mumkin. Ana shu mavhum tasavvurlardan aniqlikka tomon borish uchun xaritalar muhim vosita bo‘la oladi. Xaritalarning o‘quvchilar tasavvurida tarixiy voqealarning sodir bo‘lgan joyi, taraqqiy etib borishi uchun asos bo‘lgan geografik va ijtimoiy omillar haqida aniq ma’lumotlar paydo qilishi ma’lum. Tarix darslarida xarita bilan ishlash geografik vositalar tavsifidagi asosiy metod hisoblanadi. Geografik vosita jamiyat taraqqiyotini harakatga keltiruvchi kuch hisoblanmaydi, balki u yoki bu davrda mazkur mamlakatdagi tarixiy jarayon haqida qo‘shimcha ma’lumot berishi mumkin.

Bunday harakatning birdan bir xarakterli xususiyati tarixiy voqelikka ta’sir etib, natijada insoniyat faoliyatida o‘zgarishlarga olib keladi. Masalan, bir necha yuz yillar mobaynida Angliyada dengizda suzish sohasida hech qanday o‘zgarishlar sodir bo‘lmagan edi, XVI asrga kelib yangi savdo yo‘llarini izlab topish ehtiyoji texnikaning rivojiga, keyinchalik mustamlakachilikning keng yoyilishiga olib keldi. Bundan tashqari har qanday tarixiy voqeaning yuzaga kelishi, rivoji hamda natijasini bayon etipshda geografik tomonini hisobga olish zarur.

Masalan, Qadimgi yunon mustamlakalarining tashkil topishini Yunonistondagi geografik holatni, uni kesib o‘tgan qirg‘oq liniyalarini, Egey dengizidagi ko‘plab orollarni o‘rgatmasdan tushuntirish mumkin emas. Yoki bo‘lmasa, yunon-fors urushlari davrida Salamin jangida Kserks qo‘shini mag‘lubiyatiga uning dengizchilari tomonidan bo‘g‘ozning qayeri chuqur yoki sayoz, qayeri tez oqar yoki sekin oqishini o‘rganilmaganligi sabab bo‘lgan.

Tarix fanini o‘qitishda xaritalarning ahamiyati. Xarita darslarda faqatgina geografik muhitni tasavvur qilishga yordam berib qolmay, balki ko‘rsatmali qurol sifatida ham xizmat qiladi. Ya’ni tarixiy materialni anglab yetish, tarixiy voqealar borishini tushunishga, tarixiy aloqalar va qonuniyatlar mohiyatini ochishda yordam beradi. Xarita nafaqat tarixiy material bayoni davomida, balki tarixiy hodisalarning tahlili va umumlashtirilishida ham yordam beradi. Xaritalarning ijobiy taraflari:

1.Xaritalar yordamida turli tarixiy jarayonlar orasidagi aloqadorlikni aniqlash mumkin. Masalan, mil.av. VII-VI asrlarda O‘rta Osiyoda savdo va hunarmandchilikning rivojlanishi natijasida Qiziltepa, Afrosiyob, Uzunqir, Ko‘zaliqir kabi ilk shaharlarning yuzaga kelishini xarita orqali yanada aniq ko‘rish, ularning aksariyati savdo va karvon yo‘llari kesishmasida joylashganini ko‘rish mumkin.

2. Xarita o‘quvchining dunyoqarashini kengaytiradi, o‘zga olam va hududlar tog‘risidagi bilim va tasavvurini oshiradi, qiyosiy tahlil qilishga o‘rgatadi. Masalan: Ilk sivilizatsiya o‘choqlari qayerda paydo bo‘lgani xaritada ko‘rish orqali o‘quvchi shahar va davlatlar rivoji uchun qulay hududlar qayerda bo‘lishini bilib oladi.

3. Xarita tarixiy voqea va jarayonlarni ketma-ketlikda tasniflashga imkoniyat beradi. Masalan, “1775-1785 yillarda Shimoliy Amerika”, “XIX asr oxirida AQSH bosib olgan hududlarlar», “AQShda fuqarolar urushi” xaritalariga asoslanib o‘quvchilar AQShda mustaqil demokratik respublikaning yaratilish bosqichlarini ketma-ketlikda bilib oladilar.

4. Yangi mavzuni mustahkamlashda tarixiy xarita katta ahamiyatga ega. Dastlab o‘qituvchi devoriy xaritadan ma’lumotni o‘quvchilarga ko‘rsatadi. O‘quvchilar uni darslik yoki atlas xaritalaridan kuzatib borishadi va uyda daftariga chizib olgan eskiz xaritasi yoki darslik xaritasidai foydalanib materialni tahlil etadi. Nihoyat, o‘zi mustaqil tarzda keyingi darsda og‘zaki javob berish uchun xarita bilan ishlaydi. O‘qitish amaliyotida uch turdagi tarixiy xarita ajratib ko‘rsatiladi:

1) Umumiy xaritalar biror mamlakatdagi umumiy tarixiy hodisalarni o‘zida aks ettiradi. Masalan, “Eron podsholigi mil. av. V asr boshlarida”, “Ilk o‘rta asrlarda Turkiston”;

2) Tavsifiy xarakterdagi xaritalarda o‘rganilayotgan davr yoki hodisa taraqqiyotining so‘nggi natijalari ko‘rsatib beriladi. Bunday xaritalarga “XIV asrda Yevropada savdo va hunarmandchilikning rivojlanishi”, “XII-XVI asrlardagi madaniyat markazlari” kabilarni kiritish mumkin;

3) Tematik (mavzuli) xaritalar alohida hodisalar yoki tarixiy jarayonlarni o‘zida mujassam etadi. Masalan, “769-783 yillardagi Muqanna qo‘zg‘oloni”, “Makedoniyalik Aleksandrning yurishi”, “Respublika davrida qadimgi Rim” va boshqalar.

Tarix fani amaliyoti davomida xarita unga doimiy hamroh bo‘lib kelgan. Lekin bugungi kunda tarix darslarida xaritalardan yetarli darajada foydalanmaslik holati kuzatilmoqda. Ana shu jihatni hisobga olgan holda, mutaxassislar tarix darslarida xarita bilan ishlashda interfaol metodlardan foydalanishning ahamiyati katta ekanligini alohida ta’kidlamoqda.

Quyida o‘quvchilarning tarixiy tafakkurini shakllantirishga imkon berish nuqtai nazaridan xarita bilan ishlashning ayrim interfaol metodlarini ko‘rib o‘tiladi.

Ana shunday interfaol metodlardan biri «Chalkashtirilgan mantiqiy zanjirlar ketma-ketligi” metodidir. Masalan. 6-sinfda o‘qituvchi tarix darsida “Tosh davri yodgorliklari” xaritasiga o‘quvchilar e’tiborini qaratar ekan, “Mantiqiy zanjirlar ketma-ketligi” metodidan shunday foydalanishi mumkin: dastlab o‘qituvchi doskaga tosh davri yodgorliklarini aralash holda yozib qo‘yadi. So‘ng ularni qaysi davrga oidligiga qarab xaritadan foydalanib, to‘g‘ri o‘ringa qo‘yib chiqishni so‘raydi.

O‘quvchilar topshiriqni bajarib bo‘lishgach, so‘ng o‘qituvchi tarixiy yodgorliklarni ketma-ketlikda yozib, ularning har birini varaqqa qayd etadi. Varaqlar aralashtiriladi va o‘quvchilarning biridan ushlab turish so‘raladi. O‘quvchilarga navbat bilan chiqish va bir voqeani zanjirdagi to‘g‘ri o‘ringa

qo‘yish so‘raladi. Hamma bir qadar yagona fikrga kelgach, o‘qituvchi ulardan o‘zlarining taxminlari to‘g‘ri yoki noto‘g‘ri ekanligini tekshirish uchun matnni o‘qish chog‘ida voqealar tartibiga e’tiborni jamlashni so‘raydi.

Mavzuli xaritalar bilan ishlashda “Bir-biridan so‘rash” metodi yaxshi natija beradi. O‘quvchilarga xaritadan axborotni ajratib olishda yordam talab qilinsa, «Birbiridan so‘rash»ni taklif qilish mumkin. Ushbu metod quyidagicha qo‘llaniladi: ikki o‘quvchi xaritani o‘rganadi va bir-biriga o‘rganganlari xususida navbat bila savol berishadi. Dastlab o‘qituvchi o‘z misoli orqali juftliklarda qanday ishlash kerakligini ko‘rsatib, butun sinfni juftliklarga bo‘ladi va ulardan bir-birlariga savol bershini so‘raydi.

Ushbu metodni butun sinf bilan ishlashda ham qo‘llash mumkin. Buning uchun sinfga aniq dalillarni bilishni emas, balki ularning mohiyatidagi “yashirin ma’nosi”ni tushunishni talab etadigan bir nechta savol beriladi.

Tarix fanini o‘qitishda tarixiy va siyosiy xaritalardan foydalanish.O‘quvchilar xaritadan foydalanib, nafaqat aniq daliliy ma’lumot olishadi, balki o‘rganilayotgan materialni chuqur tahlil etib, o‘zlarining mustaqil fikrlarini ham bayon etib bera oladilar. Ularga bu ishda “Besh minutlik esse” yozish qo‘l kelishi tabiiy. Yozma topshiriqning ushbu turi o‘quvchilar xaritadan foydalangan holda, mavzuga doir o‘z fikrlarini erkin ifodalay olishga yordam berish va o‘qituvchiga o‘z o‘quvchilari xarita bilan ishlaganda, qaysi jihatlariga ko‘proq e’tibor berishlari xususida fikrlash imkonini beradi. Aniqroq qilib aytganda, o‘quvchilardan quyidagi ikki topshiriqni bajarish: mazkur mavzu bo‘yicha ular xaritadan nimalarni o‘rganganliklarini mustaqil bayon etish va ular baribir javobini ololmagan bitta savol berish so‘raladi.

Guvohi bo‘lganimizdek, o‘quvchilar xaritalar bilan ishlash orqali tarixiy materialni yuzaki o‘zlashtirmay, uning eng kichik unsurlarigacha tadqiq etiladi, masalaga nuqtai nazardan yondashib, chuqur tahlil qiladi, o‘zining shaxsiy nuqtai nazarini bayon etadi. Eng muhimi, shaxsiy nuqtai-nazarlar o‘quvchilarning tarixiy tafakkuri shakllanishiga olib keladi.

Tarixiy xarita bilan ishlash geografik muhitga xarakteristika berishning asosiy metodini tashkil etadi. Tarixiy xaritalarda mavzu va voqea-hodisalar, jarayonlarning mazmuni, davlatning chegaralari va boshqalar beriladi. Tarixiy xaritalarning bir necha turlari bor: tarixiy iqtisodiy, tarixiy etnografik, arxeologik, tarixiy-siyosiy, harbiy-tarixiy, tarixiy-madaniy.

O‘quv tarixiy xaritalari ta’limda foydalaniladi. Xaritalar hech qachon eskirmaydi. Eskirganlari ham o‘z qadrini yo‘qotmaydi, aksincha dolzarbligi yanada oshadi. Ammo o‘sha davr tarixiga arxeologik izlanishlar yoki boshqa yozma manbalarning topilishi bilan yangi o‘zgarishlar kiritilishi mumkin bo‘lsada, baribir o‘tgan davr tarixshunosligi haqida ham ma’lumot berish vazifasini o‘taydi. Ularga qarab tanqidiy fikrni rivojlantirish ham mumkin.

6 - sinfda o‘quvchilarga geografik muhit bilan odamlarning mashg‘uloti o‘rtasidagi aloqani ochib berish, xalqlarning tarixiy rivojlanishiga geografik muhitning ta’sirini ko‘rsatish uchun katta imkoniyat bor.

Xarita yordamida biror mamlakatning tarixiy taraqqiyotida bosib o‘tgan turli bosqichlardagi ahvolini aniq tasvirlab berish, o‘quvchilarda birinchidan,

ishlab chiqaruvchi kuchlarning rivojlanishi haqida aniq tasavvur yaratishga, ikkinchidan, inson ajdodlari mehnatining bunyodkorlik kuchini puxta tushunib, anglab olishlariga yordam beradi. Binobarin, xarita bilan ishlash juda katta ma'rifiy va tarbiyaviy ahamiyatga egadir.

Darsda xaritadan foydalanib tarixiy voqea sodir bo‘lgan joyni ko‘rsatish, o‘quvchilarda geografik muhitning roli haqida tasavvur yaratish uchungina emas, balki tarixiy voqealarning mohiyatini, ularning qonuniyatlarini, o‘zaro aloqalari va sabab-natijalarni ochib berishda ham muhim rol o‘ynaydi. Xaritadan tarixiy voqeani tushuntirib berishdagina emas, balki uni tahlil qilishda va umumlashtirishda ham foydalaniladi.

Xarita yordamida tarixiy voqealarning sabab-aloqalari ochib beriladi. Masalan, Amir Temur saltanatining yuksalishi sabablari ochib beriladi. Xarita darsning boshida o‘rganilgan materialni tahlil qilish, umumlashtirish, tarixiy taraqqiyot rivojlanishining qonuniyatlarini ochib berishga yordam ko‘rsatadi.

Tarix fanini o‘qitishda elektron xaritalardan foydalanish. Tarixiy xarita o‘quv materialini mustahkamlashda muhim rol o‘ynaydi. O‘qituvchi voqea bo‘lib o‘tgan joyini devorga osilgan xaritadan ko‘rsatgan vaqtda o‘quvchilarning o‘sha joyni o‘z xaritasi yoki atlasidan izlab topishi, o‘qituvchi rahbarligida xaritaning tahlil qilinishi, o‘quvchilarning o‘z daftarlaridagi eskizlar va darslikdagi xaritalar ustida uyda mustaqil ishlashi, navbatdagi darsda berilgan savollarga xaritadan foydalanib javob berishi o‘quv materialining puxta o‘zlashtirilishi va uzoq vaqt esda saqlanishiga yordam beradi.

Tarix darslarida o‘quvchilarni mamlakatimizning tabiiy sharoiti va iqtisodiyotining rivojlanish tarixi bilan chuqurroq tanishtirish maqsadida tabiiy va iqtisodiy geografik xaritalardan ham foydalaniladi.

Birorta ham darsni xaritasiz tasavvur etish qiyin. Xarita tarix darsining eng zaruriy qo‘llanmasi bo‘lib hisoblanadi. Xarita avvalo o‘rganiladigan mavzuga mos bo‘lishi lozim. O‘qituvchi voqealar rivoji davomini bayoni jarayonida xaritadan ko‘rsatib borishi, ayni vaqtda o‘quvchilar o‘qituvchi ko‘rsatadigan joyni qo‘llaridagi xarita yoki atlasdagi xaritadan izlab topishlari lozim.

Har bir yangi xarita o‘rgana boshlanganda unga qisqacha obzor berish, uni o‘rganilgan eski xarita bilan solishtirib, o‘quvchilarni yangi xaritadagi o‘zgarishlar bilan tanishtirish, ularning tarixiy taraqqiyotning izchilligi va har bir bosqichning o‘ziga xos muhim xususiyatlarini anglab olishlariga yordam beradi. O‘quvchilar ikki xaritani solishtirib mamlakat hududi toraygan yoki kengayganini, shaharlarning o‘sganligi va boshqa o‘zgarishlar yuz berganligini aniq tushunib oladilar.

O‘qituvchi xarita yuzasidan savollar va topshiriqlar berish yo‘li bilan o‘quvchilarni 5-6-sinfdan boshlab xarita ustida ishlashga o‘rgatib boradi. O‘quvchilarni xaritani o‘qib tushunishga, ulardan tarixiy bilimlar manbai sifatida foydalana bilishga o‘rgatish kerak.

Tarix darslarida ta'limning texnika vositalaridan foydalanish darsning samaradorligini oshiradi. Ta'limning texnika vositalari o‘qitish va o‘rganish sifatini ko‘tarishga o‘quvchilarning o‘quv materialini qiziqib o‘rganishiga va puxta o‘zlashtirishiga xizmat qiladi.

Nazorat savollari:

1. Tarix darslarini o‘qitishda asosan qanday xaritalardan foydalaniladi?
2. Tarix darslarida xaritaning ahamiyati nimada ?
3. “Chalkashtirilgan mantiqiy zanjirlar ketma-ketligi” metodi qanday metod?
4. Tarixiy xaritalarning qanday turlari bor?

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Azizxodjaeva N. N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. –Toshkent: Cho‘lpon, 2005.
2. Ahmedov B. O‘zbekiston tarixi manbalari. –Toshkent: O‘qituvchi, 2001.
3. Барг М.А. Категории и методы исторической науки. – М., 1984.
4. Ganieva M., Fayzullaev D. Zamonaviy o‘qitish vositalarining pedagogik texnologiyalari to‘plami. – T.: Iqtisodiyot, 2013. - 95 b.

Гора П.В. Методические приемы и средства наглядного обучения истории в средней школе. – М., 1971.

3.5.3. MAVZU: TARIX DARSLARIDA INTERAKTIV TAQDIMOTLAR TAYYORLASH

Reja:

1. PowerPoint, Prezi, Gamma app, yoki Canva orqali tarixiy voqealarni grafiklar, suratlar va videolar bilan boyitilgan holda tushuntirish;
2. Slaydlarga tarixiy xaritalar yoki qiziqarli savollarni kiritish o‘quvchilarning e’tiborini jalb qilish;
3. Taqdimotlarni o‘yin shaklida yaratish;
4. Xulosa.

PowerPoint, Prezi, Gamma App, yoki Canva kabi taqdimot dasturlari yordamida tarixiy voqealarni **grafiklar, suratlar, videolar** bilan boyitilgan holda tushuntirish o‘quvchilarga tarixiy jarayonlarni yanada aniqroq, tushunarliroq va qiziqarliroq tarzda etkazishga yordam beradi. Ushbu vositalar o‘quvchilarning diqqatini jalb qilish, ma'lumotni samarali yetkazish va ularni faol o‘rganishga undash uchun juda qulaydir. Keling, bu dasturlar yordamida tarixiy voqealarni qanday qilib grafiklar, suratlar va videolar bilan boyitilgan holda tushuntirish mumkinligini ko‘rib chiqaylik.

1. PowerPoint orqali tarixiy voqealarni tushuntirish

PowerPoint - bu eng keng tarqalgan taqdimot dasturidir. Tarixiy voqealarni grafiklar, suratlar va videolar bilan boyitilgan holda tushuntirish uchun quyidagi usullarni qo‘llash mumkin:

a) Grafikalar va diagrammalar

PowerPoint yordamida turli tarixiy jarayonlarni (masalan, iqtisodiy o‘zgarishlar, urushlar, siyosiy inqiloblar) ko‘rsatish uchun diagrammalar va grafiklar yaratish mumkin. Bu turli statistik ma'lumotlarni tushunish va solishtirish uchun samarali usuldir.

- **Misol**: "Rim imperiyasining yuksalishi va qulashi" mavzusida iqtisodiy o‘sish va pasayishning grafiklari yoki demografik o‘zgarishlarni ko‘rsatadigan diagrammalarni qo‘llash.

b) Tarixiy suratlar va rasmlar

Tarixiy voqealarni tushuntirishda suratlar va rasmlar (masalan, urushlardan, madaniyatlardan, tarixiy shaxslardan) yordamida o‘quvchilarga voqea haqidagi umumiy tasavvur yaratish mumkin. Bu rasmlar voqea yoki davrni vizual ravishda ko‘rsatib, o‘quvchilarning qiziqishini oshiradi.

- **Misol**: "Fransuz inqilobi" mavzusida o‘quvchilarni voqeaning muhim sahnalariga suratlar orqali yaqinlashtirish (masalan, Bastiliya qamalishi).

*c) **Videolar va animatsiyalar***

PowerPoint taqdimotida qisqa videolar yoki animatsiyalarni kiritish orqali voqealarni yanada jonli va dinamik tarzda tushuntirish mumkin. Bu, o‘quvchilarni dars jarayonida faol qatnashishga rag‘batlantiradi.

- **Misol**: "Ikkinchi Jahon Urushi" mavzusida urushning muhim janglarini ko‘rsatuvchi qisqa video yoki animatsiya kiritish.

*d) **Interaktiv elementlar***

PowerPoint’da interaktiv elementlar, masalan, har xil turdagi tugmalar, giperhavolalar (hyperlinks) yordamida o‘quvchilarni tarixiy voqealarni o‘rganish davomida bir nechta havolalarga yo‘naltirish mumkin.

- **Misol**: O‘quvchilar biror tarixiy davrni tanlab, unga oid qo‘shimcha ma'lumotlarni va suratlarni ko‘rishlari mumkin.

2. **Prezi orqali tarixiy voqealarni tushuntirish**

Prezi – taqdimotlar yaratish uchun zamonaviy va interaktiv dastur bo‘lib, taqdimotlarni aylanma yoki zanjir shaklida tashkil etadi, bu esa o‘quvchilarga voqealar o‘rtasidagi bog‘lanishni ko‘rishga yordam beradi.

*a) **Dinamika va vaqtni ko‘rsatish***

Prezi orqali o‘quvchilarga tarixiy voqealarni vaqt bo‘yicha vizual tarzda ko‘rsatish mumkin. Prezi-da o‘quvchilar bitta taqdimotda turli davrlarni o‘rganishlari mumkin.

- **Misol**: "Sovet Ittifoqining tashkil topishi va qulashi" mavzusida, o‘quvchilar Prezi taqdimotidagi animatsion o‘zgarishlar orqali vaqtni bosqichma-bosqich kuzatishlari mumkin.

*b) **Interaktiv xaritalar va grafika***

Prezi’da interaktiv xaritalar yordamida geografik o‘zgarishlarni ko‘rsatish mumkin. Tarixiy jarayonlarni ko‘rsatish uchun tarixiy xaritalar va grafikalarni taqdimotga qo‘shish imkoniyati mavjud.

- **Misol**: "Birinchi Jahon Urushi" mavzusida o‘quvchilar har bir mamlakatni va uning o‘rtasidagi jangovar zonasini Prezi orqali ko‘rishlari mumkin.

*c) **Suratlar va videolar bilan boyitish***

Prezi’ni suratlar, videolar, musiqa va boshqa vizual materiallar bilan boyitish mumkin. Bu o‘quvchilarga voqea haqida batafsil tushuncha beradi va taqdimotni yanada qiziqarli qiladi.

- **Misol**: "Germaniya birlashuvi" mavzusida, Prezi taqdimotiga muhim suratlar va videolarni qo‘shish, shu bilan birga ularni turli davrlarda animatsiya orqali ko‘rsatish.

3. **Gamma App orqali tarixiy voqealarni tushuntirish**

Gamma – bu taqdimot yaratish uchun zamonaviy dastur bo‘lib, juda ko‘p grafik elementlarni va interaktiv funksiyalarni taqdim etadi. Gamma ilovasi orqali tarixiy voqealarni yaratishda quyidagi imkoniyatlardan foydalanish mumkin:

*a) **Infografikalar yaratish***

Gamma yordamida tarixiy voqealarni infografikalar yordamida tushuntirish mumkin. Infografikalar oddiy va aniq tarzda murakkab ma'lumotlarni tushuntirishga yordam beradi.

- **Misol**: "Rim imperiyasining qulashiga sabab bo‘lgan iqtisodiy omillar" mavzusida infografika yaratish, unda iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy omillarni ko‘rsatish.

*b) **Interaktiv va ko‘p qirrali taqdimotlar***

Gamma-da o‘quvchilarni turli sahifalarda ko‘rsatilgan materiallar bilan tanishtirish va o‘zaro bog‘lash mumkin. O‘quvchilar voqea yoki davr haqida yanada kengroq tasavvurga ega bo‘lishlari uchun bu juda samarali usuldir.

- **Misol**: "Mustamlakachilik davri" haqida interaktiv taqdimot yaratish, unda o‘quvchilar mustamlakachilik davriga oid boshqacha sahifalarga o‘ta olishadi (masalan, Afrika qit’asida ingliz va fransuzlar orasidagi raqobat).

*c) **Suratlar va videolar bilan boyitilgan taqdimotlar***

Gamma orqali tarixiy videolarni va suratlarni yuqori sifatda joylashtirish mumkin. Bu vizual materiallar orqali voqealarni o‘quvchilarga jonli tarzda tushuntirish mumkin.

- **Misol**: "Koreya urushi" mavzusida urushning asosiy janglarini va voqealarni ko‘rsatuvchi videolarni Gamma ilovasi yordamida joylashtirish.

4. Canva orqali tarixiy voqealarni tushuntirish

Canva — grafik dizayn va taqdimotlar yaratish uchun qulay va oson ishlatiladigan dastur bo‘lib, unda turli grafikalar, suratlar va videolarni osonlik bilan qo‘shish mumkin.

a) Vizual tasvirlar yaratish

Canva’da tarixiy voqealar yoki davrlar haqida afishalar, posterlar, infografikalar va boshqa vizual materiallarni yaratish mumkin. Bu o‘quvchilarga voqealarni aniq va qisqacha tushunishga yordam beradi.

- **Misol**: "O‘rta asrlar" mavzusida, o‘quvchilarga o‘sha davrni tasvirlovchi posterlar yaratish va uni sinfda ko‘rsatish.

b) Suratlar va videolarni qo‘shish

Canva’da tarixiy suratlar va videolarni qo‘shish orqali voqealarni yanada jonli tarzda ko‘rsatish mumkin. Har xil filtrlash va animatsiya effektlari yordamida taqdimotlarni vizual ravishda boyitish mumkin.

- **Misol**: "Ispaniya inkvizitsiyasi" haqida video yoki suratlar qo‘shish orqali o‘quvchilarga voqeani yanada tushunarli qilish.

c) Animatsiyalar va vizual effektlar

Canva animatsiyalarni qo‘llab-quvvatlaydi, bu esa tarixiy voqealarni dinamik tarzda tushuntirishga imkon beradi. Animatsiyalar yordamida o‘quvchilarga harakatdagi tarixiy voqealarni ko‘rsatish mumkin.

Slaydlarga tarixiy xaritalar yoki qiziqarli savollarni kiritish o‘quvchilarning **e’tiborini jalb qilish** va ularni dars jarayoniga faolroq jalb qilish uchun juda samarali vosita hisoblanadi. Bu yondashuv o‘quvchilarga nafaqat tarixiy ma'lumotlarni o‘rganishda yordam beradi, balki ular o‘quv jarayonida yanada faol ishtirok etishga undaydi. Tarixiy xaritalar va qiziqarli savollarni taqdimotga kiritish o‘quvchilarda qiziqish uyg‘otadi, ularning fikrlashini rag‘batlantiradi va darsni yanada interaktiv qiladi.

Quyida slaydlarga tarixiy xaritalar yoki savollarni qanday kiritish orqali o‘quvchilarning e’tiborini jalb qilish mumkinligini batafsil tushuntirib o‘tamiz:

1. Tarixiy xaritalarni slaydlarga kiritish

Tarixiy xaritalar tarixiy jarayonlar, o‘zgarishlar va geosiyosiy voqealarni yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Ular o‘quvchilarga geografik kontekstni, davrlar o‘rtasidagi farqlarni va voqealar o‘rtasidagi bog‘liqlikni ko‘rsatishga yordam beradi.

a) Geografik o‘zgarishlarni vizualizatsiya qilish

Tarixiy xaritalar yordamida, masalan, urushlar, imperiyalarning kengayishi, hududiy o‘zgarishlar yoki migratsiyalarni aniq ko‘rsatish mumkin. O‘quvchilar xaritalarda o‘zgargan chegaralarni ko‘rib, tarixiy jarayonlarni aniqroq tushunishlari mumkin.

- **Misol**: “Birinchi Jahon Urushi” yoki “Rim imperiyasining kengayishi” mavzusida xarita ko‘rsatib, o‘quvchilardan qaysi davlatlar urushga kirganini yoki imperiya qanday hududlarga ega bo‘lganini so‘rashingiz mumkin.

b) Xaritadagi o‘zgarishlarni tahlil qilish

Xaritadagi o‘zgarishlarni tahlil qilish o‘quvchilarga tarixiy voqealar yoki davrlar o‘rtasidagi bog‘lanishni tushunishga yordam beradi. Bu metod, o‘quvchilarga tarixiy jarayonlarni yaxshiroq tushunishga yordam beradi va ular uchun qiyin bo‘lgan kontseptsiyalarni aniqroq qilishga imkon beradi.

- **Misol**: “Xristianlikning Yevropaga tarqalishi” mavzusida, o‘quvchilarga avvalgi va keyingi davrdagi Yevropa xaritasini ko‘rsatish va o‘zgargan hududlarni ko‘rsatishni so‘rashingiz mumkin.

c) Interaktiv xaritalar yaratish

PowerPoint, Prezi yoki Canva kabi dasturlar yordamida interaktiv xaritalar yaratish mumkin. Bu xaritalarda o‘quvchilar belgilangan nuqtalarga bosingan holda qo‘shimcha ma'lumotlar yoki tavsiflarni ko‘rishlari mumkin.

- **Misol**: O‘quvchilarga xaritada geografik obyektlar (davlatlar, daryolar, tog‘ tizmalari)ni topishni so‘rashingiz mumkin. Buning orqali ular voqealar va joylar o‘rtasidagi bog‘liqlikni yaxshiroq tushunishadi.

  *d) **Tarixiy xaritalar bilan qiziqarli savollarni birlashtirish***

  Tarixiy xarita bilan bog‘liq qiziqarli savollarni birlashtirish o‘quvchilarni faollashtiradi. Misol uchun, o‘quvchilarga xaritada ko‘rsatilgan hududlarda sodir bo‘lgan tarixiy voqealar haqida savollar berish mumkin.
- **Misol**: "Fransuz inqilobi" mavzusida xaritani ko‘rsatib, "Fransuz inqilobidan oldin qanday hududlar o‘zgardi?" yoki "Inqilobdan so‘ng qanday hududlar Fransiyaga qo‘shildi?" kabi savollarni kiritish mumkin.

  2. **Qiziqarli savollarni slaydlarga kiritish**

  Qiziqarli savollar nafaqat o‘quvchilarning diqqatini jalb qiladi, balki ularning fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi va darsni yanada interaktiv qiladi. Savollarni turli xil shakllarda kiritish mumkin: ochiq savollar, tanlov savollari, moslashtirish savollari va boshqalar.

  *a) **Tanlov savollari (Multiple Choice)***

  Savollarning tanlov shakli o‘quvchilarga turli javoblarni ko‘rishga imkon beradi va bu ularga javobni tanlashni o‘rgatadi. Bu, o‘quvchilarning aniq va to‘g‘ri javobni tanlashga harakat qilishlariga olib keladi.
- **Misol**: "Qaysi davlatlar 1815-yilda Vena kongressida ishtirok etgan?" kabi tanlov savolini kiritish. Bu orqali o‘quvchilar muhim tarixiy voqealarni eslab qolishadi.

  *b) **Javobni izohlash va muhokama qilish***

  Savollarni nafaqat javob olish uchun, balki o‘quvchilar bilan muhokama qilish uchun qo‘llash mumkin. O‘quvchilarni savolni to‘g‘ri yoki noto‘g‘ri javobga olib kelgan sabablarini tushuntirishga undash, ularning fikrlash jarayonini rivojlantiradi.
- **Misol**: "Amerikaning mustaqillik e'lon qilgan sanasi qaysi?" savoliga javob olish, va shu bilan birga, o‘quvchilardan nega aynan shu sanada mustaqillik e'lon qilganligini so‘rash.

  *c) **Interaktiv savollar***

  Savollarni slaydlarda interaktiv tarzda kiritish, o‘quvchilarni dars jarayonida faol qatnashishga undaydi. Masalan, PowerPoint yoki Canva’da interaktiv bo‘limlar yaratish orqali o‘quvchilar savolga javob berishdan oldin o‘z fikrlarini izohlash imkoniyatiga ega bo‘lishadi.
- **Misol**: O‘quvchilarga "Birinchi Jahon Urushi boshlanishiga nima sabab bo‘lgan?" degan savolni berish, va so‘ngra ulardan turli sabablarni izohlashni so‘rash.

  *d) **Krossvord yoki anagrammalar***

  Qiziqarli savollarni turli shakllarda, masalan, krossvord yoki anagrammalar tarzida taqdim etish, o‘quvchilarning diqqatini yanada kuchaytiradi. Bu savollar o‘quvchilarning tarixiy bilimlarini o‘ynoqi tarzda tekshirish uchun juda yaxshi metod.
- **Misol**: Tarixiy shaxslarning ismlarini yoki muhim voqealarni krossvord shaklida berish, bu orqali o‘quvchilar ma'lumotni o‘rganishda ko‘proq qiziqarli bo‘ladilar.

  *e) **Javobni to‘g‘ri tanlash (True/False)***

  Oddiy va aniq savollar bilan darsni boshlash ham juda samarali bo‘lishi mumkin. "To‘g‘ri yoki noto‘g‘ri?" shaklida savollar o‘quvchilarning tez fikrlashini va faolligini oshiradi.
- **Misol**: "Fransuz inqilobi 1789-yilda boshlanmagan." — To‘g‘ri yoki Noto‘g‘ri savolni berish va o‘quvchilardan izohlarni olish.

  3. **Savollar va xaritalarni birlashtirish**

  Savollarni va tarixiy xaritalarni birlashtirish orqali o‘quvchilarni yanada ko‘proq qiziqtirishingiz mumkin. Tarixiy xarita yordamida savollarni vizual tarzda kiritish o‘quvchilarning diqqatini jalb qiladi va ular voqealarni yaxshiroq anglashadi.
- **Misol**: "O‘rta asrlar" yoki "Buyuk geografik kashfiyotlar" mavzusida xarita yordamida "Qaysi yo‘nalishlar bo‘yicha dengiz safarlarini amalga oshirgan?" degan savolni berish.

Xulosa: Slaydlarga tarixiy xaritalar yoki qiziqarli savollarni kiritish o‘quvchilarning diqqatini jalb qilish va faolligini oshirish uchun samarali usul hisoblanadi. Tarixiy xaritalar o‘quvchilarga voqealarni geografik kontekstda

Tarixiy taqdimotlarni o'yin ko'rinishida yaratish — bu o‘quvchilarni dars jarayoniga yanada faol jalb qilish va tarixiy ma'lumotlarni qiziqarli, interaktiv tarzda o‘rganishga imkon beradigan samarali usuldir. O‘yin shaklida taqdimotlar o‘quvchilarning qiziqishini uyg‘otadi, ular o‘rganayotgan mavzuni ko‘proq eslab qoladilar, fikrlash va mantiqiy tahlil qilish qobiliyatlarini rivojlantiradilar.

Tarihi mavzularda o‘yin shaklida taqdimotlar yaratish uchun bir nechta usullarni ko‘rib chiqamiz. Bunda PowerPoint, Prezi, Canva, Google Slides yoki boshqa o‘yin tizimlari (masalan, Kahoot, Quizizz) kabi vositalardan foydalanish mumkin.

1. Taqdimotni o'yin ko'rinishida yaratishning afzalliklari

- **Interaktivlik**: O‘quvchilar o‘yin jarayonida faol qatnashadilar, bu esa ularning diqqatini saqlashga yordam beradi.
- **Qiziqish yaratish**: O‘yin shaklidagi taqdimotlar o‘quvchilarning qiziqishini uyg‘otadi va darsni yanada qiziqarli qiladi.
- **Ma'lumotni samarali o‘zlashtirish**: Tarixiy ma'lumotlarni o‘yin orqali taqdim etish, o‘quvchilarga ma'lumotni yaxshiroq va tezroq eslab qolishga yordam beradi.
- **Kooperativ o‘rganish**: Guruhlarda ishlash orqali o‘quvchilar o‘rtasida hamkorlik va fikr almashish osonlashadi.

2. Tarixiy taqdimotda o‘yinni qanday tashkil qilish mumkin?

a) Krossvord yoki Anagramma

Krossvord va anagrammalar o‘quvchilarning tarixiy ma'lumotlarni eslab qolishlariga yordam beradi. Tarixiy shaxslar, voqealar yoki joylarning nomlarini krossvordda yashirish mumkin.

- **Misol**: O‘rta asrlar yoki Fransuz inqilobi mavzusida, voqealar va shaxslarning ismlarini krossvord shaklida berish. O‘quvchilar o‘rganayotgan mavzu bo‘yicha krossvordni to‘ldirib, tarixiy ma'lumotlarni takrorlashadi.

b) Tanlov savollari va Quizlar

O‘yin shaklidagi quizlar o‘quvchilarga tarixiy ma'lumotlarni eslab qolish va ularni sinab ko‘rish imkonini beradi. PowerPoint yoki Canva yordamida tanlov savollari yaratib, o‘quvchilarni guruhlar bo‘yicha yoki individual tarzda musobaqaga qo‘shish mumkin.

- **Misol**: PowerPoint yoki Google Forms yordamida "Fransuz inqilobi" mavzusidagi tanlov savollarini yaratish va o‘quvchilarni savollarga javob berishga undash. Savollarni "To‘g‘ri/Noto‘g‘ri" yoki "Bir nechta javob tanlash" tarzida qo‘yish mumkin.
- **Quizizz yoki Kahoot** ilovalari yordamida o‘quvchilarni vaqtga qarshi turli tarixiy savollarga javob berishga chaqirish mumkin.

c) Tarixiy Simulyatsiya yoki Roli o‘ynash (Role Play)

O‘quvchilarga tarixiy voqealar yoki davrlar haqida qisqacha tavsif berib, ular o‘quvchilarga o‘sha davrdagi shaxslar yoki voqealar asosida roli o‘ynashni so‘rash. Bu o‘quvchilarni aktyorlik mahoratini rivojlantiradi va tarixiy ma'lumotlarni o‘zlashtirishda samarali bo‘ladi.

- **Misol**: "Birinchi Jahon Urushi" mavzusida o‘quvchilarga turli davlatlarning vakillarini taqdim etib, ularni o‘sha davrdagi diplomatik muzokaralar yoki urush strategiyalariga oid rol o‘ynashga chaqirish.

d) Tarixiy xazina ovlari (Scavenger Hunt)

Tarixiy xazina ovlari — bu o‘quvchilarni tarixiy mavzuda bir qator savollarni yoki topshiriqlarni bajarishga undovchi o‘yin. Har bir topshiriqni bajarish uchun o‘quvchilar keyingi manzilni yoki ma'lumotni topishlari kerak. Bu o‘quvchilarni darsga jalb qilish uchun juda samarali usuldir.

- **Misol**: "Sovet Ittifoqi tarixi" mavzusida, o‘quvchilarni tarixiy xazina oviga yuborish. Har bir topshiriqda ma'lum bir davr yoki voqea bilan bog‘liq savollarni berish va keyingi bosqichga o‘tish uchun to‘g‘ri javobni topishlarini so‘rash.

e) Xarita asosida o‘yinlar

Geografik o‘yinlar orqali o‘quvchilarni tarixiy xaritalarni tahlil qilishga undash mumkin. Masalan, o‘quvchilar tarixiy xaritaga asoslanib, urushning davom etgan hududlari, imperiyalarning kengayishi yoki imperiyalar o‘rtasidagi chegara o‘zgarishlarini aniqlashlari kerak bo‘ladi.

- **Misol**: "Xarita bo‘yicha sayohat" o‘yini. O‘quvchilarni o‘rganayotgan tarixiy davrning xaritasini ko‘rsatib, ular bu xaritada muhim hududlarni yoki voqealarni belgilashlari kerak. O‘quvchilarni guruhlarga bo‘lib, har bir guruhga alohida tarixiy xarita va ma'lumotlar berish mumkin.

f) O‘yinga asoslangan viktorina

Viktorina o‘yinlari o‘quvchilarning ma'lumotni yodlash va baholashda qo‘llaniladigan samarali vosita hisoblanadi. PowerPoint, Kahoot, Quizizz yoki Socrative kabi onlayn platformalar yordamida viktorina o‘yinlari o‘tkazish mumkin.

- **Misol**: "O‘rta asrlar" mavzusida onlayn viktorina o‘tkazish, unda o‘quvchilar turli savollarga javob berishadi. Bu savollar tarixiy shaxslar, voqealar yoki davrlar haqida bo‘lishi mumkin.

g) Zarba berish o‘yini (Buzzer Game)

Zarba berish o‘yini — bu qiziqarli va dinamik o‘yin turidir, bu o‘quvchilarga tezda tarixiy savollarga javob berishga undaydi. O‘quvchilar biror savolga javob berishdan oldin belgilangan tugmalarni bosib o‘tirishlari kerak bo‘ladi.

- **Misol**: Tarixiy mavzuga oid zarba berish o‘yini tashkil qilish. O‘quvchilar jamoalarga bo‘linadi va ular bir-biriga tarixiy savollarni berishadi. To‘g‘ri javob bergan jamoa ball to‘playdi.

h) Storytelling (Hikoya yaratish)

O‘quvchilarga tarixiy voqealarni o‘qish yoki eslatib berish, so‘ngra ular voqeani o‘yin shaklida yangilab, o‘z usullarida taqdim etishni so‘rashingiz mumkin. Bu o‘quvchilarga tarixiy voqealar haqida yanada chuqurroq tushuncha yaratishga yordam beradi.

- **Misol**: O‘quvchilarni biror tarixiy voqea (masalan, "Rim imperiyasining qulashini") o‘zingizning hikoyangiz orqali tanishtirib, keyin o‘quvchilardan bu voqeani o‘z usullarida tasvirlab, rollarda tasvirlashlarini so‘rashingiz mumkin.

3. **O'yin ko'rinishidagi taqdimot uchun vositalar**

- **Kahoot**: Interaktiv viktorinalar yaratish uchun qulay platforma. O‘quvchilar real vaqt rejimida savollarga javob berishadi.
- **Quizizz**: O‘quvchilarga tanlov savollari orqali o‘yinni o‘tkazishga yordam beradi.
- **PowerPoint**: O‘yin shaklidagi taqdimotlar yaratish uchun oddiy va qulay vosita. O‘yin elementlarini qo‘shish, masalan, “To‘g‘ri/Noto‘g‘ri” yoki “Tanlov savollari”ni qo‘shish.
- **Canva**: Taqdimot va o‘yin elementlarini vizual tarzda

3.6. “TARIX FANIDA SINFDAN VA MAKTABDAN TASHQARI ISHLARNI TASHKIL ETISH METODIKASI” MODULI

3.6.1 MAVZU: SINFDAN VA MAKTABDAN TASHQARI ISHLARNI TASHKIL ETISH USULLARI.

(2 soat amaliy mashg`ulot)

Reja:

1. O‘quvchilarning individual qobiliyatlarini rivojlantirish

2. **Darsdan tashqari mustaqil ish shakllari va turlari**

3. **Jamoaviy ish ko‘nikmalarini rivojlantirish**

Tayanch so‘zlar: qobiliyat, salohiyat, daholik, iqtidor, ijodiy qobiliyat, ijodkorlik, ijodiy faoliyat, pedagogik xususiyat, psixologik xususiyat, ta’lim yondoshuvlar.

Bugungi kunda o’quvchilarning tanqidiy fikrlash, axbarotni mustaqil izlash, topish, tahlil qilish ,muammolarni hal qilish va aniqlash, ijodiy yechimlarni ishlab chiqish va yechimlarni amaliyotga tatbiq etish, kerakli vaqtda kerakli bilimlarni mustaqil olish va malakalarni rivojlantirish zamonaviy ta’limning dolzarb vazifalaridan hisoblanadi. Hozirgi vaqtda ijodiy jarayon o’quvchidan bilim, ko’nikma, malaka, tajriba va iste’dod bilan birga, shijoat, chidam, aniqlikni talab qiladi. O’quvchilarning kuchli bilim olishi, ruhiy va jismoniy jihatdan yetuk shaxslar bo’lib, ulg’ayishini ta’minlash ularning qobiliyat va iqtidorini, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, intelektual salohiyatini yuzaga chiqarish, ular qalbi ongi va shuurida vatanga sadoqat va fidoyilik tuyg’ularini rivojlantirish ziyolilar oldiga katta mas’uliyat yuklaydi. Ajdodlari buyuk yurtning avlodlari ham buyuk bo’lishi kerak.

O‘quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish- pedagogik muammo sifatida ekanligini tahlil qilar ekanmiz, O‘zbekiston Respublikasida ta‘lim tizimini isloh qilishning ustuvor yo‘nalishlarini belgilash, zamonaviy bilim va yuksak ma‘naviy- axloqiy fazilatlarga ega, mustaqil fikrlovchi, yuksak malaka tajribasiga ega kadrlarni tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022- yil 28- yanvardagi PF-60-son Farmoni asosida “2022- 2030- yillarga mo‘ljallangan taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni qabul qilinganligi ayni mazkur muammolarni bartaraf etishga qaratilganligini e‘tirof etish mumkin.

Umumiy o’rta ta‘lim tizimida o’quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish borasidagi muammolar bugungi kunning dolzarb muammosi hisoblanadi. Shuning uchun, “Ta‘lim to‘g‘risida”gi qonunda mustaqil fikrlaydigan, yuqori malakali mutaxassis kadrlar tayyorlash tizimi aks ettirilgan.

S.Leytes qobiliyatni maqsadli rivojlantirish masalalarini tadqiq qilgan yetakchi psixologlardan biri hisoblanadi. U asarlarida bolalarning qobiliyatlarini aniqlash va rivojlantirish bo’yicha muhim ilmiy asoslarni yaratgan. Leytesning fikricha qobiliyatni maqsadli rivojlantirish masalalarining tadqiqotlari bir necha muhim jihatlarni o’z ichiga oladi: Individual yondashuv, ya’ni har bir bolaning o’ziga xos individual qobiliyatlari borligi va pedagogik jarayonlarni individual ehtiyoj va imkoniyatlarga moslashtirish orqali qobiliyatlarni samarali rivojlantirish mumkinligini aytgan. Metadologik yondashuv, ya’ni psixologik testlar, kuzatish, suhbat va boshqa diagnostika usullaridan foydalanish orqali bolalarning qobiliyatlarini baholash va rivojlantirish bo’yicha tavsiyalar bergan. Ijtimoiy va madaniy yondashuv ya’ni qobiliyatlarni rivojlantirish faqatgina individual jarayon

bo’lmasdan, ijtimoiy va madaniy omillar bilan ham chambarchas bog’liq bo’lib, oilaviy muhit, ta’lim tizimi, jamiyatdagi qadryatlar va an’analar qobiliyatlarni rivojlantirishda muhim rol o’ynaydi. Leytesning tadqiqotlari bugungi kunda ham qobiliyatlarni rivojlantirishga qaratilgan pedagogik va psixologik amaliyotlar uchun muhim nazriy asos bo’lib, xizmat qiladi.

Mustaqillik yillarida O’zbekistonda qobiliyatli bolalarni topish va ularning qobiliyatlarini rivojlantirishga davlat siyosati darajasida e’tibor berib kelinayotgan bo’lib, ana shu maqsadda tashkil etilgan ta’lim muassasalari faoliyatlari nuqtai nazaridanbir qancha yo’nalishlrda faoliyat olib bormoqdalar: musiqa; sport; raqs; tasviriy; san’at; xalq amaliy san’ati; texnik ijodkorlik; fan hamda badiiy tafakkur.

Qobiliyat (muayyan yo’nalish bo’yicha faoliyatni samarali tashkil eta olish layoqati) - shaxsning ma’lum bir faoliyatida erishgan muvaffaqiyatlarini va osonlik bilan bir faoliyatga o’ta olishni ta’minlaydigan individual psixologik xususiyatki, u insonlarning turlicha faoliyatdagi natijalari, yutuqlari va qiyinchiliklari sabablarini tushuntirib beradi.

O’quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish pedagogik va psixologik xususiyatlarni hisobga oladigan kompleks yondashuvni talab qiladi. Qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratish, ochiq va moslashuvchan fikrlashni rag'batlantirish, ichki motivatsiya va qiziqishni rivojlantirish bu jarayonning muhim elementlari hisoblanadi. Bu metod va strategiyalarni uyg‘unlashtirib, o‘quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini o‘stirish va ularni innovatsion va o‘ziga xos tarzda murakkab muammolarni hal qilishga tayyorlash mumkin. **Sinfdan tashqari ishlar** — umumiy o‘rta ta’lim maktabi o‘quv tarbiyaviy ishining tarkibiy qismi, o‘quvchilarning bo‘sh vaqtini tashkil etish shakllaridan biri. Sinfdan tashqari ishlar o‘quvchilarni barkamol shaxs sifatida shakllantirish va ularni hayotga tayyorlashda keng imkoniyatlar yaratadi. Sinfdan tashqari ishlarga o‘quvchilar bilan o‘tkaziladigan va ularga tarbiya hamda bilim berishga qaratilgan turli xil mashg‘ulotlar tizimi kiradi. Bunday mashg‘ulotlar pedagogik jamoa, sinf rahbari, yoshlar tashkilotlari rahbarligi va bolalarning o‘z-o‘zini boshqarish tashkilotlari tomonidan darsdan tashqari vaqtda uyushtiriladi. O‘quvchilarning sinfdan tashqari ishlarni tashkil etishda o‘quvchilar saroylari, yosh texniklar, yosh tabiatshunoslar, yosh sayyohlar klubi va maktabdan tashqari boshqa muassasalar katta yordam beradi. Sinfdan tashqari ishlarning asosiy shakllari sifatida ommaviy ishlar (maktab klublaridagi tadbirlar, kecha, munozara va tanlovlar o‘tkazish, viktorina va ko‘rgazmalar uyushtirish, tabiat qo‘yniga, maktab va muzeylarga ekskursiyalarga chiqish), to‘garak ishlari (o‘quvchilarning turli to‘garaklar, sport seksiyalari, ansambllardagi qatnashishlari), mustaqil ishlar (o‘quvchilarning sinfdan tashqari o‘qishi, kolleksiya to‘plashi, texnika, musiqa, tasviriy san’at, chizmachilik va sh.k. bilan mustaqil shug‘ullanishi) ni ko‘rsatish mumkin.

Hamkorlik ko'nikmalarini qo'llash va jamoaviy mashg'ulotlarga e'tibor qaratish uchun birgalikda ishlash bo'limning barcha a'zolariga, jamoaga yoki ekipajga kuchli birgalikda ishlashga imkon beradi. Siloslarni olib tashlash orqali ishning natijasi ko'p qirrali bo'ladi. Ish yukini resurslar o'rtasida taqsimlash yoki jamoaviy ish oqimining qanday rivojlanishini aniqlash, jamoaviy ishni takomillashtirib, ishlarning yanada ravonroq ketishiga imkon beradi.

Jamoaviy hamkorlik va jamoaviy samaradorlikning markazida muvaffaqiyatli muloqot yotadi. Har qanday ishni bajarish uchun xabarlarni yuborish va qabul qilish puxta o'ylangan va bajarilishi kerak.

Bu ko'nikmalarni jamoaning har bir a'zosi egallaydi. Shaxslararo ko'nikmalar jamoaga "hissa" bo'lib xizmat qiladi. Hatto jamoadoshi uyatchanlikdan yoki ehtiyotkor bo'lib qolsa ham, ular guruhga boshqa yo'llar bilan qo'shilishlari mumkin. Ehtimol, bu odam past kalit, lekin buning natijasida lazerga yo'naltirilgan va juda batafsil texnik ishlarni ishlab chiqarishi mumkin. Boshqa tomondan, ko'proq ochiq va jozibali odam guruh tadbirlarini o'tkazish yoki rejissyor bo'lish uchun yaxshiroq bo'lishi mumkin. Aksincha, shaxslararo munosabatlarning etishmasligi ham guruh dinamikasida katta rol o'ynaydi. Agar hamkasbi kamsituvchi yoki hukmron bo'lib tuyulsa, bu energiya jamoadagi boshqalarga ta'sir qiladi. Ehtimol, jamoa a'zosi o'zini hukm qilish yoki kamsitish hissi bilan bo'lishish yoki ochish ehtimoli kamroq bo'lishi mumkin. Bu ishqalanishni keltirib chiqarishi mumkin va "sog'lom hamkorlik" shakli sifatida qaralmaydi. Lina Lugova, CMO at epom, ta'kidlaydi, "Har qanday jamoada shaxslararo ko'nikmalar va professional tajriba o'rtasida to'g'ri muvozanatni topish juda muhim. Texnik mahorat ijroni boshqarsa-da, odamlarning o'zaro munosabati va muloqot qilish usuli ko'pincha loyihalarning umumiy muvaffaqiyatini belgilaydi. Samarali hamkorlik o'zaro hurmat va tushunishdan kelib chiqadi, Bu introvertlarga ham, ekstrovertlarga ham o'zlarining noyob kuchli tomonlariga hissa qo'shish imkonini beradi.

Oxir -oqibat, mustahkam hamkorlikning asosiy ko'rsatkichi shundaki, har kimning maqsadi - har qanday loyiha yoki vazifani erdan olib chiqish majburiyati. Ishning sifati, loyihaning ishtiyoqi, mavhum g'oyani aniq qilish jarayoni - bu muvaffaqiyatga olib keladigan rag'batlantiruvchi omillar bo'lishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI:

1. Pedagogika. Ensiklopediya. 1-jild. A-Yo (mas'ul muharrir R.Safarova) –T.: 2015
2. Жураев Б.Т. Деятельность педагога по гуманизации учебно-воспитательного процесса //Научные школы. Молодежь в науке и культуре XXI в.: материалы междунар. науч.-творч. форума. – 2017. – Т. 31.
3. Жураев Б.Т. Социально-духовное развитие студентов //Россия-Узбекистан. Международные образовательные и социально-культурные технологии: векторы развития. – 2019. – С. 22-23.
4. Davronov I.E., Jurayev B.T. Pedagogik va psixologik fanlarni o‘qitish metodikasi. “Durdona” nashriyoti, -Buxoro, 2019.
5. Мирзаев И. Дарс таҳлили. / Ўқув-услубий қўлланма. – Т.: «Ўқитувчи», 1985.
6. Олимов Ш.Ш. Некоторые вопросы организации урока на основании педагогических технологий //Молодой ученый. – 2013. – №. 5. – С. 752-754.
7. Олимов Ш.Ш. Педагогическое мастерство преподавателя и его профессионализм в системе образования //Научные школы. Молодежь в науке и культуре XXI в.: материалы междунар. науч.-творч. форума. – 2017. – Т. 31.
8. ОЛИМОВ Ш. Ш., ХОДЖИЕВА М. Ш. Возможности применения педагогических технологий в образовательном процессе //Молодежь и XXI век2020. – 2020. – С. 228-231.
9. Сарсенбаева Р. М. Ўқув машғулотларини таҳлил қилиш методикаси //Современное образование (Узбекистан). – 2016. – №. 6. – С. 3-11.
10. Сухомлинский В.А. Авторитарная педагогика похоронила саму идею самоанализа урока – Режим доступа: http://fs.nashaucheba.ru/docs/270/index1433580-11.html

11. Умаров А. С., Рахимов А. К., Мирзаева Н. А. Дарс сифатининг таҳлили– таълим тараққиёти мезони //Таълим ва ривожланиш таҳлили онлайн илмий журнали. – 2022. – С. 80-88.

Qo‘shimcha manbalar

1. lex.uz – O‘zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi.
2. uzedu.uz – Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligining rasmiy sayti.
3. kitob.uz – Respublika bolalar kutubxonasi sayti.
4. onlinedu.uz – uzluksiz kasbiy ta’lim platformasi.
5. ziyonet.uz – axborot ta’lim portali.

3.6.2-MAVZU TARIX FANIDAN O‘QUV-METODIK MATERIALLAR YARATISH.

(2 soat amaliy mashg`ulot)

Reja:

1. Tarix darslarida tarqatma materiallar yaratish, testlar va savol –javoblar ishlab chiqish
2. Elektron darsliklar yaratish; audio, video, infografika va elektron darsliklar tayyorlash
3. Metodik tavsiya va metodik qo‘llanmalar ishlab chiqish texniklarini o‘rganish

Tayanch so‘zlar: elektron darslik, audio material, electron darsliklari, test, metodik tavsiya, metodik qo‘llanma.

Bugungi kunda o’quvchilarning tanqidiy fikrlash, axbarotni mustaqil izlash, topish, tahlil qilish ,muammolarni hal qilish va aniqlash, ijodiy yechimlarni ishlab chiqish va yechimlarni amaliyotga tatbiq etish, kerakli vaqtda kerakli bilimlarni mustaqil olish va malakalarni rivojlantirish zamonaviy ta’limning dolzarb vazifalaridan hisoblanadi. Hozirgi vaqtda ijodiy jarayon o’quvchidan bilim, ko’nikma, malaka, tajriba va iste’dod bilan birga, shijoat, chidam, aniqlikni talab qiladi. O’quvchilarning kuchli bilim olishi, ruhiy va jismoniy jihatdan yetuk shaxslar bo’lib, ulg’ayishini ta’minlash ularning qobiliyat va iqtidorini, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, intelektual salohiyatini yuzaga chiqarish, ular qalbi ongi va shuurida vatanga sadoqat va fidoyilik tuyg’ularini rivojlantirish ziyolilar oldiga katta mas’uliyat yuklaydi. Ajdodlari buyuk yurtning avlodlari ham buyuk bo’lishi kerak.

Usul - metodning tarkibiy qismi, metodni amalga oshirishda bir martaginaqo’llaniladigan va alohida qadam hisoblanadi. Boshqacha qilib aytganda, o’qitishmetodlari har ikkala faoliyatning, ya’ni o’qituvchi tomonidan o’quvchilarni bilim,ko’nikma va malakalar bilan qurollantirish, axloqiy jihatdan tarbiyalash, ulardailmiy dunyoqarashni shakllantirish hamda o’quvchilar tomonidano’shanazardatutilgan ilmiy bilim, ko’nikma va malakalarni o’zlashtirishfaoliyatidaqo’llaniladigan usullarni o’z ichiga oladi.

Pedagogikaga oid adabiyotlarda o’qitish metodlariga katta ahamiyat beriladi. Didaktika bilan shugullanuvchilar metodni o’quv jarayonining o’zagi, ko’zlanganmaqsad va pirovard natijani boglovchi vosita, deb izohlaydilar.

O`qitish metodlari murakkab muammo bo`lib, maktab oldigaqo`yilganmas`uliyatli vazifalarning hal etilishi ko`p jihatdan uning to`g`ri

hal qilinishga bog`liq. Biroq hozircha o`qitish metodikasining bu muhimmuammosi hususantarix o`qitish metodlari tizimi(tizimi) etarli darajada ishlab chiqilmagan. Metodikadabiyotda metodistlar tomonidan «Metod», «Metodik usullar»tushunchasiturlicha talqin etiladi.

Shu bilan birga maktab amaliyotida, ayniqsa keyingi yillarda o`quvchilarnitarix predmeti vositasida tarbiyalashga, uni o`qitishni ilmiy asosdaolibborishta`lim-tarbiya ishlari samaradorligini oshirish sohasida ko`pgina ilg`or tajribalar to`planadi va umumlashtiriladi.

O`qitish metodlarini ilmiy asosda klassifikatsiyalash masalasi pedagogikafanida o`qitishning turli bosqichlarida turlicha hal qilib qilindi. O`qitishmetodlarini klassifikatsiyasiga ba’zan analiz va sintez, deduktsiya vainduktsiyakabi mantiqiy operatsiyalar asos qilib olinib, o`qitish metodlari induktiv, analitikva boshqa mantiqiy usullar sifatida harekterlanadi.

O`rganilayotgan davrning adabiy yodgorliklariga tarixiyhodisavavoqealarni o`z zamondoshlari yozib qoldirgan asarlar kiradi. Bu guruhgakirganasarlar tarix fani uchun o`tmishning o`ziga xos manbai bo`libxizmat qiladi.Badiiy adabiyot yodgorliklari yozib olingan OG`ZAKI ijodiyot asarlarini: afsonalar, dostonlar, qo`shiqlar, masallar va boshqalarni o`z ichigaoladi.Bunday asarlarning juda ko`pida voqeylik qayta-qayta ishlangan, xalqfantaziyasi bilan boyitilgan va bezatilgan bo`ladi. Sinfny jamiyatdamualliflartarixiy voqelikni o`z sinfiy manfaatlari nuqtai-nazaridanyoritganlar.Mualliflar ko`pincha o`z muxoliflarini, dushmanlarini masxaraqilibularninihoyatda kulgili qiyofada tasvirlaganlar, ammo yuqori martabali biror odamgayaxshi ko`rinmoqchi bo`lsa unga o`zida yuq fazilatlar berganlar, ko`klargako`tarib maqtaganlar. Voqelikni ob`ektiv suratda tasvirlanganasarlar,yodgorliklar bizgacha etib kelmagan taqdirda uzoq o`tmishni, masalanQadimgiYunoniston tarixini yoritib berishda ana shunday asarlardan hamtanqidiyyondoshib foydalanish mumkin. Gomer davridagi jamiyat tarixi Gomerdostonlaridan va qisman Yunon afsonalaridan olingan epizodlarni tahlil qilishasosida ta`riflab beriladi. Badiiy yolgorliklarning asosiy ahamiyati shundaniboratki, ular o`z zamonidagi jamiyatning ideologiyasini aks ettiradi vabunio`quvchilarning tushunib olishlariga tarixiy hodisalar va arboblarningyorqinbadiiy obrazlarini ravshan tasavvur qilishlariga yordamberadi. Shubilanbirga o`quvchilar badiiy adabiyotning jamiyat xayotidagi roli bilanhamaniqmisollarda tanishadilar. Masalan, «Roland haqida qo`shiq» nomli asardaKarlning o`zi va unnng jangchilari ideallashtirilib u olib borganurushlartarixi buzib ko`rsatiladi. Shu bilan birga, bu asar ritsarlarningmardligi, o`zsen`origa sodiqligi, fidokorligi bilan, shuningdek o`rta asrlar adabiyotininganashu turi bilan tanishtiradi. «Roland haqida qo`shiq» shu adabiyot turiningengyaqqol namunasidir. Roland uydirma obraz bo`lsada undagi ajoyibfazilatlaro`quvchilarga ijobiy tarbiyaviy ta`sir kursatadi. O`rta asrlardayaratilgan«Tulki haqida roman»dan shaharliklarning feodallarga munosabatini, ularo`rtasida keskinlashib borayotgan kurashni hamda uni yoritishdasatiradanqanday foydalanilganligini o`quvchilar tushunib oladi.

Elektron darslik bu mavjud o’quv qo’llanma, darsliknining undan foydalanuvchiga qulaylik yaratish maqsadida maxsus dasturiy vositalar yordamida

ixcham holatga keltirilgan ma’lumotlar to’plamidan iborat. Elektron darslik tayyorlashda taqdim etilayotgan ma’lumotlar undan foydalanuvchilarga qulay, qiziqarli va kerakli bo’lishligi ahamiyatlidir.

Axborot asrida insoniyat tarixida sanoat va fan olamida olamshumul yutuqlar qo’lga kiritildi. Dunyoda axborot eng qimmat narsaga aylandi. Kompyuter ixtiro qilinishi insonlar bajaradigan yumushlarni yengillashishiga olib keldi. Fan, ta’lim sohalarida o’qitish o’rganishning zamonaviy vositalari joriy qilindi. Endilikda elektron darslikarning bu sohadagi ahamiyati yanada oshmoqda. Dastlab elektron darsliklar oddiy matn ko’rinishida bo’lsa hozirda turli tasviriy ko’rinishlarini ham o’zida mujassamlashtirmoqda.

Bizga ma’lumki inson axborotni ko’rganda uni oddiy eshitib yoki o’qigandan ko’ra ko’proq eslab qoladi. Anashu taraflarni hisobga olgan holda elektron darslik tayyorlash uni yashash davrini uzoq bo’lishiga olib kelish mumkin.

Bu imkoniyatlardan qay darajada qulay foydalanish elektron darslik tayyorlovchining mahorati va psixologik tomondan yondoshishiga bo’g’liq.

Hozirgi kunda elektron darslik, multimediali darslarni Macromedia Flash dasturida yaratish eng ko’p tarqalgan, lekin bu dasturlarni o’zlashtirish ko’p vaqt, bilim va ko’nikmani talab qiladi. Quyida elektron darslik yaratish uchun qulay va tushunarli bo’lgan ikki dastur xususida to’xtalib o’tamiz.

Turli animatsiya tayyorlovchi dasturlar ishlab chiqilishi elektron darslik tayyorlash sohasida ham sifatli bo’lgan elektron darsliklar tayyorlashga olib keldi.

Endilikda elektron darslik yaratuvchi dasturlar yordamida Flash, 3D Max va boshqa turdagi animatsiyalarni, turli video va audio fayllarni elektron darslik tarkibida qo’llash imkoniyatlari paydo bo’ldi.

Auto Media Play Studio dasturi yordamida elektron axborot-ta’lim resurslari, elektron axborot-boshqaruv resurslari, elektron darsliklar, multimediyali darslar, interaktiv vositalarni yaratish mumkin. Bu dasturda “Lua dasturlash tili” yordamida o’yinlar yaratish imkoniyati mavjud, “Lua” tilini puxta egallamagan foydalanuvchilar uchun qulaylik yaratilgan bo’lib, “Мастер действий” yordamida standart kodlardan foydalanib ham o’yin yaratish mumkin. Aziz sayt foydalanuvchilari bugundan boshlab men sizlarga AutoPlay MediaStudio va ISpring dasturlari yordamida elektron darslik yaratish haqida ma’lumot berib boraman.

Hozirda Internet tehnologiyalari ham jadallik bilan rivojlanmoqda. Internet orqali ta’lim beruvchi maxsus repitiror va saytlar mavjuddir. Masofadan turib o’qish tehnologiyalari hayotga joriy qilinmoqda. Bu ta’lim oluvchilarga ancha qulayliklar tug’dirmoqda. Bunda talabalar o’z yurtida turib boshqa davlatning oliygohlarida o’qishi va o’sha oliygoh diplomiga ega bo’lishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI:

1. Pedagogika. Ensiklopediya. 1-jild. A-Yo (mas'ul muharrir R.Safarova) –T.: 2015
2. Жураев Б.Т. Деятельность педагога по гуманизации учебно-воспитательного процесса //Научные школы. Молодежь в науке и культуре XXI в.: материалы междунар. науч.-творч. форума. – 2017. – Т. 31.

3. Жураев Б.Т. Социально-духовное развитие студентов //Россия-Узбекистан. Международные образовательные и социально-культурные технологии: векторы развития. – 2019. – С. 22-23.
4. Davronov I.E., Jurayev B.T. Pedagogik va psixologik fanlarni o‘qitish metodikasi. “Durdona” nashriyoti, -Buxoro, 2019.
5. Мирзаев И. Дарс таҳлили. / Ўқув-услубий қўлланма. – Т.: «Ўқитувчи», 1985.
6. Олимов Ш.Ш. Некоторые вопросы организации урока на основании педагогических технологий //Молодой ученый. – 2013. – №. 5. – С. 752-754.
7. Олимов Ш.Ш. Педагогическое мастерство преподавателя и его профессионализм в системе образования //Научные школы. Молодежь в науке и культуре XXI в.: материалы междунар. науч.-творч. форума. – 2017. – Т. 31.
8. ОЛИМОВ Ш. Ш., ХОДЖИЕВА М. Ш. Возможности применения педагогических технологий в образовательном процессе //Молодежь и XXI век2020. – 2020. – С. 228-231.
9. Сарсенбаева Р. М. Ўқув машғулотларини таҳлил қилиш методикаси //Современное образование (Узбекистан). – 2016. – №. 6. – С. 3-11.
10. Сухомлинский В.А. Авторитарная педагогика похоронила саму идею самоанализа урока – Режим доступа: http://fs.nashaucheba.ru/docs/270/index1433580-11.html
11. Умаров А. С., Рахимов А. К., Мирзаева Н. А. Дарс сифатининг таҳлили– таълим тараққиёти мезони //Таълим ва ривожланиш таҳлили онлайн илмий журнали. – 2022. – С. 80-88.

Qo‘shimcha manbalar

1. lex.uz – O‘zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi.
2. uzedu.uz – Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligining rasmiy sayti.
3. kitob.uz – Respublika bolalar kutubxonasi sayti.
4. onlinedu.uz – uzluksiz kasbiy ta’lim platformasi.
5. ziyonet.uz – axborot ta’lim portali.

3.6.3-MAVZU. TARIX FANIDAN FAN OLIMPIADALARI VA KO‘RIK TANLOVLARGA O‘QUVCHILARNI TAYYORLASH METODIKASI.

(2 soat amaliy mashg`ulot)

Reja:

1. Tarixiy tadqiqot maqsadlarini belgilash
2. Ilmiy tadqiqot ishini o‘tkazishning asosiy bosqichlari
3. Tarixiy maqolalar yozish
4. Tarixiy ilmiy yangi yondashuvlar bilan o‘qitish sifatini oshirish

Tayanch so‘zlar: elektron darslik, tadqiqot, maqola, ilmiy yangilik, konferensiyalar, texnologiya.

O‘zbekiston Respublikasi rivojlangan mamlakatlar darajasiga va mavqeiga intilib borar ekan, uning istiqboli bugungi avlodning har tamonlama bilimdon, ma‘naviy va jismoniy jihatdan barkamol insonlar bo‘lib yetishishlariga bog‘liqdir. Eng avvalo yosh avlodning ilmiy, dunyoviy bilimlar asoslarini puxta egallashi, ularda keng dunyoqarash hamda tafakkur ko‘lamining hosil bo‘lishi uchun ta‘lim-tarbiya ishlarining samarali tashkil etilishiga erishish har bir o‘qituvchining asosiy vazifasidir.

Tadqiqotchi kuzatuv, xulosa va ilmda topgan yangiligini yozayotgan ishida ifodalaydi. Bu ilmiy ish turlari orqali ilm ahliga taqdim etiladi. Ilmiy ishlarni

taqdim etishda har bir davlat, universitet, ilmiy doira yoki tadqiqot markazining o‘z talabi, qonun-qoidasi bor. Masalan, O‘zbekistonda «Ilmiy darajalar berish tartibi to‘g‘risidagi nizomni tasdiqlash haqida»gi qarorda falsafa doktori, fan doktori ilmiy darajasini olish uchun yoziladigan dissertatsiyaga o‘ndan ortiq talab qo‘yilgan. Sinchiklab o‘qilsa, hammasi ayni muddao — puxta o‘ylangan, bari risoladagidek... Lekin amalda-chi? Hamma ham talab-qoidaga rioya qilyaptimi? Yozilayotgan ilmiy ishlar qanchalik sifatli? O‘zbek ilm-fani uchun nechog‘lik yangilik bo‘lmoqda? Yildan yilga tadqiqotchi, izlanuvchilar soni oshyaptiyu, nega natijasi bilinmaydi? Nima uchun ayrim ishlar arxivlardagina turishga yarayapti?

Ilmiy ishdan maqsad ilm bo‘lishi kerak. Haqiqiy ilmgina rostdan ham qadrli, odamzodga foydalidir. Ilmiy ish qilish jarayoni bu bir hodisani ilmiy jihatdan tushuntirish uchun u xususida uzoq muddat o‘ylanish va izlanish degani. «Ilm – igna bilan quduq qazishdir» degan o‘xshatish jarayonning mohiyatini juda yaxshi ochadi, chunki ilmiy ish qilish jarayonida izlanuvchi hamma ko‘rib turgan hodisaning hech kim ko‘rmagan, ko‘rolmaydigan tafsilotlarini aniqlaydi. Ilmiy ish biror yangilik (kichik bo‘lsa-da) avvalgi olimlarnikidan farqlanishi va muhokama, xulosa qismida qilingan yangi metodning ijtimoiy soha (masalan, qishloq xo‘jaligi, energetika va boshqalar) ga ahamiyati qandayligi yozilishi kerak. (1-slayd)

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Iqtidorli yoshlarni aniqlash va yuqori malakali kadrlar tayyorlashning uzluksiz tizimini tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2019-yil 3-maydagi PQ-4306-son qarori, “Ta’lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” 2020-yil 6-noyabrdagi PQ-4884-son qarori hamda “O‘zbekiston Respublikasida xorijiy tillarni o‘rganishni ommalashtirish faoliyatini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2021-yil 19-maydagi PQ-5117-son qarori ijrosini ta’minlash maqsadida Vazirlar Mahkamasi Umumiy o‘rta ta’lim tashkilotlari, akademik litsey va kasb-hunar maktablari o‘quvchilari o‘rtasida fan olimpiadalarini tashkil etish, o‘tkazish hamda xalqaro olimpiadalar ishtirokchilarini saralash va g‘oliblarni rag‘batlantirish tartibi to‘g‘risida qaror qabul qilgan.

Olimpiadalarni tashkil etish uchun Vazirlik, Qoraqalpog‘iston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi, Toshkent shahar va viloyatlar maktabgacha va maktab ta’limi boshqarmalari (keyingi o‘rinlarda — hududiy maktabgacha va maktab ta’limi boshqarmalari), tuman (shahar) maktabgacha va maktab ta’limi bo‘limlarida har bir olimpiada hamda uning bosqichlarini o‘tkazish bo‘yicha respublika va hududiy tashkiliy qo‘mita (keyingi o‘rinlarda — tashkiliy qo‘mita) tuziladi.

Olimpiadalarning barcha bosqichlarida tashkiliy qo‘mita tomonidan 3 kishidan 7 kishigacha tarkibda hakamlar hay’ati tuziladi.

Asosiy olimpiadalar ushbu Nizomga 1-ilovada keltirilgan fanlardan ikki guruhga ajratilgan holda o‘tkaziladi.

Bunda, nufuzli xalqaro olimpiadalar tashkil qilinadigan fanlar mos keluvchi birinchi guruh (matematika, fizika, kimyo, biologiya, informatika va axborot texnologiyalari fanlari) va ikkinchi guruh (qolgan fanlar) deb belgilanadi.

Barcha fanlardan nazorat turlari, shakllari, baholash mezonlari Vazirlik tomonidan tasdiqlanadi.

Birinchi guruhdagi fanlar bo‘yicha nazorat turlarida fanlar bo‘yicha sinovlar xalqaro olimpiadalarning talablari va topshiriqlari metodologiyasini qo‘llagan holda o‘tkaziladi.

Asosiy olimpiadalar maktablarning 9 — 11-sinf, akademik litseylar va kasb-hunar maktablarining o‘quvchilari o‘rtasida o‘tkaziladi.

Asosiy olimpiadalar to‘rt bosqichda quyidagi muddatlarda o‘tkaziladi:

birinchi bosqich — maktab, akademik litsey va kasb-hunar maktablar miqyosida sentabr oyida;

ikkinchi bosqich — tuman (shahar) miqyosida oktabr oyida;

uchinchi bosqich — Qoraqalpog‘iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahri miqyosida noyabr oyida;

to‘rtinchi bosqich — respublika miqyosida barcha fanlardan aprel-may oylarida o‘tkaziladi.

Umumta’lim fanlari bo‘yicha Vazirlik tomonidan o‘tkaziladigan onlayn olimpiada maktablarning 4 — 11-sinf o‘quvchilari hamda akademik litsey va kasb-hunar maktablarining o‘quvchilari o‘rtasida o‘quvchilarning bilimlarini sinovdan o‘tkazish, asosiy olimpiadalarga tayyorgarlik ko‘rish ko‘nikmalarini shakllantirish maqsadida o‘tkaziladi.

Asosiy olimpiadaning uchinchi bosqichida g‘olib bo‘lgan har bir o‘quvchiga quyidagi miqdorda pul mukofotlari beriladi:

1-o‘rinni egallagan o‘quvchiga — bazaviy hisoblash miqdorining 6 baravari;

2-o‘rinni egallagan o‘quvchiga — bazaviy hisoblash miqdorining 4 baravari;

3-o‘rinni egallagan o‘quvchiga — bazaviy hisoblash miqdorining 3 baravari.

Asosiy olimpiadaning to‘rtinchi bosqichida g‘olib bo‘lgan har bir o‘quvchiga quyidagi miqdorda pul mukofotlari beriladi:

1-o‘rinni egallagan o‘quvchiga — bazaviy hisoblash miqdorining 12 baravari;

2-o‘rinni egallagan o‘quvchiga — bazaviy hisoblash miqdorining 8 baravari;

3-o‘rinni egallagan o‘quvchiga — bazaviy hisoblash miqdorining 6 baravari.

Umumiy o‘rta ta‘lim jarayonida puxta matematik bilimlar yosh avlod vakillarini keng dunyoqarashli shaxslar qilib tarbiyalashda yetakchi ahamiyatga ega. Matematikaga layoqatli bolalar bilan shug‘ullanishni boshlang‘ich sinflardanoq boshlash va maktab ta‘limining keyingi bosqichlarida muntazam davom ettirish juda foydalidir. Matematika mantiqiy fan bo’lganligi uchun yosh bolalarning mantiqiy fikrlash omilini kuchaytiradi, ongini tez rivojlantiradi va fizika, texnika fanlarini oson o‘zlashtirishga poydevor yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI:

1. Chevalier S. Manual for writers of apers in English linguistics. Gunnel Tottie: University of Zurich, English Department, 2012.
2. Sodiqova Sh. Ilmiy ish asoslari. O'quv qo'llanma T., 2016.
3. Ne’matov H. Lingvistik tadqiqot metodikasi, metodologiyasi va metodlari. O’quv qo'llanma - Buxoro, 2006.
5. Nurmonov A. Lingvistik tadqiqot metodologiyasi va metodlari. O’quv 6. qo'llanma - Toshkent: Akademnashr, 2010.
6. Олимов Ш.Ш. Некоторые вопросы организации урока на основании педагогических технологий //Молодой ученый. – 2013. – №. 5. – С. 752-754.
7. Олимов Ш.Ш. Педагогическое мастерство преподавателя и его профессионализм в системе образования //Научные школы. Молодежь в науке и культуре XXI в.: материалы междунар. науч.-творч. форума. – 2017. – Т. 31.
8. ОЛИМОВ Ш. Ш., ХОДЖИЕВА М. Ш. Возможности применения педагогических технологий в образовательном процессе //Молодежь и XXI век2020. – 2020. – С. 228-231.
9. Сарсенбаева Р. М. Ўқув машғулотларини таҳлил қилиш методикаси //Современное образование (Узбекистан). – 2016. – №. 6. – С. 3-11.

Qo‘shimcha manbalar

1. lex.uz – O‘zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi.
2. uzedu.uz – Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligining rasmiy sayti.
3. kitob.uz – Respublika bolalar kutubxonasi sayti.
4. ziyonet.uz – axborot ta’lim portali.

3.7. “Tanlov o‘quv modullari”

3.7. 1. “TARIX DARSLARIDA HAMKORLIKDAGI TA’LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH” MODULI

3.7.1.1.MAVZU:TARIX DARSLARIDA MUAMMOLI VAZIYATLARNI HAL QILISHDA HAMKORLIKDAGI TA’LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

Reja:

1. **Hamroklikda o‘qitish nima?**
2. **Hamkorlikdagi ta’lim natijasida qanday ko‘nikmalar shakllanishi;**
3. **XXI asr ta’limida hamkorlikda o‘qitishning ahamiyati qanday?**
4. **Xulosa.**

Hamkorlikda o‘qitish nima? (Collaborative Learning) — bu o‘quvchilarning kichik guruhlarda ishlashi orqali bilimlarni o‘zlashtirishni ta'minlaydigan pedagogik yondashuv. Bu yondashuv o‘quvchilarni birgalikda fikrlash, muammo yechish, ijodiy yondashish va o‘zaro yordam ko‘rsatishga undaydi.

Hamroklikda o‘qitish jarayonida o‘qituvchi va o‘quvchilar o‘rtasida faol hamkorlikni nazarda tutuvchi o‘qitish metodidir. Bu usulda o‘qituvchi nafaqat bilim manbai bo‘lib, balki o‘quvchilarga yo‘l-yo‘riq ko‘rsatib, ularning o‘qish jarayonida qo‘llab-quvvatlovchi rolni o‘ynaydi. Hamroklikda o‘qitish, o‘quvchilarga individual yondoshuvni taqdim etish, ularning qiziqishlari va ehtiyojlariga mos ravishda ta’limni tashkil etish maqsadida amalga oshiriladi. Bu jarayonda o‘qituvchi faqat ma’lumotni uzatibgina qolmay, balki o‘quvchilarni o‘z bilimlarini mustahkamlashda, yangi g‘oyalar ishlab chiqishda, va o‘quv jarayonida muammolarni hal qilishda qo‘llab-quvvatlaydi. Hamroklikda o‘qitish shuningdek, o‘quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi, ularning o‘z fikrlarini erkin ifodalashlariga imkon yaratadi va o‘rganish jarayonida o‘zaro yordamni rag‘batlantiradi. Shu tariqa, hamroklikda o‘qitish o‘quvchilarni faol ishtirok etishga undaydi va o‘quv jarayonini interaktiv, shaxsiylashtirilgan va samarali qiladi.

Hamkorlikdagi ta’lim o'quvchilarga birgalikda ishlash, o'zaro yordam ko'rsatish va birgalikda muammolarni hal qilish orqali ko'nikmalarni rivojlantirishga imkon beradi. Bu ta'lim usuli nafaqat bilim olishni, balki o‘quvchilarda quyidagi ko‘nikmalarni shakllantiradi:

1. Jamoaviy ishlash ko‘nikmalari:

- O‘quvchilar birgalikda ishlashni o‘rganadilar, jamoada faol ishtirok etish, fikr almashish va umumiy maqsadga erishish uchun hamkorlik qilishni o‘zlashtiradilar.
- Jamoaviy muammolarni hal qilishda har bir o‘quvchi o‘zining roli va mas’uliyatini biladi.

2. Kommunikatsiya ko‘nikmalari:

- O‘quvchilar o‘z fikrlarini aniq va ravon ifodalash, boshqalar bilan samarali muloqot qilishni o‘rganadilar.
- Fikr almashish, muammolarni muhokama qilish va konstruktiv tanqidni qabul qilish kabi ko‘nikmalar rivojlanadi.

3. Muammolarni hal qilish ko‘nikmalari:

- Hamkorlikda ishlash o‘quvchilarga yaratish va muammolarni birgalikda hal qilishni o‘rgatadi. O‘quvchilar murakkab vazifalarni bo‘lib, resurslarni taqsimlash orqali samarali yechimlarga erishishni o‘rganadilar.
- O‘quvchilar mantiqiy fikrlash va ijodiy yondashuvni rivojlantiradilar.

4. Tanqidiy fikrlash va qaror qabul qilish ko‘nikmalari:

- Hamkorlikda ishlash o‘quvchilarga fikrlarni tahlil qilish, baholash va qaror qabul qilish jarayonini yaxshilaydi.
- O‘quvchilar turli fikrlarni eshitib, o‘z qarorlarini asoslashni va aniq dalillar bilan ifodalashni o‘rganadilar.

5. Empatiya va boshqalarni tushunish ko‘nikmalari:

- O‘quvchilar boshqalarning nuqtai nazarini tushunish, ularning fikrlarini hurmat qilish va bir-birining ehtiyojlarini qondirishga harakat qilishni o‘rganadilar.
- Empatiya, o‘zaro hurmat va sabr-toqat kabi shaxsiy fazilatlar rivojlanadi.

6. Liderlik va boshqaruv ko‘nikmalari:

- Hamkorlikdagi ta’lim o‘quvchilarga liderlik qobiliyatlarini rivojlantirish imkonini beradi. O‘quvchilar o‘z jamoasini boshqarish, resurslarni taqsimlash va muvaffaqiyatli tashkilotchi bo‘lishni o‘rganadilar.
- Boshqalarni motivatsiya qilish va ular bilan samarali ishlash ko‘nikmalarini shakllantiradi.

7. Moslashuvchanlik va o‘zgarishlarga tayyorlik:

- O‘quvchilar o‘zgaruvchan sharoitlarga moslashishni o‘rganadilar. Hamkorlikda ishlashda turli fikrlar va nuqtai nazarlar o‘rtasida muvozanatni saqlash, o‘zgarishlarga ochiq bo‘lish zarur.
- Kutilmagan holatlar va yangi vazifalar yuzaga kelganda, o‘quvchilar muammolarga tez va samarali javob bera olishadi.

8. Mustaqil va o‘z-o‘zini baholash ko‘nikmalari:

- Hamkorlikda ishlashda o‘quvchilar o‘z ishlari va natijalarini baholashni o‘rganadilar. Bu ularni o‘z-o‘zini tahlil qilish va takomillashtirishga undaydi.
- O‘quvchilar o‘zining zaif va kuchli tomonlarini aniqlab, mustaqil ravishda o‘z o‘rganish jarayonini boshqaradilar.

9. Kreativlik va innovatsiya ko‘nikmalari:

- Hamkorlikdagi ta’lim o‘quvchilarni ijodiy fikrlashga undaydi, ular birgalikda yangicha g‘oyalar va innovatsion yechimlar ishlab chiqadilar.
- O‘quvchilar yangi usullarni sinab ko‘rish va sinovdan o‘tkazish orqali innovatsion fikrlarni rivojlantiradilar.

10. Vaqtni boshqarish va rejalashtirish ko‘nikmalari:

- Hamkorlikda ishlashda vaqtni samarali boshqarish, vazifalarni taqsimlash va rejalashtirish zarur bo‘ladi.
- O‘quvchilar o‘z vaqtlarini optimallashtirish, ustuvorliklarni belgilash va vazifalarni samarali bajarish ko‘nikmalarini rivojlantiradilar.

Xulosa: Hamkorlikdagi ta’lim o‘quvchilarga nafaqat akademik bilimlarni o‘zlashtirishni, balki shaxsiy va professional hayotda muvaffaqiyatli bo‘lish uchun zarur bo‘lgan ko‘nikmalarni ham rivojlantiradi. Bu jarayon o‘quvchilarga o‘zaro hurmat, jamoaviy ishlash, ijodiy fikrlash va liderlik kabi ko‘nikmalarni shakllantirishga yordam beradi.

XXI asr ta'limida hamkorlikda o'qitishning ahamiyati juda katta, chunki hozirgi zamon ta'lim tizimi o'quvchilarga faqat akademik bilimlarni o'rgatishdan ko'ra, ularni ishbilarmonlik, ijtimoiy va shaxsiy hayotda muvaffaqiyatli bo'lishlari uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni ham rivojlantirishni maqsad qiladi. XXI asrda muvaffaqiyatli bo'lish uchun o‘quvchilar turli muammolarni hal qilish, kreativ fikrlash, tez o‘zgaruvchan dunyoga moslashish, samarali muloqot qilish va jamoaviy ishlash kabi ko‘nikmalarga ega bo‘lishlari kerak. Hamkorlikda o‘qitish, aynan shu ko‘nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan asosiy metodlardan biridir. Quyida uning XXI asr ta'limidagi ahamiyatini ko'rib chiqamiz:

1. Jamoaviy ishlash va jamoa ruhini rivojlantirish.

- XXI asrda ko'plab sohalarda muvaffaqiyatli bo'lish uchun jamoada ishlash, birgalikda fikr almashish va umumiy maqsadga erishish zarur.

- Hamkorlikda o‘qitish o‘quvchilarga jamoa a'zosi sifatida samarali ishlashni o‘rgatadi. O‘quvchilar birgalikda maqsadga erishish uchun o‘zaro yordam ko‘rsatish, resurslarni taqsimlash va qarorlar qabul qilishni o‘rganadilar.
- Bu ko'nikmalar nafaqat ta'lim jarayonida, balki kelajakda ish hayotida ham kerak bo‘ladi.

2. Ijodiy fikrlash va innovatsion yechimlar ishlab chiqish.

- XXI asrda texnologiyalar va bilimlar juda tez o'zgaradi. Bunday tezkor o'zgarishlarga moslashish uchun ijodiy fikrlash va innovatsion yondoshuvlar zarur.
- Hamkorlikda o‘qitish o‘quvchilarga yangi g‘oyalar va ijodiy yechimlar ishlab chiqishda yordam beradi. Jamoaviy ishlashda turli fikrlar va nuqtai nazarlar birlashtiriladi, bu esa kreativ va innovatsion qarorlarni ishlab chiqishga olib keladi.
- Bunday jarayon o‘quvchilarda ijtimoiy va intellektual jihatdan erkin fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

3. Kommunikatsiya va muloqot ko‘nikmalarining rivojlanishi.

- XXI asrda muvaffaqiyatli ishlash uchun samarali kommunikatsiya juda muhimdir. O‘quvchilarga o‘z fikrlarini aniq va to‘g‘ri ifodalash, boshqalarning fikrlarini tinglash, konstruktiv tanqid qilish va o‘zaro muloqot qilish zarur.
- Hamkorlikda o‘qitish o‘quvchilarga muloqot qilish va fikr almashish, shuningdek, turli nuqtai nazarlarga ochiq bo‘lishni o‘rgatadi.
- O‘quvchilar o‘rtasidagi samarali kommunikatsiya, ular o‘rganayotgan materialni chuqurroq tushunishga yordam beradi va o‘zaro bilim almashish imkoniyatini yaratadi.

4. Muammolarni hal qilish va qaror qabul qilish.

- XXI asrda muvaffaqiyatli bo'lish uchun o'quvchilar tezda muammolarni aniqlash, tahlil qilish va samarali yechimlar ishlab chiqish ko‘nikmalariga ega bo‘lishlari kerak.
- Hamkorlikda o‘qitish o‘quvchilarga real hayotdagi muammolarni birgalikda hal qilishni o‘rgatadi. Jamoaviy ishlashda o‘quvchilar bir-birining fikrlarini eshitib, turli xil qarorlar va yondoshuvlarni tahlil qilishni o‘rganadilar.
- Bu ularni kompleks vazifalar va noaniq holatlarda qarorlar qabul qilishga tayyorlaydi.

5. Empatiya va madaniyatlararo kommunikatsiya.

- XXI asrda global dunyo bilan integratsiyalashish, turli madaniyatlar va nuqtai nazarlarni tushunish zarur.
- Hamkorlikda o‘qitish o‘quvchilarga empatiya va boshqa odamlarning fikrlarini tushunish ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. O‘quvchilar turli fikrlarni qabul qilish, boshqalarning ehtiyojlarini tushunish va ular bilan samarali ishlashni o‘rganadilar.
- Bu ko‘nikmalar madaniyatlararo aloqalar va global hamkorlikda muvaffaqiyatli ishlash uchun zarurdir.

6. Tez o‘zgaruvchan dunyoga moslashuvchanlik.

- XXI asrda yangi texnologiyalar va ish usullari doimo yangilanib turadi, bu esa o‘quvchilarda o‘zgarishlarga moslashish ko‘nikmalarini rivojlantirishni talab qiladi.
- Hamkorlikda o‘qitish o‘quvchilarga yangi sharoitlarga moslashishni, o‘zaro yordam orqali muammolarni tezda hal qilishni o‘rgatadi.
- O‘quvchilar o‘z-o‘zini boshqarish va o‘zgarishlarga ijobiy munosabatda bo‘lishni o‘rganadilar, bu esa ularni kelajakdagi kasb va hayotdagi o‘zgarishlarga tayyorlaydi.

7. Shaxsiy mas'uliyat va o‘z-o‘zini rivojlantirish.

- Hamkorlikda o‘qitish o‘quvchilarga o‘z ishlari uchun mas’uliyatni olishni va jamoa oldida o‘z hissasini qo‘shishni o‘rgatadi.
- O‘quvchilar bir-biriga yordam berish orqali o‘zaro ishonchni mustahkamlashadi va o‘zlarining kuchli va zaif tomonlarini tushunishadi.
- Bu ko‘nikmalar shaxsiy rivojlanish va o‘zini baholashda muhim rol o‘ynaydi.

Xulosa: Hamkorlikda o‘qitish XXI asr ta’limining ajralmas qismi bo‘lib, o‘quvchilarda nafaqat bilimlarni, balki bugungi kunda va kelajakda muvaffaqiyatli bo‘lish uchun zarur bo‘lgan turli ko‘nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi. Jamoada ishlash, kommunikatsiya, kreativlik, muammolarni hal qilish va o‘zgarishlarga moslashuvchanlik kabi ko‘nikmalarni o‘rgatish orqali

hamkorlikda o‘qitish, o‘quvchilarning shaxsiy va professional muvaffaqiyatlariga katta hissa qo‘shadi. Bu ta'lim usuli o‘quvchilarga nafaqat bilimlar, balki hayotdagi muammolarni hal qilish, global va ijtimoiy masalalarda ishtirok etish kabi qobiliyatlarni ham beradi.

3.7.1.2.MAVZU: TARIX FANIDAN KICHIK GURUHLARDA HAMKORLIKDA TOPSHIRIQLAR BAJARISH

Reja:

1. **Tarix darslarida o'quvchilarni kichik guruhlarga bo'lib ta'lim berish nima?**
2. **Tarix darslarida guruhlarga bo'lishning afzalliklari;**
3. **Guruhlarga bo‘lish orqali o‘quvchilarda shakllanadigan ko‘nikmalar?**
4. **Xulosa.**

Tarix darslarida o'quvchilarni kichik guruhlarga bo'lib ta'lim berish — bu ta'lim jarayonida o'quvchilarni kichik guruhlarga ajratib, birgalikda faol ishlashga undovchi metoddir. Bunday yondashuv **hamkorlikda o'qitish**ning bir turi bo'lib, o'quvchilarga tarixiy voqealar, faktlar va konseptlarni birgalikda tahlil qilish, muhokama qilish va o'zaro fikr almashish imkoniyatini beradi. Bu usul o'quvchilarning o'zaro faol muloqotini rag'batlantirib, ularga mustaqil fikrlash va tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Tarix darslarida kichik guruhlarga bo'lib o'qitishning afzalliklari:

1. **Faol o'qish va o'zaro yordam**. Kichik guruhlarda o'quvchilar bir-birlariga yordam berishadi, muammolarni birgalikda hal qilishadi va o'zaro bilim almashishadi. Bu o'quvchilarni faollashtiradi va ularning o'rganish jarayoniga yanada ko'proq jalb etilishiga imkon yaratadi.
2. **Guruhda fikr almashish va tahlil qilish**. Kichik guruhlarda tarixiy voqealar yoki mavzularni muhokama qilish o'quvchilarga turli nuqtai nazarlardan fikr yuritish imkoniyatini yaratadi. Ular bir-birining fikrlarini tinglab, o'z tushunchalarini kengaytirishadi va tarixiy voqealarni chuqurroq anglashadi.
3. **Kommunikatsiya va muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish**. Tarixiy mavzularni muhokama qilish, guruh ichida o'z fikrlarini aniq ifodalash, boshqalarning fikrlarini tinglash va izoh berish talab etiladi. Bu, o'z navbatida, o'quvchilarning muloqot ko'nikmalarini yaxshilaydi.
4. **Kreativ fikrlash va tahlil qilish**. Guruhlar birgalikda tarixiy masalalarni yechishda kreativ fikrlash va tahlil qilishga chaqiradi. O'quvchilar voqealarni turli perspektivalardan ko'rib chiqishadi, bu esa ularga tarixiy jarayonlarni yaxshiroq tushunish va taqqoslash imkonini beradi.
5. **Mustaqillik va javobgarlik**. Kichik guruhlar o'quvchilarga o'z ishlari uchun javobgarlikni o'z zimmasiga olishga imkon beradi. Har bir o'quvchi guruhdagi ishning muhim qismiga hissa qo'shadi, bu esa ularni mustaqil ishlashga, boshqalarga o'z bilimlarini o'rgatishga undaydi.
6. **Guruh ichida ijtimoiy aloqalar**. Guruhlarda ishlash o'quvchilarga ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishda yordam beradi. O'quvchilar bir-biri bilan fikr

almashish, birgalikda muammolarni hal qilish va muloqot qilish orqali ijtimoiy mas'uliyatni his qilishadi.

Tarix darslarida kichik guruhlarga bo'lib o'qitish qanday amalga oshiriladi?

1. **Guruhlarni tuzish**. O'quvchilar tasodifiy tarzda yoki mavzuga qarab guruhlarga bo'linadi. Guruhlarning kichik bo'lishi muhim (masalan, 3-5 o'quvchi). Bu ularni bir-biriga yaxshiroq yordam berishga va faol ishtirok etishga undaydi.
2. **Guruhlar uchun aniq vazifa berish**. Har bir guruhga tarixiy voqeani yoki mavzuni o'rganish uchun aniq vazifa beriladi. Misol uchun, bir guruhning vazifasi – ma'lum bir davrning asosiy voqealarini tahlil qilish, boshqasi esa tarixiy shaxslar yoki siyosiy qarorlar haqida fikr yuritishi mumkin.
3. **Guruhlar orasida natijalarni taqdim etish**. Har bir guruh o'zining natijalarini darsda barcha o'quvchilarga taqdim etadi. Bu jarayon o'quvchilarga o'z bilimlarini boshqalarga taqdim etish, savollarni javoblash va boshqa guruhlarning fikrlarini eshitish imkoniyatini beradi.
4. **Muhokama va umumiy xulosa chiqarish**. Guruhlar o'z ishlarini taqdim etgandan so'ng, butun sinf bo'lib umumiy muhokama o'tkaziladi. O'quvchilar guruhlarning natijalarini solishtirib, umumiy xulosa chiqaradilar. Bu metod o'quvchilarga tarixiy voqealarni chuqurroq tushunishga yordam beradi.
5. **Vaqtni boshqarish**. Guruhlarga ishlash uchun aniq vaqt belgilash, ular natijalarni tez va samarali shakllantirishga yordam beradi. Bu shuningdek, o'quvchilarning vaqtni boshqarish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Xulosa: *Tarix darslarida o'quvchilarni kichik guruhlarga bo'lib o'qitish — bu o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash, hamkorlikda ishlash, tarixiy voqealarni tahlil qilish va yaxshiroq tushunish uchun samarali metoddir. Bu usul o'quvchilarga bilimlarni nafaqat o'zlashtirish, balki ularni o'zaro fikr almashish, muhokama qilish va birgalikda muammolarni hal qilish orqali mustahkamlash imkonini beradi. Buning natijasida o'quvchilarda tarixiy tafakkur, kommunikatsiya va jamoaviy ishlash kabi ko'nikmalar rivojlanadi, bu esa ularning kelajakdagi muvaffaqiyatlariga katta hissa qo'shadi.*

Tarix darslarida guruhlarga bo‘lishning afzalliklari juda ko‘p bo‘lib, bu yondashuv o‘quvchilarning nafaqat akademik yutuqlarini, balki shaxsiy va ijtimoiy ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi. Guruhlarga bo‘lish orqali o‘quvchilar tarixiy mavzularni yanada chuqurroq o‘rganadilar, bir-birlari bilan fikr almashadilar va mustaqil fikrlash, tahlil qilish kabi ko‘nikmalarni o‘zlashtiradilar.

1. Faol ishtirok etish va motivatsiyani oshirish

- Guruhlarga bo‘lish o‘quvchilarga o‘z fikrlarini ochiq ravishda ifodalash va guruh a’zolari bilan samarali ishlash imkonini beradi. Bu o‘quvchilarning darsda faol ishtirok etishiga turtki bo‘lishi mumkin.
- Kichik guruhda ishlash o‘quvchilarda **motivatsiya**ni oshiradi, chunki ular o‘zlarini guruhning ajralmas qismi sifatida his qilishadi va darsga nisbatan ko‘proq qiziqish va aloqadorlik tuyg‘usini rivojlantiradilar.

2. Kommunikatsiya va muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish

- Guruhlarda ishlash o‘quvchilarga o‘z fikrlarini boshqalarga tushuntirish, boshqa guruh a'zolarining fikrlarini tinglash va o‘zaro muloqot qilish imkoniyatini beradi.

- O‘quvchilar **samarali muloqot** qilishni o‘rganadilar: ma’lumotni aniq ifodalash, argumentlarni taqdim etish, boshqa odamlarni tinglash va ularning fikrlarini tushunish.

3. Guruhda fikr almashish va tahlil qilish

- Tarix darslarida o‘quvchilar turli nuqtai nazarlardan biror tarixiy voqea yoki mavzuni muhokama qilishadi. Bu ularning fikrlash tarzini **kengaytiradi** va tarixiy jarayonlarni turli nuqtai nazarlardan baholash imkonini yaratadi.
- Guruhlar o‘rtasida **fikr almashish** o‘quvchilarga yanada chuqurroq tushuncha hosil qilish va materialni kengroq tahlil qilish imkoniyatini beradi.

4. Ijodiy fikrlash va kreativlikni rivojlantirish

- Guruh ishlarida o‘quvchilar birgalikda ishlash orqali ijodiy fikrlashga undaladi. Ular tarixiy voqealarni yangicha yondoshuvlar bilan tahlil qilishadi va yangi g‘oyalar ishlab chiqishadi.
- **Kreativ fikrlash** va tarixiy voqealarni boshqa shaklda ko‘rish o‘quvchilarda ijodiy yechimlar topish, yangi g‘oyalar va innovatsion qarorlar ishlab chiqish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

5. Mustaqillik va mas’uliyatni rivojlantirish

- Guruhlarda ishlash orqali o‘quvchilar o‘zlari uchun **mas’uliyatni olish**ni va guruhdagi o‘z rolini anglashni o‘rganadilar. Har bir o‘quvchi guruhning umumiy maqsadiga erishish uchun o‘z hissasini qo‘shishi kerak.
- Bu o‘quvchilarni nafaqat darsda, balki kelajakda ham o‘z ishlariga javobgar bo‘lishga o‘rgatadi.

6. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish

- Tarix darslarida guruhlarga bo‘lish o‘quvchilarga tarixiy voqealarni **tanqidiy** nuqtai nazardan ko‘rib chiqishga yordam beradi. O‘quvchilar har xil nuqtai nazarlarni baholashni, dalillarni tahlil qilishni va qarorlar qabul qilishni o‘rganadilar.
- **Tanqidiy fikrlash** orqali o‘quvchilar tarixiy voqealarni yanada aniqroq tushunadilar va umumiy xulosalar chiqarishda yanada mustahkam asosga ega bo‘ladilar.

7. Ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirish

- Guruhda ishlash orqali o‘quvchilar **ijtimoiy ko‘nikmalarni** (masalan, liderlik, jamoada ishlash, boshqalar bilan muvofiqlashish) rivojlantiradilar.
- Guruh ishlarida o‘quvchilar bir-biri bilan hamkorlik qilib, o‘zaro yordam beradi, bu esa ijtimoiy ko‘nikmalarni, mas’uliyatni, sabr-toqatni va boshqa shaxsiy sifatlarni rivojlantirishga yordam beradi.

8. Empatiya va madaniyatlararo aloqalarni rivojlantirish

- Guruhlar o‘rtasidagi ishlash o‘quvchilarda **empatiya**ni rivojlantiradi. Har bir o‘quvchi boshqa guruh a’zosining fikrini tushunishga va hurmat qilishga harakat qiladi.
- Bunda o‘quvchilar bir-birining nuqtai nazarini anglash, madaniyatlararo farqlarni hisobga olish va o‘zaro hurmatni saqlashni o‘rganadilar.

9. Vaqtni boshqarish va tashkilotchilik ko‘nikmalarini rivojlantirish

- Guruhda ishlash o‘quvchilarga **vaqtni samarali boshqarish**ni, o‘z vazifalarini rejalashtirishni va guruh ishini samarali tashkil etishni o‘rgatadi.

- Har bir guruh o‘z vaqtini optimallashtirishi va natijaga erishish uchun samarali reja tuzishi zarur.

10. O‘quvchilarning o‘z-o‘zini baholash va refleksiya qilish qobiliyati

- Tarixiy mavzularni guruhlarda ishlash orqali o‘quvchilar o‘z bilimlarini o‘zaro baholash, xatolarini aniqlash va kelajakda yaxshilash imkoniyatini topadilar.
- **Refleksiya qilish** va o‘z o‘rganish jarayonini tahlil qilish orqali o‘quvchilar o‘z rivojlanishini kuzatishadi.

Xulosa. Tarix darslarida guruhlarga bo‘lish o‘quvchilarning tarixiy bilimlarni nafaqat o‘zlashtirishini, balki turli ko‘nikmalarni rivojlantirishni ham ta’minlaydi. Guruhlar orqali o‘quvchilar **ijodiy fikrlash, kommunikatsiya, tanqidiy fikrlash, va jamoaviy ishlash** kabi ko‘nikmalarni o‘rganadilar. Bu nafaqat dars davomida, balki kelajakdagi professional va shaxsiy hayotda ham muvaffaqiyatli bo‘lishlari uchun zarur bo‘lgan qobiliyatlarni shakllantiradi.

Guruhlarga bo‘lish orqali o‘quvchilarda shakllanadigan ko‘nikmalar ta’lim jarayonida o‘quvchilarning individual va ijtimoiy jihatdan rivojlanishiga katta hissa qo‘shadi. Guruhlarda ishlash, o‘quvchilarga bilimni nafaqat o‘zlashtirish, balki shaxsiy va ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirish imkonini beradi. Quyida guruhlarga bo‘lish orqali o‘quvchilarda shakllanadigan asosiy ko‘nikmalarni keltirib o‘tamiz:

1. Jamoada ishlash ko‘nikmasi (Kooperatsiya)

- Guruhda ishlash o‘quvchilarga **jamoaviy ishlash**ni o‘rgatadi. Har bir o‘quvchi guruhning umumiy maqsadiga erishish uchun o‘z hissasini qo‘shadi. Bu o‘quvchilarga muammolarni birgalikda hal qilish, resurslarni taqsimlash, o‘zaro yordam berish va guruh ichida muvofiqlashtirishni o‘rganish imkonini beradi.
- **Jamoada ishlash** ko‘nikmasi nafaqat ta'limda, balki kelajakdagi professional hayotda ham muhimdir, chunki ko‘plab sohalarda muvaffaqiyatga erishish uchun guruh ichida samarali ishlash zarur.

2. Kommunikatsiya va muloqot ko‘nikmalari

- Guruhlarda o‘quvchilar o‘z fikrlarini aniq va ravon ifodalashni, boshqalarning fikrlarini tinglashni va o‘zaro muloqot qilishni o‘rganadilar. **Kommunikatsiya** — bu guruhdagi faoliyatni muvaffaqiyatli olib borish uchun zarur bo‘lgan muhim ko‘nikma.
- O‘quvchilar **aktiv tinglash**, **aniq so‘zlash** va **konstruktiv munozara** qilishni o‘rganadilar. Bu ko‘nikmalar ularning shaxsiy va ijtimoiy hayotida ham foydali bo‘ladi.

3. Tanqidiy fikrlash va tahlil qilish ko‘nikmalari

- Guruh ishlarida o‘quvchilar **tanqidiy fikrlash**ni va tarixiy yoki ilmiy mavzularni tahlil qilishni o‘rganadilar. Guruhdagi muhokama va fikr almashish jarayonida o‘quvchilar turli nuqtai nazarlarga qarab, o‘zlarining fikrlarini shakllantiradilar.
- **Tanqidiy fikrlash** orqali o‘quvchilar har bir ma’lumotni chuqurroq tahlil qilishni, asosli xulosalar chiqarishni va mustaqil qarorlar qabul qilishni o‘rganadilar.

4. Muammolarni hal qilish ko‘nikmalari

- Guruh ishlarida o‘quvchilar birgalikda **muammolarni hal qilish**ga o‘rganadilar. Tarixiy voqealarni yoki dolzarb masalalarni tahlil qilishda guruh a'zolari bir-birining fikrini qo‘llab-quvvatlab, muammolarni kreativ yondoshuv bilan hal qilishadi.
- Bu ko‘nikma o‘quvchilarga real hayotdagi kompleks muammolarni hal qilishda yordam beradi, chunki ular birgalikda muammo tahlili va echimlarni izlashni o‘rganadilar.

5. Ijtimoiy va madaniy ko‘nikmalar

- Guruhlarda ishlash orqali o‘quvchilar bir-birining nuqtai nazarini tushunish va hurmat qilishni o‘rganadilar. Bu ular uchun **ijtimoiy ko‘nikmalar**ni rivojlantirishga yordam beradi. O‘quvchilar turli madaniyatlar, fikrlar va tajribalar o‘rtasida muloqot qilishni o‘rganadilar.
- Guruh ishlarida o‘quvchilar **empatiya**ni rivojlantiradilar, ya'ni boshqalarning nuqtai nazarini tushunish va ularning his-tuyg‘ularini hisobga olishni o‘rganadilar.

6. Liderlik va boshqaruv ko‘nikmalari

- Kichik guruhlarda ba'zi o‘quvchilar guruhni boshqarish, vazifalarni taqsimlash va guruhni yo‘naltirishni o‘rganadilar. Bu ularni **liderlik** ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.
- **Liderlik ko‘nikmalari** o‘quvchilarni tashabbuskor bo‘lishga, boshqalarga yo‘l-yo‘riq ko‘rsatishga va guruhni maqsadga erishish uchun boshqarishga undaydi.

7. Vaqtni boshqarish va tashkiliy ko‘nikmalar

- Guruhlarda ishlash o‘quvchilarga **vaqtni boshqarish**ni o‘rganishga yordam beradi. Har bir guruh a'zosi o‘z vazifasini belgilangan vaqtda bajarishi kerak, bu esa samarali rejalashtirishni talab qiladi.
- O‘quvchilar **tashkiliy ko‘nikmalar**ni rivojlantiradilar, chunki guruh ishlari ko‘pincha reja tuzishni va vaqtni optimal ravishda taqsimlashni talab qiladi.

8. Insoniy munosabatlarni boshqarish ko‘nikmalari

- Guruhlarda ishlash o‘quvchilarga **munosabatlarni boshqarish**ni o‘rganishga yordam beradi. Ular bir-birlariga yordam berish, ijobiy muloqot o‘rnatish va jamoaviy muammolarni hal qilishda o‘zaro ishonchni rivojlantiradilar.
- Bu ko‘nikma o‘quvchilarni yanada ijtimoiy va hissiy jihatdan rivojlantiradi, shuningdek, kelajakdagi ish hayotida ham foydalidir.

9. O‘z-o‘zini baholash va refleksiya qilish ko‘nikmalari

- Guruhlarda ishlash o‘quvchilarga o‘z ishlarini baholash va guruhning umumiy natijasini tahlil qilish imkonini beradi. O‘quvchilar o‘z ishlarini **refleksiya qilish** orqali yaxshilashga harakat qiladilar.
- **O‘z-o‘zini baholash** ko‘nikmasi o‘quvchilarni o‘z rivojlanishini kuzatishga, kuchli va zaif tomonlarini aniqlashga yordam beradi.

10. Responsablilik (Javobgarlik) ko‘nikmasi

- Guruhda ishlash orqali o‘quvchilar **responsablilik**ni rivojlantiradilar, chunki har bir guruh a'zosi o‘z hissasini qo‘shishi kerak. Bu ularga o‘z ishlariga javobgar bo‘lishni, guruh maqsadiga erishish uchun mas'uliyatni o‘z zimmasiga olishni o‘rgatadi.

- O‘quvchilar o‘z ishlariga muvofiq ravishda javobgar bo‘lib, guruhning muvaffaqiyatiga hissa qo‘shishadi.

Xulosa: Guruhlarga bo‘lish orqali o‘quvchilarda ko‘plab muhim ko‘nikmalar shakllanadi, jumladan jamoaviy ishlash, kommunikatsiya, tanqidiy fikrlash, ijodiy yondoshuv, vaqtni boshqarish, ijtimoiy munosabatlar, liderlik, va o‘z-o‘zini baholash kabi ko‘nikmalar. Bu ko‘nikmalar o‘quvchilarga nafaqat ta'lim jarayonida, balki kelajakda professional va shaxsiy hayotda ham muvaffaqiyatli bo‘lishlari uchun zarurdir.

3.7. 2. “Tarix fanidan tayyorlangan metodik ishlanmalarni ommalashtirish ishlari hamda metod birlashma faoliyatini to‘g‘ri yo‘lga qo‘yish yo‘llari” moduli

3.7.2.1.-MAVZU:ILG‘OR ISH TAJRIBALARNI O‘RGANISH VA TARIX FANIDAN METODIK ISHLANMALARNI OMMALASHTIRISHNING AHAMIYATI

Kirish: Bugungi kunda ta'lim sohasida ommalashtirish g‘oyasi hayotga tadbiq qilinayotgani, jamiyatni rivojlantirishda asosiy rol o‘ynaydi. Talim, nafaqat bilim berish, balki ijtimoiy taraqqiyot va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ommalashtirish — bu ta'lim tizimining kengaytirilgan va sifatli bo‘lishini ta'minlash uchun muhim jarayonlardan biridir.

1. Ommalashtirishning maqsadlari: Ommalashtirishning birinchi va eng asosiy maqsadi – ta'lim tizimini barcha qatlamlar va hududlar uchun erkin va teng darajada taqdim etishdir. Bu esa quyidagi maqsadlarni ko‘zda tutadi:

- Kengroq omma uchun ta'lim imkoniyatlarini yaratish.
- Ijtimoiy tenglikni ta'minlash, har bir fuqaroning bilim olish huquqini amalga oshirish.
- Mahalliy va mintaqaviy farqlarni kamaytirish, shahar va qishloq joylaridagi talabalarga teng imkoniyatlar yaratish.
- Ta'limning sifatini oshirish va barcha darajadagi o‘quvchilarga bilim olish uchun qulay sharoitlar yaratish.

2. Ommalashtirishning ahamiyati: Ommalashtirish talimni o‘rganish uchun ko‘proq imkoniyat yaratadi. Bu jarayonning ahamiyati quyidagicha:

- **Bilim va malaka tarqatish:** Ommalashtirish orqali ta'lim tizimi yanada kengroq auditoriyaga yetkaziladi va ko‘proq kishilar bilim olish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

- **Ijtimoiy rivojlanish:** Ommalashtirish jamiyatda bilim darajasini oshirishga yordam beradi, bu esa o‘z navbatida iqtisodiy rivojlanishga va ijtimoiy farovonlikka olib keladi.
- **Tez o‘zgaruvchan jamiyatga moslashish:** Keng ta'lim tizimi jamiyatning yangi talablariga moslashish imkonini beradi. Ommalashtirish orqali yangi ilmiy-texnik yangiliklar va ijtimoiy ehtiyojlarga mos ta'lim dasturlari ishlab chiqiladi.

3. Ommalashtirish jarayonining asosiy yo‘llari:

- **Onlayn ta'lim platformalarini rivojlantirish:** Internet orqali ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirish, ayniqsa, qishloq joylaridagi talabalar uchun o‘qish imkoniyatlarini yaratadi.
- **O‘qituvchilarni malakasini oshirish:** O‘qituvchilarni yangi pedagogik metodikalar va texnologiyalar bilan tanishtirish, ularga zamonaviy ta'lim usullarini o‘rgatish.
- **Ta'limda texnologiyalardan foydalanish:** Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ta'lim jarayonini yanada samarali qiladi.
- **Davlat va xususiy sektor hamkorligi:** Ta'lim tizimini ommalashtirishda davlat va xususiy sektor o‘rtasidagi hamkorlik juda muhimdir. Bunda xususiy sektorning tajribasidan foydalanish mumkin.

4. Ommalashtirishda yuzaga keladigan muammolar: Ommalashtirish jarayonida bir qancha muammolar yuzaga kelishi mumkin:

- **Resurslarning yetishmasligi:** Ba'zi hududlarda ta'lim resurslari (o‘qituvchilar, materiallar, texnologiyalar) yetishmasligi mumkin.
- **Sifat masalalari:** Ta'limning kengayishi bilan uning sifatiga ta'sir ko‘rsatuvchi omillar ham oshadi. Ta'lim sifatini saqlab qolish uchun doimiy nazorat zarur.
- **Ijtimoiy tengsizlik:** Ba'zi ijtimoiy guruhlar ta'lim olish imkoniyatlaridan chetda qolishi mumkin.

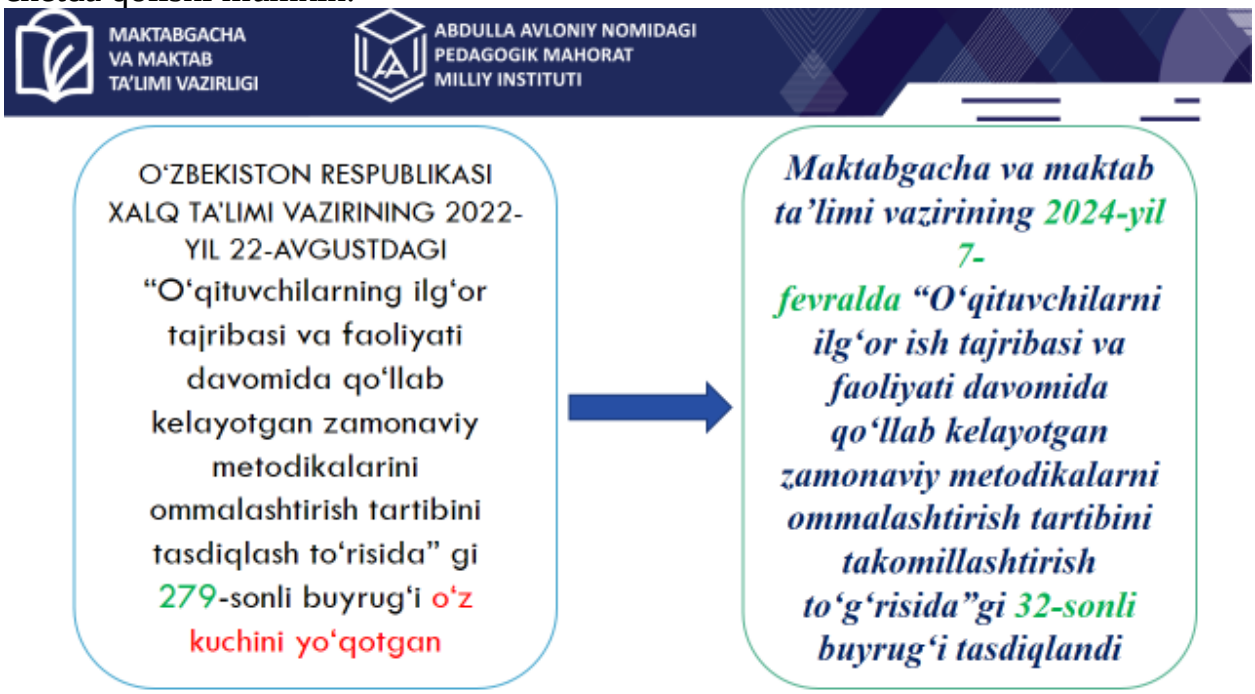

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI VAZIRLIGI

ABDULLA AVLONIY NOMIDAGI PEDAGOGIK MAHORAT MILLIY INSTITUTI

1. O‘qituvchilarning ilg‘or ish tajribasini ommalashtirish **tartibi**
2. O‘qituvchilarning ilg‘or ish tajribasini ommalashtirish uchun tayyorlangan metodik ishiga qo‘yiladigan **talablar va baholash mezoni**
3. O‘qituvchilarning ilg‘or ish tajribasini ommalashtirish bo‘yicha **fanlar ro‘yxati**
4. O‘qituvchilarning ilg‘or ish tajribasi ommalashtirilganligi to‘g‘risidagi **sertifikat namunasi**
5. O‘qituvchilarning ilg‘or ish tajribasi ommalashtirilganligi to‘g‘risida sertifikat berish **bosqichlari**

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI VAZIRLIGI

ABDULLA AVLONIY NOMIDAGI PEDAGOGIK MAHORAT MILLIY INSTITUTI

O‘qituvchilarning ilg‘or ish tajribasini ommalashtirish **tartibi**

Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi huzuridagi Respublika ta’lim markazi

Pedagoglarni yangi metodikalarga o‘rgatish milliy markazlaridagi Metodik xizmat ko‘rsatish bo‘limi

o‘qituvchilarning ilg‘or ish tajribalarini o‘rganish va ularni ommalashtirish bo‘yicha **Muvofiqlashtiruvchi ishchi organ hisoblanadi**

MAZKUR OMMALASHTIRISH TARTIBI UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABI, PREZIDENT, IXTISOSLASHTIRILGAN VA IJOD MAKTABLARI, MAXSUS MAKTAB-INTERNATLARI, MEHRLI MAKTAB O'QITUVCHILARIGA TATBIQ QILINADI VA **IXTIYORIY HISOBLANADI.**

Metodik ishlar quyidagi bosqichlarda ommalashtiriladi:

Maktab miqyosida

Metodbirlashma tavsiyasi asosida Pedagogik kengashda talabgorning **metodik ishi qo'yilgan talablar va baholash mezoniga muvofiq** o'rganib chiqiladi hamda maktab miqyosida ommalashtirish bo'yicha **Pedagogik kengash** qarori qabul qilinadi. **Talabgor tomonidan ommalashtirish.uz** platformasida joylashtiriladi.

Tuman miqyosida

Shahar miqyosida

ommalashtirish.uz platformasi orqali yuborilgan metodik ish **Metodik xizmat ko'rsatish bo'limining** fanlar bo'yicha **O'quv metodik kengashi tomonidan** o'rganib chiqiladi. Talabgorning metodik ishi maksimal **80 ball** bilan baholanadi. Talabgor tomonidan tayyorlangan metodik ish mazkur buyruq bilan tasdiqlangan **talablar** hamda **baholash mezoniga** muvofiq baholanadi. Bunda, **50-65 ball** bilan baholangan metodik ishlar tuman miqyosida,

66-80 ball bilan baholangan metodik ishlar shahar miqyosida ommalashtirilgan deb hisoblanadi va sertifikat olish uchun **ommalashtirish.uz platformasi orqali** Respublika ta'lim markaziga yuboriladi Metodik xizmat ko'rsatish bo'limining O'quvmetodik kengashi qarori **har yili 15-mayga qadar ommalashtirish.uz** platformasiga joylashtirilishi lozim. Ommalashtirish.uz platformasi orqali tuman, shahar, miqyosida ommalashtirish uchun yuborilgan ishlar Mxkbning O'quv metodik kengash qaroriga muvofiq Respublika ta'lim markazi tomonidan sertifikat beriladi.

Respublika miqyosida.

75-80 ball bilan baholangan metodik ish respublika miqyosida ommalashtirish uchun tavsiya etiladi. Mxkbning tavsiyasi **asosida respublika miqyosida ommalashtirish uchun yuborilgan metodik ishlar** Rtmning **Ilmiy-metodik kengashida** o'rganiladi. Bunda,talabgor tomonidan **metodik ishi yuzasidan taqdimot qilinib**,maksimal **20 ball** bilan baholanadi. Respublika bosqichida umumiy **86-100 ball** bilan baholangan **metodik ish Ilmiy-metodik kengash** tomonidan respublika miqyosida ommalashtirish to'g'risida qaror qabul qilinadi.

O‘qituvchilarning ilg‘or ish tajribasini ommalashtirish uchun tayyorlangan metodik ishiga qo‘yiladigan talablar

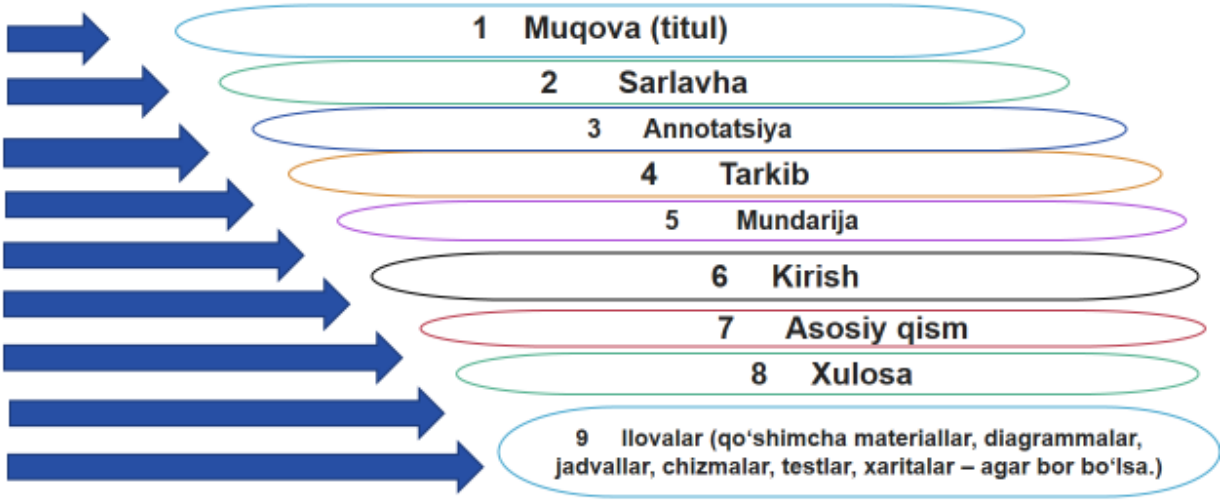

II. Mazmunga qo‘yilgan talablar

1 Amaldagi fan dasturlariga mos ravishda yoki dasturlarni takomillashtirish uchun ishlab chiqilganligi 2 Metodik qo‘llanma yoki Metodik tavsiyada “Qanday o‘qitish kerak?” degan savol ochib berilishi, shuningdek, topshiriq namunalari, shakllar, diagrammalar, sxemalar, jadvallar, xaritalar va shunga o‘xshash yordamchi elementlardan foydalanish bo‘yicha tushuntirishlarning mavjudligi;

3 Taklif qilinayotgan metodikaning yangiligi; 4 Fan, kasb, mavzulararo integratsiyaning mavjudligi. 5 Muayyan pedagogik muammoni hal qilish, o‘quv dasturining ayrim bo‘lim, bob va mavzularni o‘rganishga qaratilganligi;

6 Tanlangan mavzuning dolzarb bo‘lishi, o‘qituvchilarga mavzu yuzasidan aniq ma’lumot berilishi, aniq metodik maqsadga yo‘naltirilganligi;

7 O‘quvchilarga bilim, ko‘nikma, munosabat, qadriyatlar va xulq-atvorni o‘zlashtirishda qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan vositalar va materiallar bilan bir qatorda strategiyalar, o‘qitish usullari va metodlari, o‘qituvchi tomonidan olib boriladigan dastlabki tayyorgarliklarning keltirilishi;

8 O‘quv sohasi, mavzusi va o‘quvchilarni tadqiqotga, kundalik hayotda uchragan turli muammolarga yechim topishga yo‘naltiradigan loyihalar va shunga o‘xshash amaliy tadqiqotlarning mavjudligi; 9 O‘quvchilarga qaratilgan amaliy topshiriqlarni yaratish usullari, o‘yinlar, tanlovlar, viktorinalar uchun namunali savollar, ochiq tadbirlar, sayohat rejalarini tashkil etish usullarining mavjudligi; 10 Zarur tushunchalar lug‘ati kiritilganligi;

11 Material tizimli va tushunarli bayon qilinganligi

III. Shakliy-texnik talablar:

Metodik qo‘llanmaning eng kam hajmi 24 bet,
Metodik tavsiyaning eng kam hajmi 10 betdan iborat bo‘lishi kerak:
annotatsiya 4-8 gapdan oshmasligi;
kalit so‘zlar (indeksatsiya uchun) 6-8 so‘zdan iborat bo‘lishi;
“Times new roman” shrifti, “Microsoft word” redaktoridan foydalanish;
betlarni avtomatik tarzda belgilash;
jadvallar “microcoft word”ning “tablitsa” funksiyasi orqali kiritish;
matn shrifti 12-14, qatorlar oralig‘i 1 intervalda bo‘lishi;
ilovalar hajmi cheklanmagan, lekin ular matnga mos kelishi (matnda ularga havolalar berilishi);
matnda foydalanilgan adabiyotlarga havolalar kvadrat qavs ichida berilishi, foydalanilgan manbalar ro‘yxati kamida 5 nomdan iborat bo‘lishi kerak. Agar qo‘llanma nazariy havolalarni talab qilmasa, faqat amaliy bo‘lsa, unda foydalanilgan manbalar ro‘yxatini taqdim qilmasa bo‘ladi.

T/r	Mezon	Jami bal
	Shakliy-texnik talablar uchun qo‘yiladigan ballar:	
1	Muqova, sarlavha, annotatsiya, tarkib, mundarija borligi uchun **-1 ball** Kirish, asosiy qism, xulosa, foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati, ilovalar (qo'shimcha materiallar, diagrammalar, jadvallar, chizmalar, testlar, xaritalar – agar bor bo'lsa) borligi uchun **3 ball**	4
2	**Metodik qo‘llanmaning** eng kam hajmi **24 bet**, **Metodik tavsiyaning** eng kam hajmi **10 bet**, matn shrifti 12-14, qatorlar oralig‘i 1 (bir) intervalda berilgani uchun **2 ball**	2
	Qo‘llanmaning mazmuniga, savodxonligiga qo‘yiladigan ballar:	
3	Amaldagi dastur va o‘quv rejalarga mos ravishda ishlab chiqilganligi: to‘liq mos kelsa – **4 ball**	4
4	Taklif qilinayotgan metodik ishda yangilikning borligi uchun **3 ball** Yangilikning o‘ziga xos afzalliklari asoslanganligi uchun **3 ball**; Ta’lim va tarbiyaning yangi shakllari, usullari yoki vositalarini ishlab chiqqanligi uchun **6 ball**	12
5	Taklif etilayotgan metod, texnologiya o‘quvchi yoshi va psixologiyasiga mosligi uchun — **2 ball**	2
6	Taklif qilinayotgan usul va topshiriqlarning amaliyotda qo‘llashga qulayligi uchun — **2 ball**	2
7	Topshiriqlar, mashqlar ketma-ketligi mantiqiy tuzilgan, bir-birini to‘ldirib, mustahkamlab borishi nazarda tutilganligi uchun – **2 ball**	2
8	Integratsiyaning mavjudligi uchun: - fanlararo, mavzulararo – **2 ball**; - kasblararo – **2 ball.**	4
9	Muayyan pedagogik yoki metodik muammoni aniq tavsiflagani uchun– **2 ball**; Muayyan pedagogik yoki metodik muammoni hal qilishga qaratilganligi uchun **4 ball**	6

10.	Material tizimli va tushunarli bayon qilinganligi uchun- **2 ball**	2
11.	- Metodik qoʻllanma yoki Metodik tavsiyada **"Qanday oʻqitish kerak?"**degan savol ochib berilganligi uchun– **4 ball** - Taklif qilinayotgan metodikani kimlarga, qachon, qaysi oʻrinlarda foydalanish boʻyicha tushuntirishlarning mavjudligi uchun – **2 ball**	6
12.	Taklif qilinayotgan metodika orqali erishish mumkin boʻlgan aniq natijalar koʻrsatilganligi uchun- **2 ball**	2
13.	Tavsiya etilayotgan metodik ishni amalda qoʻllash uchun oʻqituvchi tomonidan olib boriladigan dastlabki tayyorgarliklarning keltirilganligi uchun – **2 ball.**	2
14.	Taklif etilayotgan usul va topshiriqlar asosida bajarilgan ishlarni qanday baholash kerakligi aniq tavsiflangani uchun – **4 ball**	4
15.	Tavsiya qilinayotgan metodik ishda oʻquvchilarda XXI asr koʻnikmalarini rivojlantirishga oid yondashuvning mavjudligi uchun:- 4 K (kollaboratsiya,kommunikativlik; kreativ fikrlash, kretik) – **4 ball** (bunda har bir 4K elementi mavjudligi uchun – 1 balldan hisoblanadi); - AKT koʻnikmalari va mediasavodxonlik – **2 ball;** - - Tadqiqotchilik koʻnikmalari – **2 ball**	8
16.	Hali oʻzbek tiliga kirib ulgurmagan soʻzlarga izoh berilganligi uchun– **2ball;** oʻzbekcha ekvivalenti boʻlmagan xorijiy soʻzlarga izoh berilganligi uchun – **2 ball.**	4
17.	Ifoda tamoyillariga (ravonlik, soddalik, oddiylik) asoslanganligi uchun – **2 ball**	2

18.	Matn ilmiy va rasmiy uslubda ekanligi uchun **-2 ball (**qisman mos kelsa – 1 ball, mos boʻlmasa – 0 ball).	**2**
19.	Matn keraksiz soʻzlardan, bir xil maʼnoli iboralardan va soʻz takrorlaridan xoli ekanligi uchun **-2 ball (**qisman mos kelsa – 1 ball, mos boʻlmasa – 0 ball).	**2**
20.	Matn asosiy va amaldagi imlo qoidalariga muvofiqligi uchun	**2**
21.	Imloviy xatolik uchun:- 1-3 tagacha xato — **2 ball**; - 4 va undan ortiq xato – **0 ball**. Tinish xato uchun:- 1-3 tagacha xato boʻlsa —**2 ball**; - 4 va undan ortiq xatolar uchun – **0 ball**; Uslubiy xato uchun:- 1-2 tagacha xato boʻlsa —**2 ball**; - 3 va undan ortiq xatolar uchun – **0 ball**;	**6**
	Jami	**80 ball**

3.7. 2. “TARIX FANIDAN TAYYORLANGAN METODIK ISHLANMALARNI OMMALASHTIRISH ISHLARI HAMDA METOD BIRLASHMA FAOLIYATINI TO‘G‘RI YO‘LGA QO‘YISH YO‘LLARI” MODULI

2-MAVZU: TARIX FANIDAN METOD BIRLASHMA FAOLIYATINI TO‘G‘RI YO‘LGA QO‘YISH YO‘LLARI

Reja:

1. **Metodik birlashma nima?**
2. **Tarix fanidan metod birlashmasi faoliyatining vazifalari**
3. **Tarix fanidan metod birlashmalarini tashkil etishda asosiy yondashuvlar**
4. **Tarix fanidan metod birlashmalarini samarali tashkil etish tamoyillari**
5. **Tarix fanidan metod birlashma faoliyatini to‘g‘ri yo‘lga qo‘yishning samaralari**
6. **Xulosa**

Kirish

Tarix fani o‘quvchilarga nafaqat o‘tgan davr voqealarini, balki jamiyatdagi o‘zgarishlar va taraqqiyot jarayonlarini tushunishga yordam beradi. Shu sababli, tarix fanini o‘qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llash, metodik birlashma faoliyatini samarali tashkil etish alohida ahamiyatga ega. Tarix o‘qituvchilari o‘rtasida metodik birlashmalarni to‘g‘ri tashkil qilish, o‘qitish jarayonining sifatini yaxshilash va pedagogik mahoratni oshirish uchun zarur. Ushbu maruzada tarix fanidan metod birlashma faoliyatini to‘g‘ri yo‘lga qo‘yish yo‘llari, uning maqsad va vazifalari, asosiy yondashuvlari va samarali ishlash tamoyillari haqida so‘z yuritiladi.

1. Metodik birlashma nima?

Metodik birlashma — bu o‘qituvchilarni o‘zaro tajriba almashish, o‘quv jarayonini samarali tashkil etish va pedagogik uslublarni o‘rganish maqsadida birlashgan guruhtir. Metodik birlashmalar o‘qituvchilarga o‘z faoliyatlarini tahlil qilish, yangi metodlarni ishlab chiqish va amaliyotda qo‘llash imkonini beradi. Tarix fanidan metod birlashmalarining asosiy maqsadi — o‘qituvchilarning pedagogik mahoratini oshirish, dars jarayonini qiziqarli va samarali tashkil etish, o‘quvchilarda tarixiy tafakkur va bilimlarni shakllantirishdir.

2. Tarix fanidan metod birlashmasi faoliyatining vazifalari

Metodik birlashmaning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- **Pedagogik mahoratni oshirish**: O‘qituvchilarni yangi o‘quv metodlari va pedagogik yondashuvlar bilan tanishtirish. Shu bilan birga, o‘qituvchilarning o‘zaro tajriba almashishi, o‘z faoliyatini tahlil qilish imkoniyatlarini yaratish.
- **Yangi metodlarni joriy etish**: Tarix fanini o‘qitishda yangi innovatsion metodlarni amaliyotga kiritish va ular orqali o‘quvchilarni faol fikrlashga, mustaqil ishlashga rag‘batlantirish.
- **Dars faoliyatini samarali tashkil etish**: O‘qituvchilarni guruh ishlarini, muammoli vaziyatlarni hal qilish, loyiha asosida o‘qitish kabi metodlarni qo‘llashga o‘rgatish.

- **O‘quvchilarni mustaqil fikrlashga yo‘naltirish**: O‘quvchilarda tarixiy voqealar, shaxslar va jarayonlar haqida o‘z fikrlarini bayon etish, tahlil qilish ko‘nikmalarini shakllantirish.

3. Tarix fanidan metod birlashmalarini tashkil etishda asosiy yondashuvlar

Metodik birlashma faoliyatini tashkil etishda quyidagi yondashuvlar samarali bo‘ladi:

3.1. Hamkorlik yondashuvi

Hamkorlik yondashuvi o‘qituvchilarni o‘zaro fikr almashishga, birgalikda darslar rejasini ishlab chiqishga va sinfda birgalikda ishlashga undaydi. Hamkorlikda ishlash orqali o‘qituvchilar bir-birlarining tajribalarini o‘rganib, yangi usullarni qo‘llashda samaradorlikni oshiradilar. Tarix darslarida hamkorlik yondashuvi o‘quvchilarga ham foyda keltiradi, chunki ular bir-birlari bilan fikr almashib, muammolarni birgalikda hal qilishadi.

3.2. Tajribaviy o‘rganish yondashuvi

Metodik birlashma faoliyatida tajribaviy o‘rganish yondashuvini qo‘llash o‘qituvchilarga darsda qanday metodlarni qo‘llashning samarali ekanligini sinab ko‘rish imkonini beradi. Buning uchun o‘qituvchilar dars jarayonini birgalikda o‘rganib, sinovdan o‘tkazishadi. Tarix fanidan metodik ishlanmalarni tajribaviy o‘rganish yondashuvi orqali kengaytirish va o‘qitish jarayonini zamonaviylashtirish mumkin.

3.3. Muammoli yondashuv

Muammoli yondashuv o‘qituvchilarga tarixiy voqealar, jarayonlar va shaxslar bilan bog‘liq muammolarni hal qilishni o‘rgatadi. Bu yondashuv o‘quvchilarni tarixiy tafakkurga, tanqidiy fikrlashga o‘rgatadi. Tarix fanidan metodik birlashma faoliyatida o‘qituvchilar turli muammolarni muhokama qilib, o‘z bilimlarini mustahkamlashlari mumkin.

4. Tarix fanidan metod birlashmalarini samarali tashkil etish tamoyillari

Tarix fanidan metod birlashmalarini samarali tashkil etish uchun quyidagi tamoyillarga rioya qilish zarur:

4.1. O‘qituvchilarning doimiy ravishda professional rivojlanishi

Tarix fanidan metod birlashmalarining samarali ishlashida o‘qituvchilarning professional rivojlanishi muhim o‘rin tutadi. Buning uchun o‘qituvchilar muntazam ravishda yangi metodik ishlanmalar, pedagogik uslublar bilan tanishib, o‘z bilimlarini yangilab turishlari kerak. Har bir o‘qituvchi metod birlashmasiga faol ishtirok etib, o‘z fikrlarini bildirishi va tajriba almashishi lozim.

4.2. Ilg‘or tajribalarni o‘rganish va qo‘llash

Metodik birlashmalar faoliyatining samaradorligini oshirish uchun ilg‘or ish tajribalarini o‘rganish juda muhimdir. O‘qituvchilar o‘zaro faoliyatlarida eng yaxshi amaliyotlarni o‘rganib, uni o‘z darslarida qo‘llashlari kerak. Ilg‘or tajribalarni o‘rganish orqali metod birlashma faoliyati yanada samarali bo‘ladi.

4.3. Darslar va seminarlar o‘tkazish

O‘qituvchilarni doimiy ravishda bilimlarini yangilab borishga undash uchun tarix fanidan metodik seminarlar, treninglar o‘tkazish muhimdir. Bu seminarlar doirasida o‘qituvchilar yangi pedagogik metodlar, zamonaviy texnologiyalar bilan tanishib, o‘z darslarini qanday yaxshilash mumkinligini o‘rganadilar.

4.4. Yangi texnologiyalarni qo‘llash

Tarix darslarida yangi texnologiyalarni qo‘llash metodik birlashmalar faoliyatini samarali qilishning muhim omillaridan biridir. O‘qituvchilar interaktiv doskalar, elektron taqdimotlar, onlayn platformalar va boshqa zamonaviy texnologiyalarni o‘z faoliyatida qo‘llashlari kerak.

5. Tarix fanidan metod birlashma faoliyatini to‘g‘ri yo‘lga qo‘yishning samaralari

Metodik birlashmalar faoliyatini samarali yo‘lga qo‘yishning bir qancha ijobiy natijalari mavjud:

- **O‘qituvchilar o‘rtasida hamkorlik va o‘zaro yordam**: O‘qituvchilar o‘z tajribalarini almashib, bir-birlariga yordam berishadi, bu esa dars jarayonini yanada samarali qiladi.
- **Pedagogik mahoratning oshishi**: O‘qituvchilar yangi metodlarni qo‘llash orqali o‘z pedagogik mahoratini oshiradilar.
- **O‘quvchilarning bilim darajasi yaxshilanadi**: Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llash orqali o‘quvchilarni tarixga bo‘lgan qiziqishlari ortadi va bilim darajasi oshadi.
- **Tarix fanining sifatli o‘qitilishi**: Metodik birlashmalar orqali tarix fanining o‘qitilishi yanada sifatli va samarali bo‘ladi.

Xulosa

Tarix fanidan metod birlashma faoliyatini to‘g‘ri yo‘lga qo‘yish, o‘qituvchilarni o‘zaro hamkorlikda ishlashga, yangi pedagogik metodlarni qo‘llashga va o‘quvchilarni tarixiy tafakkurga o‘rgatishga imkon yaratadi. Shu bilan birga, metodik birlashmalar orqali o‘qituvchilar o‘z pedagogik mahoratini oshiradilar va darslarni yanada samarali tashkil etadilar. Bu jarayon o‘quvchilarda tarixga bo‘lgan qiziqishni oshiradi va bilim darajasini yaxshilaydi.

IV. LOYIHA ISHI

(6 soat loyiha ishi taqdimoti)

Loyiha ishini bajarayotganda tinglovchilar kichik guruhda amalga oshiriladi. (Guruh a’zolari ro‘yxati va guruhdagi vazifalarini belgilab oladilar)

Loyiha ishi bosqichlari:

- muammoni aniqlash: Guruhlar tanlagan mavzu umumta’lim maktablarida xorijiy tillarni o‘qitishdagi muammolar;
- muammodan kelib chiqib mavzu tanlash;
- mavzuni tavsiflash (Nima uchun ushbu mavzu muhim);
- mavzu mazmuniga mos materiallarni yig’ish va tahlil qilish. (tahlil uchun kamida 7-8 ta manbaa keltiriladi);
- tahlil qilingan manbaalar asosida o‘z guruhlarining xulosa va tavsiyalarini ishlab chiqadilar va taqdimot qiladilar;
- taqdimotdan so‘ng o‘z taassurotlari (nima o‘rgandi, nimani, qanday qo‘llay oladi) haqida qisqacha (kamida 200 ta so‘zdan iborat) fikrlarini yozma ravishda loyiha ishiga ilova qiladilar.

Shuningdek, kichik guruhlarda o‘qituvchilar kurs davomida o‘zlashtirgan bilim ba ko‘nikmalari asosida bitta darsning texnologik xaritasi, ishlanmasi, taqdimoti va tarqatma materiallarini birgalikda yaratadi va har biri darsning muayyan bosqichini jonli namoyish qilib beradi.

Bunda o‘qituvchilarning asosan pedagogik mahorati baholanadi va bu baho (ballar) ularning attestatsiyadan o‘tish jarayonida pedagogik mahorati ko‘rstkichi sifatida qayd qilinadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

Huquqiy-me’yoriy hujjatlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida” PF-60-son Farmoni, - T.: 2022.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” PF-5712-son Farmoni, - T.: 2019.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi “2022-2026-yillarda maktab ta’limini rivojlantirish bo‘yicha milliy dasturni tasdiqlash to‘g‘risida” PF-134-son Farmoni, - T.: 2022.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 26-maydagi “Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi hamda uning tizimidagi tashkilotlar faoliyatini samarali tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-79 son Farmoni, - T.: 2023.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 21-iyundagi “Maktabgacha va maktab ta’limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-231-son qarori, - T.: 2024.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti asarlari

6. Mirziyoyev Sh.M., Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak. Mamlakatimizni 2016-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017-yilga mo‘ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo‘nalishlariga bag‘ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma’ruza, 2017-yil 14-yanvar // Sh.M. Mirziyoyev. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017. – 104 b.

7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2020-yil 29-dekabrdagi Oliy Majlisga Murojaatnomasi. (2020-yil 29-dekabr).

Ilmiy-metodologik adabiyotlar

1. Alimova D.A., Ilhomov Z.A. Tarix fani metodologiyasi. - T. 2018.

2. Begimkulov U. Sh. Pedagogik ta’limni axborotlashtirish: nazariya va amaliyot. Monografiya. – Toshkent: FAN, 2011. – 232 b.

3. Eshqobilov S. O‘quv-tarbiyaviy ishlarni boshqarishda axborot tizimlaridan foydalanish. Metodik qo‘llanma. – Toshkent: A. Avloniy nomidagi milliy-tadqiqot instituti, 2022. – 74 b.

4. Ergasheva M. Xalqaro baholash dasturlarida tabiiy va ilmiy savodxonlik. O‘quv qo‘llanma. – Toshkent: O‘zbekiston, 2023. – 167 b.

5. Gaffarov Y.X. “Tarix o‘qitish metodikasi” -T ., “Olmaliq kitob business” nashriyoti. 2023.

6. Ismailov A., Daminov H., Karimov N., Ahmedov X., Tog‘ayeva G., Qosimova Z. O‘quvchilarni xalqaro tadqiqotlarga tayyorlashga mo‘ljallangan axborotnoma. 1-son. Umumiy o‘rta ta’lim muassasalari o‘qituvchilari, soha mutaxassislari, akademik litsey va kasb-hunar kollejlari o‘quvchilari uchun mo‘ljallangan test topshiriqlari to‘plami. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020. – 145 b.

7. Ibragimov A.A. Malaka oshirish ta’limida muammoga asoslangan o’qitish texnologiyasini qo’llash. Uslubiy qo’llanma. – Samarqand.,2022.

8. Ismailov A., Axmedov X. Boshlang‘ich ta’lim sifatini oshirishda xalqaro PIRLS dasturining ahamiyati // PIRLS xalqaro baholash dasturi: nazariya va tatbiq etish istiqbollari: xalqaro ilmiy-amaliy masofaviy konferensiya materiallari. – Toshkent, 2020. – 131–137 b.

9. Ishmuhamedov R. O‘quv jarayonida interfaol uslublar va pedagogik texnologiyalarni qo‘llash uslubiyati. – Toshkent: RBIMM, 2008. – 68 b.

10. Ishmuhamedov R. J, Yuldashev M. A. Ta’lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Nihol, 2013. – 96 b.

11. Jumanazarov S. Ta’limda raqamli texnologiyalar. Uslubiy qo‘llanma. – Toshkent: 2023. – 46 b.

12. Mavlonova R. A. Umumiy pedagogika. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018. – 528 b.

13. Musurmonova O., Ibragimov X., Jamoldinov O. Umumiy pedagogika. Darslik. I qism. – Toshkent: Yoshlar nashriyot uyi, 2020. – 376 b.

14. Po‘latov Sh. Ta’lim menejmenti yoxud ta’lim muassasasini ilmiy-metodik boshqarish strategiyasi. – Toshkent: Yangi nashr, 2019. – 76 b.

15. Raxmatullayeva A.R., Ismatullayev F.O., Berdiyev S.R., Narziyev N.N. Tarix fanini o‘qitishda zamonaviy yondashuvlar va innovatsiyalar.// O‘quv-uslubiy majmua. T., 2017. 83 b.

16. Sagdiyev A., Fuzailova G., Hasanova M. Tarix o‘qitish metodikasi. - T.: TDPU, 2008.

17. Sagdullayev A. Ta’lim: tarix masalasi va maktab darsliklari holati. “Ma’rifat”, 2020, 5- avgust.

18. Sagdullayev A.S. O‘zbekiston tarixi. Darslik, 1-kitob. - T. 2019.

19. Suyarov N. Ta’limda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish. – Toshkent. Sharq.-2020. 56-b.

20. Shlyayxer A. Jahon miqyosidagi ta’lim. XXI asr maktab tizimini qanday barpo etmoq kerak? / so‘z boshi Sh.Shermatov, H.Umarova; Umumiy tahrir D.Norboeva; tarjimonlar: R.Axmatova, D.Norboeva. – Toshkent: “Zamin Nashr” nashriyoti, 2022 – 344 bet.

21. Suvanova K.R. Malaka oshirish ta’limida loyihaga asoslangan o‘qitish texnologiyasini qo‘llash. Uslubiy qo‘llanma. – Samarqand: “Bilig-ilmiy faoliyat” nashriyorti, 2024. 60 b.

28. Tagayev G. Tarix fanidan kompetensiyalarni shakllantirishga yo‘naltirilgan ta’lim texnologiyalari. Uslubiy qo‘llanma. – Toshkent, 2022. 79 b.

29. Tilabayev S. va boshqalar. Ozbekiston tarixi (XIX asr ikkinchi yarmidan – XX asr oxirigacha). Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 10-sinf o‘quvchilari uchun darslik. Yangi nashr. -Toshkent: Respublika ta’lim markazi, 2022. - 192 b.

30. Tursunov F. Tarix ta’limida integratsiya yondashuvlari. Toshkent. Xalq ta’limi- 2017. 115-b.

31. Tolipova J. O. Pedagogik texnologiyalar – do‘stona muhit yaratish omili. –Toshkent: UNICEFning O‘zbekistondagi vakolatxonasi, 2005. – 128 b.

33. Xakimova D.M. Maktab o‘qituvchilarining innovatsion salohiyatini rivojlantirishning pedagogik mexanizmini takomillashtirish. Monografiya. – Toshkent: “Lesson Press” nashriyoti, 2023. – 176 b.

35. Xakimova D.M. Tarix fanini o‘qitishda yangi metodlardan foydalanish. O‘quv metodik qo‘llanma. Toshkent shahar PYMO‘MM // 2024 y. // LESSON PRESS 22 b.

36. M.Xayitmetov, R.G‘ulomov. “Tarix fanini o‘qitish metodikasi” – Toshkent 2015. -105

Qo‘shimcha manbalar

1. gov.uz – O‘zbekiston Respublikasi Hukumati portali.
2. my.gov.uz – yagona interaktiv davlat xizmatlari portali.
3. lex.uz – O‘zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi.
4. uzedu.uz – Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligining rasmiy sayti.
5. infocom.uz – “Raqamli iqtisodiyot” ilmiy-elektron jurnali sayti.
6. uza.uz – O‘zbekiston Milliy axborot agentligi sayti.
7. kitob.uz – Respublika bolalar kutubxonasi sayti.
8. emaktab.uz – O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligining raqamli ta’lim platformasi.

9. e-shahodatnoma.uz – maktabgacha va maktab ta’limi elektron shahodatnoma tizimi.
10. my.maktab.uz – umumta’lim maktablariga o‘quvchilarni onlayn qabul qilish tizimi.
11. erp.maktab.uz – xalq ta’limini boshqarish tizimi.
12. onlinedu.uz – uzluksiz kasbiy ta’lim platformasi.